

Slavonsko ratno pismo

Rem, Goran

Authored book / Autorska knjiga

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Publication year / Godina izdavanja: **1997**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:625136>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International/Imenovanje-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-28**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Knjižnica
Neotradicija
I. kolo, knjiga 2

Urednik
Josip Cvenić

Asist
Dubravka Brunčić

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Gradska i sveučilišna knjižnica, Osijek

UDK, 886.2-9

REM, Goran

Slavonsko ratno pismo : monografija /
Goran Rem ; <katalog građe Dubravka
Brunčić...<et al.> ; prijevodi sažetka
Kornelija Petr... <et al.>. - Osijek :
Matica hrvatska ; Slavonski Brod :
Matica hrvatska, Ogranak Matice hrvatske
Slavonski Brod ; Vinkovci : Matica
hrvatska, Ogranak Matice hrvatske
Vinkovci, 1997. - 228 str. : ilustr. ;
23 cm. - (Knjižnica Neotradicija ; knj.
2).

Bibliografija: 220-223 str. i uz tekst.
- Summary ; Zusammenfassung. - Kazala.

ISBN 953-6137-22-4 (Matica hrvatska
Osijek)

Goran Rem
Slavonsko ratno pismo
monografija

Osijek/Slavonski Brod/Vinkovci
1997.

Sadržaj

I. ODGOVOR PISMA NA RAT 11

Uvodne, metodologijske naznake pristupa korpusu 11

Odgovor pisma na rat - Kultura, umjetnost, massmediji - O manifestu - "Slavonsko" naspram "hrvatsko" - O medijskim ratnicima - O polju potrage - Poetika serijala - kolumnizam, - Kritični vremenski okvir, njegov traženi sadržaj, tehnologijski uvjeti -

Dokumentaristička poetika

Kulturno pismo 17

Projektivno ustrojavanje - Novolstara imena - Osviješteni suvremeni individualizam -

Snažni nalet fanzinske kulture

Umjetničko pismo 20

Preustroj poetika - Okretanje ptolomejskom svijetu -

Projekti, serije, kolumne - reflektori dokumentarizma

Massmedijsko pismo 22

O ključu "kontinuiteta" preuzetom iz strukture massmedija - Izravna reflektiranja, razlozi i podžanrovi kolumnizma - Massmedijski žanrovi

O izboru grade 25

Izbor iz 500

O privremenom žanrovskom sustavu 26

Pisma privremenoga žanrovskog sustava - Programska zamjena medija

Projektno ukriženje svih triju vrsta pisama - Značaj IPD-a - Postoji samo privatna gesta 27

Nesebična borba za sebe - Bučno slavonsko umijeće -

Svaka je slavonska i baranjska zajednica... čuvari sjećanja...

Imena, osobe, autori 31

II. PORTRETI GRADOVA SLAVONIJE I BARANJE U RATU 32

Vukovar, autobiografija, moji i njegovi fragmenti 32

Vukovar iz Vinkovaca - Vukovar iz Osijeka - Genij Siniše Glavaševića - Humani genij

Vukovara, Hrvatske - Vukovar je vukovarski i naš - Poetika autobiografije o drugom -

U knjigama jedne velike knjižnice - Izbor iz literature

Ilok - ukradeni grad 37

Povratak grada - Zavičajna faza rata - Zbornici i monografije - identitetni bol -

Pismo kulture i arhitektura - provodna nit - Kultura privatnosti - Izbor iz literature

Beli Manastir - Ej Baranjo 41

Bogato zavičajno čitanje - Vargino kultiviranje povijesnog traga -

Pučka kultura najduže pamti - Baštinsko čitanje suvremenosti - Izbor iz literature

Srce Šokadije i rock and rolla, Vinkovci 46

Ratno pismo i "vrijeme rata" - Šokaštvo kao tekst kulture i knjižnica Slavonica -

Nakladnički gesti kao kulturni tekst - Neslučajni separat Slavoniska krv -

Massmedijsko dokumentarno pismo (kronologije, dnevnici, kolumne) - Vinkovačka hermeneutika pismenosti - Poetika buke i ironije - Uspostavljanje tragičnog orijentira -

Vinkovački kolumnisti - Dubravko Mataković i Brana Radman - Rimska protouljubena

matrica - *Nepopravljivi Vinkovci* - U Nuštru - Prilozi/prikazi (D. Mataković, D. Runtić, Z. Tanočki, M. Kevoš/D. Hećimović, Hrvatske oči, Dom od paljevine): Vinkovci, gimnazija, zid, i sredina sedamdesetih. Trilogija-tetralogija. Fotomonografija i istina. Velika knjiga. Knjiga koja puno toga pamti!
- Izbor iz literature

Osijek od Murse do Heroine 63

Osječko ratno pismo - Urbani duh i rock zvuk - Inat i djelovanje - Isprepletanje označnica - *Ogledi o identitetu* - Kulturalna energija - Receptijski osjetljivo massmedijsko i pismo kulture - Uži pogled - papirni mediji - Receptijska osjetljivost u isprepletanju pisma umjetnosti i pisma rock kulture - Dokumentarni film kraja stoljeća - Poezija - Dnevnik - Tomaš - Glavaš - Kolumnisti - Kronologije - Monografije - Fotomonografije - Faktor - Koraci i Dobrodošli u rat - Pop - kulturna energija - Maleš, Malešević, Ivezić - Osječki ratni atelier - Prilozi/prikazi (Slavonska krv, Guide, Ž. Lončar, T. Čopčić Tugi, Dobrodošli u rat, NSK, R. Latković): Svatko mora biti svoj - fotoautobiografija. Tugi. Welcome to the War. Glazbeni Noisekunst. Osijek/Rijeka - 91./92.
- Izbor iz literature

Županja, susret pučke i pop kulture 86

Slabo tehnološki stanje ukupne kulture i pismenosti - Agresivno ispiranje izvorno pučkog - Srce Šokadije - srce Čvelferije - Županijski vijenci - Pojačani zvuci urbaniteta - Životno napajanje sa pučkih izvora - Izbor iz literature

Valpovo/Belišće - prilazak urbanosti 90

U Belišću - Izbor iz literature

Đakovo, duhovna i strategijska okrijepa 91

Izbor iz literature

Suburb, Donji Miholjac 93

Izbor iz literature

Prosvjetiteljski, Našice/Đurđenovac 94

O produkciji i projekcijama - Našičko pismo kulture - Najuža recepcija SRP izvoda - Đurđenovčani i Somborska grupa - Izbor iz literature

Orahovica, između pučkoga i akademičkog 97

Molnarovo zavijačništvo - Izbor iz literature

Slatina, klasična i popularna suzvučja 98

Mila i sunčana Slatina (prema stihovima slatinske budnice)

"Požega - Atena" 99

Vallis Aurea - Uz Divoaltovu galaksiju - Fanzinska kultura - Kolumne - Dnevnik - Postrojbeno glasilo - Receptijska otvaranja požeškog pisma kulture - Prilozi/prikazi (N. Prkačin) - Izbor iz literature

Slavonski Brod, u potrazi za izgubljenom tvrđavom 105

Šeremet - Zgusnuto vrijeme - receptijski Noisekunst dodir - Monografija - Prilozi/prikazi (S. Krpan, S. Andrić, Z. Luburić): Postati čitateljem svojega grada. - Izbor iz literature

Nova Gradiška - identitetna pouzdanost 111

Uljudbena svijest i tragovi - Massmedijsko pismo - I stihom je narod ratu prkosio - Izbor iz literature

Virovitica, Western Slavonia 114

Izbor iz literature

Pakrac/Lipik - prostor Poetike 115

Borci cafea "Škorpija" - Bespriježno štovanje imena - Vrijeme koje je zahtijevalo osobnost - Poetika ratnodokumentarnog - Ganutost neposrednom komunikacijom - Sudbine posute žrtvama - Neki su izdali - Lipičko - pakrački razoreni parkovi - Izbor iz literature

III. NOISEKUNST DOKUMENTARIJ 121

Poštovani! 122

27. lipnja, raskrižje na Klajnovoj 123

Noise Slavonsche Kunst No. 3 123

Od slutnje do komentara 126

Pitanje ljubavi, smrti, srca protiv tenkova i kavica 126

Slavonska krv 127

Noise Slavonsche Kunst band 127

Dokumentarizam kao samozaštita 128

Protivu gadnih sjećanja 131

Osijek - čuvar svijesti hrvatske kulture 132

Retroprojedlog za post 134

Odnos prema tzv. alternativnoj kulturi

Foreword, uvodnik knjige Vodič iz rata 136

Trisak Hrvatska 136

Projekt koji to nije 139

Izvešće o radu odjeljenja za kulturu IPD Operativne zone Osijek 142

Rekapitulacija rada odjeljenja za kulturu IPD OZO - Izvešće o radu odjeljenja za kulturu voda IPD Operativne zone Osijek - Komunikacije s postrojbama i pučanstvom putem javnih medija

Dokumentarno - kulturna serija/emisija u tri nastavka Čitati Hrvatsku 146

IV. IZABRANI KATALOG KORPUSNE GRAĐE 148

Poezija 148 - Priče 152 - Memoarska proza 152 - Dnevnik 153 - Roman 156 - Putopis 157 - Kolumne/serijali 157 - Ratna kronologija 161 - Monografija 166 - Fotomonografija 171 - Multidisciplinarni zbornik 175 - Jednodisciplinarni zbornik 179 - Periodici (časopisi i novine) 180 - Dječji radovi 186 - Fanzin 187 - Katalog/postav 188 - Strip katalog 191 - Album ilustracija 192 - Mapa 192 - Plakati 193 - Video film 193 - Kazališna predstava 197 - Glazbeni album 198 - Multimedijalni projekt 200

V. Zaključno, o povijesnosti slavonske suvremenosti 202

VI. Kazala imena, naslova i ilustracija 207

Kazalo imena 207

Kazalo naslova 215

Kazalo ilustracija 219

VII. Literatura 220

Predmetna literatura (izvori) - izabrana bibliografija SRP (= katalog) 220

Predmetna i teorijska literatura 223

Posebna i opća literatura 223

VIII. SAŽETAK 224 - SUMMARY 225 - ZUSAMMENFASSUNG 226

Proslov

1.

U ovoj je knjizi prikazano stvaralaštvo u ratnim uvjetima slavonskih gradova i Baranje. To se stvaralaštvo naziva *ratnim pismom*, odnosno *odgovorom pisma na rat*.

U prvom poglavlju *Odgovor pisma na rat* monografije raspravljam metodologiju istraživanja zadanoga korpusa. Metodologiju istraživanja preuzimam iz samog korpusa, iz uočavanja osnovnih sastavina koje korpus integriraju. U tom se definiranju metodologije upotrebljava metode proučavanja kulture, i njezinih kodova, u suglasju s metodama proučavanja umjetnosti, i njenih područja.

Nastojim odrediti upotrebu pojmova "polje", "vrsta", "žanr" pa ih uz pomoć temeljnoga fenomena "isprepletanja" i "pretapanja" ustrojnicu provesti kroz ukupnu monografiju.

Drugo je poglavlje monografije razvedeno za potpoglavlja o "pismu" u svakom pojedinom slavonskom i baranjskom gradu. Također upozoravam na djelatna okružja tih gradova, na manja mjesta koja također u temeljnim poljima i vrstama pisma objavljuju svoje "odgovore". Produkcijski dakako često ulivena u svoje najbliže gradove. Kroz to se, inače najposebnije, poglavlje naslova *Portreti slavonskih i baranjskih gradova u ratu* ispisuje osjetljivost svakoga tog mjesta u odnosu na stvaralaštvo u ratnim okolnostima. Izlaže se teza o gradovima - tekstovima, teza koju "branc" činjenice recepcijske izdvojenosti i snažne lokalne mobilizacije u istraživanim poljima i vrstama pisma.

Kako bih pokazao sastavine tih tekstova - gradova, prikazujem stanje u svojevrsnom "žanrovskom sustavu" stvaralaštva u umjetnosti, kulturi i massmedijima. Na kraju je svakoga potpoglavlja, odnosno - na kraju svakoga gradskog portreta, priložena i izdvojena literatura vezana najuže uz taj grad. Ona zorno prikazuje mjesto toga grada - teksta u žanrovskom sustavu SRP.

Prva su dva poglavlja mjesto izlaganja ukupne teze monografije, međutim, u trećem i četvrtom poglavlju izlažu se i dokumentarni prilozi, kao i dio izabrane građe. Ta dva poglavlja pokazuju misaonu sliku (*Noisekunst Dokumentarij*) iz koje je ukupno istraživanje krenulo, te pokazuju i dokumentacijsku temeljenost (*Katalog izabrane građe*) istraživanja.

Na kraju monografije prilažem i tri vrste kazala: Imena, Naslova i Ilustracija. Opseg ovoga dijela monografije upozorava na vezanost skladbe istraživanja uz tezu istraživanja: štovanje imena, štovanje upojedinačenosti, kritiku univerzalistične ravnodušnosti.

Metodologijsko će retro-uokvirivanje monografija dobiti poglavljem *Literatura*, gdje se ponovno u tri vrste literature pokazuje nerazdvojivu vezanost uz istraživani korpus. Kao "tijelo" iz kojega se kreće i u koje se vraća.

Monografija se *Slavonsko ratno pismo* nudi kao početni smjerokaz u daljnjim istraživanjima stvaralaštva potaknutoga i prouzročena ratom. Interdisciplinarna metodologija do kraja je istraživanja pokazala i žudnju nastavka, u "cehovska" sužavanja, i razdvajanja. Istraživanje korpusa toliko bliskoga vremenskoj i prostornoj zbilji nametnulo je istraživačka kretanja mišljenjem umjetnosti, ali i kulture, te osjetljivih sociologijskih implikacija i njihovih veza s postmodernim teorijskim mišljenjem.

To je ono teorijsko mišljenje koje nerado razdvaja izvorišta svoje neizbježne interdisciplinarnosti. U slučaju ovoga monografijskoga istraživanja ponudena je literaturna jedinica za daljnja istraživanja korpusa umjetničkih, kulturnih i mass-medijskih ostvaraja vezanih temom i vremenom nastanka uz rat.

2.

Rasuti sam teret slavonskoga ratnog pisma čitao tijekom proteklih pet godina, vrlo teško prikupljajući njegove brojne izvode. U više sam navrata pisao o "velikoj neformalnoj biblioteci" toga pisma, međutim tu je "knjižnicu" teško u cijelosti sagledati. U ovoj sam knjizi izložio rezultate svojega prikupljanja, koje sam inače obavljao od početka oružanog dijela rata, točnije od početka na osječkim ulicama. Prvi sam puta tekstem "*transtekstualne*" osjetljivosti reagirao nakon događaja u Borovu Selu, 2. svibnja 1991, a nakon 27. lipnja 1991. u Osijeku, pozvao sam brojne prijatelje, kolege, suradnike, posjetitelje osječškoga "mlado" kulturnog prostora, javiti se kakvim odgovorom na "bejrutizaciju Osijeka". Neki su odgovorili tako što su odmah došli u Osijek, neki su odgovorili tako što su odmah otišli iz Osijeka. Naime, i šutnju je mnogih bilo bespogovorno shvatiti kao njihov zauviječni odlazak (preoptimistična nada, shvatilo se kasnije) iz Osijeka.

Svo sam vrijeme rata radio poslove koji su nastojali na tom polju pisma i pismenosti. Nisam napisao puno autorskih redaka u onome razdoblju koje najstroži osječki osjećaj za "rat" imenuje ratom, dakle 1991/1992. Osim kolumne *Slavonska krv* iz svibnja 1991., svibnja sam 1992. po narudžbi tadašnjega *Danasa* napisao jednodnevni dnevnik, i to bi bili ti rubišni tekstovi, za koje bih bio spreman držati ih svojevrsnim pretapanjima.

Međutim, pored ta dva teksta, pisao sam 1991/1992. tekstove koji su bili "pragmatični". Bili su to predgovori, pogovori, govori, napomene, dva interviua/razgovora, nerijetko pisani suatorski s poštovanim kolegama i suradnicima: Ivicom Zecom, Delimirom Rešickim, Ivanom Faktorom, Darkom Jerkovićem, Vlastimirom Kusikom i Dariom Topićem.

Ti su se tekstovi smjenjivali gotovo mjesečnim ritmom, već prema krupnijem ostvaraju, kojemu su imali reći "radnu" opremu. Praveći svoju prvu knjigu odgovora ratu/suvremenosti, naslova *Čitati Hrvatsku*, izostavio sam te tekstove. U knjigu su ušli samo ona "postborovska" kolumna i onaj dnevnik iz *Danasa*, a ostalo su bili kolumnistični flash backovi snimaka iz polja 1991/1992. pisani 1992/1993/1994. kroz stalnu rubriku u *Glasi Slavonije*.

Međutim, oni preostali tekstovi, oni "radni", izbačeni iz ČH zbog te svoje pragmatičnosti, sačuvali su osjetljivu poruku. Poruku zbog koje je i ČH nastala.

Naime, ti su tekstovi već iz perspektive događaja-pred-nosom nastojali tipologizirati, pratiti promjene u vrstama "odgovora na rat", te sagledati tadašnje stanje Slavonije i Baranje kao mjesta u hrvatskome kulturnom prostoru osobite recepcijske plohe.

Držim kako se još uvijek vidi u spomenutim izbačenim tekstovima, a ovdje pohranjenim u *Noisekunst Dokumentarij*, procesualnost tadašnjega osviješteno privremenog recepcijskog stanja. Procesualnost koja slijedi ovakav ritam uvida: (1) otvaranje teza (o stanju recepcije), (2) raščlambu recepcijskoga stanja, (3) odmjeranja recepcije izvan rubova polja, (4) zamjena "adrenalinskoga" sa "zatamnjenim" raspoloženjem, (5) detekcija smrti metafore, te (6) povratak u metaforu osviještenjem jedino mogućeg dokumentiranja.

3.

U ovoj knjizi nastojim pokazati kako je, upravo u kontekstu zaključaka Dubravke Oraić Tolić o ratu u kojem je i kultura po prvi put izravno i programski napadana, doista ta napadnuta kultura - i odgovorila.

Svaki je slavonski i baranjski grad odgovorio na rat i sredstvima kulture, umjetnosti, odnosno pismenosti. U knjizi nastojim pokazati koja su to sredstva Kulturne borbe, odnosno, ponavljam - odgovora.

Ovaj rad nije zainteresiran za naljepnicu "antiratno", ni u kojoj izvedenici, niti tipologijskoj oznaci, premda se itekako bavi raspravljajanjem načina na koje pismo o ratu progovara. Nema dvojbe kako su neke ustrojne geste iz toga ukupnog korpusa prepoznatljive u paradigmi kojom odgovaraju, odnosno koju uspostavljaju u strategiji pojavljivanja. Međutim, ipak se dadu raspoznati razlike u gradom određenim konkretizacijama. Svaki je grad imao svoju posebnu kulturnu sliku i u dijelu reaktualizirane povijesti, i u neposrednim oblicima odgovora. To je, dakako, ovisilo u prvom redu o pojedincima koji su te odgovore ispisivali, jer se njihova osobna energija pokrenula u osvjetljavanju svojega zatamnjenog zavičaja, u kojem su možda nakon izvjesnoga obrazovnog melankoliziranja i lutanja ipak ponovno pronašli sebe: svoju iskonsku melankoliju ravnice, rijeka i blagih uzvisina. Odatle i ono velikoslovno povratno SE, koje na nekim mjestima u knjizi ispisujem.

4.

Ukupno istraživanje ne bih uspio izvesti bez velikog početnog (1991. - 1992. - 1993.) uporišta u mehanizmu IPD-a HV.

Također sam (1992. - 1994.) istraživanje širio kroz filter razgovora i seminara na kolegiju *Uvod u studij kroatistike* Pedagoškog fakulteta.

Na najneposrednijoj pomoći i potpori zahvaljujem gospođama Sanji Rendulić iz Orahovice, prof. Mariji Pepelko iz Našica i mr. sc. Veri Erl iz Osijeka/Drenovaca, te gospođi Damiru Perišiću iz Vinkovaca, dr. sc. Ivi Jeliću iz Slavonskog Broda i prof. Slavku Krejčiću iz Pakraca/Lipika.

5.

Ova je knjiga Vodič kroz kulturu Slavonije i Baranje 1991. - 1994. Svojom uvidnom znatiželjom prestaje na mjestu pojave visokoinstitucionaliziranih retrospekcija, osjećajući upravo tu pojavu kao kraj jednog stanja/pisma/sustava.

I. ODGOVOR PISMA NA RAT

Uvodne, metodologijske naznake pristupa korpusu

Odgovor pisma na rat. Temom sam se odgovora pisma na *rat za Hrvatsku* (to je naslov prve knjige Mladena Keve, inače 18. izvod projekta *DOKUMENTI, 27. lipnja...*) bavio od samoga početka rata.¹ Uz ispriku za izravnost netom ispisanoga auto-referencijalnog početka ovoga teksta, htio bih još upozoriti i na moguće zastajanje i dvojbu nad tvrdnjom o "temi odgovora pisma² na rat *od samog početka*". Naime, upravo se u toj nedvojbenoj činjenici, posve istovremenog uzvratu pisma na sam tjelesni početak rata, nalazi i integralni dio predmeta ukupnoga razmatranja ove potrage. Dapače, nije za previdjeti niti podtemu anticipacija, pismovnih intenzivnih predosjećaja.

Hrvatska je pismenost odmah uzvratila na pojavu rata, i to posve usuprot "klasičnom" zahtjevu za šutnjom Muza u grmljavini topova. I upravo težnja za jednim manjim sagledavanjem toga brzog odgovora određuje i daljnja čitanja te pismenosti.

Naime, jedan od korpusom samonametnutih pogleda na ukupno "slavonsko ratno pismo" (SRP) pogled je u kronologiju promjena koje su se kroz to pismo događale s kronologijom promjena u samome ratu.

Dakako, tu se ne može ići baš datumski dnevno, ali se stadiji rata mogu lako sagledati sljedećim krupnijim razdjeljivanjem: prikriveni početak rata, otvoreni početak, širenje, trajanje.

¹ Prvu pak, nakon uredničkog predgovora *Noisekunst* fanzinu No. 3, sintetičnu, sinopsis - naznaku, bilježim u svojem *Nenapisanom dnevniku* iz 1992.: "Svibnja 1992. Vodič je u rukama Tiskare Puljko i graf. urednika Maleševića, e neka mu tamo bude sretno. Uh, Predstava Koraci pouzdano kreće u petu izvedbu, a Dobrodošli u rat (već trećom), slušajući Crime, Murphyja, Borghesiu i odijevajući postdark, čuva osječko kazalište snažnije no kakva fizička zablindiranost.

Štitiše korektura Vodiča. Teško se otima čitanju. Umjesto pisanja upozorenja o tipfelerima, stalno se začitavam...
... i bilježim skoro nesvjesno sintetične natuknice o *baštinjskim strukturama* kroz koje SE prikazuju i na koje SE pozivaju skoro svi slavonski i baranjski gradovi - općine. Načinit ću od toga predgovor, odjednom pomišljam, još brže odlustajem, tekstovi se dostatno izlažu, ne treba ih ni na što nagovarati...

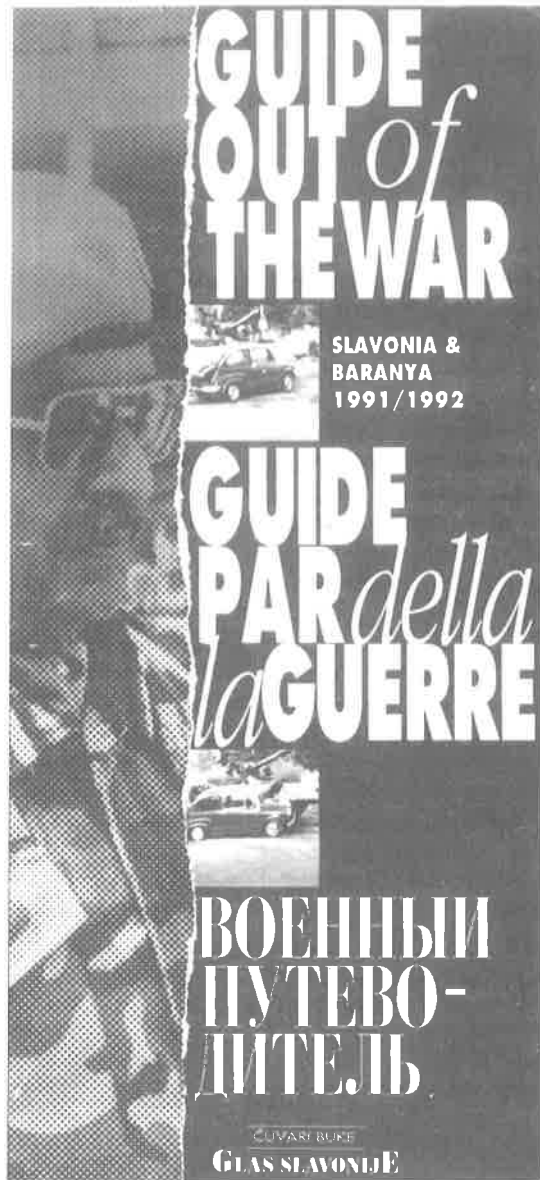
A riječ je, ipak bilježim: o *strukturama koje postacijalno dijakrone ispiše pred očima današnjeg čitatelja jasno međutim naznačuju povijesnu sinkronost širim uljudbenim gestama.*

Pod tim se uljudbenim gestama nekako najlakše očitava ostvarenja u arhitekturi (npr. gotička Lučica), ali i glazbi (tj. subrosa Dora Pejačević), znanosti (Lavoslav Ružička i Nobelova nagrada za istraživanje hormona), književnosti (lirik, latinist snijega Ivan Česmički, nomadni neoegzistencijalist Zvonko Maković) itd.

Izlažu se i rimske (Vallis Aurca, vinkovačko-rimski carevi Valentian i Valens, slatinski odjednom Radio - Mariniansis, npr), potom obvezno austrougarske, tj. austrijske (Prandau dvorci), ili mađarske (iločki Konthi) sinkronijske kultur referencije. Otkriva se dakle opuštena suvremenost slavonskoga (npr. Why Stakla) i baranjskoga (Baranja Band i pop ideja Damira Zadravca) prostora - u prostoru (a tek stripovski postmode trash Dubravka Matakovića!) uljudbe.

Sve to neurofilično postavljeno jednostavno ima svoju dobru i mirnu sliku - priču, čija se kritičnost ponajbolje zapisuje riječima Mare Švel Gamiršek kada piše o Šokecima kao otmjenom ali umornom plemenu hrvatskoga naroda", G. Rem, *Čitati Hrvatsku*, Osijek, 1994., str. 163.-164.

² "Pri uporabi riječi pismo mislim na umjetnička djela, na, dakle, uže rečeno književna djela, na šire rečeno kulturni identitet nacije. Pa onda kada je riječ o pismenosti u pristupanju tako shvaćenom pismu, očito govoriči je, govorim o nečem ne samo uvjetovanom, nego i dapače - bezuvjetnom!". G. R., *Oči hrvatskog pisma. Glas Slavonije*, prosinca 1994.

A pismo je svojom osjetljivošću pratilo te stadije. To će ponajbolje zapamtiti fanzin *No. 3 Noise Slawonische Kunst* projekta.³ Prije nego li se zaputi mijenama stadija i smjerom uspostavljenim tim ključem, raspraviti je i sljedeće temeljne probleme, kao i njihova metodologijska pitanja:

a) što sve označiti nazivom "slavonsko ratno pismo"? koji korpus? koje vrste i žanrove? kakav žanrovski sustav?

b) u kojoj se mjeri taj naziv prislanja uz manifestni rad-zbornik dr. Dubravke Oraić Tolić naziva *Hrvatsko ratno pismo*?

c) kako se opravdava zemljopisna razlika u odnosu između naziva "slavonsko ratno pismo" i "hrvatsko ratno pismo"?

Pokušati je na ta pitanja odgovoriti najkraće i u svrhu izdvajanja osnovne skice kojom će se kretanje "slavonskim ratnim pismom" dalje složenije služiti.

Kultura, umjetnost, massmediji.

Naziv SRP, dakle, upotrebljavam za sve pojave u kulturi, umjetnosti i massmedijskoj pismenosti koje su očigledno imale potrebu pozornije zapamtiti što se događa.⁴

³ Usp. njegovu implikaciju, u eksplikaciji ratnodokumentarističkog filma, s video radovima *Osiijek, petak 13. rujna 1991.* Ivana Faktora (iz 1991.) te *Nebo ispod Osijeka* Zvonimira Jurića (iz 1996.).

⁴ Složivši se u svim razgovorima s književnim, filmskim i kazališnim djelatnicima, glazbenicima, noise - fanovima i prevoditeljima koji su nekada, ikada, posjećivali Osiijek kao gosti programa ili radionica SKUG-a, da je Osiijek zapravo poluirbana sredina, te da su stoga i svi tzv. gradski subkulturnjaci neka vrsta *underground guerille*, složili smo se i projekt otvaranja medijskog prostora za subkulturna događanja nazvati citatnodosjetkarskom sintagmom *Noise Slawonische Kunst*. Ta sintagma, usvajajući pojmove huke kao glazbene odrednice, Slavonije kao koherentne zemljopisne cjeline i sociološko-kulturnog prostora, te umjetnosti kao citata, ujedno i uprimoću relativizira mogućnost trajanja vlastitog opstanka., Ivica Zec, *Underground guerilla, Velebit list*, Zagreb, siječanj 1992.

⁵ Tema "istovremenog uzvrat".

Tu se misli na one geste u spomenutom polju pismenosti (kultura, umjetnost, massmediji) koje su tehnologijski čvršće pohranile uvodno spomenuti "odgovor pisma na rat" (knjige, albumi, katalogi, magazini, autorski serijali).

O manifestu. A, primjerice, ratni dokumentaristički projekt *Dokumenti, 27. lipnja...* kao (dakako integrativnu!!!) razliku spram ukupnog HRP ističe svoju kritičku refleksiju o žanrovima apela, lirske pjesme i manifestacijske kulture! Zbornik Zavoda za književnost Filozofskog fakulteta u Zagrebu pročitao sam, dakle, kao svojevrstan MANIFEST, i tom ga recepcijskožanrovskom oznakom valja primiti kao prvo usustavljenje pozora za vrlo različite vrste zapisa o ratu. Taj zbornik, osim projiciranja svojega pozora prema različitim vrstama pisma, naznačava i vremenski prostor u kojem je ratno pismo najintenzivnije nastajalo: riječ je o godinama 1991. i 1992. Zbornik također štuje zahtjev kronologizma, te po mjesecima poslaguje svoj kolaž recepcijske osjetljivosti.

"Slavonsko" naspram "hrvatsko". Pitanje o dimenziji zemljopisnoga u izvođenju naslova i pojave kojom se ova potraga namjerava baviti pitanje je koje mogu otvoriti i prema svojoj prvoj knjizi bavljena istim korpusom, a koja se zvala *Čitati Hrvatsku* (ČH). Teza te moje, inače vrlo osobne knjige, bila je da se Hrvatska u svojim najintenzivnijim identitetnim znakovima napokon decentrirala. Tragični poticaji tomu procesu, napomene su teze, nisu razlog kakvoj daljnjoj uskrati toga procesa, jer bespogovorna dimenzija etičkoga pohranjena u ratnim žrtvama ovoga kraja ima dostatno energetske zalihe za daljnja stimuliranja projekcija zaštite autorskoga, vrhunski pismenoga, a nedvojbeno hrvatskoga. U ovome radu pod nazivom SRP želim razgledati jedan po jedan slavonski i baranjski, uže recepcijski prostor, te konkretno, skicama zemljopisa kulture, pročitati njihove neposredne "odgovore pisma na rat".

Riječ je o tome da je u tzv. "zavičajnoj fazi rata"⁵ i pismo odgovorilo iz svojih zavičajnih sjećanja i imalo potrebu prostrijeti svoja identitetna osjetljivost u neusporedivoj izjednačenosti: osobno/nacionalno/najužezavičajno/precizno uljudbeno.

O medijskim ratnicima. Moram, upravo u svojevrstnom aneksu na prethodna tri metodologijska pitanja/odgovora, istaknuti i svoju poziciju kao istraživača SRP. Naime, ovdje sam već u drugom retku najavio autoreferencijalnost, a potom sam je izravno i izložio kroz obraćanje tezi eseja *Čitati Hrvatsku*, tezi koju sam knjigovno objelodanio 1994. Naime, ne vidim, osim neiskrenošću, načina ukloniti osobni položaj u pokušaju sagledavanja predmeta ovoga rada. Dapače, ni pozicije autorskih radova koje će ova potraga nastojati prikazati ne vidim drukčije doli kao metaforične autobiografije krajeva u kojima djeluju njihovi autori, ali i kao autobiografske radove samih autora. Želim istaknuti kako je i u najhladnijim radovima, ukoričenjima, jednostavno, dnevnih novinskih izvješća, pohranjena i slika njihovih autora. To je onaj kameranski subjekt koji nam prikazuje svoje lice nadasve etičkim naporom što bližega praćenja i prikazivanja Drugoga. Upravo stoga autore takvih, svih radova ratnoga pisma, i nazivam medijskim ratnicima. Bez obzira na to jesu li u tjelesnom smislu nosili i rabili, doslovce, oružje ili ne. Zasada samo napominjem kako je i u ČH, pa onda i ovdje, zapamćeno

⁵ Naziv elaborirao sociolog Ivan Rogić. Usp. I. R. N.: *Kako čitati Hrvatsku, Onorum* 4/1996. Naziv komunicira s dosjetkom iz projekta *Dokumenti, 27. lipnja...* o funkcioniranju primjerice ratnog Osijeka poput kakva antičkog POLISA (DRŽAVA/GRAD sa svojom vojskom, misliteljima i narodom). Usp. *Slavonska kre*, tekstovi Špišića i Topića.

stalno ponavljanje nužde kulturu i umjetnost zaštititi od militarizma, a već izloženu (ČH) prikazivačku poziciju ne mogu maknuti od mjesta s kojega sam SRP sve ove četiri godine čitao. Riječ je, u prvom redu, o recepcijskoj "vrpci" Vinkovci - Osijek i emotivni Vukovar, a potom "kasni" Brod, te "slaba" Cvelferija i Županja.

Ostalim sam slavonskim gradovima tijekom ovih godina putovao, upoznao ljude koji su samo učvršćivali refleksiju pisma i pismenosti (osobito pribrani Valpovčanin prof. Ivo Orlić, temeljiti Pakračanin prof. Slavko Krejči ...). Kao svojevrstne filtere svojemu recepcijskom smještaju u snimanju SRP predmetnuo sam (1) skladbu zbornika *Guide Out of The War* (vodičkog ustrojstva, objelodanjen u lipnju 1992.), potom (2) samozaštitnu zamisao iz ratnodokumentarističke projekcije Noise Slawonische Kunst udruge (1990. - 1994.),⁶ te, napokon, (3) europski sinkronitetnu koncepciju Maković - Topić monografije *Slavonija i Baranja* iz 1995.⁷

Postoji i još jedna naznaka o nužnoj autoreferencijalnosti, dakle, ne samo ove moje potrage, nego i svih ostvarenja SRP korpusa. Riječ je o posljedici kritične pozicije u kojoj su se našle institucije kulture, umjetnosti, pa i massmedija u okolnostima rata. Velikim su dijelom bile prisiljene na samostalno novo ustrojavanje rada, s vrlo malo uporabljivih oslonaca u Centru. Nešto su više potpore imale massmedijske institucije, ali u užim poljima kulture i umjetnosti postupci su bili najvećim dijelom, ako li ne i posve, oslonjeni na "privatnu gestu". U najmanju ruku, rad je bio u kulturi i umjetnosti, baš kao i u ostalim tjelesnijim vođenjima rata, stvar osobne odluke, zamisli i ostvarenja. I ponovno je zavičajna "mobilizacija" bila taj prostor u kojem se ustrojavalo "odgovore na rat". Tu je posebno složeno proučiti rad galerijsko - muzejskih ustanova!

Dakle, može se napisati kako je najveći dio ratnoga pisma i ispisan kao privatni gest, s neprikrivenom žudnjom za institucionalnom potporom, žudnjom koja je išla sve do vrlo izravnih negodovanja zbog nedjelatnih institucija, odnosno Centra.

Kao gotovo paradigmatički "žanr" toga negodovanja pojavio se i "niski stil" gorčine i pretjerivanja, vidljiv, recimo, u "članku" i "izjavi" pretiskanim ovdje u *Noisekunst dokumentariju*. Međutim, i taj "žanr" negodovanja imao je svoju osviještenu inačicu, koja je humornošću, raščlambenošću ili pak preciznom izravnošću često pogadala prave temelje djelatne neusklađenosti "Rubova" i "Centra". Ono što valja izlučiti iz ovih napomena u jakoj i bolećivoj autoreferencijalnosti činjenica je snažne paradigme izvaninstitucijskoga autorskoga rada, osobno potpisanoga, osobito u prvim dvama stadijima rata.

Naravno da nema osobite radosti u činjenici sporoga i nedjelatnog institucijskoga podupiranja baš eto toliko snažnog naleta "odgovora pisma", ali je u kontekstu takvih sporih ili slabih podupiranja ipak ostao potpuno rasterećeni osobni gest, "privatna gesta".

O polju potrage. U napomenama, sintetično rečeno, o referencijalnom polju koje ova potraga pokušava prepoznati kao uobličeno u poseban i osjetljiv komunikacijski prostor, nadaje se još jedna odrednica: pozor uputiti prvobitno ostvarajima produkcijski vezanim uz prostor Slavonije i Baranje. Tu će postojati odstupanja vezana uz probleme

⁶ Sintetizirano u knjigama: Goran Rem, *Čitati Hrvatsku* (Osijek/Zagreb, 1994.); Branko Maleš, *Treniranje države* (Zagreb, 1994.); Delimir Režicki, *Ogledi u tuzi* (Osijek/Zagreb, 1995.); Davor Špišić, *Švelačije smrada* (Zagreb, 1994.).

⁷ Temeljni je pak literaturni raster ovoga čitanja *Dionizije Šengeli, Slavonske književne komunikacije* (Osijek, 1975.); Vladimir Rem, *Vinkovačka kronika* (Vinkovci, 1988.); Marko Peić, *Slavonija - likovne umjetnosti* (Osijek, 1975.); Vladimir Rem, *Slava Panonije* (Vinkovci, 1980.); Stanislav Marijanović, *Povratak zavičajnicima* (Osijek 1989.).

tehnologijske naravi, ili pak izdvojenih slučajeva čija posebnost izmiče općem uvidu. U tome su produkcijskom gledištu izdvojene, dakako, sudbine okupiranih područja Iloka i Vukovara. Uza svu skrb najbližih susjednih gradskih područja za memorijsko njegovanje njihove sudbine, Ilok i Vukovar ipak velikim dijelom bjelodane svoje izvode SRP izvan Slavonije. Slučaj je Baranje drukčiji: Baranjeci protjerani iz svojega prostora ostaju uglavnom u Osijeku, u Slavoniji, te njihovo ratno pismo u produkcijskom i tehničkom smislu biva slavonskim.

Poetika serijala - kolumnizam. Tri sam temeljna pitanja izložio i kroz najkraće odgovore. U približavanju konkretnim samostalnim snimcima pojedinih zavičajnih ratnih pisama preostalo je još dosada neizloženih smjerova kojima će se raščlamba i snimci kretati, unutar onih temeljnih pitanja.

Prvo pitanje koje si je ova moja potraga uputila, crpeći ga iz samoga zadanog materijala, pitanje je o sastavu proučavanog korpusa. Pojavljuje se i pitanje vrsta i žanrova koje izgrađuju korpusno tkivo. Odmah je ovdje naznačiti kako je gusta isprepletenost između osnovnih polja koja sačinjavaju korpus. Tu mislim na odnose između polja kulture, umjetnosti i massmedijske pismenosti. Isprepletenost između tih polja je bila vrlo visoka, i često je upravo udvostručenje, odnosno ukrštenje gesta iz dvaju od tih polja i bilo mjesto rađanja autentičnoga ratnog pisma.

Upravo stoga jednim od najautentičnijih žanrova SRP literature držim serijale⁸, oblikovanje tema i komentara u više nastavaka, s otvorenim tematskim ustrojstvima prema dnevnim ili tjednim neposrednim događajima. Riječ je o tzv. kolumnističkom pismu koje je u nekim izvedbama zamijenilo brojne, inače profiliranije medijske prostore.

Dakle, u bavljenju SRP posebna je pozornost bila usmjerena pojavi takvih nastupa u serijama, pa su zabilježene i radijske emisije, i novinske kolumne. O prvima je, dakako, bilo teže pronaći podatke (npr. dragocjeni prosvjetni serijal na našičkom radiju, priredila prof. Marija Pepelko), međutim, odrednica prožetosti kulturolozijskim označnicama zadala je strogi odabir.

Osim već izložene odrednice medija u kojem se serija jasno sagleda kao određeni ritam, a gdje se ovaj rad zaustavio samo uz serije koje su imale barem tri nastavka, moguće je i drugim tipologiziranjem pogledati u kolumnističke tekstove SRP. Najjednostavnije ih je podijeliti u novinarske i literarne. Međutim, žanrovska, vrsna i medijska ispreplitanja su vrlo visoka; tu je osobito značajan stripovski komentatorski kolumnizam Dubravka Matakovića. Pitanje je nije li i videofilmski rad Ivana Faktora⁹ također kolumnistički u prostoru vizualnih umjetnosti.¹⁰ O tome je li rađen kao serijal uopće nema spora. A urednički njegov serijal u osječkom ratnom kinu *Royal*, naslovljen *RATNI FILM*, ožujka 1992.?

⁸ Održavanje intenziteta "nastavaka" držim komplementarnim održavanju intenziteta pozora i zgusnuća promišljanja, dakle protodokumentarističkih značajki.

⁹ Video zapis *Vinkovačka jesen 1991* rad je usmjeren snimanju vinkovačke kulturne/spomeničke baštine.

¹⁰ "Odlukom Kriznog štaba svi kinematografi poduzeća *Prosvjeta* predani su na upotrebu Hrvatskoj vojsci. Projekcije će se, za sada, vršiti u kinu *Royal* (ulaz iz Kapucinske ulice). Prvi ciklus filmova vezan je ratnim kodeksom i kani polučiti neposredno sučeljavanje realne (već ispred pročelja Kapucinske) i stilizirane; platnene war - drame. Iz izvora *Croatia-films, Knjoteka Hrvatske i Kinematografija Zagreb* voditelj filmskog programa Ivan Faktor odabrao je nekoliko filmova vrlo plastičnih referenci i sličnim sukobljavajućim brutalnostima". Davor Špišić, *Predložak žanrovskih bitaka, Glas Slavonije*, Osijek, 19. veljače 1992.

Kritični vremenski okvir, njegov traženi sadržaj, tehnološki uvjeti. Slavonsko se ratno pismo čita u okviru 1991. - 1994.. Ovaj vremenski okvir nužno je i, dakako, uvjetno sužavanje za uočavanje pojave prvoga i izvornog te najintenzivnijeg, a osobito najznakovitijeg gesta odgovora pisma na rat. Međutim, i unutar toga okvira postoji preciznije sužavanje kadra na krupnije prizore ili detalje koji su ponajlakše izmaknuti uvidu, premda su za vrijeme rata bili, kako rekoh, i najneposredniji i najintenzivniji, pa čak i popularni.

Dakle, uvid u slavonsko ratno pismo ne treba odebljati u popis svega, nego u popis u prvom redu najintenzivnijega i najznakovitijeg. Taj popis ili, ljepše rečeno, snimak nikako ne može previdjeti veliki dio onoga učinjenoga 1991./1992., dok će prema svim kasnijim godinama

biti puno kritičniji. Ta kritičnost, pak, ovisi o konkretnoj prethodnoj spremnosti (= opremljenosti: nakladničke kuće, dnevnici i/ili tjednici, tonski studiji, radio-postaje, TV studiji, kulturni centri, kazalište...) tehnološke slike pojedinoga prostora. I, s obzirom na to, kao i na "kontinuitet" neposrednoga ratnog kontakta određenog prostora, okvir će se 1991. - 1994. proširivati (Županja, Baranja, Lipik/Pakrac, Valpovo...).

Dokumentaristička poetika. Slavonsko se ratno pismo daje promatrati kao svojevrsan žanrovski sustav dokumentarističke poetike. Ta je konstelacija nastala u karakterističnoj selidbi, miješanju i isprepletanju označnica izvornih, prvotnih vrsta massmedijskoga, umjetničkog i pisma kulture.

Eksplikacije toga stanja nastale su kroz projekte ratnog dokumentarizma, postavljene na recepcijskoj i produkcijskoj vezi Vinkovaca i Osijeka, kasnije Broda, a potom i drugih. Ratom uznemireni kulturni identiteti gradova odgovorili su iz svih svojih suvremenih i/ili baštinskih zaliha.

Pamćenje suvremenih i povijesnih imena (uljudbenog/konkretnog prostora i osoba), pamćenje početka rata, odnosno gomilanja silnica zla, te osnovna pismovna uvjerljivost (intenzitet, sugestivnost, štovanja recentne kulturne činjeničnosti), označnice su koje su odredile i usmjerile uvid u taj korpus.

Kulturno pismo

Brojni su se vidovi kulture pokrenuli u ratnim okolnostima. Jedan od presudnih za postojanje svih drugih je posve specifičan vid organizacijskih ustroja. Vrlo su često stvarani posebni, i za uobičajene uvjete netipični vidovi organizacijskih hibrida, gdje su, dakle, zbog otežalih okolnosti svoj udio davali i "ostaci" institucijskih ustroja, ali i ustroja privrede, te civilni i vojni ustroji uprave. Tako će u Vinkovcima biti osnovan Odbor za promotivne djelatnosti, u Osijeku nekoliko multimedijalnih projekata, s posebnim udjelom nekovrsnoga privremenog regionalnog "centra za kulturu" u djelovanju IPD službe Hrvatske vojske. U baranjskom slučaju takve će poslove (nakladničke, produkcije, priredbe) pripremati Povjereništvo Vlade te Poglavarstvo općine Bilje...

Projektivno ustrojavanje. Manje će takvih hibridnih struktura biti u mjestima koja su kasnije i manje ratom zahvaćena. Stoga će u Slavonskom Brodu (kasnije izravno zahvaćenim ratom) s neposrednom potporom poglavarstva grada relativno brzo proraditi Ogranak Matice hrvatske; u Našicama će izmeđuinstitucijsko djelovanje zgušnjavati u povremene izvedbe: knjižnica i srednja škola s udjelom općine, pa zatim i u različitim slučajevima sve češće i Ogranak Matice hrvatske.

Sukladno krilatici o "privatnoj gesti" i u pismu kulture se također nerijetko nametnulo i izdvojilo (izdvojilo upravo u smislu: integrativnog) poneko uistinu autorsko ime, ime koje je oblikovalo pismo kulture pojedinoga grada, ime koje nipošto nije za previdjeti jer je dalo jasan pečat reflektiranju slike pojedinoga grada. Zbog neposredne blizine izvedenih pisama ta se imena još uvijek dobro razabiru te ih je svakako pozorno pribilježiti. Dakako, upravo je ova blizina ona osjetljiva dimenzija koja može uznemiriti, ali nemir u kojem su ti ljudi ostvarivali svoje, ponavljam, u privremena zajedništva integrativne, projekcije, bio je toliko presudnim da mu sada nije upućivati kakvo lažno skanjanje od izravnih imenovanja.

Pored organizacijskog oblikovanja pisma kulture postoji i ostvarajni vid pisma kulture. Naime, pored umjetnosti, o kojoj je kulturi skrbiti kao o zaštićenom prostoru pune autorske slobode, u ratu su se intenzivirali ostvarajni vidovi kulture u vrlo širokom nizu. Djelovali su i oblici popularne kulture, i oblici pučke kulture, i amaterske. Česta su bila zajednička istupanja pripadnika tako inače različitih prostora kulture.

Dapače, s jedne strane, došlo je do vrlo produktivnog isprepletanja, a s druge strane, načelno neelitni oblici kulture, odnosno prostori kulture, u slučajevima slabije tehnološke slike elitnijih djelatnosti kulture (bez institucijskih prostora umjetnosti) - vrlo su produktivno odgovorili na rat iz svojih pozicija. Tako su se pojavila i neka posve nepoznata imena koja su ubrzo iz pozicija amaterskoga, pučkoga, ili, bolje rečeno, zapravo samo neafirmiranoga - krenula u prostor institucionalne kulture glavnog tijeka.

Nova/stara imena. Pogleda li se samo u prostor književnosti, vidi se kako je u Požegi modernitetno "iskočila" pjesnikinja Lana Derkač, u Slavonskom Brodu obećava svojim tradicijskim intertekstualitetom Nevenka Peračković, te "street" - poet Stjepan Dujmović, u Đakovu se pojavljuje subhitovskom prozom ležerni Mirko Čurić, u Vinkovcima je Branko Radman pojačao svoje pučke humoreske u sve

KLUB K4

Noise Slavonische Kunst

IZ OSIJEKA

PETEK 15.11.91 OB 22

razstava fotografij, video, predstavitev revije in

DARKNOISE KONCERT NSK

K4 ŠE VEDNO V BOJU PROTI RAVNODUŠJU

artificijelnije geste, dugogodišnji produktivni dječje-pučki pjesnik Nikola Jukić prepoznat je kao blizak standardu ukupne suvremene hrvatske dječje literature, a još je čitav niz kulturnih animatora i praktičara produktivnog pisanja primljen u službene državne umjetničke udruge. Primjerice, dugogodišnji je zavičajni filolog prof. Franjo Tanocki primljen u DHK kao čuvar popularnog pisma jezikoznanstva, posebice u žanru "savjeta". Postoji upravo u poljima autora koji su dugo godina zavičajno književno djelatni također pojačanog specijaliziranja u drugomedijske profesionalne prostore. Tako je Mirko Hunjadi iskušao sudbinu ratnog urednika *Vinkovačkih novosti* i Vinkovačkog radija, Adam je Rajzl u Đakovu 91./92. oblikovao kulturne kontakte kroz IPD-postrojl a, a zatim preuzeo lokalnu RTV postaju... itd.

Osviješteni suvremeni individualizam. U ratnim je uvjetima zanimljiva konstelacija nastala u neposrednom produkcijskom povezivanju dijelova "visoke" i/ili institucijskih kulture s onim drugim slojevima kulture. Dade se vidjeti kako su brojni autori iz posve izvaninstitucionalnih, i posve privatnih, osobnih razloga krenuli prema oblicima o kojima visoka kultura ponajviše skrbi - prema oblicima umjetnosti. Velik je broj autora u tom "pokretu" prema oblicima umjetnosti naprosto ispisao svoj osjetljiv i dokumentarno dragocjen dnevnik, koji često "pamti" brojne povijesno faktografske slike, događaje, likove itd. Dakle, velik je broj autora svojim zapisima ostao u polju pisma kulture tek formalno "prizivajući" iskustvo umjetničkog djela. Tu su tipologijske označnice vidljive kroz lako prepoznatljive lektirske navodnike, dapače kroz često srednjoškolski standardiziran jezični blok. Bez obzira je li se neki autor javio oblikom lirске pjesme, romana ili novele, njegov je ostvaraj zapravo pohrana njegova lektirskoga srednjoškolskog obrazovanja, na razini stila, a i bilježenje osobne osjećajnosti i promišljanja kroz slike zbilje - na razini teme. Taj uteg visoke lektirske pismenosti razlog je prepoznavanja tih djela kao dragocjenih prinosa ukupnom nacionalnom pismu kulture. Njegovan je time i izražen - u jednu posve široku

pismenost pohranjen - osviješteni suvremeni individualizam. Onaj koji je nedvojbeno zaseban, ali istovremeno temeljno savjestan prema žuđenom i uvijek izmičućem drugomu, bližnjem, jer se tek u njegovom pogledu očekuje ogleđati.

Snažni nalet fanzinske kulture. Dakle, i u tim se radovima pojavio, utjelovio refleks suvremenog individualizma kao osviještene konstelacije, osviještene u smjeru savjesti, odnosno s temeljnim kritičkim gardom spram globalne ravnodušnosti zapadne postmoderne uljudbe (vidjeti o tome kod, primjerice, Finkielkrauta, čuti to kroz predavanje Pascala Brucknera, naslovljeno *Suvremeni individualizam*, a održano 18. svibnja 1993. u Osijeku, također drugomedijski ponovljeno dan poslije u Vinkovcima).

Pored tih kulturalnih isprepletanja, u odnosima temeljno uočljivim kao uglavnom odnos amaterske i profesionalne razine, izdvojio se i po prvi put zatražio pozorniju refleksiju (upravo dimenzijom mišljenja savjesti, kao i produkcijskom složenosti) jedan dio kulture koji do sada kod nas i nije bioraspravljan kao sastavina kulture. Riječ je o snažnom naletu tzv. "fanzinske kulture".¹¹ Naime, slavonska fanzinski jaka mjesta su prijeratna Požega, Vinkovci, Miholjac, Đakovo te Osijek. Produkcija tih ilegalnih, dakle više nego izvaninstitucijskih ostvaraja, rađenih u potpunom samizdatu, prijeratno je nerijetko bila mjesto transnacionalnih senzibiliziranja oko približno prepoznatoga izvorišta energije. U ratu, nastavljaju djelovati samo požeški i osječki fanzini (magazini okupljanja oko zajedničke usko izdvojene ideje, odatle predmetak fan /obožavatelj nečega, nekoga/). Vidjet će se kako će požeški fanzini nastojati još dublje zaroniti u svoju izdvojenost od svega ostalog, pa tako i zbilje, dok će osječki napraviti radikalno suprotan, energičan gest umjetničkoga uranjanja u zbilju. Fanzinsku se kulturu, dakako, može promatrati i kao adekvat pučkoj, s tim što bi pučka kultura bila čvršće vezana uz ruralna mjesta nastajanja, a fanzinska isključivo uz pri gradski senzibilitet (ne isključuje se, dakle, urbani senzibilitet prigradskih mjesta, dapače, "suburb", predgrađe, topisi su kulturnog statusa u osječkoj ratno-fanzinskoj produkciji).

Ratno će stanje također stimulirati približavanje polja pučke i popularne kulture (vidjeti u slučajevima Prljavog kazališta, Zlatnih dukata, vidjeti o tome u *Ogledima o tuzi!*).

¹¹ Iz Vinkovaca mi se javio Zoran Šalinović. Knjigom i telefonski. Knjigu blagoslovljenu recenzijama Miroslava Madera i moga oca, a predgovorenu od Ane Nane Vuković. Izdavač Europski jastreb.

Knjiga se pjesama zove Strah iza zastora, i ne pripada dijakronijskoj vinkovačkoj *književnoj* baštini. Pripada zapravo sinkronoj vinkovačkoj *rock* baštini. U toj se knjizi nalaze naime svi tekstovi tamnog vinkovačkog garage zvuka. I opet ću se ispraviti: nisu u toj knjizi doslovno otiskani tekstovi jakih vinkovačkih bandova, nego se u tekstovima Zorana Šalinovića mogu prepoznati odzvuci zajedničke matrice. Bio bih sklon napisati - zajedničke egzistencijalne i svjetonazorne matrice. To sam sklon napisati jer je, ipak uvjetno, zajednička matrica v.kč. rockera nešto što je kolokvijalno opisati kao *lajfranje*. Shvaćanje života kao svog teksta. A koncerta kao zgusnuća svakodnevice.

Osnovno u čemu Šalinović griješi je što nastoji ojačati takvu bazičnu *life* priču opravama koje je naučio u literaturi. Tu mislim na druge književne tekstove, pruzimanje postupaka koji su najteže izbrisivih navodnika, tako da dolazi do nesretnog proziranja. Međutim, spomenuta bazična žestina nedvojbeno fanzinskog sjećanja dozvoljava da još žešće Šalinoviću prigovorimo i budemo sigurni u povoljan uzvrat.", ČH, str. 50.-51.

Umjetničko pismo

Preustroj poetika. Umjetnost je, nakon što je anticipantno čula dolazak rata, u prvi trenutak izravnoga započinjanja borbi, zastala i nužno preustrojila svoje pismo.

Zbilja je uputila svoj zahtjev, izravan i autorske suvremenom umijeću složen, s vrlo slabo upotrebljivim povijesnim iskustvom umjetnosti. Ono je, klasično, zahtijevalo odustajanje, a ovdje se od samih početaka rata vidjelo kako "proizvođači rata" pokušavaju zlouporabiti medij pisma za obmanama stimulirano širenje zla. I tu su se suvremeni hrvatski umjetnici našli osjetljivo dotaknutima. Jer, oni su ti koji ponajbolje znaju upotrebljavati pismo, pa onda nije nikakva razloga prepustiti taj medij kodifikatorima zla. Umjetnici su ti koji su i u bavljenju zlom imali itekakvoga iskustva u svojim artifičijelnim simulacijama, kao i svojim nataloženim čitateljskim iskustvima, istraživanjima građe za svoje umjetničko "izmišljanje" stvarnosti. Jednostavno, kada je u pitanju pismo, umjetnici su ti koji su u svim njegovim pravilima najpismeniji, te su odlučili to svoje znanje pisma bespogovorno nastaviti, i to u prvom redu upotrebom pisma za zapisati, snimiti, pohraniti, pa zatim produkeijski umnožiti, odnosno višekratno prikazati, ustrajno bilježiti i u prvotne nosače umjetnosti, ali i u svoje energične osobne odgovore. Umjetnici su se našli pozvanima ideji izlaganja najznačajnijih svojih refleksa kako bi se doslovno osvijetlila identitetna gramatika prostora u kojem žive.

Skladatelj, tekstopisac i leader nekoliko predratnih osječkih subkulturnih glazbenih skupina (također glumac... u svakom slučaju, osjetljivi lik osječke mladoumjetničke predratne scene), kaže u prvom dokumentarnom broju *Književne revije*: "Možda i ne znam kako će mi se zvati band... ali znam kako se zove ovo ovdje gdje sam sad...".

Okretanje ptolomejskom svijetu. Umjetnici, dakle, na kratko gube uporište u nogama vlastitoga klasičnog eskapizma, ali okrenuvši se svojem "ptolomejskom" svijetu, zavičaju, uočavaju u njegovom *zrcalu* svoju osobnost. Tako se *misao* stvaratelja, umjetnika doslovno pretvara u autobiografiju njihova prostora, koji pak autorskim snažnim gestima dobiva autohtonu, autentičnu *svjetlost*. Ovome se razmatranju može prigovoriti kretanje metaforičnim slikama u pisanju o nemetaforičnom vremenu, naime o vremenu za koje su mnogi zapisali da je između prvih žrtvi podnijelo upravo žrtvu smrti metafore. Naime, mnogi su se autori složili oko zapažanja da je u ratu metafora umrla (vidjeti o tome: Nenad Popović u *Vijencu* 1994). Upravo na tome fonu nastojim ovdje pokazati da je u vremenu doslovnih značenja, ali i nastupa "acivilizacijskoga i akulturnog ratnog mraka" (kao Noisekunstove metafore), bilo bitno konvertirati predratnu energiju za večernje obiteljske šetnje u energiju zaštite što je brže moguće opet takvih šetnja. Kraće, u stanju sigurnosnoga zamračenja slavonskih naselja refleksi su umjetnika držali te prostore osvijetljenima. To je često bilo izvedeno prelaskom u massmedijske nosače koji su kao inače nositelji prve razine javne pismenosti, ratnih dana nerijetko, osobito od početka 1992., primali na svoje stranice serije i kolumne kao mjesta intenzivnijega kulturnog reflektiranja. Svaki je slavonski grad imao barem jednoga takvog osvjetlitelja koji je onda implicitno ili eksplicitno zgušnjavao spomenutu identitetnu gramatiku. I implicitno ili eksplicitno podupirao zaštitne zidine svojega konkretnog grada, polisa, odnosno imena.

Projekti, serije, kolumne - reflektori dokumentarizma. Dakako da ovo uočavanje umjetničkih serija ne odustaje poštovati i kakvu samozataju, povlačenje u zatvoreno osobno neobjelodanivanje, međutim, o tome, susljedno, nema podataka. Podataka ima samo o takvim, ili pak upravo pojačanoj produkciji usmjerenim, gestima uobličanim u kakav projekt. I projekt može biti implicitan i eksplicitan, ali svakako barem kao projekt, kao činjenica o notornoj zamisli i jednostavno postojanju, ima biti prepoznat.¹²Pored žanra *serije* ili *kolumne* upravo je *projekt* mjesto na kojem se odvaja i spomenuta refleksija kulturnog identiteta. Tako se i u mjestima koja nemaju uočljivog kolumnistu, niti stvaratelja u seriji upravo preko uočavanja djelatnog projekta vidi nedvojbeno nazočnost identitetne refleksije, koja pak otvara i još jednu vrlo osjetljivu

i vrlo uočljivu konstelaciju. Naime, upravo zahvaljujući svjetlu iz tih izvora (kolumne, serije, projekti) dade se vidjeti ukupna pisma pojedinih gradova uvjetno zgusnuta u tekstove - gradove. Poetiku je tih tekstova, dakako, vrlo jednostavno i sažeto, zapisao u svojim pričama, telefaxiranoj seriji tekstova, Siniša Glavašević: "Grad - to ste vi."

Pokazao je Glavašević da je poetika pisma koje ima misliti svoje vrijeme - etika. Gard iz kojega se ne zagleda u "one prijeko", nego samo u sebe jer kako kažu stihovi Noisekunst Banda "Svatko mora biti svoj".

Glavašević jasno ukazuje na činjenicu da je mjesto pohranjenih podataka moguće ozbiljiti tek umnoškom pojedinačnih autobiografija. Ovdje se autobiografiju može promatrati i kao bilo koji oblik vrlo tjelesnoga djelovanja u porušenoj vanjskoj zbilji, međutim, svakako se ima promatrati i kao ukazivanje na mjesto izvorišta dokumentaristične ratne, ali i poratne poetike. One koja će, poštujući taj sadržaj osobnosti, štovati i oblike pokazivanja osobnosti, odnosno ostvarenja, koje može biti i "o ratu" i "usuprot ratu" i "zbog rata".

¹²Vidjeti Nuštar, tamo je podatak indikator, dobiven mehanizmima ratnog OZO IPD-a.

TKO JE SA MNOM PALIO KUKURUZ (Pakrački dnevnik)

Massmedijsko pismo

Stalno isticana isprepletenost triju vrsta pisma navela je razmatranje na, primjerice, u poglavlju pismu kulture tek stići navesti vidove kulture djelatne u ratu, da bi se bitna sastavina ratnog pisma kulture - projektno djelovanje - snažnije izložila uvidu tek u poglavlju o pismu umjetnosti (jer je, naime, uvijek riječ o projektima koji štite i potiču upravo pismo umjetnosti kao jednu od sastavina svoje djelatnosti, a osim toga su ustrojno /posljedično - i recepcijski/ adekvat kolumnama i serijama, kao žanrovima ili žanrovskim strategijama vezanim uz uže umjetničke ostvaraje).

O ključu "kontinuiteta" preuzetom iz ustroja massmedija. Tako će se sada dogoditi da žanr zalijepljen za massmedije, kolumnu, pogledamo s odgodom nakon uvida u, zapravo, umjetničke žanrovske strategije rada u serijama. U tjelesnim ustrojima koje objelodanjuju massmedijsko pismo (radijski i tv valovi, novinski prostor, dnevni i tjedni...), nalazi se ključ prepoznavanja intenziteta pojedinih dokumentarističnih reflektora. Naime, tek oni koji su uvidjeli nuždu takvoga, nazvati je to "ustrajnoga" rada, rada u nastavcima, a javljaju se iz prvotno i završno pisma umjetnosti i kulture, tek ti su autorski ostvaraji strategijski vidljivi kao refleksije pojedine konkretne gradske identitetne gramatike.

I nije riječ samo o kakvoj samozatajnoj i eventualno od massmedija prepisanoj ili preuzetoj strategiji "kontinuiteta", nego je riječ o tome da su spominjani projekti i površno dotaknute serije umjetničkih radova nužno trebale i recepcijsku potporu u zrcalima massmedija. Postojao je, naime, jedan bitan i težak problem za stvaratelje u ratu, za autore svojim zasebnim lokalitetnim jezikom odijeljenim od ostale hrvatske, primjerice celovske, recepcije. Kako vidjeti to što radiš, kada nema neutralnih, kritički relevantnih poznavatelja jezika kojim govoriš. Stoga je dragocjen odgovor na autorovu takvu recepcijskokritičku samozapitanost bio u zrcalu drugoga medija, u snimku zapisivatelja koji su, doduše, u drugom mediju, ali razumiju tvoj jezik, određen egzistencijalnim, identitetom prostora u kojem se živi i kojega se živi.

Lakše je bilo u slučajevima i mjestima s eksplicitnim projektima, i s eksplicitnim kolumnističnim zapisivateljem, teže pak u mjestima s implicitnim ustrojima te refleksije, jer je njezinu svjetlost trebalo pozornije tražiti u manjem broju izvoda pisma, uz osobito otežane okolnosti tehnologijski slabijeg stanja (loše radijske čujnosti, slabog tv signala, prorijedene dnevnonovinske dostave, nepostojanja lokalnog glasila, slabe nakladničke slike...). U tim je mjestima, slabije tehnologijske slike, nastanak izvoda ratnog pisma i slijedio nešto kasnije, ali u uvjetnim odnosima, odnosno u gramatici identitetne slike tih mjesta - s ništa manje značajnim rezultatima. Pokazala se, otvorila jedna notorna ekskursna opaska prosvjetiteljske naravi: prostore slabije proizvodno tehnologijske slike treba žurno pretvarati u mjesta visoke primateljske moći.

U izvode SRP pisma umjetnosti upisali su se, dakle, samo autori okrenuti "kontinuitetu", odnosno radu u serijama. Također, istaknutim su se reflektorima svoje zbilje, slike svojega prostora pokazali autori koji su dvostruko pohranjivali svoje serije radova, te su uz skrb o izvorištu dokumentarnog skrbbili i o strategiji dokumentiranja. Stoga, uza svo poštovanje prema brojnim bezimanim i imenom poznatim autorima koji su radove izlagali na izložbama bez ikakva kataložkog traga, njihova pisma nije se imalo odakle pročitati. Njihov je posao prilog neumoljivom osobnom gestu ili pak

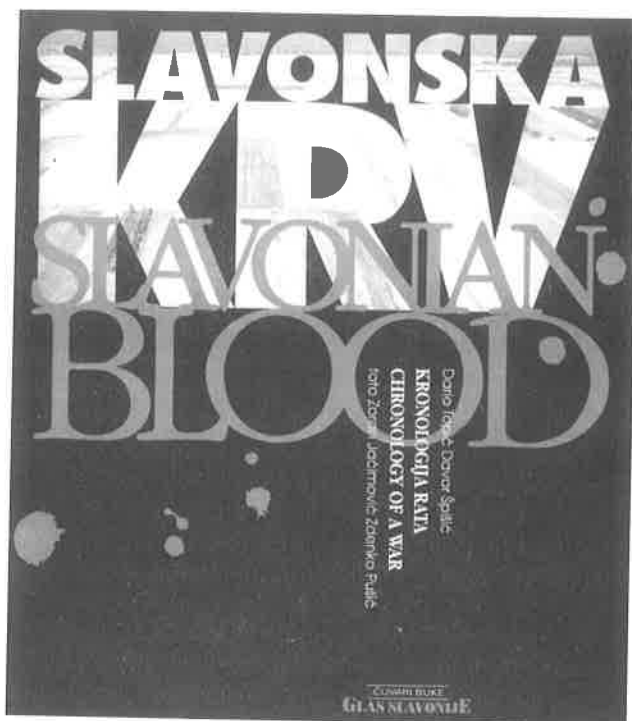
profesionalizmu kojim su svojim obvezama pristupali i ljudi mnogih drugih temeljnih profesija, i bez kojih bi život u ratnim gradovima bio nezamisliv, pa i nemoguć, ali njihov posao ostaje izvan ove elaboracije, u vjerojatno najljepšem mogućem nečijem, kolikogod anonimnom, utoliko neporecivo osobnom, utisku.

Izravna reflektiranja, razlozi i podžanrovi kolumnizma. Eksplicitne su kolumne, dakle, mjesto identitetnoga reflektiranja, medijski je bitna njihova produkcija kroz massmedije, a osobito su zanimljive one koje (1.) ili (1.1.) izrazito pažljivo bilježe suvremenu i/ili baštinsku činjeničnost kulture, umjetnosti, ili (1.2.) upisuju intenzitet i sugestivnost literarnosti, ali sve to uz poštovanje dviju drugih sastavina: (2.) osjećaja za rubišta početaka ratom otvorenih tenzija zbilje (početak rata, početci sukoba, bojišne promjene/u oružanom ili propagandnom ili diplomatskom dijelu zbivanja/), te (3.) pamćenje imena (branitelja, postrojbi; žrtvi).

Međutim, njihovo je pojavljivanje uže vezano uz massmedije i u određenom je smislu zamjena za nedostatak uobičajenih medija u kojima se (umjetnici, poglavito književnici, ali i prosvjetni zavičajni filolozi itd.) njihovo pismo uobičajeno javlja. Nedostatak je i u sporosti, ali i u prestajanju izlaska, primjerice većeg broja književnih časopisa. U svakom slučaju književni časopisi, uz izuzetak *Dometa* i *Quoruma*, te godišnjaka *Zrcala*, u drugim dijelovima Hrvatske prilično ne jako i bliže klasičnom odustajanju reagiraju na ratnu zbilju te ne komuniciraju suviše s kolegama na ratištu.

Kolumne su često isprepletene i literarnim stilom, i stilom izvješća, i ritmom kratkih rezova u bilježenju zbilje, međutim, također su nerijetko i citatno otvorene, pa se onda tako stvara jedna intertekstualnošću poduprta matrica kretanja najčešće tjednom promjenom zbiljskih događaja. To se, međutim, ponajbolje vidi u knjigovnim pohranama tih kolumnističnih vrpca, premda ih je svakako pribilježiti već u prvom njihovom objelodanjivanju. Naime, i za to prvo objelodanjivanje je rečeno da je to već gest medijskoga udvostručenja umijeća pisma. U nekim slučajevima književno je pismo posve prešlo u kakav drugi prostor, primjerice Stjepan Čuić doduše neusporedivo mudro misli, ali o političkim motrištima hrvatskoga života, s vrlo rijetkim reflektiranjem vrlo globalno kulturalnoga, točnije, eventualno i samo političkog u kulturi.

Kramarić. Takvom će pismu biti sklon i Zlatko Kramarić, premda je količina obrisanih navodnika kod njega, a s tkivom preuzetim iz teorijskoga postmodernog mišljenja, izuzetno velika. On, dapače, ležerno šeta prostorima suvremenoga teorijskog mišljenja o praktičnom i uglavnom strategijom žutog pisma zabavno izriče svoju intelektualističnu nezainteresiranost za "njihovu" infantilnost, odnosno inferiornost. Ni Kramarić dugo ne pristupa slikama u kojima se humorno podgruje "onima prijeko" (nije njegov navod), nego su ti predmeti njegove poruge i zabave, ali naglo zaobiljene oštre kritike, likovi iz hrvatske, osječke, slavonske svakodnevnice političke zbilje. Njegovim se kolumnama i njegovim brojnim tekstovima, kasnije uvezivanim u knjige, nikako ne da odreći udio literarnosti, međutim Kramarićeva profesionalna uronjenost u hrvatski politički život, kao i njegovo dugogodišnje bavljenje teorijom i praksom odnosa ideologije i književnosti daje priličnu prevagu na stranu političkoga pisma, bez obzira na visoku literarnu i nesumnjivu literaturnu prožetost. Nema nikakvoga razloga ne vidjeti iz njegova pisma da je ono autobiografija jednoga političkog čovjeka koji to jest, hoće to biti, zna da to jest, pa tu onda nema nikakve dvojbe. U detaljima koji bilježe neke naoko privatne slabooće i ljutnje nalazi se i uvjerljivi refleks prostora u kojem djeluje.

Massmedijski žanrovi. Dakle, i umjetničkom je i pismu kulture bilo dragocjeno obratiti se i na planu strategije massmedijskome, ali i na planu stila, preuzimajući iz massmedijskoga izoštrenost, neposrednost, napose izvještajnost.

I prvim je režiranim radovima vizualnoga izraza, vizualnih žanrova, ideal bio ostvariti pomalo "prljavu" reportažnu sliku: primjerice, umjetničke fotografije Marina Topića, 1991. i 1992. - kao izuzetno uspješne prenesene i na plakat (vojak i dijete!). Međutim, kada je riječ o izvornom massmedijskom pismu, tada se u prvom redu misli na notorne izvještajne novinarske žanrove, ali istom onda kada je autor smatrao potrebnim udvostručiti njihovu medijsku sudbinu te ih iz izvornoga medija prenijeti u: (1.) seriju izložbenih postava (fotografije; primjerice Antun Smajić, Siniša Duraković, Goran Pichler, Zoran Jačimović); (2.) u knjigu skupine autora (vinkovačke mape, vinkovačke prve prezentacijske fotomonografije pa zaključno sa zbornikom/manifestom HRP); (3.) časopis eksplicitno dokumentarne koncepcije; (4.) autorsku knjigu (samostalno, dvoautorske, do četveroautorske).

Može se napisati da su knjige iz posljednje dvije skupine zanimljive kao zgusnutiji autorski oblici gdje se onda - u slučajevima autora koji zadovoljavaju, pored svoje prvotne izvještajne zadaće praćenja bojišnih zbivanja u odnosu spram života grada/mjesta/naselja, također i ključ kulturalne prožetosti, odnosno upućivanja određenoga pozora kulturnom baštinskom i suvremenom fakticitetu - dade govoriti o također autorima pisma gradskog osvjetljavanja, identitetne samoprovjere, autobiografskoga gradskog teksta. Riječ je o žanru ratne kronologije, žanru koji u spomenutim slučajevima identitetnog reflektiranja kroz kulturalnost može jednostavno nositi i naziv autobiografije kulturalno osvjetljavanoga prostora (primjerice Kevo, *Slavonska krv*, Samardžić, Runčić).

O izboru građe

Ključ je izbora ostvaraja uvrštenih u poglavlje KATALOG KORPUSNE GRAĐE višekratno istican. Ovdje ga je, međutim prikupiti u radnu metodologijsku sliku. Ukratko, iz polja pisma kulture, umjetnosti i massmedija bibliografski je obraden onaj dio građe koji je, unutar datacijskog okvira potrage 1991. - 1994., posve odgovorio nacrtu poetike/etike što ga je istraživanje izvelo iz:

- 1) priča Siniše Glavaševića - načelo autobiografske pohrane i obnove;
- 2) programskih eksplikacija projekcije Noise Slawonische Kunst/DOKUMENTI, 27. lipnja, raskrižje na Klajnovoj/IPD OZ Osijek 91./92. - načelo samozaštitnog dokumentarizma i autorskog potpisa;
- 3) sintetične refleksije neotradicije *Vodiča iz rata*.

Implicitno ili eksplicitno te su tri misli zadale istraživanju potragu za ostvarajima koji *tematski* uz početnu "prožetost kulturolozijskim", a izravno potaknutu ratnom zbiljom, zadovoljavaju poetiku dokumentarizma na sljedeće načine:

- u intertekstualitetnoj kodnoj provjeri otkrivaju se (sugestivnošću/intenzivnošću) stilski i (često interžanrovski) formalni postupci umjetnosti (čest je unutaropusni postupak autocovera: primjerice Mader, Rešicki, Lebensformer, Šeremet, Škoro, Anđelko Mrkonjić, Die Hausers, Faktor, Mesinger, Lady Dabilly...);
- u fakturi "predmet" poštuje se imena postrojbi, branitelja, žrtvi;
- u fakturi "predmet" bilježi se rubišne događaje rata (različite vrste "početaka": prvi incidenti, prvi sukobi, prva primirja i sl.).

Izbor iz 500. Izbor je napravljen iz uvida u preko pet stotina ostvaraja, pa je onda u završni "katalog" uvršteno oko trećine od pregledanoga. Naime, onaj dio koji je odgovorio prethodno izvedenom nacrtu temeljnih zahtjeva dokumentaristične poetike.

Proširenja su, u odnosu na završni izbor građe, napravljena u popisima literatura vezanim uz opise gradova u poglavlju *Portreti gradova*. Na kraju je svakog teksta o pojedinom gradu uvrštena ta donekle proširena literatura. Neki od dijelova tih gradskih literatura ne pripadaju ni datacijom ni obilježjem prvotnom "valu" odgovora na rat. Neki se u gradskim literaturama nalaze zbog istraživačke metode približavanja kadra, te, dakle, uočavanja i manjih ostvaraja kao presudnih za valjanu sliku gradskog pisma. Tu je riječ o recimo pojedinim pjesmama, a ne cijelovitim zbirka, o pojedinim pričama itd. Unutargradskom su recepcijom ti detalji bili itekako uočljivi i primani, ali ih kao neuvezane u dosljednije završne ostvaraje većega opsega, a unutar datacije 91./94., ne bilježi *Katalog*.

Neki su od tih detalja i recepcijski složenije primljeni, dapače kao amblematski za energiju odgovora na rat, za refleksiju identitetnoga, međutim, njima se onda posvećuju sintetični reči uvodnoga poglavlja ili eksplikati unutar gradskih eseja, što je vrijednosno nadostavljen metodologijski adekvat istraživačkom faktografskom uvrštavanju u *Katalog*.

O privremenom žanrovskom sustavu

Pisma privremenoga žanrovskog sustava. Slavonsko se ratno pismo može promatrati kao neka vrsta usloženoga žanrovskog sustava. U žanrovskoj je slici odmah uočljivo kako je ona popis izvorno medijski različitih žanrova (vidjeti Katalog = Predmetnu literaturu) koji se dapače - unutar svojih užih medija - ni ne ponašaju kao žanrovi, nego su ponegdje vrsta ili pak podvrsta, a u nekom od mogućih sustava promatranja i tzv. "rod" (književnosti ili umjetnosti). Dade se uočiti kako već na prvi pogled podjela osnovnih "vrsta pisma", koje su u međusobnom isprepletanju sudjelovale u ustrojavanju takva žanrovskog sustava, podsjeća baš na te trodiobe umjetnosti na kakva tri "roda" i/ili stila (najpoznatija je takva podjela ona Staigerova, u kojoj je on sredinom dvadesetog stoljeća inzistirao na tri osnovna fenomena egzistencije, moglo bi se reći i tri osnovna modusa egzistencije uopće - na dramski, lirski i epski, pa su onda tako raspoznata i tri, primjerice, književna roda: lirika, epika i drama...). Ovdje je pak riječ o tri vrste pisma (kulturno, umjetničko te massmedijsko), u pristupu kojima se još vodi računa o mediju u kojem se pismo pojavilo, pa se, ovisno o upravo o toj medijskoj sklonosti seliti iz svojega izvornog i najbližeg medija, moglo prepoznati činjenicu visokog stupnja uvezanosti ovdje imenovanih "vrsta pisma" u zajednički i, dakako, privremen (1991. - 1994.) žanrovski sustav. Što je zadalo mogućnost vidjeti to zajedništvo, osim materijalno najuočljivijih i već spomenutih "medijskih" selidbi? Naime, za te se selidbe daje vidjeti kako su one već posljedica toga što ih je uvjetovalo i što se onda mora i izložiti kao njihovo počelo.

Programska zamjena medija. Naravno, riječ je o zbilji. Zbilja je u prvom redu omela velik broj institucija u tri ovdje predmetna polja, djelovati dalje na isti način, pa čak i djelovati uopće. Ratne su okolnosti, nadalje, napravile nužnu fokusaciju svih tih vrsta i žanrova na tematskom planu. Pisalo se, stvaralo "o ratu", "zbog rata", "usuprot ratu". Pa, ako je tematski prilično jasno izvođenje svih triju tematskih usmjerenja (o, zbog, usuprot) - u konkretnim umjetničkim ili publicističkim radovima, dotle je najmanje jasno kako je to rat zapisan u pismu kulture. Kulturom, ovdje, nazvati je one oblikovne, organizacijske geste koji su iskočile u posao uobičajeno predviđen za djelatnosti institucija u kulturi. Naime, dok su one temeljne ustanove u kulturi, one kao arhivi, muzeji i knjižnice, u prvom redu nastojale tjelesno zaštititi svoju građu, dotle su one ustanove kojima je uobičajeno javno "bučnije" djelovati, češće se pojavljivati s određenom vrstom proizvoda, bile pred očitim problemom. Kako izvoditi preredbovne oblike kulturnog djelovanja kada je svako okupljanje veće skupine ljudi višestruko opasno (opasno je doći na neki program, opasno je na njemu biti, opasno je potom otići s programa)? E, tu se onda dogodila programska "zamjena" medija. Od izvedbi za koje je nužno okupljanje publike prešlo se na izvedbe u kojima je moguće pojedinačno samostalno konzumiranje nekoga ostvarenja. Književne su, glazbene i kazališne večeri zamijenjene pismima njezinih prvotnih izvoditelja, zapisima i komentarima potom objelodanjenim u svescima časopisa (tijekom 1991. *Književna revija*), u podlistku tjednih novina (početkom 1992. *Kult* subotnjeg *Glasa Slavonije*, odnosno njegova *Magazina*, prvo u okviru subotnjeg izdanja, a kasnije izdvojenog /1993./ u *Slavonski magazin*).

Projektno ukriženje svih triju vrsta pisama - Značaj IPD-a - Postoji samo privatna gesta

Proljeća 1992. posao se svih slavonskih i baranjskih IPD-ova slio u trojezični *Vodič*. On je sadržajno bio oslonjen na najranjeniji dio Hrvatske i uglavnom je, osim Napomenama (sukladno predratnom općinskom zemljopisu, te ratnoj podijeljenosti na "operativne zone" OZ HV) ispustio iz uvida Lipik-Pakrac i Viroviticu, prepuštajući ih strategiji *Western Slavonie* (kao odijeljene OZ HV).

Rečenicu "Postoji samo privatna gesta" izgovara glavni lik, glavno žensko lice, tj. glas u jedinjoj suvremenoj hrvatskoj ratnoj radio drami 1992., autorice iz Zagreba Katje Šimunić, drami pod nazivom *Blueblanche, tango, rat*.

Ta rečenica precizno sažima ključnu spoznaju ratom označenog čovjeka.

Ne treba inzistirati na činjenici da je autorica drame *Blueblanche...* bila u najgušće ratno vrijeme tijekom 1991. i u svakodnevnoj telefonskoj vezi sa svojim osječkim prijateljima, niti treba isticati da je među prvima stigla u Osijek i ponudila svoja znanja opstanku tadašnjeg Osijeka¹³. Riječ je o tome da je ova istočnoslavonska bojišna crta imala onoliko više čvrstine koliko su više njeni održavatelji izravnije spoznavali da iza njih nije prestrašeno beznađe nego život koji ih najneposrednije podupire i osjećajima i oružjem i srcem i iskrenošću.

Nesebična borba za sebe. Nije bilo toliko važno koliko je bilo tih što su otišli, nego je bilo važno neupitno ostati zbog sebe. A zatim ipak vidjeti da su i mnogi učinkom došli.¹⁴ Došli poduprijeti svoju upitanost oko osobne odluke ostati. Ostati zajedno!?

Uostalom, bit će jasniji. Početkom rata, koji se doduše nije nikada uspio zahvaljujući diplomatskim nadmudrivanjima izravno tako i nazvati, usprkos tome što je trajao u najžešćim oblicima, upravo zbog spomenuta nadmudrivanja nije sveukupna hrvatska/slavonska mobilizacija bila ni proglašena, a niti obavljena. Ta, sve do pada Vukovara (sredinom studenog 1991.), nedvojbena činjenica omogućila je, premda je stvarno bila i svojevršno obrambeno kašnjenje, da spomenuto stanje osobne odluke bude gotovo nesporno.

Ono je proizvelo i najpoznatiji izriječ svih onih koji su ostali, izriječ: Sada se vidi tko je tko! Oko te se rečenice oblikuje i sredinom 1993. objelodanjuje prvi ozbiljni slavonski i hrvatski roman s ratnom reportažnom istinom, dakako roman Požežanke i osječke ratne radio novinarice, a od 1994. vinkovačke massmedijske djelatnice Nade Prkačin *Tamo gdje nema rata*.

¹³ U jesen 1991. Katja Šimunić kao autorica u Zagrebačkom plesnom ansamblu radi sa Noisekunst producentima ideju, potom im nudi scenarij predstave *7, 65, noću*. U toj predstavi - scenariju lillimarlenovska spin-boja prelazi kroz mudro tugaljivu skladbu *I kad umrem pjevat će Slavonija*. Predstava nije izvedena osim u obliku izlaganja scenarija na izložbi Noisekunsta 30. prosinca 1991. u zagrebačkom KIC-u. Odsutnom svojom izvedbom predstava je međutim odredila ireducibilni postav četiriju izvedaba spot dance predstave *Madrid Cafe* pred prvocrtim čuvarima Hrvatske... na samom početku 1992. (26. lipnja 1991. *Madrid Cafe* je posljednje Osijeku predratno kazališno izvođenje...) Stvarnost zagrljaja ZPA i Noisekunsta ostala je nesporna.

¹⁴ Svoje sugradane na prvoj borbenoj liniji posjetila je i Ksenija Čorić, koreograf i scenarist iz Zagreba, koju u Osijeku u suradnji s Katjom Jocić, zagrebačkim redateljem i piscem, priprema predstavu *7, 65 noću*. Tu će predstava biti namijenjena hrvatskim vojacima, a moći će je vidjeti i Osječani, Darko Kovačević, *Kultura na prvoj liniji, Glas Slavonije*, Osijek, siječanj 1992.

¹⁵ Književni kritičar Ivan Božičević, naoružan i dalek, proveo je nekoliko mjeseci na najosjetljivijoj i najvrućoj točki (50 m od JA) obrane Osijeka, u selu Ivanovcu. Nismo se uopće niti jednom sreli, ali sam ja znao da je on blizak.

Spomenuti je izriječ vjerojatno najtragičniji spoznajni doseg uz bojišnicu smještenoga društvenog tijela, dakle onih koji su ostali i onih koji su učinom došli. Tragičan ne samo zato što pravi razliku spram jučer, nego još i više jer prilično svjesno sumnja i u dobro onoga sutra... Naime, kako iz rata izaći bez tragova, dubokih tragova lošeg, s osjećajima zadovoljstva i dobra? Vrlo teško, a posljednji dani kolovoza 1993. (kao i mnogi drugi dani, uostalom noći), pokazuju kako su ti tragovi često nadovezani interpretacijama kakve mogu zastrijeti i najetičniji pojedinačni, minimalno kolektivni i kritičnodomoljubni čin. Čin koji je bio izložiti sve: život, najprije život. Čin koji je bio i izgubiti sve.

Oko rečenice "Sada se vidi tko je tko" ispisuje se i "fliperska" intelektualna sumnja sastavaka ratnoga osječkog gradonačelnika, književnika Zlatka Kramarića, prvotno prikupljena u knjizi *Gradonačelnik, vrijeme je...* Književna i teorijska literarnost toga serijala kritike bizantijske lažne a itekako djelatne misli posebnom autoritarnošću skromnosti izmiče i najnužnijim granatama militarizma. Problematizirajući najparadoksalniju moguću sintezu: pojedinačnost i liderstvo, taj se niz sastavaka tragično i svjesno nastoji održati fingiranjem brojnih uzamaka koji se u matematičnoj razrješnici nadaju tzv. "lovčevoj završnici". U najlošijem mogućem vremenu, najapsurdnije svekolike ugroze pojedinačnosti, pojedinačnosti je, iako možda pogriješkom ili slabošću zajednice, ostavljena najjasnija moguća pojedinačna odluka o vlastitoj sudbini i vlastitoj etičnosti. Taj se ne/slučaj svakako mora istaknuti. On daje za pravo da se o bilo kojoj godišnjici bilo koje hrvatske vojne postrojbe ne dvoji ni trenu oko potrebe istaknuti/podsjetiti kako je sam njen smisao pohranjen u pojedincu.

U studenom 1991. oblikovana je jezgra slavonsko-baranjske bojne postrojbe za informativnu i psihološku djelatnost.

Riječ je o formalnom vojnom ustrojavanju (i) kulturnih djelatnika u području njihovih djelatnih "profesionalnih" znanja. Riječ je o onim ljudima koji su već od borovskih događaja 2. svibnja 1991., a osobito od izravnog napada na civilni život Osijeka 27. lipnja 1991., snažno založili svoje sudbine i znanja u obranu te civilnosti.¹⁵

Pošto se tu, zatim stalno napadnutu, civilnost moglo, paradoksalno i surovo, ratnom logikom, obraniti prije svega vojno, slavonski i baranjski kulturni djelatnici ubrzo svojem prinudnom životnom ustroju (krizni štabovi, MUP, ZNG, HV) nude i svoja posebna umijeća, udvostručavajući tako svoje osnovno-oružane zadatke.

Ukratko govoreći, i posluživši se filmskim rječnikom, ta se umijeća mogu najsazetije nazvati snimanjem (tekstualnim, zvukovnim, vizualnim) dokumentaraca o svemu što sačinjava ratno vrijeme.

Bučno slavonsko umijeće. Ne odgađajući ni trenutka potrebu naglasiti presudni učinak svih tada sudbinski čvrsto isprepletenih djelatnosti civilnoga i vojnog života (sve preostalo gospodarstvo, elektroprivreda, učilišta, vodovod, prijevozna poduzeća, ugostiteljstvo, zdravstvo...), na ovome mjestu želim najsukromnije i, nadam se, poštovano podsjetiti kako je i kulturna slavonska i baranjska samosvijest, sviješću djela pojedinih umjetnika, kao i oblikovanjem u kulturi, postavila poseban svoj/naš/hrvatski (sve teže izgovaramo: i europski) štit spram ugroze neuljudbe.

Mala vojna postrojba kulturnih djelatnika, napose umjetnika, uobličena je iz njihovih već obavljanih poslova, projekata. Nastala je iz one osvješćujuće spoznaje koja je samim autorima "rasvijetlila" anticipacijski motivirana ona nanošenja crnih

tonova i u ratu prethodećem periodu - npr. Filetov, kasnije pjevač ratnog Noise Slavonske Kunst banda¹⁶, profetski čin izvođenja pjesme *Lili Marlen* šest mjeseci prije početka rata. Glavni je zadatak toj jedinici kulturnih djelatnika bio osporiti čuveni izriječ o Muzama koje trebaju šutjeti dok topovi grme.¹⁷ Rad je te postrojbe tvrdio nekoliko stvari. Najsazetije rečeno, sljedeće: tiho i jasno saopćavati svoju uljudbenu snagu oblikovanu autorskim umijećem. Intermedijalna redakcijska djelatnost, produkcija: dovodenje glumaca, zabavljača, književnika, likovnjaka, kao i oblikovanje programa najuglednijim ustanovama umjetnika Hrvatske (u siječnju 1992. *Odbor Društva hrvatskih književnika*, na čelu Osijek - Đakovo - Koritna - Vinkovci - Nuštar - Valpovo¹⁸, u veljači *Dani hrvatskog filma*, zatim teatrolozi i osječko - nuštarsko - vinkovački *Krležini dani*¹⁹...).

Tako se ustrojavala mala skupina kultera slavonskoga ratnog prostora (IPD OZ Osijek), a više od svega njihovim radom potican AUTORSKI POTPIS na djelima ratnog dokumentarizma. Tako se radala ideja samozaštitnog dokumentarizma, o čemu ne treba, kako ističe još jedan od stalnih tadašnjih pridošlih Slavonaca, uistinu književnik iz Zagreba, Branko Maleš, dakle, toj ideji i njenim objašnjenjima ne treba "nikakvih vitica i ukrasa" jer ona je precizna i jasna u obrani identiteta autorskog zapisa. Osobno identiteta i prostora, odnosno nacionalno identiteta. U zaštiti upravo jedinstvenoga izjednačavanja tih dvaju identiteta energija.

U takvom su se djelovanju povezali *Književna revija*, Hrvatsko narodno kazalište, Studentski kulturni centar osječkog Sveučilišta, ideja Noise Slavonske Kunst, Franjo Molnar... ZPA²⁰... uz suglasnost te potporu jakih kultera, dakle vojačkim sastavom Babić/Bagarić/Fanton/Jukić/Vukman. Tako su se neumorno naputovali djelatnici osječkoga HNK, likovnjaci nakon višemjesečnoga gradskog zamračenja

¹⁵ "Ne dozvoljavajući da zgasne kulturni i duhovni život Osijeka, osječki SKUC radi gotovo više nego što mu to ratne okolnosti i dopuštaju, pa tako uspijeva čak izdati ploču svome bandu. Ime grupe - *Noise Slavonske Kunst* - dosjeka je kojem je prije rata imenovan osječki fanzin usmjeren okupljanju i učvršćivanju art - rock scene čiji ponajbolji u Osijeku preostali predstavnici sada pjevaju i sviraju u NSK-u.", Ana Lendvaj, *Podredeni ratnoj stvarnosti, Večernji list*, Zagreb, 14. prosinca 1991.

¹⁶ Vidjeti rad osječkoga ratnika (orahovičkog Bankovčanina sa Pustare Zeleni) Franje Molnara!

¹⁷ "Nadnosći se onomad u Nuštru nad praznu olupinu tenka s kojeg je odletjela kupola, začuo sam gdje se riječi gospodina Ivana Trebera kovitaju u toj šupljaj zardalaj utrobi kao u davalovu kazanu: *Pred očim strahotama... pred onom tamno bičom bolničom... ostali su srpski oficiri ama posve ravnodušni, bez treptaj jednoga života na obrazima, nečirnite savjesti, bez trauke stala... na zaprepštenje i zgrožanje europskih promatrača, koji nisu mogli satomiti svoju potresnost vidjenim.*" Slobodan Novak, *Čovjek u ratnom loncu, Kult, Glas Slavonije, Osijek, 8. veljače 1992.*

¹⁸ "Vraćamo se u Zagreb nepokolebivo uvjereni: Slavonija je skromna u svojoj hrabrosti, ona rat nije shvatila medijski nego ljudski, a to znači da je postala kalionicom čovjekove hrabrosti. U to me je Nuštar nepokolebivo uvjereo, a njegove brzogotne govore o mukama hrvatskog junaštva. To upamtimo," Branimir Donat, *Slavonski kulturni čovjekove hrabrosti, Kult, Glas Slavonije, Osijek, 8. veljače 1992.*

¹⁹ "Prije formalnog skupa, ugledni članovi Odbora *Krležinih dana*, profesor dr. Nikola Batusić, profesor dr. Dubravko Jelčić i profesor dr. Branko Hečimović (predsjednik), te Zvonimir Ivković, intendant HNK, profesor dr. Stanislav Marijanović, prorektor Sveučilišta, Anita Schmidt, Mira Katić, Đorđe Bosanac, glumci HNK i Milan Živković, redatelj, posjetili su prvu liniju fronte kod Nuštra." Davor Špišić, *Obnova energije kreativnosti, Glas Slavonije, Osijek, 26. veljače 1992.*

²⁰ "Upućeni se vjerojatno sjećaju ljetnog pokušaja '91. kada je POSTEUROKAZ, kao ravnoopravan fragment zagrebačkog festivala sličnog nazivlja, odaslan Osijeku. Pokušaj je grubo dokinut poznatim tenkovskim Prologom dugovječnog mirvarenja. Među onim predstavama koje su izvedene prije sivo-maslinaste rapsodije dogodila se izvedba *Madrid Cafe* kao osobena paleta autorskog promišljanja. Današnjem beskonačnom ratnom epilogu iznova se upućuje spomenuta teatarska izvedba, nešto izmijenjena sadržaja. Naime, u kavani *Centrala* (subota, 15. veljače u 16 sati) izvest će se dva dijela originalne predstave. Fragment *Tramvaj svan čeznja* referencama na Williamsov *Tramvaj svan čeznja* koreografirala je Katja Jocić, scenu je kreirao Nikola Šimunić, kostimi su Marine Štemberger, a čuje se glazba Davora Rocca, *JOY DIVISIONA, STRANGLERSA*. U *Otvorenim pismima* koreografiju potpisuje Ksenija Čorić, dramaturg je Sanja Ivčić, scenograf Mario Ivezčić, a kostimograf također Štembergerova. Suzvuče čini SMITHSI, Lou Reed, Hazel O'Connor, KING GRIMSON. U oba dijela tjelesnim izričajem govore plesači Blaženka Kovač i Snježana Abramović.

Osam osječke izvedbe, predstava će za Hrvatsku vojsku gostovati u Požezi. Privlaci i Našćama, na prvim linijama fronte gdje je koreo-znak najčešće samrtnog grča." Davor Špišić, *Tramvaj svan čeznja, Glas Slavonije, Osijek, 14. veljače 1992.*

¹⁵ Usporediti u knjizi Z. Kramarića *Gradonačelnik, vrijeme je...* zalaganje, u počecima rata, za "Ghandijevstvo".

SLAVONIJA I BARANJA
1991. - 1993.

ISTINOM PROTIV LAŽI -
KULTUROM PROTIV ZLOČINA

GRUPA
3. Siječnja 1991.

IPD (kao prvi energični i konstruktivni Ivica Vrkić, potom staloženi Ladislav Bognar, onda karizmatični Branimir Glavaš, te iskusni Vanja Kokeza).

U bilježenju totala i detalja iz tih prvih i autentičnih međusobnih nadostavljanja nije zaboraviti primjerice Vrkićev govor za Žajino postavljanje **Božićnog drvca** 1991.

Svaka je slavonska i baranjska zajednica... čuvari sjećanja... Svaka je slavonska i baranjska zajednica i u ratu iskontinuirala svoje već postojeće ili potencijalno noseće energijske kulturne geste, čiji je oblik ovisio o neposrednosti ratne ugroze, ali još i više o autorskoj sposobnosti i osjetljivosti pojedinaca.

U ostvarenju je tih različitih kulturoloških poslova značaj postojanja i djelovanja IPD-a bio, između ostalog, i izravno reći kako je svaki stvaralački čin kulture i u ratnom vremenu itekako potreban. Ukoliko je na bilo koji način osvijestio svoje vrijeme i prostor, popunio ga, dao mu smisao. Sumnjom također.

bojama osvjetljavaju Osijek (ideja Molnar/Zec izrečena na otvorenju Molnarove izložbe u osječkoj Galeriji likovnih umjetnosti, 22. prosinca 1991.) zajedno s paradigmatiskim svjetlom iz novoblagdanske (1991/92.) zapovijedi zapovjednika obrane grada Branimira Glavaša, književnici su tiho otiskivali sveske najznačajnijih i svakodnevnih izvješća, snimaka, glazbenici su simultano iskladali i domoljubne i traumatski duboke zapise...

Zabilježiti je: brojne su radove načinili pojedinci posve neformacijski i izvanformacijski i tako potvrdili izravno izrečen i zapisan program IPD-ove postrojbe za djelatnost u kulturi.

Intenzitetu tako raznovrsnoga autorskog rada strategijsku su potporu pružale djelatnosti pomoćnika Zapovjednika OZ Osijek, zaduženih za

Imena, osobe, autori²¹

Kada je riječ o imenima koja u ratu odigravaju presudne uloge za nastajanje i opstajanje ratnoga pisma, onda su tu sljedeće najuočljivije skupine:

1. oblikovatelji programa, projektanti poslova (urednici, prireditelji, konceptualizatori), istinski autori dijelova *pisma kulture*;

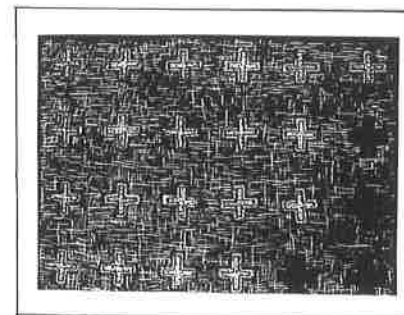
2. autori koji su uspjeli u polju *pisma umjetnosti* oblikovati estetski vrhunske ostvaraje (dokumentaristične poetike);

3. autori koji su u polju *massmedijskoga pisma*, odgovarajući na notornu dnevnu bojnu faktografiju, znali i mogli pratiti i udio traga kulture u ukupnim ratnim zbivanjima (kulture, kao mjesta zgusnutoga nacionalnog identiteta);

4. praktičari društvenoga života u okolnostima rata, najčešće političari, s osobitim sluhom za /pt/ovjeru nacionalno identitetnog kroz trag kulture, te sukladno tomu sluhu i toj osjetljivosti nerijetko preseljeni i u "*glavne*" - odnosno *često nazočne* u većoj skupini ostvaraja - *likove* tih dokumentarističnih ostvaraja

5. praktičari privatnoga, neprofesionalnog i izvaninstitucionalnog zapisa, koji objelodanjuju svoje zapise kroz obrasce amaterske, pučke te fanzinske i gdjekada populame kulture (receptijom često ulaze u obzor i najviše institucionalne kulture).

MUZEJ BRODSKOG POSAVLJA SLAVONSKI BROD

ŠEREMET

²¹ Vidjeti kroz eseje i dokumentarij tezu o zaštiti potpisanog autorstva!

II. PORTRETI GRADOVA SLAVONIJE I BARANJE U RATU

“Grad – to ste vi”
Siniša Glavašević

Vukovar, autobiografija, moji i njegovi fragmenti¹

U pristupu vukovarskom ratnom pismu (VRP) nametnula se autoreferencijalna slika mogega pisma puno jače nego u bilo kojem drugom dijelu ovoga rada. Izvorno vukovarsko ratno pismo uglavnom je određeno pojavom memoarskih zapisa, međutim, najveći je pozor, nakon dakako knjige Siniše Glavaševića, izazvala pomalo kontroverzna monografija *Vukovar*, objelodanjena 1994. u Koprivnici. Ta je velika knjiga jednostavnošću svojih informacija u pomalo neobičnom susretu s visokoznanstvenim tekstovima izazvala mnoge Vukovance odreći joj reprezentativnost. Osim toga monografskog rada Vukovar ima jedan manje ambiciozan, objelodanjen godinu dana prije spomenute monografije, te je možda svojom dosljedno popularnom idejom dosljedniji u svojoj koncepciji.

Svoj pogled u Vukovar i VRP pokušat ću izložiti na onaj način na koji me je njegova sudbina intenzivno osobno zaokupila.²

Vukovar iz Vinkovaca. Kad sam bio “mi iz Vinkovaca”, nisam volio Vukovar. Bilo je to prije dva desetljeća i Vukovar nam je, Vinkovčanima, bio jako srpski. Nismo mi, odnosno, nisam ja tada znao da će krajem sedamdesetih moja mati biti napokon zadovoljna nekim novim, u Vinkovce novopridošlim liječnikom, “koji je bio fin, tih, miran i vrlo strpljiv”, niti sam tada znao da je to neki Kolak,³ iz Vukovara “zbog nečega” poluotjeran, u Vinkovce primljen sa zataškanim “tim nečim”. Vukovar je uglavnom Vukovarcima bio sustavno kraden, krivotvoren i pretvaran u to nama Vinkovčanima tada nedrago. Vinkovci neće iza sedamdesetiprve napasti svoje proljećarske ljude, i dapače će vrlo rado primati i zakriljivati iz drugih mjesta protjerane Hrvate slične sudbine, “proljećarske”. Daleko od toga da je to sve stoga u Vinkovcima bilo lijepo i

¹ Temeljni su tekstovi vukovarskoga ratnog pisma autorske knjige memoarskih zapisa Ivan Mravak, *Svjedok Vukovara*; Imaž Njavro, *Glavaš dobje, ruke na leđa*; Siniša Glavašević, *Priča iz Vukovara*; Ivan Slonje Šved, *Pakao Vukovara*; Saša Fedorovsky (sa Zeljkom Klimentom), *Vukovarski dobroćinjac*; Marijan Almaš, *Drugi put Vukovar*.

Međutim, u svojem tekstu neću elaborirati čak niti nastanak dosjetke VUKOWAR, autorski nezaštićene u radionici Čuvari buke, osječkih medijskih radnika. Naime, tema je Vukovara izmješšana iz konkretnog grada u globalnu nacionalnu refleksiju, i odatle je nastala u brojne izvode HRP.

Knjige suženo na spomenute autore vidi se sljedeće, i bitna: subjekt vukovarskoga ratnog pisma zapisuje i pripovijeda samo ono što vidi, tako on ne izmišlja nikakve “Zvijeri” s druge strane, nego tragično jasno vidi nastup gluposti i bezumlja. Time se, ipak, taj subjekt ne bavi više nego li je raščlambeno nužno, taj subjekt ponajviše piše o bližnjem, i svojem liku u njegovu pogledu.

Svi su izvodi VRP objelodanjeni izvan Vukovara, osim priča Siniše Glavaševića, koje je on objelodanio medijem telefaxa izravno iz Vukovara, a prije ih je toga objelodanio u jednom vukovarskom podrumu osobnim čitanjem skupini ranjenika kojim je i sam pripadao. (Usp. kod Miroslave Vučić, *Još se srca nije stišala*, ovdje str. 161).

² Nedvojbeno su intenzivno utisnute matrice mudrih izvješća s HR Radio postaje Vukovar, odašiljana glasovima Vesne Vuković, Josipa Eštenjhera, Siniše Glavaševića, primana su ta izvješća uz sjeveroistočni smjer sijevanja i potmule gmljavine, vidljiv i čujan u vinkovačku jesen 1991. Također, zagušeno vidljiv i čujan istočni smjer, u osječku jesen, s Juga II, 1991.

³ Riječ je o dr. Juri Kolaku, postratnih dana gradonačelniku Vukovara.

pošteno, ne, daleko od toga, jer denuncijanti su poluucjenama prikupljali svoje pozicijske poene, hrvatski grbovi s hrvatskim grbom bili su dostatni a da se nekoga cinka za, npr. nacionalizam!?

A zašto o Vukovaru pričati iz vinkovačke autobiografske slike, jedva da je pitanje. Naime, veza je tih dvaju gradova zapravo bila stalno jaka, napokon je ponajjača i najpresudnija devedesetiprve, kada Vinkovci koliko mogu i znaju servisiraju vukovarskoj egzistenciji sve što imaju: šalju oružje, hranu, živote, informacije. Zatim ta dva grada, zajedno s trećim - Ilokom te Županjom, uobličuju i zajedničku županiju.

A još u vrijeme “kada sam bio mi iz Vinkovaca” vrijeđao sam se na recimo slučaj s ljetovanja u Trogiru kada nas zbog VK registracije pitaju jesmo li iz Vukovara. Da, kralj su ga i krivotvorili, a mi smo, djeca, to naivno djetinjte već počeli previdati kao krivotvorinu. Ti “mi” oprostite - “iz pedesetineke” bili smo najozbiljnije uljuljkani u krivotvorine socijalističkih jeftinih kredita, kojima smo kupovali male fiće i stojadine, i uz mudro zadovoljstvo kako će nam se taj kredit “do kraja” smanjiti do smiješnoga inflatoriranog iznosa, uz to, dakle, zadovoljstvo i upravo pored njega - previdali smo kako nam krađu, krađu cijele gradove.

Vukovar iz Osijeka. A kako o Vukovaru pričati iz osječke slike kada je Osijek tih nekih važnih šezdesetih i sedamdesetih također poluukradeni grad - umrtvljen do nesjećanja, umrtvljivan do sive jugoslavenštine, bastardne potkupljivačke njihaljke koja je solidno “za reprezentaciju” kupovala od svojih umjetnika sve što su na metre lijevali po plamima i zidovima. A samo nek ne “Hrvatiju”, pijani u limenkama na tržnici jer tamo je uvijek neki željan⁴ poena svojemu vještu denuncijantskom rječniku, poena daleko premalo u tome sivom gradu. Nešto se čak i Vukovaraca sklonilo u Osijek, ali njihova tiha i pristojna kadencia⁵ bila je tolerirana baš kao takva - tiha i zaboravna, šutljiva, svakako. U vrijeme kada se još uvijek ne može do Vukovara, osim papirom sporazuma, umjesno je i vrlo je osobno-potrebno izložiti svoj raster toga grada, grada iz kojega je krajem sedamdesetih, na primjer, na prvu godinu upisa studija jugoslavistike - kroatistike netom zasnovane u Osijeku, stigao samo jedan izgubljeni alkoholik i jedan, sljedeće godine, retard nekoga famoznog srpskog fakultetskog profesora. Prema svojim susjedima Vukovar se, dakle, ponašao, čvrsto oslonjen o neke komunističko - herojske hramove “važnih” godišnjica, ponašao se manje - više otvoreno, u svakom slučaju vrlo glasno - srpski i jugoslavenski.

Sva je, međutim, sreća da postoje (1) tihi temeljni radnici vukovarskih muzeja, arhiva i galerija, neuklonjivi zavičajni umjetnici književnosti, npr. i slikarstva, i sva je sreća (2) da postoje osobne slike samih Vukovaraca, njihova najosobnija sjećanja, trg, gimnazijske ljubavi, Dunav koji nadolazi ponajljepše kroz ugašeno srebro pogleda “baš s Onoga” djetinjstveno - mladenačnoga mjesta...⁶

Genij Siniše Glavaševića. Glavašević je najbolje napisao najgorih svojih - gradovih dana, sredinom studenoga 1991. Napisao je otprilike ono što je tako jednostavno i toliko humanistično patetično, a upravo je zbog toga nezaboravno: svaki je naš grad u nama.⁷

⁴ Usp. “slučaj Šeks”.

⁵ Dr. Tomislav Mišić, osječki Vukovaran, objelodani ciklus *Moja majka bališe na ulazu u Vukovar*. Ciklus sugestivnog i neobično heterogenog osjećanja memoarske slike.

⁶ “... ako vam nije teško, ako je u vama ostalo još mladenačkog šaputanja, pridružite se.” (S. G., *Priča o gradu*)

⁷ “A grad, za nj ne brinite, on je sve vrijeme bio u vama.” (S. G., *Priča o gradu*)

Uvijek se godišnjice pada Vukovara imamo sjetiti kao one godišnjice čiji predmet nismo tjednima uistinu imenovali - onih dana kada se to dogodilo. Tada se to zvalo nekako otprilike kao izlazak stanovnika iz grada, ili možda humano izmještanje... ili tako nekako.

Ta godišnjica, tako je još jedna od onih koje su bile dosta dugo bezimene, naime niti je rat bio od početka imenovan ratom, niti napadi na Dubrovnik od početka nose naziv napada na Dubrovnik...

Uglavnom, imena su nastala kasnije, svijet se trudio da istina pristigne na ta bezimena mjesta što prije: npr. 15. smo studenoga u Ljubljani održavali slavonski dokumentarno - umjetnički program i imali prilike od domaćima saznati da RTL već emitira snimke pada Vukovara. To su nam rekli kao repliku na naš odgovor njihovu pitanju o našoj procjeni mogućnosti da taj grad padne. Mi smo dakle rekli: Vukovar nije pao i neće pasti.

Humani genij Vukovara, Hrvatske. Vukovar kao simbol - on je to onima koji nisu Vukovarci. Ali Vukovar je prije svega ono što je strahotnim humanim genijem izrekao Glavašević: Grad pohranjen u Vukovarcima⁸, tim nesretno istjeranim i pobijenim ljudima. Fizičkoga je, tjelesnoga ubijeno mnogo, ali, kako piše Siniša Glavašević, grad je ostao u njima Vukovarcima, i tamo ga prije svih mogućih drugih mjesta treba iznova graditi. Tamo ga dakako jedino trebaju i mogu graditi sami Vukovarci, ali tamo ga trebaju i mogu danas graditi napokon svojom nacionalnom refleksijom i svi oni Vinkovčani i Osječani koji su emocijom ostali prislonjeni uz taj tjelesno odsutni grad svo vrijeme. Ali, prije svih - sami Vukovarci jer i u njima je, upozorava Glavašević, i u njima je taj grad razrušen, pa se onda i u njima tek, svojom, njihovom prošlošću mora iznova graditi. Od prošlosti, piše Glavašević, od prošlosti se mora krenuti, doći barem u sadašnjost, a za budućnost - ne brinuti.⁹ Važno je doći do danas, dotle ga barem rekonstruirati.

Kada je izašla iz tiska knjiga Glavaševićevih humano naivnih, katoličansko dobrih fragmenata jedne genijalne misli - sjećam se - taj je nakladnički gest srezala, spucala jedna žestinom i spremnošću posebno talentirana osječka književna kritičarica. Taj je spucaj bjesnio od činjenice da je knjiga objelodanjena u Zagrebu, ljutio se na pokušaj komercijalizacije jednoga tragičnoga konteksta, a ne teksta - upozorila je Miroslava Vučić, tvrdeći kako taj nakladnik i nije bio zainteresiran za tekst nego istom za, eto, kontekstom privučenu prodaju nečega što k tomu i nije smatrala književno vrijednim.

Ja ni danas ne znam bih li Glavaševićevoj knjizi pristupio kao književnoj, nisam siguran da itko time išta dobiva. Međutim, osim toga što upravo u Glavaševićevoj knjizi nalazim jedini mogući ključ reidentitetne potrage za samim Vukovarem, nalazim jedini mogući smjerokaz svakome preživjelome Vukovarcu za pronalazak onoga najosobnijega, kako kaže Glavašević - onoga iz prošlosti, jer je to najvažnije... naći svoju prošlost, izreći si ime...¹⁰

Vukovar je vukovarski i naš. Danas, međutim, jasnije nego ikada vidim, a i sjećam se s kojim je pravom Miroslava Vučić tada bjesnila: s pravom emocije, prislonjene uz taj nama Osječanima i Vinkovčanima zapravo nikada prisutniji grad. Vukovarci su

⁸ "Grad - to ste vi." (S. G. *Priča o gradu*)

⁹ "Morate iznova graditi. Prvo, svoju prošlost, tražiti svoje korijenje, zatim, svoju sadašnjost, a onda, ako vam ostanu snage, uložite je u budućnost." (S. G. *Priča o gradu*)

¹⁰ "Vjerojatno bih odustao i od sebe sama, ali ne mogu." (S. G. *Priča o gradu*)

takvim svojim najosobnijim i najjavnijim medijskim pismom bili i Kevo i Jačimović i Špišić i Hečimović i Faktor i Krupa Banić i Runtić i Flego i Vučić i Topić (D.), i teško im je bilo kada im je netko dalek i nepoznat uzimao dijelove Glavaševićeva pisma pod svoju medijalnoemotivnu skrb. Vukovar je vukovarski i naš, osjećali su, i ne samo ovdje posve slučajno navedeni, i brojni drugi posve slučajno navedeni Vinkovčani, Valpovčani, Osječani, Laslovcani, Jugovci..., stoga Miroslavinoj nepreciznoj, ali neumoljivo osobnoj ljutnji ne bih imao ništa prigovoriti.

Poetika autobiografije o drugom. Htjedoh napisati - taj razrušeni i rastrgani grad nipošto danas ne mogu dosegnuti cjelinom kakvoga, primjerice, Ovoga, teksta. Vukovarskim bliskim a iskidanim sjenama i mogu prići samo u fragmentima, u komadima odblesaka, refleksija, uhvaćenih ispred razbijenog zrcala, svjetlucavost čiju projekciju uspijevam usmjeriti povratku samo zahvaljujući Siniši Glavaševiću, i njegovu zapisu iz studenoga devedesetiprve: grad - to ste vi, tako veli obraćajući se Vukovarcima, mene podsjeća na radikalizirani isti iskaz Ivana Faktora usmjeren Osijeku, odnosno Osječanima, podsjeća me na sve snimke i zapise činjene po svim slavonskim i baranjskim bojišnicama, na sve me te zapise to podsjeća, ta česta samozataja osobnoga u pismima koja su, međutim, uvijek pisana nečijom rukom, te su uvijek autobiografija, ali autobiografija ne samo te suzdržane pojedinačne osobnosti nego, upravo autobiografija grada koji je tom rukom čuvan.¹¹

U knjigama jedne velike knjižnice. U bilo koji, početkom 1996. još uvijek nesretan povratak, ("Jo, ja ne bih." - kaže Valentina Sabo, pjesnikinja i novinarka, prognanica iz Dalja), treba krenuti zalihom zavičajne refleksije čuvane ne samo u ljudima iz toga kraja, nego i u ljudima koji su svo vrijeme priljubljeni svojom emocijom uz taj prostor: uz prostor Baranje, Hoka, Lovasa, Vukovara...

Knjige, jedne velike neformalne slavonske biblioteke, ispisivane su i ukoričavane kroz potpise nešto ranije spomenutih i nespomenutih (Pušića, Slonju Šveda, D. Mandića, Vazdara i opet brojnih preskočenih, ali ne i zaboravljenih)¹², knjige su kojih se možemo sjetiti i kao predstava, izložbi itd., skladbi: one su npr. izrekle i sljedeće stihove (pjevano na onom programu u Ljubljani):

... kod Vukovara - svanuo je dan/čovjek mirne duše digao je glas...¹³

Izbor iz literature

Poezija

1. Almaš, Marijan, *Drugi put Vukovar*, Vinkovci - Vukovar, 1993.
2. Mišić, Tomislav, *Moja majka belje na ulazu u Vukovar*, Zagreb - Vukovar, 1995.

Priče

3. Glavašević, Siniša, *Priča iz Vukovara*, Zagreb - Vukovar, 1992.

Memoarska proza

4. Fedorovsky, Saša /Kliment, Željka, *Vukovarski dobrovoljci*, Zagreb - Vukovar, 1992.
5. Mravak, Ivan, *Sjećnost Vukovara*, Zagreb - Vukovar, 1992.
6. Njavro, Juraj, *Glava dolje, ruke na leđa*, Zagreb - Vukovar, 1992.

¹¹ "Ali mi svi dobro znamo gdje su. Ako nam život omogući da naša ljubav ovlada nama, kao što je njihova ljubav nosila njih, jednom, na kraju puta, možda možemo očekivati da i mi umremo sretni." (S. G. *Priča o gradu*)

¹² Ukoliko ustreba potražiti sve te ljude i zajedno s njima pripremati sav taj temeljni povratak, oni trebaju, s najrođenijim samim Vukovarcima i Baranjcima, praviti neposredan povratak uljudbenoga pisma hrvatstva u sve te krajeve - jer zahvaljujući njima - i usprotiv tjelesnoga napuštanja prostora intenzivna refleksija dokumentarizama nije napuštala spomenuti prostor. (Usp. npr. D. Topić/D. Špišić/Z. Jačimović/Z. Pušić, *Slavonska kre*, Osijek, 1992.; M. Kevo/D. Hečimović, *Rat za Hrvatsku*, Vinkovci/Osijek, 1992.; M. Kevo/Z. Jačimović, *Hrvatsko prešanje*, Vinkovci/Osijek, 1993.; D. Runtić, *Rat prije rata*, Vinkovci, 1992.; *Rat*, Vinkovci, 1992.; *Rat poslije rata*, Vinkovci, 1993.)

¹³ Ti su stihovi pjesme *Krećemo na čas* Senja Lešnjakovića i Noisekunsta.

Dnevnik

7. Kiefer Helin, Ivan, *Vukovarska balada, Rat i ljubav*, Vinkovci - Vukovar, 1993.

Roman

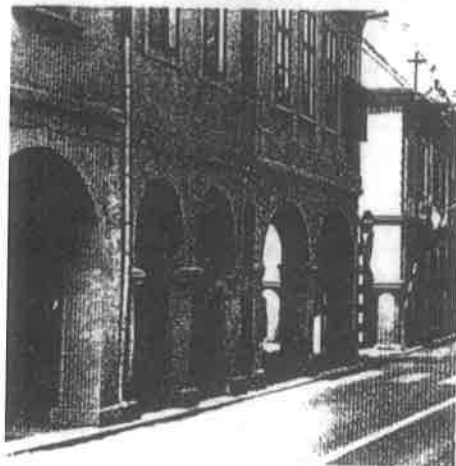
8. Pavličić, Pavao, *Mirnodijelo pismo*, Zagreb - Vukovar, 1993.

9. Slonje Sved, Ivan, *Ne pusti prići*, Vinkovci - Vukovar, 1994.

10. Slonje Sved, Ivan, *Pakao Vukovara*, Vinkovci - Vukovar, 1994.

Siniša Otavašević

PRICHE IZ VUKOVARA

MATICA HRVATSKA
ZAGREB, 1992.

Monografija

11. *Vukovar - zjebacni hrvatski grad na Dunecu*, Vukovar, 1994.

Fotomonografija

12. *Vukovar*, Zagreb - Vukovar, 1993.

Katalog

13. Grljenjak, Brane, *Izložba - slike i mala plastika*, Zagreb - Vukovar, 1995.

Mapa

14. Grljenjak, Brane, *Moj Vukovar*, Zagreb - Vukovar, veljača 1992.

Ilok - ukradeni grad

Ratno pismo vezano uz sudbinu Iloka karakteristično je po pojavi zbornika i monografskih knjiga, brošura i skica. Nisam vidio tekst napisan izravno i izvorno na licu mjesta, u samom Iloku 1991. Osim medija pisma kulture, odnosno znanosti, pismo upućeno Iloku najvećim dijelom dolazi iz pravca vizualnih umjetnosti, kao i kritičara toga prostora.

Povratak grada. Nije mi poznata nijedna fotografija iz ratnog Iloka. Kada se sklapala slika ratne Slavonije i Baranje u *Vodiču iz rata*, postalo je jasno da nitko takvog snimka nema.

Postoje snimci položaja JA kod mosta (snimio Zoran Jačimović), iz kojeg pravca je s vremena na vrijeme pućano prema gradu, ubijen je hrvatski policajac Goran Štipak...

Ilok je, naime, evakuiran, iseljen je u znakovitoj suradnji s tadašnjim gestama europske misije, a početkom 1992. u Zagrebu susrećem istog onog Iločanina koji mi se javio i dva mjeseca ranije i pitao da li ih mi tamo u Osijeku, Vinkovcima smatramo kukavicama...

Iločani su prihvatili bezizlaznost okruženja u kojem su se našli sa svojih "250 pušaka i 5 minobacača", i napustili su, u pravcu Sikirevaca i prvoga prihvatnog mjesta, svoj tjelesni grad. Tamo je, u Sikirevcima i osječki snimatelj Goran Pichler snimio onaj zapis u kojem je prizor iločkih izbjeglica koji sjede na kutijama što nose natpis: *Vino Ilok...*

Spomenuti mi je Iločanin početkom devedesetidruge govorio o tome da je već dva mjeseca u HV, ali da mu ništa ne pomaže, i dalje je loše, a i sada bi me opet pitao...

U *Vodiču iz rata* tekst naslova *Ilok - ukradeni grad*¹⁴ piše Bogdan Mesinger, likovni kritičar, književnik i filolog vezan uz Ilok i ranijim lirskim zapisom *Tri grba grada Iloka*.

Iločani dakle napuštaju svoj grad 17. listopada 1991., a u sljedeća dva mjeseca, u progonstvu, održavaju prve kulturološkijske programe prožete tkanjem dokumentarističke identitetne zamisli. Dakle, Ilok je prvi okupirani i iseljeni hrvatski grad, i ta je činjenica odredila i njegovo smještanje u *Vodič iz rata*, jer je inače odluka o uvrštavanju kojega grada u *Vodič* bila redovito određena tehničkim aspektom "komunalnog" središta.¹⁵

Zavičajna faza rata. Riječ je bila o svojevrsnoj "krađi" grada. Krađa koja se može pisati i bez ikakvih navodnih znakova. Grad je ukraden, silom je zapravo otet i prepušten povijesnim analogijama koje, upravo i iz pera Bogdana Mesingera, ukazuju na najmanje tri takve krađe, kroz prošlost vezane uz Ilok. S aspekta "ratnog pisma" ova je do sada u ovome tekstu površno skicirana priča posve zasebna i teško usporediva s nekom drugom pričom i sudbinom koja ju je ispisala. Tako još jednom nailazimo na potvrdu teze koju je zastupala osječka ratna medijska skupina *Čuvari buke*. Ta je skupina tijekom 1991. i 1992. ukazivala na pozicije slavonskih gradova kao pozicije polisa, gradića - država, samozaštitno prikupljenih lokalnih zavičajnih snaga.¹⁶

¹⁴ *Vodič*, str. 115.

¹⁵ Predrane općine.

¹⁶ Tu je sada podsjetiti na oznaku - naziv što ga je skovao sociolog Ivan Rogić, kada je pisao i govorio o "zavičajnoj fazi rata".

Brojni su razlozi određivali tako oblikovane sudbine razlike. Onaj najjednostavniji, prislonjenost uz zemlju-agresora, odredio je strateški slabu sliku Iloka. Nije ni u nekim starijim ratovima solidno iskorištena nadnesenost nad okružje mogla dostatno zamijeniti strahovitu oružanu nadmoć što je prijetila stiješnjenome gradiću. Dakle, otišlo se. Međutim, kako znamo, sve do zadnjeg trenutka ustanove zadužene za pohranjivanje ukupne pismenosti toga grada, dakle u prvom redu Muzej grada Iloka, kao i djelatnici knjižnica te galerija pokušavaju spremati što se spremati i spasiti dade. O tome podatke puno iscrpnije nude publikacije koje je smatrati središnjim dijelom "iločkoga ratnog pisma".

Zbornici i monografije - identitetni bol. *Dani Iloka u Zagrebu* održani su samo šest dana nakon progona, te se u vidu *Zbornika Muzeja grada Iloka* pojavljuju nepunih godinu dana kasnije. Još nešto ranije, u rujnu 1991, održava se i prva prognana izvedba iločke likovne kolonije *IN SIGNO TERRAE*, a taj inače šesnaesti saziv kolonije eksplicitno nosi već kao provodnu tragičnu oznaku: *UKRADENI GRAD*.

Gleda li se spomenuti Mesingerov tekst u *Vodiču iz rata*, vidi se kako je intenzivan iločki identitetni bol koji se znakovito nastoji usmjeriti katalogiziranju svojega sjećanja. Ukupna je odlika "iločkog ratnog pisma" izvjesna suspregnutost osjećajnoga, točnije zamjena osjećajnoga - povijesnom odgovornošću, njednjenjem toga grada iz katalogizacijskih istraživanja, dokumentacijske potkrjepe svakoj tvrdnji, staložene renovacije autorskih sjećanja.

Kroz publikacije *Zbornik Muzeja grada Iloka*, monografijsku sažetnicu *Ilok* (u nakladi Zavoda za zaštitu spomenika kulture, Ministarstva kulture i prosvjete, te Kulturnog centra grada Iloka u progonstvu) i zborničku monografiju *Grad Ilok, Bapska - Mohovo - Šarengrad* (u nakladi Gradskog poglavarstva grada Iloka) izdvaja se energija istraživanja i djelovanja Mate Batorovića, potom Ogranka Matice hrvatske Ilok, te u jednom brzom nabranju nezaobilaznog Stjepana Kraljevića, kao i uvidno raspisanog Sulejmana Salihovića. Dakako, navođenjem sam imena zakinuo nekoliko desetaka drugih sudjelovatelja u prikupljanjima iločkoga identiteta sjećanja, međutim to je ispraviti na nekom opširnijem i drugom mjestu (zvanom čitanje tih zbornika). Čini se ipak da su gesti samoga prikupljanja oko iločkih tema snažno uvezani upravo izdvojenim imenima, kojima se može zahvaliti i dosljedna zaokupljenost i svih drugih sudjelovatelja u bitnim pravcima njihovih specijalizacija.

Znakovito je i zajedničko nadostavljanje na temelje antičke uljudbene upisanosti u iločko tlo (Cuccium)¹⁷, zatim sljedna pozivanja na slike uljudbe i iz srednjovjekovnog života, napose, ističe se izravna vezanost i nadovezanost na umjetnike iz prošlosti i donedavne suvremenosti Iloka.

Pismo kulture/arhitektura - provodna nit. Tako se Iločani prisjećaju, osobito kroz velevrijednu zbornik - monografiju *Hrvatska riječ u Srijemu*, da je i dosad prvi imenom poznati pisac istočnohrvatskoga "poslijeturskog" podneblja Iločanin Petar Pastirović (1668.-1738.). Iz Iloka su i braća Benešić¹⁸, iz Iloka su i mikroantropološki uvidi Isidora Kršnjavog, kojima započinje valjan kritički uvid u Slavoniju nakon Reljkovića,

¹⁷ "Rimljani su (...) osnovali (...) na mjestu Iloka pograničnu konjaničku utvrdu Cuccium." (Mate Batorović, *Ilok*, Zagreb, 1994., str. 11 u Povijesni pregled).

¹⁸ Najstariji brat Ante, mladi Franjo i najmlađi Julije. Usporediti u antologiji srijemskih pisaca *Hrvatska riječ u Srijemu*, u nakladi Ogranka MH "Tovarnik".

znamenit je i *Iločki statut* (1525.) koji mnogim svojim odredbama o kulturi gradskog života i reda danas može i razveseliti sada već stoljećima udaljenu recepciju, ali napomenutom Kršnjavijevu poslu daje zanimljivih podupiranja. I slika se uljudbene sinkroniziranosti ovoga podneblja, u ogledima kulture u najširem i užem smislu (umjetnosti, pismenosti), dade itekako mudro čitati iz zapisa što ih je Ilok u najmanju ruku potaknuo. Bitna provodna nit čitanja Iloka nit je napomena o graditeljskim ustrojstvima, arhiteksturnim usjecima što ih Ilok pamti, kao urbanistički tekst polimorfno (i oštećeno) otvoren tek upućenom čitatelju. Kao najistočniji hrvatski grad u hrvatskim granicama Ilok je stalno, zajedno s Vukovarom - i povijesno suviše često, krađeno urbano biće, urbanitetni mali, ali gusto zbijeno pisani tekst koji nosi i strukture (u Iloku se nazire, u obližnjoj Bapskoj baš vidi - upozorava Z. Maković) romanike, osobito gotike i baroka, u svakom slučaju urbanističkog dijaloga sa srednjoeuropskim graditeljskim smjernicama.

Kultura privatnosti. Najteži dio možda dolazi u prisjećanju na vinogradarsku mudrost iločkoga kraja, na mudrost u njegovanju svjetski poznatog vina, vina za kojega bi i autoritet u "mišljenju vina" mađarski filozof Bela Hamvas zapazio da ga je ponajbolje piti uvijek. I neka se ne bi pomislilo kako je ovakav završetak skice o "iločkome ratnom pismu" samo gastrodosjetka, valja podsjetiti da kultiviranje vinove loze, kao i recepture ne toliko poznatih, ali ništa manje sofisticiranih iločkih "debelih kobasica" ukazuju na iznimno razvijenu kulturu privatnosti, plemenitoga obiteljskoga nasljeđivanja umijeća složenih i malih, gotovo tajnih obrta.

Ilok je, kao i Vukovar, bezočno krađeno, ali pohranjeno, međutim, u svoje ljude, samo će u njima imati i energije povratka, i obiteljskog obnavljanja. Povjesničari, umjetnici, čuvari pisma i pismenosti nisu ni trenutak prestali "u znaku zemlje" Iloka pisati priprave za taj povratak. Ono najteže, ipak, tek predstoji, ako li je ono najgore prošlo.

Ilok, dakle, nema pisma odgovora na rat napisana, odnosno objelodanjena iz svojega tjelesnoga prostora. Medijski ratnici Davor Runtić, Dario Topić i Davor Špišić pamte iločki odlazak u svojim knjigama ratne kronologije, Osijek i Vinkovci, dakle, odrađuju tu tužnu, tragičnu recepciju, a kasnije sa zagrebačkim smještanjem vrlo malo dobivaju iločkoga pisma na izravni uvid. Njihov, Iločana u progonstvu, tihi obnavljateljski posao, praćen i prvim svescima *Iločkog lista* pa izložbenim i koncertnim te književnim manifestacijama od kojih neke primaju Nova Gradiška, Belišće i Osijek te Slavonski Brod i Virovitica (postavi iločke likovne kolonije krajem 1993.), čeka svoju jedinu emotivnu potpunu i prirodnu recepciju: *tjelesni Ilok*.

Izbor iz literature

Poezija

1. Mader, Miroslav, *Žuta zemlja*, Vinkovci, 1993.

Kolumne/serijali

2. Mesinger, Bogdan. (Kolumnistički tekstovi o Iloku, *Glas Slavonije*), Osijek - Ilok, 1992.

Monografija

3. *Grad Ilok, Bapska - Mohovo - Šarengrad*, Zagreb, 1994.

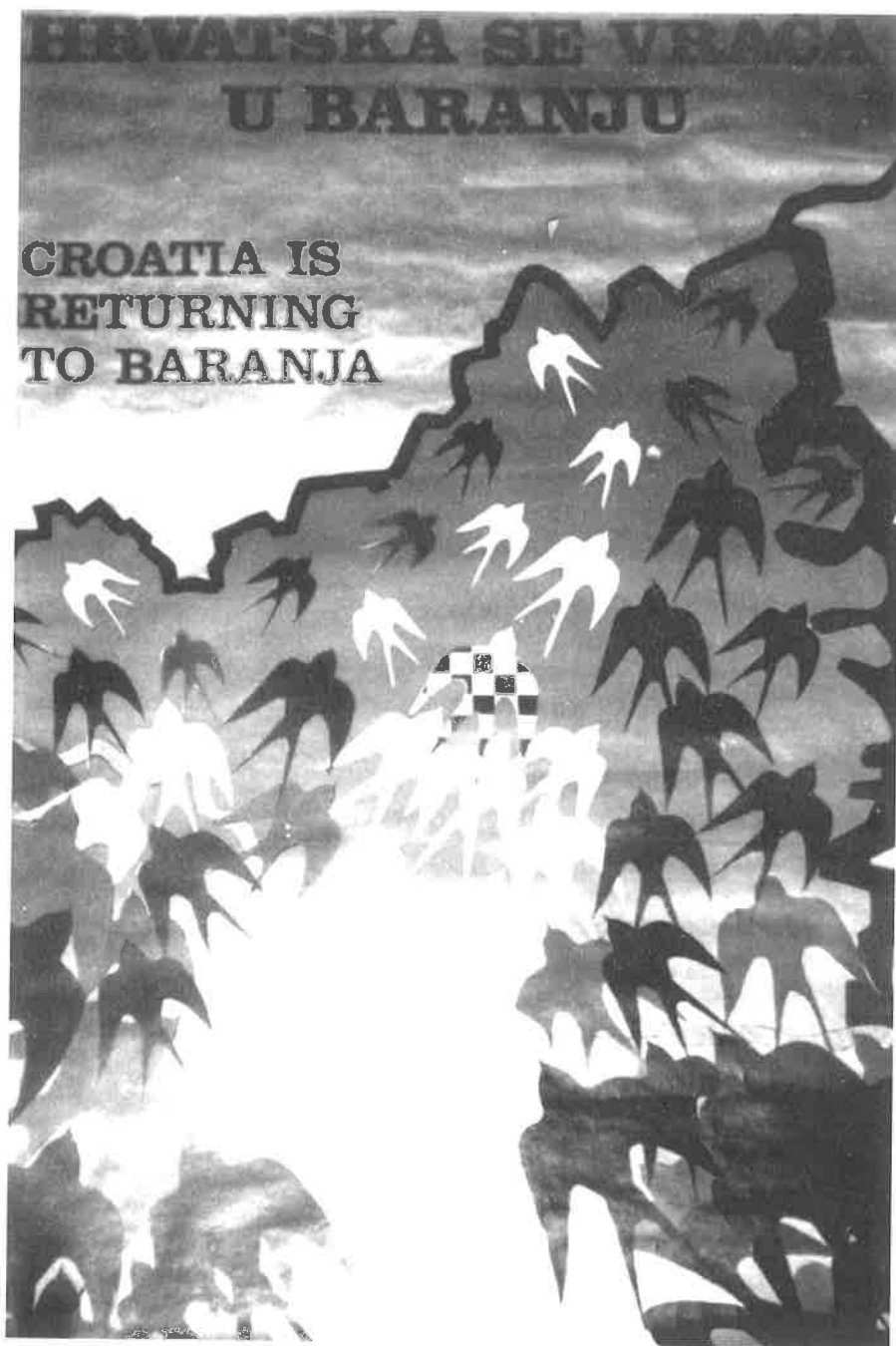
4. Salihović, Sulejman, *Ilok*, Zagreb - Ilok, 1994.

Multidisciplinarni zbornik

5. *Zbornik Muzeja grada Iloka*, Zagreb, 1992.

Katalog

6. *In signo terrae*, Zagreb - Ilok, 1992/1993.

Beli Manastir - ej Baranjo

Početak je 1996. iz tiska izašla knjiga Ante Bandova *Naši ljudi i godine rata*. U toj su knjizi otiskani "skinuti" razgovori s programa Hrvatskog radija Radio Baranje, održavanog tijekom 1992. godine. Knjiga se pokazuje kao bitan podsjetnik i vodič. Podsjetnik je na brojne ratne geste, dijelom ili potpuno upućene Baranji, geste iz prostora politike, privrede, zdravstva, kulture, massmedijske pismenosti, umjetnosti, itd., ali redovito, zapravo, iz energije "privatne geste", pa se u tom smislu u knjizi mogu naći i snimci razgovora s ratnicima, djecom - ratnicima, s medijskim ratnicima...

Naime, kako je sjetiti se, u ratu je svaka sudbina smještena u ovaj tu slavonski i baranjski prostor bila sudbina *određena* ratom, ako li već ne i ratnička.

A napomenuh kako je ta knjiga i važan vodič. Vodič je prostorom upravo spomenutog podsjećanja, ali još više i vodič jednim projekt-mišljenjem. To projekt-mišljenje je sam program HR Radio Baranje, program koji je svojim slušateljima bio neobičan, ali vjeran izvor i uzvat obavijesti, te je moguće reći kako je izazivao i kultnu pozornost. Neobičan je bio u svojevrstoj projiciranoj, dakle, planiranoj inadekvatnosti, odnosno inkompatibilnosti. Program je, naime, u istom mediju slušao izvorne folklorne skladbe i razgovore s vrhunskim hrvatskim avangardnim umjetnicima, te glazbu najrecentnijih strujanja na svjetskoj pop sceni, a također je njegovao i mjesnodomoljubni odraz nostalgije, ali je i nju često uvezivao u znanstvene projekcije, kulturalne projekte itd.

Ukratko, program je HR Radio Baranje u vrijeme urednikovanja Ante Bandova vjerno i intenzivno primao sliku nužne sveze koja je održavala na životu ukupnu obranu hrvatskog teritorija. Riječ je o svezi institucijske i izvaninstitucijske djelatnosti.

Bogato zavičajno čitanje. HR Radio Baranja tih je dana "implicitni" projekt. Taj se projekt ne nudi kao, dakle, izravno imenovana zamisao prikupljanja oko neke projekcije, ali je u svom rahlom ustrojstvu spajanja lokalnoga i globalnog vrlo plodan odašiljatelj otvorenih i pismenih mogućnosti. Knjiga Ante Bandova podsjeća na osjetljivost pismenosti koju je program HR RB imao tijekom 1992. i također nas upozorava na lutajuću autorski pristup uređivanju, kao kretnju ponudenu iz Bandovljevih traganja.

Vjerojatno je pomalo zaboravljeno da je Bandov svojevremeno pisao vrlo dobre priče i novele, za koje je bio i nagrađivan... što su međutim i te kako bitni podatci jer pokazuju preko kojih ljudi sofisticirani dio povratka u Baranju može početi. Pri tome mislim prije svega na skrb o kulturi, umjetnosti, te na kakvu knjižnicu baranjskih pisaca, knjižnicu koja će moći poduprijeti geste koje je godinama upisivala u Baranju Likovna kolonija.

Sredinom je sedamdesetih slavonski filolog kayserovske škole, Vinkovčanin Dionizije Švagelj, upozorio na davnoga Brođanina (iz Vrbe) Antuna Bačića koji "velikim dijelom svoga života boravi u Baranji..." pa svoj *Život Majke božje 1773*, tiska u Pečuhu. Također Švagelj u završnim recima o Baranji nagoviješta dolazak Hunjadija i Tomaša, koji su "u novije vrijeme zapaženi". Ono zbog čega Švagelja zanima Hunjadi je, kako kaže, meditativni napis o Baranji iz 1975. i to je bitan podatak jer sugerira kako je početak Hunjadijeva putopisa *Baranja* brzo izazvao pribranoga pozora u zavičajnim čitanjima. Hunjadijev putopis *Baranja* inače u cijelosti izlazi iz tiska neposredno pred rat i kada je 1993. ponovo tiskan, nije mu bilo predvidjeti bitnog

udjela u uobličanju baranjske ratne zavičajne misli. Tomáš će također tematski navraćati prostoru Baranje i tamo biti potaknut kondenzacijama postratnih izvoda. Tu je riječ o pričama iz osamdesetih godina gdje svoje, na žalost, posljednje baranjske stihove piše i Saša Benček, neposredno pred rat preminuli osječki bohem, ali prije svega pjesnik i autor brojnih podnebnih usjeka često vezanih upravo uz sažive baranjske likovne kolonije. U ovome fenomenomskom spominjanju nekih pisaca vezanih uz baranjski prostor nije za previdjeti ni Peićeve *Skitnje* u njihovu pamćenju baranjskih prirodnih omamenata, a preko Peića i Hunjadija te Benčeka čvrst je smjerokaz snažnom vizualnom doživljaju toga prostora što neće primati na sebe samo spomenuta Kolonija, nego i najmanje dvojica uglednih filmskih autora koji će dokumentirati neprocjenjivo prirodno blago Kopačkog rita (pedesetih Nikola Tanhofer).

Vargino kultiviranje povijesnog traga. Upravo uz Kopački rit i taj sveukupni prirodnjački kut Baranje vezan je drugi, u ratu oblikovani projekt mišljenja Baranje. Ovaj je put riječ o "eksplicitnom" projektu. To je projekt nominalno i površno gledano *Obnove i razvika općine Bilje i cijele Baranje*. Međutim, taj je projekt pohranjen i u autorski dokumentarni film koji potpisuje Darko Varga, inače načelnik općine Bilje. Film u polju režije i scenarija supotpisuje i Zoltan Zsilinszky, a kao autor se tekстом pojavljuje Đuro Šovagović. Ovaj posljednji još je jedno ime putopisne literature vezane uz slavonski i baranjski prostor i, premda u osnovnoj osjetljivosti, a profesijom nedvojbeno određeno publicističan, još je jedan od autora rado viđenih u neformalnoj knjižnici baranjskih pisaca.

U ovome se filmu i projektu koji taj film projicira vidi upućenost u do sada skicirana pisma upućena Baranji. Vidi se temeljitost u istraživanju i mudrost u skladanju filma. O temeljitosti govori niz preciznih povijesnih podataka, potom niz antropologijski mišljenih snimaka svega onoga za Baranju znakovitoga. Promatra li se samo vizualno i glazbeno skladanje filma, vidi se i bitan zapis mudrosti u štovanju žanrova kulture. Vargin film, naime, očito vrlo dobro zna što je to pučka kultura, što je folklor, ali zna i što je kultiviranje povijesnog traga, zna što je graditeljska kultura, zna srednjoeuropski kontekst kao politologijsko ustrojstvo iz kojeg se jedino uobličeno može pročitati i vlastiti identitet. Varga vrlo dobro čuje kontekst kao jedinu mogućnost odčitavanja identitete razlike, dakle prepoznavanja. Pišući stoga neku vrstu kulturne gramatike svojega prostora, Varga uvodi i presudno ustrojstvo i zapravo tezu: Baranji je živjeti od kulture prirode. To film naziva *I rode se vraćaju...* iščitava iz slika prostora koji prikazuje, ali na to film i nagovara, osobito u dimenziji sofisticiranoga europskog sinkroniziranja.

Provodna je sastavina toga projekta multietničnost kao moguća smjernica odčitavanja spomenutog poliloga, a tu mađarsko stanovništvo ima obavljati bitan posao. (Jer jedino zemljopisno-gurmanska okomica mađarska Baranja - hrvatska Baranja - Lipovac, kuha fiš po istoj tajnoj recepturi ljutine "sa zadržkom".) Naime, globalna, ili tek nešto integrativnija obnova ideje inače dugotrajno uništavane Srednje Europe jednostavno nema nikakvoga razloga ni biti više zabranjivana (kao donedavna), niti više biti prevedena, a također nema razloga za bilo kakvu neprirodnu koaliciju. Vrijeme je za čitati, ali i pisati/kultivirati svoj prostor na mjestima prisilnoga brisanja tragova. Palimpsest, koji srednjoeuropska kultura nedvojbeno jest, treba imati svojih priručnika za čitanje, ali ne tek prosvjetiteljsko-udžbeničkih, nego autorsko-umjetničkih.

Pučka kultura najduže pamti. Osim svega onoga što film *I rode se vraćaju...* stiže pročitati i izgovoriti, on otvara i niz sugestija za čitanje: tako je iza njega pozornije zagledati se u književne baranjske zapise npr. Milivoja Polića, neobičnoga i usamljenog moderniste u osječkim zagušenim sedamdesetim i osamdesetim. Dakle, sada već nastojim ne samo čitati ili gledati Vargin film, nego i njegovu projektnu gramatiku primijeniti na rasuti teret baranjskoga teksta ostavljen dobrim dijelom u ratnom Osijeku. A u tom nagovoru vidim i višegodišnje djelovanje medijskog kritičara Darka Jerkovića.

Taj je Belomanastirac počeo pisati rock kritiku sredinom osamdesetih ušavši u postmoderni posao časopisa i knjižnice *Quorum*, gdje je kao autor u separatu *Tamni zvuk* vrlo brzo zauzeo mjesto najupućenijeg hrvatskog pop i rock medijskog kritičara i esejista. Neposredno pred rat Darko Jerković sudjeluje u radanju prvoga hrvatskog rock magazina *Heroina*, koji se tada uređuje na relaciji Zagreb - Osijek, a tiska na relaciji Osijek - Italija, dok nominalno izlazi u Osijeku. U tom časopisu po prvi se put javlja i projekt u kojem je također Jerković sukrivac, riječ je o projektu *Noise Slavonske Kunst*, i taj će projekt u ratu za Hrvatsku smisliti i ostvariti bitnih dokumentarističkih projekcija.¹⁹

Nije dakle u projektu povratka u Baranju previdjeti imena koja su snažno utjecala na uobličanje ukupnoga hrvatskog post/moderniteta, imena koja indiciraju jednu novu šifru upisa u polje popularne kulture kao prostora najosjetljivijega i najbržeg odgovora na kulturne promjene.

S druge strane, područje pučke kulture, potom folklornoga blaga, područje koje najduže pamti, premda ne precizno. Narodno stvaralaštvo zaboravlja često i uglavnom svoje autore, stoga je pohraniti naglaske toga blaga na nosače zvuka i slika što prije, pa je tom najsnažnijem području kondenzacija pridati i što više pozora. U baranjskom prostoru takav gest obavlja primjerice kazetni album *Ej Baranjo*, KUD-a *Sloga iz Draža*. Taj album već pretapa izvorna i neautorska zgusnuća s odgovorima koji se napajaju iz tih narodnih gustina, ali su potpisani i novoskladani te se okreću ratnoj suvremenosti.

Zanimljivo je da se Dražani u svojim skladbama izravno sjećaju svojega šokačkog izvora, što je bitan signal za čitanja šokaštva i u dubinu baranjskoga ukupnog prostora, signal prema očuvanom šokaštvu i u državno mađarskom teritoriju.

U toj strukturi srednjoeuropskog tkanja bitno je vidjeti takve jasne identitete signale, vidjeti u tom smislu Baranju kao medij kulturnoga tkanja, uspostavljati projekte između kojih nije previdjeti ni implicitne, a kamoli eksplicitne, ne previdjeti ni ideju jedne zavičajne knjižnice, u svakom slučaju hrestomatije kakvu je predvidio prirediti Hunjadi. Jedna od mogućih naznaka takvim već izrečenim zamislama je sasvim sigurno i dvojezični zbornik *Iz zajedničkog izvora - mađarski književnici s obiju obala Drave* (tiskano 1991. - 1992.), zbornik u kojem prijevodi sudjeluje utjecajni pečujski kroatist Stjepan Blažetin mlađi, i gdje je uvršteno dvadeset autora koji svojim pismom poezije i proze te eseja sudjeluju u reflektiranju Drave kao plohe koja ne razdvaja nego zreći zajednički kulturni prostor.

¹⁹U sprečavanju falsificiranja slavonske svakodnevice, posvema ratne, NSK dokumentira i jednu od brojnih posljedica tenkovskog okruženja Osijeka. NSK, dakle, dokumentira i to u vrijeme kada nam tako zavodljivo pričaju o navodnom završetku rata. Izlog osječke knjižare *Novac*, koja je odnedavno i nov član projekta, podsjeća prolaznika ako ni na što drugo, onda bar na svakodnevnu buku koja tako bučno ilustrira onu staru Seniovu izreku: *Još se frka nije stišala*, naime, Miroslava Vučić, *Još se frka nije stišala*, Glas Slavonije, Osijek, siječanj 1992.

Baštinsko čitanje suvremenosti. Drugi "implicitni" i vrlo jaki projekt povratka u Baranju okupljen je početkom 1992. oko novina *Kormoran* i glazbene skupine Baranja Band sa suzdržanim kretanjem melankolične melodijske erte hita *Vratiti ću se svojoj kući ja...* U tom se projektu izdvaja zamislama i poticajima ime Damira Zadravca, čovjeka koji je svoju djelatnost u hrvatskoj vojsci upotrijebio kako bi zaštitio energiju mlade kulture, može se reći i kulture moderniteta, moderniteta u onom smislu u kojem o modernitetu govori esej Julijane Matanović u zborniku *Vodič iz rata*. Riječ je o sposobnostima čitanja suvremenosti i to s jednakim statusom tragova prošlosti, dakle baštine, kao i pismenoga (!) novog traga.

Zdravec je kroz Baranja Band i *Kormoran* nastojao na takvom, dakle najtežem mogućem zahtjevu: suvremenost čitati kao baštinu i baštinu čitati kao suvremenost. Pripremili su tako povratak već 1991. s bitnim oblikovanjem upravo na području popularne kulture, one koja je kroz metastaze novokompa vrlo mučno odigrala i u Baranji posao trojanskoga konja, i kroz vulgaritet kao podvalu za navodni vitalitet pripremila dolazak mraka i zla. Zdravec je svojim zamislama htio ponuditi obnovljene šifre iskonske pozitivne melankolije, baranjske blagosti, kulturu obiteljskog stola, tako se približio Varginim eksplicitnim namjerama i očekivanjima i duhovnom je uzor matricom svakom mudrom i konkretnom povratku tijelu Baranje.

Hrvatska se vraća u Baranju je naziv plakata Marijana Sušca, produciran početkom 1992., a svojim uzoritim likovnim gestom još je jedna projekcija povratka čiji smjerokaz treba slijediti u svakom smislu. Naime, ako se nešto tvrdi, tada to treba činiti uvjerljivo, a Sušac jednostavnim stiliziranim likovima ptica dostatno odlazi prema univerzalnosti razumijevanja, ali isto tako i prema suglasju o utjelovljenju baranjske duše u *Baranjskoj ptici*. To je inače naziv slike Marka Živkovića,²⁰ osječkog slikara koji je na samozadanu temu Baranja 1991. odgovorio takvom slikom jedne intenzivne i neodredene zgusnute prilike- prije svega meditativne smirenosti.

U uskladbi Baranje s europskim strujanjima *Vodič iz rata* napominje barokna ustrojstva što ih postursko vrijeme donosi kroz graditeljske geste Eugena Savojskog, njegov grb također intenzivno štuje projekt Vargina dokumentarizma, a u svojim novinarskim poslovima tu činjenicu dodiruje i tadašnja ratna izvjestiteljica *Glasa Slavonije* Ana Diklić.

Baranjskom povratku svoju je ustrajnu pomoć davao i Antun Tuca Nikolić, produkcijski pazeći oko tamburaških obraćanja Baranji. Ta skrb o Baranji znanstvenim se tekstovima pojavljuje kroz serijal i knjigu Stjepana Sršana *Hrvatska Baranja* (izlazi u GS-u, u *Književnoj reviji*, čita na HR Radio Osijek, Slavenskom radiju...).

Napokon, niz je uglednih stvaralaca poniklih u Baranji svakako nadostaviti i imenom jednog od najvećih suvremenih hrvatskih pjesnika, Delimirom Rešickim, autorom niza pjesničkih i proznih uknjigovljenja, između kojih eseji iz knjige *Ogledi o tuzi* jednom pribranom i mudrom čitanju daju i ključ već spominjanoga moderniteta

²⁰ Akademski slikar sakralne neomorfike, usječen u pamćenje središnjeg osječkog gradskog trga oslikom jasnog i tamno izdubljenog ruspelog Isusa- blagdanskih dana prijelaza 91. u 92.

²¹ "Premda ima nesumnjivo zaslužnijih za slavonski NK, književnik Delimir Rešicki svojom knjigom *Svetne ulice* (1987) kao i brojnim tekstovima o popularnoj kulturi, svakako značajno podražava Rema u prepoznavanju i prikupljanju prije nekoliko godina samo nazirjete kolektivne energije koju je, jasno, trebalo samo zakotrljati. Rešickijev prilično isključivi pansubkulturalizam, na način najpoštenijeg i najuspješnijeg akvizitera u suvremenoj hrvatskoj poeziji, nije pedagogu diktatoru čitanke i izazvat nešteditelje nudi humanizirani i ekstatični *prijepis* ulice i njenih (rock-) heroja. Rešickijeva knjiga, tj. njena velika popularnost jer, ne zaboravimo, riječ je o stihovima, svaki rutinski psihološki realizam u mladim autoru, a čije je Slavonija od uvijek obilovala, dovodi u ozbiljno pitanje.", Branko Maleš, *Slavonska namjetnost buke*, fuzivni *Noise Slavonische Kunst* br. 7, (*Slobodna Dalmacija*), ožujak 1992.

povratka u pozitivno melankoličnu Baranju.²¹

Sa svim ovim ovdje nabrojenim implicitnim i eksplicitnim projekcijama, njihovim čitanjem, njihovim pretvaranjem u pismo nastavka - vratiti je Baranji njezinu iskonsku kulturu mira i bijele buke - "samo takola inače ne" (ključ Hunjadi u stihovima iz 1991.),

Izbor iz literature

Poezija

1. Hunjadi, Mirko, (pjesma) *Baranja, 1971 - Vinkovci, 1991*, Vinkovci- Osijek, 1992.

Dnevnik/kronologija

2. Vujić, Tivko, *Na završnoj liniji*, (Užice/ulbasi), Baranja, 1992.

Putopis

3. Hunjadi, Mirko, *Baranja*, Vinkovci, 1993.

Kolumne/serijali

4. Bandlov, Ante, *Naši ljudi i gošće rata*, Osijek, 1996.

Monografije

5. Sršan, Stjepan, *Hrvatska Baranja*, Osijek, 1993.

6. Tasičić, Davorin, *Kre, baranjska*, Osijek, 1994.

Jednodisciplinarni zbornik

7. *12 različitih razgovora - medijski književnici s obitelji obitelji Druge*, Kaposvár, 1991/92.

Periodici (časopisi i novine)

8. *Kormoran*, br. 1,2,3, Osijek - Baranja, siječanj - veljača 1992.

9. *Kormoran*, br. 4,5,6, Osijek - Baranja, ožujak - travanj 1992.

10. *Kormoran*, br. 7,8,9, Osijek - Baranja, travanj - svibanj 1992.

11. *Kormoran*, br. 11, 12 - 13, 15, Osijek - Baranja, lipanj, srpanj, rujna 1992.

Plakat

12. Sušac, Marijan, *Hrvatska se vraća u Baranju*, Osijek, početak 1992.

Video film

13. Varga, Darlo / Zoltan / Zoltan / Šovagović, Duro, *I radi se vraćaju*, Osijek - Biševo, 1995.

Glazbeni album

14. Baranja Band, *Vratiti ću se...* (skladba), Osijek, 1992.

15. KUD *Sloga iz Draža, Hrvatska Baranja...*, Osijek - Baranja, 1992/1993.

Jednomedijalni projekt

16. *HR Radio Baranja*, Osijek, 1992.

Srce Šokadije i rock and rolla, Vinkovci

Vinkovci u ratu vrlo uspješno djeluju u svim oblicima kulture, umjetnosti i massmedijske pismenosti. Dakako da ovdje naznačena oznaka "uspješno" ne previda kako je taj posao bilo izuzetno teško raditi. Međutim, i književnost i vizualne umjetnosti i glazbenici, a također i brojni novinarski djelatnici, te oblikovatelji kulturnih programa, u nužnoj i stalnoj suradnji s "kriznim štabovima" vođenja grada, rade velik i vrlo opsežan posao od gotovo stotinu autorskih izvoda.

Ratno pismo i "vrijeme rata". Kada se u istočnom dijelu Hrvatske kaže nešto o događajima u "vrijeme rata" ili "za vrijeme rata", tada se ne mora puno objašnjavati na koje se vrijeme pri tome misli, jer se uglavnom suglasno misli na 1991. i 1992. godinu. Time se ne osporava činjenica još višestruko dužeg trajanja rata no što je vrijeme od svibnja 1991. do sredine 1992., nego se obuhvaća jedna druga činjenica - da je rat najintenzivnije trajao u tome razdoblju, te da je nakon toga dio intenziteta prebačen ne samo u Bosnu kao susjedstvo, nego i u diplomaciju kao posljedicu dolaska međunarodne arbitraže. I još nešto nije moguće osporiti: ovaj će dio Hrvatske rat smatrati nezavršenim sve dok ne bude obavljena potpuna tjelesna reintegracija svih njezinih dijelova.

Dakle, između te dvije prividne krajnosti shvaćanja ratnog stanja, s dakako onom središnjom konstelacijom i vezivno najmučnijom u dimenziji odsuća imenovanja ukupnoga jedno ili četverogodišnjeg stanja ratnim,²² nalazi se istočnohrvatsko osjećanje i pamćenje, te pisanje svoje suvremenosti.

Šokaštvo kao tekst kulture i knjižnica SLAVONICA. U tome pisanju i zapisivanju svoje suvremenosti Vinkovci su učinili jako puno, napose "u vrijeme rata", ali i u svom ostalom vremenskom prostoru pokrivenom tom, dakle, zauvijek neslužbenom oznakom RAT. I prije nego li ovako velikim slovima ispisana imenica rat izazove napomenu o istoimenoj ratnokronološkoj knjizi Davora Runtića, ili podsjeti na nešto dulji naslov prve knjige Mladena Keve *Rat sa Hrvatsku*, dakle prije svega toga nabaciti je smjerove čitanja vinkovačkoga ratnog pisma kroz prve sintetične knjige o ratu, objelodanjene pak za vrijeme rata - u samom ratu, u, dakle, Vinkovecima, Osijeku, Istočnoj Hrvatskoj. Oslanjajući se na sliku Vinkovaca izloženu u zbornik-vodiču *Guide Out of The War* (Kevina knjiga izlazi u isto vrijeme - lipanj 1992.), u više sam navrata isticao kao oznaku "šokaštvo i urbanost". Tom sam oznakom vinkovački kulturni identitet imenovao i sredinom 1993. pišući za zbornik-katalog *Slavonija i Baranja 1991/1992.*, te u izvedenici iz toga teksta - u jednom publicističkom eseju objelodanjenom u *Glasi Slavonije*. Naravno da ta oznaka ne može u cijelosti pokriti sliku vinkovačkoga kulturnog identiteta, ali mi se čini da ipak vrlo malo toga ostaje njome nedodirnuto.

U afišu programa *Vrisak Hrvatska*, održanom krajem lipnja 1992., o Vinkovecima pišem kao mjestu baštine, zlatnog delicijesa borinačkih jabuka i rock 'n' rolla. To imenovanje, ako se ne varam, dade se pročitati kao samo nešto razvedenija oznaka

²² Neki autori massmedijskoga pisma, baš kao i dio najstarijih omužanih ratnika, već početkom 1992. ne prihvaćaju dalje se baviti "agonijom ponavljanja". Vidjeti *Slavonska keva*, tekst Daria Topića.

od one prvo spominjane (ali uistinu drugosmišljene). Naime, u toj kronologijski gledano starijoj oznaci nalaze se i borinačke jabuke, koje tako istaknuto otvaraju put čitanja kulture zemlje, neodvojivo vezane uz identitet Vinkovaca.

"*Vinkovci su srce Šokadije*" krilatica je inače uglavnom zaboravljena autorstva, a na njen prototekst²³ upozorava istoimeni tekst u *Vodiču*.²⁴ Između ostaloga ta krilatica, kao razlikovna spram "Đakovo je srce Slavonije", sadrži i neke preklapajuće zemljopisne točke, vezane uz određenu gustoću upravo teksta kulture.

Naime, "šokaštvo" se iz povijesnih tijekova selidbi i razlikovanja od kontaktnih entiteta do dvadesetog stoljeća pretopilo u kulturološki sadržaj.²⁵ Velik je broj u prvom redu književnika, ali i glazbenika te autora vizualnih umjetnosti "šokaštvo" tematski i stilistički pretvorilo u svojevrstan umjetnički korpus, I, kako najavljuje proučavatelj toga korpusa (V. Rem), nije još dugo čekati i prve preglede, odnosno paralelne elaboracije tako imenovanog korpusa. Ako li se pogleda samo u korpus SRP, dade se vidjeti kako šokaštvo u prvom redu najglasnije "osjeća" prostor popularne kulture. Na njega se, naime, pozivaju i tamburaši iz Nove Gradiške, sastav imenom Trenk, i brodski kazetni zapis *Mom Brodu*, i vinkovačke Dike, te Muška pjevačka grupa *Lipa*, i Baranja Band, i dakako Miroslav Škoro, te izvorni županijski Kristali... Međutim, o šokaštvu kao tekstu kulture izravno piše tekst koji predstavlja Vinkovce u *Vodiču*, takvim ga tretira urednička koncepcija velike zavičajne knjižnice *Slavonica* uvrštavanjem Mare Švel Gamiršek (pripr. Vera Erl) u svoje prvo šestoknjigovno kolo, kolo²⁶ koje izvedbeno projicira neke koncepcijske smjerove ukupne stoknjigovne (+ 20 ili 25) knjižnice (klasići + prevedeni + pogrješno čitani + zabranjivani + otkrića). Nema nikakve dvojbe da je ukupni posao ove ogromne knjižnice dio slavnskoga ratnog pisma. Ako li je naime najjednostavnija zajednička crta svih dijelova SRP potraga za identitetnim sjećanjem, ili pak osiguravanje takvoga identitetnog sjećanja, onda je očito i bez naknade producerske izrijeke o "odgovoru ratu"²⁷ da je ta knjižnica uistinu rezolutni dio odgovora na ratni pokušaj prekrivanja "tragova prošlosti". Ta je knjižnica dakle protresla hrvatsko književno sjećanje, i to ne samo svojega zavičajnog prostora, nego sveukupne hrvatske književne recepcije, i tomu ne treba više ništa dodati niti oduzeti. Osim, dakako, temeljitoga kritičkog pristupa, koji će dijelom biti ispisan Slavoničnim nastavkom od dvadeset ili dvadeset i pet knjiga, čime će se u prvom redu naznačiti "slaba" i nepokrivena polja stoknjigovnoga posla. A k tomu izreći i teme i teze nužne za spomenuto kritičko čitanje.

Nakladnički gesti kao kulturni tekst. Strogim pogledom, u SRP će ipak pripadati samo početnih šest knjiga, jer one i nominalno nose 1992. godinu kao godinu izlaska, a kada su Vinkovci u pitanju, tada selekcija ratnog pisma mora biti vrlo stroga jer je broj izvoda vrlo velik, dapače, nakon 1992. između ostaloga i krivnjom ukupne *Slavonice* naglašeno se širi producerska djelatnost, a bitnim udjelom Ogranka MH i vinkovačkoga HAZU.

U nakladnički se posao uključuju i *Vinkovačke jeseni*, one potpisuju Runtićev knjigovni serijal u četiri sveska. U tome se poslu Gradski muzej Vinkovci pojavljuje kao sunakladnik.

²³ Josip je Bugner, tridesetih, pisao o Vinkovecima kao "prijestolnici Šokadije", upozorava aktualna neotradicijska monografija u rukopisu *Šokadija i Šoketi*.

²⁴ *Vodič*, V. Rem, *Šokadija i Šoketi*, str. 151.

²⁵ Usporediti kod: Dionizije Svagelj, *Slavonske književne komunikacije*, Osijek, 1974.

²⁶ Priedivači potječu s osječke kroatistike.

²⁷ U storinu i prvog knjizi *Slavonice*, producerskoj knjizi, to ističe predgovorna riječ, "(...) U cjelovitu i jednogodišnju biblioteku kreću smo baš iz inata, (...) M. Grgurovac, *Knjige o knjigama*, Vinkovci, 1995., str. 10.

Pa, ako same organizacijske geste prepoznamo kao dijelove SRP-a, a držim da na tome treba ustrajati kao "pismu kulture", onda u Vinkovcima čitamo čak pet takvih organizacijskih tekstova-refleksija. A da je uistinu riječ o mišljenju i osmišljavanju potvrđuje i činjenica da je rijetko kada u pitanju samo neko pojedinačno nakladničko pojavljivanje, nego su redovito u pitanju osmišljavanja složenijih knjižničkih ustroja.

Tako se u djelatnosti Ogranka MH, pored tradicijskoga vinkovačkog *Godišnjaka* (osobit je tematski broj s prvotiskom Stahlovog "doma od paljevine", s memoarskim zapisima Davora Mandića, sa spomenom poginulom vukovarskom skulptoru i pjesniku Ivanu Baranjeku te nestalom pjesniku Reneu Matoušekcu), pojavljuje i knjižnica poezije *Ravnica*, knjižnica uže i proznijega "ratnog pisma" *Dom* itd., a *Privlačica* pored *Slavonske* kontinuiru i knjižnicu *Slike rata*, i knjižnicu seoskih monografija (Nijemci, Nuštar, Vrbanja...) itd.

Znači, u Vinkovcima na rat odgovaraju nakladnički gesti upućeni iz čak nekoliko pravaca; riječ je gradu koji ima solidnu tehnološku podlogu za takve geste, jer naime ti nakladnici s većom ili manjom gustoćom djeluju i prije rata, pa je sada s obilježavajućim povremenim zajedništvom²⁸, kao i nužnim povezivanjem s piscima massmedijskih ratnika, vinkovačka produkcija knjiga, mapa, kataloga, letaka intenzivno pokrila i svoj i druge hrvatske gradove, kao i nekoliko inozemnih punktova predstavljanja. Na proizvode svojega ratnog pisma Vinkovčani otiskuju i lik s vinkovačkog nalazišta rimske Fortune, također otiskuju i znakove stiliziranog lika jabuke te hrasta ili žira.

Neslučajni separat SLAVONSKA KRV. Te su geste znakovite jer se sa tekstualnim odgovorima na rat Vinkovčani izravno pozivaju na dobro sjećanje svoje sadašnjice, na tragove prošlosti koji su pohranjeni u samom tkivu toga sjećanja, kao svojevrsna njegova genetska šifra.²⁹ Takvom se šifrom također dade raspoznati i tijek Bosuta, odnosno njegovo znakovito i anegdotski, pa i znanstveno zanimljivo "slabo" kretanje, kretanje koje je u nedavnoj prošlosti znalo biti tako slabo da se vraćao u svoj izvor. I upravo ta melankolična Bosutova zemljopisna navika kao da je projicirala i nostalgичnu gestu svih nekadašnjih Vinkovčana. Oni se, naime, često vraćaju Vinkovcima kao svojem izvoru. I u vjiru. Tako sam napisao u svojem kolumnističkom serijalu krajem 1992., tako sam sugerirao u svojem tekstu *Slavonska krv*, napisanu svibnja 1991., tako je napisao osječki Baranjac, DelimirRešicki, već u srpnju 1991., a tako je napisala u lipnju 1991. i književnica Julijana Matanović. Sva su se ta tri teksta nazivala *Slavonska krv*, sva su tri bila objelodanjena u osječkim medijima, i postala su između autorskim serijalom posve nehotice jer nijedno od tih troje nije znalo za tekst drugih dvoje, tek se pojavom referentnog teksta kritičarice Miroslave Vučić i njenim sintetiziranjem triju istoimenih sastavaka zapazio očit neslučaj.

Tako je nastao mini-projekt, konceptualizirani separat *Slavonska krv*.³⁰ Kasnije je objelodanjen u *Književnoj reviji* 2/3 1991.³¹ Sve ovo pišem zato što je prvi književni odgovor na rat u prostoru Slavonije i Baranje, dakle, bio uvezan referiranjem na Vinkovčanina Ivana Kozarca i njegovu zbirku novela *Slavonska krv*.

²⁸ Primjerice *Vinkovačke jeseni* i Gradski muzej Vinkovci.

²⁹ M. S. Mader, kao prvi predstavljatelj Vinkovaca u *Vidiču*, piše tekst naslovljen *Stari grad na rijeci Bosut*, str. 146.

³⁰ Zatim je nastavljen publicističkom ratnokronološkom knjigom *Slavonska krv* četvorice autora (Pušić, Jačimović, Špišić, Topić). Kasnije proširen u povremeni kolumnizam Davor Špišića, dijelom prenesen u knjigu *Selvašnje sutrade*.

³¹ "I tisuću deset stotina i šeste Ivan je Kozarac objavio *Slavonska krv*, knjigu izrazite modernističke kolorature, crvenih konica i secesijskih slova. U toj, jedinjoj za života tiskanoj knjizi, eruptivno i strasno je progovorio o iskonskoj snazi što vodi sreći, ali i uništenju.

Moje kolege i ja tim smo tekstovima usmjerili svoje tada prve reakcije na rat, neposredno na događaje u Borovu Selu, i fokusirali Vinkovce kao tragičnu postaju, kao tragično sudbinsko raskrižje³² koje osjeća svu ostalu Slavoniju i Baranju naslonjenu na svoje identitetno tijelo-tekst, na umjetničku, napose književnu, baštinu, i iz nje iskonski njeđri odgovor pismenosti i svijesti o svojoj uljudbenoj starosti, o svojoj memorijskoj kulturi.

Onda je vidjeti kod Kozarčeva prethodnika Županjca Ferde Juzbašića, kao i kod kasnijeg Joze Ivakića, promatra li se samo prostor Moderne, kako svjetlucanja vode i njihova maglena sfumata uistinu šifriraju literarni tragizam čovjeka vezana uz zemlju i šume, Slavonca, Šokeca. A te toliko literarne vode, likovno pamćene s nesretnih napuštenih čamaca u primjerice visokim nebima slika Bože Kopačića...³³

Nažalost, voda zvana Bosut postaje i odjednom neprirodno nametnuta granica, usporedna granica, u jednom predugom vremenu oteta u najsporijem dijelu svojega ionako mimog tjecka. Te dvije činjenice postaju motivske niti vinkovačkog odgovora pisma na rat. Mimodopska nit iskonske vezanosti uz vodu i njezina zrealjenja prostora, te ratna nit neprirodnih granica. Naime, Slavonci bi rado zaboravili te svoje vode doživljavati kao granice koje razdvajaju; radije su ih živjeli kao granice koje zrealno rastvaraju prostor, jer to je pravac kojim slavonski likovnjaci tragaju kada smiruju te nesretne usamljene čamce - točnije rečeno, Slavonci su se odvikli od sudbinskog graničarstva, jer su ga, kao i entitetsko šokaštvo, pohranili u literarnost, artificioznost, u pučku pjesmu, svakako - u tekst.

Na te se dakle svoje zaborave/sjećanja Vinkovčani pozivaju u znakovima koji opremaju njihovo ratno pismo.

U ovom sjenovitom naznačavanju identiteta vinkovačke kulture još nisam izravno prišao konkretnim ostvarajama, između kojih je svakako i najstrožom selekcijom ne previdjeti nekoliko romana (Prkačin, Slonje Šved), najmanje dvije zbirke pjesama (Almaš, Lukačević, Mačević), dva nevjerojatna r'n'r albuma (Damaged i Satan Panonski), jedan pop-kulturni "mega" album (Prjavo kazalište), Faktorov film *Vinkovačka jesen*, svesci ratnih trač novelističnih dnevnika (Grgurovac), jedna posebna (tugaljiva i ponosna) poema (Stahl), dvije-tri uzorite fotomonografije (*Slike rata*, Miljak, Tanočki) i niz novinarskih ratnokronoloških knjiga. Pa novine, radio emisije, te napokon temeljni

Knjiga pretrano umlog autora nije samo (zavičajni) generacijski znak i metafora jedne literature nego *krapna slika* simboličkih razmjera, koju se, osamdesetak godina poslije obistinjuje kroz tragične sudbine mnogih koji danas krvlju ispisuju stranice slavonske (hrvatske) povijesti. Zbilja se, opet, potvrđuje u literaturi i biva njome provocirana.

Mladim hrvatskim (slavonskim) piscima, primjerena postmodernističkoga senzibiliteta i vokacije, Kozarčeva je knjiga više od intertekstualne replike u oertavanju drame vremena u dosluhu s njom njihove riječi dobijaju na težini i progovaranju čudno oslobođenom asocijativnošću i specifičnim dramskim koloritom. U njima se osobna drama i drama vremena aktualiziraju u dramu pisma budući da je riječ medij izricanja i trajan zalag vlastite opstojnosti.

Na podlozi takvog iskustva čitatelj je dovoljno osječke *Književne revije*, časopisa otvorena senzibiliteta vremena i ritmu recentnih poetika. Oskudjeni *pravci sudžanja* u ovim ratnim vremenima urednici su umješno i dosjetljivo pretvorili uistinsku promociju, pokazavši da časopis nije herbarij oevalih tekstova, nego istinsko nasadište književnih i potemnih kulturnih ideja.", Ivan J. Bušković, *Slavonska krv, Slabodna Dabunavija*, Split, 25. studenoga 1991.

"Naslovljen kao 'Slavonska krv' (27. lipnja, raskrižje na Klajnovoj), novi je broj osječkog časopisa *Književna REVUIA* znatno impregniran ratnim ugrozom Slavonije i Hrvatske. Ova se tiskovina dade čitati i kao programatski pisani osnov koji će ovisiti o nastavku ratnoga nasilja i njegovim post-ratnim posljedicama. Naime, raspor intelekta i fizička uskrata stvaralaštva (osim učinkovite produkcije terora) nametnuli su šutnju svim produkcijama SKUC-a objedinjenim pod paskom NOISE SLAWONISCHE KUNSTJA. Iz toga zatomljenog ne-govora tražen je izlaz. Pisma pretočen u izdavački program bilježene Osirde. Otad se *Književna REVUIA* otvara kao Pruslov sveobuhvatnoj liniji pitanja ovoga Rata, kojoj će kulturni krug Osijeka priskerbiti odslike svojih trauma. (...) Ovo izdanje *Književne REVUIE* valja promatrati kao predožak daljnjeg tekstualnog kušanju ritnog okruženja. I što će nžas nasilja snažnije rasti tim će Sumnja pisanja biti veća.", Davor Špišić, *Slavonska krv, Glas Slavonije*, Osijek, studeni 1991.

³² "Najveće željezničko raskrižje na Balkanu", vidi u *Čitati Hrvatska*, str. 24.

³³ Osobno sam puno intenzivnije primao dramatične kolore u čvrstim prostorima ravnice i zakrivljene vode Joze Matkovića.

simbolički gest uredništva zbornika *Hrvatsko ratno pismo*: poklanjanje ukupnog iznosa od prodaje toga zbornika za obnovu uništene vinkovačke knjižnice. Hrvatsko se ratno pismo, dakle, posve izravno ulijeva svojim tjelesnim poslom u tijelo obnavljane vinkovačke knjižnice. Bitan je i nezaobilazan dio vinkovačkoga ratnog pisma osjećaj Vukovara, te međupotporna s Osijekom, što god to značilo...³⁴

Massmedijsko dokumentarno pismo (kronologije, dnevnici, kolumne). Davor će Runtić u svojoj ratnokronologijskoj tetralogiji uvijek podnaslovima označavati prostor koji fokusira. Tu će se stoga pojaviti kao matrica oznaka Vinkovci - Vukovar-Županija i na njoj će teći Runtićeva izvješća, pokrivajući gotovo dnevni ritam njegova rada za Hinu. U svim njegovim knjigama pažljivo su isprepletane vrpce bilježenja ratnih operacija s vrpce osviještenja ratnog pisma. U njima se pažljivo bilježi i prikriveni početak rata, često zaogrnut srpskim zahtjevima u kakvom eufemističnom polju prosvjete ili kulture, ali se ti eufemizmi brzo razotkrivaju i bujaju prema oružanim razbojništvima i, napokon, terorizmu. Već kroz Runtićeve knjige i njegove jezgrovite, ali i gdje kada afektivne vijestice, vidi se kako hrvatska strana kulturu i pismo upotrebljava drukčije, dosljedno uobličeno u temeljni dokumentarizam, često, moglo bi se iz prakse rata prigovoriti, isuviše hladan u svome štovanju činjenica, međutim upravo tako dignitetan. Runtić, dakle, uspijeva i pored vrlo sažetoga novinskoga žanra u kojem se javlja, i vrlo jasno komentirati, precizno prigovarati, mudro upozoravati.

Vinkovačka hermeneutika pismenosti. Runtićevo stalno praćenje "odgovora pisma na rat" dragocjeno je, a sa sličnim bilješkama Mladena Keve te popisima zbivanja u kulturi pribranim u Godišnjacima,³⁵ te napokon s Grgurovčevim "ogovaranjima" (novelistična poetika trača) stvara se jedna faktografska hermeneutika kulture, umjetnosti i massmedijske pismenosti, hermeneutika u svojoj složenosti usporediva jedino s onom ratnoosjećkom. Knjige ratne kronologije Mladena Keve nešto su drukčije od Runtićevih. Tu prije svega mislim na skladbu koja kod Keve brine o novinskim žanrovima, tako da su knjige podijeljene u poglavlja koja ne prate samo kronologiju ratnih zbivanja, nego i razlikuju žanr vijesti od opširnijih i složenijih komentar-žanrova.

Poetika buke i ironije. Tako su kod Keve u različitim poglavljima knjige često pokrivena ista zbivanja, ali dok su jednom samo zabilježena, drugi su put i u drugom poglavlju raščlanjivana i komentirana, i to u vrlo napetom globalnom (političkom) kontekstualiziranju. Tako se u tim opširnijim tekstovima oblikovalo svojevrsno komentatorski "noise", buka koja je često bila i vrlo oštra i naglašeno kritična, te kao takva izazivala i kritičkih odgovora, također oštrih reakcija. Zanimljivo je da su te kraće, ali vrlo intenzivne polemike u medijskom smislu zadržavale u slavonskom prostoru i, premda žučljive i netrpeljive, zapravo ipak projicirale zamisao medijske demokracije.

I dok je Runtić podnaslovima a i temama povezivao Vinkovce, Vukovar i Županiju, a Osijek tek usputno dodirivao, Kevo je učvrstio recepcijsku, medijsku i sudbinsku vrpce Vinkovci - Vukovar via Osijek, što je primjerice u različitim inačicama

(npr. Vinkovci - Osijek via Vukovar) nosila kao naziv ratna fotodokumentarna izložba osječkoga fotoreportera Zorana Jačimovića, seleći svoje postavke listopada i studenog 1991. od Zagreba, Rijeke, Ljubljane, Rovinja, Zapešića, Varaždina i Čakovca do Osijeka itd. Jačimović je inače drugi Kevin knjigovni suautor, prvi je s Kevom radio knjigu Dario Hećimović, osječki medijski ratnik koji je još kao teenager prvi ušao u spaljene Čelije i donio prve snimke jednoga posve uništenog slavonskog sela...³⁶

Kevo je dakle bio ratni dopisnik *Glasa Slavonije* i bio jedan od naznačenih autora slavonske ratne pismovne sinteze, koju je naznačavao i u naslovima svojih prvih dviju knjiga. Instinktom ili novinarskom uzoritom refleksijom, Kevo je u trenucima smrti metafore i činjene moderne uljudbe napipao snažno bilo ironije. Shvatio je da nikakva postmoderna slaboća ne može njemu ispostaviti zakašnjelo moderno pitanje: otkuda ti pravo na ironiju, jer gdje ti je to taj čvrsti orijentir koji ti daje pravo na ironiju?

Uspostavljanje tragičnog orijentira. Nije mu nitko mogao postaviti to protironijsko pitanje kada je on, Kevo, svoj oslonac za svoju ironiju imao u vlastitoj sudbini, imao je itekako tjelesnih razloga za slobodu svoje ironije ili autoironije. Na njega, naime, pucaju stotine granata dnevno, a to je nažalost vrlo čvrsti orijentir. Autoironijski se Kevo stalno zapravo samopropitivao, do kada će, naime, taj orijentir trajati jer hvala lijepo, ali rado bi se opet moglo bez toga orijentira. I nije slučajno Kevo za svoje suradnike u knjigama nalazio autore koji su jednako intenzivno, ali u kakvu drugome pismu znali uobličiti tako nametnuti povratak, odnosno uspostavu orijentira: naslovnice mu stoga prema Dubravko Mataković, kroz knjige također teku poneki Matakovićevi kvadrati, pojavljuju se predgovorni tekstovi Daria Topića, Mirosłave Vučić i dr. Katicice Čorkalo. Posve (1) osobno i kolegijalno, Kevo, međutim, i nužno globalno strategijski, upućuju svoj početak knjigovnoga pisma riječima obraćanja Siniši Glavaševiću. Dakle, često riječi koje (2) racionalno opremaju Kevinu knjigu pišu Osječani, ali emocijom, intenzitetom senzibilitnosti Kevo svoje knjigovno pismo pohranjuje u Vukovar, i to na jedini mogući način - osobnog obraćanja. A (3) komentar, zajedno s Matakovićem, nastaje pak u Vinkovcima.

Vinkovački kolumnisti - Dubravko Mataković i Brana Radman. Osječka misao-dosjetka, primjerice radova Davora Špišića i Ivana Faktora, o ostajanju jedino grada u GRADU, odnosno o selidbi socijalnoga alternativiteta te tzv. undergrounda iz pojmovnih polja u egzistencijalno, jedino moguća i funkcionalna, rastvara se i u vinkovačkom kulturnom prostoru. Naime, Dubravko je Mataković jugoslavenskoj i hrvatskoj predratnoj strip sceni bio kritički raspoznat kao autor underground stripa, a u ratnim okolnostima njegov notorni egzistencijalni podrum postaje mjestom nastajanja ingenioznog strip kolumnizma. Iz tjedna u tjedan on komentira apsurdizam susjedne kulture, šifrom pohranjen u predratnu Jugoslavensku narodnu armiju i tamošnjim kodovima čuvano bezumlje destruktivne repetitivnosti.

Vrlo složeno intertekstualan i intermedijalan, Mataković je vrlo mudrih dijelova zabilježio već u najuže tekstualnim ustrojima svojega stripa. Već dakle slovni dijelovi njegovih stripova obavljaju velik dio kolumnističkog komentatorstva, međutim ukupnost primjedaba dakako izriču tek strip- table u cijelosti: crteža i slovnog teksta.

³⁴ Vidjeti u povijesnim analogijama i paraklama, tekst iz *Vinkovačke kronike* V. Rema: tekst "Jeka od Osijeka" i *Vinkovci*, str. 144-148.

³⁵ Godinama ih je priredivao upućeni široki istraživač slavonske književne baštine, zavičajni filolog i Akademijin suradnik, voditelj vinkovačkog HAZU, Dionizije Svagelj.

³⁶ "Danas je u prometnoj nesreći između Osijeka i Zagreba poginuo Dario Hećimović, devetnaestogodišnjak, rockerski fotker, Wallashovac, čovak naše povijesne buke, koautor rata za Hrvatsku," - bilježi kolumna "ČAI", *Glas Slavonije* od 20. prosinca 1992.

Zanimljivo je kako u Matakovićevu opusu rat ulazi kao tema na onom mjestu na kojemu je u predratnim tablama zapravo humorno hiperbolizirao glupost do krajnjeg ismijavanja. Rat se utjelovio na tim mjestima Matakovićeve estetike kao prirodan tematski nastavak, a zahvaljujući mehanizmu ironijskog (kakav sam već pročitao kod Keve), i autoironijskog, smijeh i dalje teče u recepciji Matakovićevih strip-kolumni.

Profesionalni pučki književnik Brana Radman, godinama već preslikava zalije svojih pomalo artificijelno šokaćih humoreski u različite vrste medija i različite književne vrste. Pojavljivat će se i kao lirik i kao prozni autor, a osim priredbovni nastupa i usmenih govorenja, pojavio se i u mediju radijskih "pričanja". Upravo u tom mediju i oblikuje svojevrsnu radio - kolumnu s glavnim likom autobiografskim kazivačem imenom Satir Josa sa Prkosa. Zanimljivo je da ta kolumna u eter dolazi programima Radio Nule, postajom alternativnog garda i dosljedno ratničkog raspoloženja, probudene graničarske tvrdoće, pa ako su leci vinkovačkoga ratnog kriznog štaba kao svoju krilaticu nosili riječi Vinkovci - Vrata Hrvatske, a Kevo mudro svoju drugu knjigu naslovio *Hrvatsko predsjedie*, Radman će na jednom mjestu priznati "... bit će da sam i ope zaluto u digresiju valjda zato što pišem na svojem rođenom pragu od ulazni vratiju Rvacke...".

Rimska protouljudbena matrica. I Radman se na nekim mjestima poigrava protouljudbenom matricom Vinkovaca, antičkim imenom Cibalae, za koje rimsko naselje svaki Vinkovčanin, pa i onaj koji kao Miroslav S. Mađer živi u Zagrebu, zna da je dalo dva rimska cara - Valensa i Valentijana. To Mađer ne piše samo u svojim predratnim pjesmama, nego i u drugom tekstu predstavljanja Vinkovaca u *Vodiču*, a taj će se visoko ugledni hrvatski pjesnik javiti i u ciklusu ratnih pjesama između kojih mudrim i hladnim intenzitetom strši i stih, više nego antologijski, a kojim inače završava jedna od tih pjesama. Kaže Mađer: (...) *zar su to samo neljudi* (...)

Dakle, Vinkovci se u *Vodiču* pozivaju i na antička sjećanja, pozivaju se i na svoje mitteleuropski sinkronitetno osamnaesto stoljeće, na Matiju Antuna Reljkovića i, dakle, razdoblje bogate kondenzacije poetičkih okašnjenja i antcipacija u prostorima svih umjetnosti, pozivaju se i na očuvana, također sinkronitetna, gotička ustrojstva u crkvicama iz okoline Vinkovaca (primjerice Starih Mikanovaca), a Maković³⁷ bi rado upozorio i na Lučicu kod Lipovca, upozorava se na tragove romanike u Nuštru te tamošnji Khuen Belassy dvorac...

Vinkovčani u ratu ne zaboravljaju ni Josipa kao niti već spomenutog Ivana Kozarca jer njegovi su opisi šume kod iskonskoga slavonskog uspostavljanja okomice naspram ravnice i optičkog korelativa - rijeke.

Vinkovačko ratno pismo ne zaboravlja niti da je jedan od najekspresivnijih pogleda u tragičnu hrvatsku dijakronijsku sudbinu izradio skulptor Vanja Radauš ciklusom *Panopticum Croaticum*, niti da je Slavko Janković gradio početke refleksije ulaska u šokaštvo kao kulturni tekst...

Sve u svemu, Vinkovci se i dobro sjećaju i imaju se čega sjećati, a iz toga izvode amblematske projekcije, kako upozorava M. S. Mađer³⁸, oblažući suvremenost znacima prošlosti. Vinkovci u ratu reflektiraju i svoj najuži prostor, ali i najbliže tehnološki manje spremne uljudbene točke. Vinkovačka je kulturno - umjetnička scena u ratu toliko snažna da sasvim dobro podnosi i unutrašnje sukobe, razilaženja u

³⁷ Vidi također Matko Pečić, *Slavonija - likovne umjetnosti*, Osijek, 1975.

³⁸ *Vodič*, str. 149.

konceptijama i izvršavanjima zamišli. Vinkovačka ratna sudbina dakako privlači i goste koji ili samo žele preprodati svoje ratne snimke onda kada se od Vinkovaca udalje, ili pak nude najiskreniju osobnu skrb i sudbinu (npr. Steve Gaunt, ili Prljavo kazalište kada na pitanje o suživotu, slušanju srpske glazbe i povratku kažu da o tome mogu kazati samo oni koji žive tu, na crti Vinkovci - Osijek).³⁹

Nepopravljivi Vinkovci. Branko Maleš, jedan od najuglednijih mislitelja hrvatske rock kulture, tvrdi kako "Ne slušati rock znači živjeti nepismen u gradu"⁴⁰, i tom mišlju, tim opažajem daje ponajbolji pravac za ulazak u samo srce vinkovačkog urbaniteta, pa i moderniteta.⁴¹ Naime, Vinkovci imaju jednu od najstarijih hrvatskih rock scena.⁴² Vinkovačka rock scena datira iz sredine šezdesetih, a sredinom sedamdesetih dobiva zamah prema statusu kakav uživa u predratnom i poratnom vremenu.⁴³ Međutim, vinkovačka rock scena, na već spomenutom tjelesnom mjestu, u podrumu, postoji i "za vrijeme rata" jer glazbena skupina Nepopravljivi svo vrijeme postoji kroz male koncerte-usviravanja-vježbe za najuži krug preostalog, inače predratno socijalnog, undergrounda. S njima je i Ivica Čuljak, scenskog imena Satan Panonski. Nepopravljivi se prevode u Damaged, a Satan s njima kao bandom snima na vježbenoj opremi cijeli ratni album, s ratno antcipacijskim "hitom" *Krvava će teći Drina*. Čuljak pogiba "samoranjanjem" iz strojnice *Šokac* krajem siječnja 1992.⁴⁴, ne dočekavši hororno postvarenje svojega predviđanja. Njegova parodiranja srpsko-bosanskog novokompa i "100 posto VBR boogie" glazbene skupine Damaged ostaju kao dokument nepopravljivoga⁴⁵ vinkovačkog urbaniteta. Kako upozorava M. S. Mađer u *Vodiču*, Vinkovci su mjesto najjače hrvatske glumstvene baštine⁴⁶, i to će se nizom monodramskih posjeta (Ivo Gregurević s *Dukom Begovićem*, npr.⁴⁷) reprojicirati u vinkovačku ratnu kulturnu scenu, a cijeli niz vinkovačkih ratnih plakata, lucidno zgusnutih u Matakovićev rad *Vinkovci nikada neće biti Duvnuđape*, zajedno će s Osijekom ponijeti nevjerovatan broj od četrdeset različitih ratnih plakata samo 1991. i 1992. U Vinkovcima izlaze i dijelovi vukovarskoga ratnog pisma, napose smireno afektivne

³⁹ Vidi *Heroina nevera*, Osijek, 1994.

⁴⁰ Vidi *Književna revija* 1/2, 1993.

⁴¹ Isp. *Vodič*, tekst Julijane Maranović, *Noise Slavonische Kunst*, str. 76.

⁴² Vidi *Mala enciklopedija hrvatske pop i rock glazbe*, Zagreb 1993.

⁴³ Gledajući retrospektivno, povijest vinkovačkog rocka do prijelomnih osamdesetih godina uglavnom je vezana uz degadate koji su se odvijali unutar dinamizirane osječke scene, ali, dakako, i one iz drugih hrvatskih gradova. Zanimljivost tog ranog razdoblja vinkovačkog rocka jest u tome da on nije iz razumljivih razloga (blizina Osijeka kao djelotvornijeg komunističkoga centra) u tolikoj mjeri medijski eksponirao vlastitu nazočnost kao što je to činila osječka scena (Dinamiri, Dado Topić, Kićo Šlabina i brojni drugi), tako je osim dobrih reproduktivaca postojala i u Vinkovcima stanovita samostalna autorska rock elita. No, vinkovačke su skupine uglavnom sudjelovale unutar vlastitog ghetoziranog okružja, uz tek sporadične izlete u *centar snage* - Osijek da bi se tijekom godina na osnovama tako lokalizirane svijesti postupno stvarali preduvjeti za oformljavanje izrazitije profilirane rock - scene u vremenu kada se buđenje ustajalih rock normi osjećalo ne samo u većim hrvatskim centrima, već i u manjim sredinama, na koje se istom efikasnošću reflektirao dinamizam revitaliziranog svjetskog rocka s konca sedamdesetih i početka osamdesetih godina. Dario Jerković, *između ratova i bezavlja*, *Kult. Glas Slavonije*, Osijek, 27. lipnja 1992.

⁴⁴ Vidi *Vodič*, str. 186, ili: Runtić, *Rat poslije rata*, str. 284.

⁴⁵ Vinkovci - grad jakih povratka, Osijek - slabih ostanja, Vukovar - tihog rada (tekao sam Vlastimiru Kusiku u Nuštru, jeseni 1994).

⁴⁶ "Vinkovci su, s obzirom na svoju veličnu, izuzetno snažno kazališno mjesto, i mnogi su vodeći hrvatski glumci započeli karijeru na vinkovačkim kazališnim daskama..." M. S. Mađer, *Vodič*, str. 149. Usporediti također kod V. Rema u knjizi *Trudnija dugo pet decenija*, Vinkovci, 1975.

⁴⁷ "Poslije generala i političara, europskih promatrača i stranih delegacija jučer je istočno-slavonsko bojište *posjetio* i Duka Begović. Poznati hrvatski glumci Ivo Gregurević i Filip Šovagović za Hrvatsku vojsku, odnosno pripadnike vinkovačke 109. brigade na prvom linijama fronte, u Otoku i Jarmini, izveli su poznatu slavonsku monodramu Ivana Kozarca *Duka Begović*. Radli se o hvalde vrijednom gestu poznatih hrvatskih glumaca, čiji je nastup predstavljao pravo osvježenje za hrvatske ratnike na istočno-slavonskom bojištu.", Mladen Kevo, *Duka Begović na fronti*, *Glas Slavonije*, Osijek, 28. siječnja 1992.

pjesme Marijana Almaša, ali bih ovdje naglašeno izdvojio romane Ivana Slonje Šveda koji u dva izvoda ispisuju ono što je možda iznenađujuća, ali posve dosljedna (nepotrebno je reći - i ni na koji način dogovorena) paradigma minimalnoga i hladno faktografskog dodirivanja teme "onih prijeko". Slonje, baš kao i Marijan Horvatić⁴⁸, ili Zlatko Kramarić, ili Račinovčanin Marko Kovačević, raščlanjuje postupke neprijatelja, ali bez žučljivosti i niske gorčine. Kao što svaki od spomenutih u svojem žanru⁴⁹ čini, i Slonje se ukupnim sadržajem romana zapravo izražava paradigmom neupitne rečenice, odnosno rečenice zaprepaštene, ali ne i upitnički označene, poput onoga stiha M. S. Madera: "(...) zar su to samo neljudi (...)"

Tako vinkovačko ratno pismo čuva dignitet svoje pismenosti, a mudra mjesta toga pisma, nakladnički projekti, znanstveni projekti, dakle i *Prirelačica* i HAZU i Matica hrvatska i *Vinkovačke jeseni*, i Gradski muzej, i Gradska knjižnica itd., oplemenjuju i nadopisuju daljnje geste. Izvorišta urbaniteta, oslonjena na, u prvom redu, izvaninstitucijsko, problematiziraju vinkovačko povijesno i zemljopisno mjesto jakoga raskrižja, na poziciju uljudbene buke koja vlada na takvim raskrižjima te "skidaju" i hvataju dijelove toga zvuka. Tako uz već srećom institucionaliziranog sintetizatora urbanoga i kulturalno šokačkoga - Dubravka Matakovića nadolaze i daljnji ne/sljedovatelji Majki, pjesnik npr. Viktor Lukačević, fanzinski tragač Zoran Šalinović, neki novi stripovci, jedna izuzetna predknjižgovna pjesnikinja...⁵⁰ Temeljni dokumentaristički poslovi kakve su obavili i obavljaju svojim autorstvom i urednikovanjem dr. Katica Čorkalo, te organizacijom i fotoautorstvom Ante Miljak, imaju u Vinkovcima logičnoga radnog nadostavljanja⁵¹ i podupiranja, a uza sve bitne i nespomenute medijske ratnike toga kraja (Banić, Smajić, Tanocki, Đuraković, Flego, Hunjadi...) niti etička misao praćenja kulture (kao oblik njezina proizvođenja) nije upitna. A ratno se pismo sjeća da su o tome "još za vremena" skrbili i političari Ivan Treber, Tihomir Zovak, primjerice... ili borci Blimi, Krajina, prof. Petričević...

U Nuštru. U Nuštru, krajem 1991. djeluje skupina i danas nepoznatih stvaratelja. Nije poznato u kojoj su se umjetnosti izražavali, nije poznato jesu li išta od uobličnog sačuvali, nije pouzdano poznato nije li samo priča o njihovom zajedništvu možda i jedini njihov rad. Poznato je, tek, da su ne objelodanjujući nikakva imena sačuvali svoju privatnost. Svoj privatni gest. Tom i takvom privatnom gestu želja je biti pod-sjećanjem, biti pamćenje; upozorenje bilo kojoj *zabuni* proizvodnje monumentalističkih prazno svečanih manifestacija. Objelodaniti treba samo autorski potpisan rad, sačuvati pojedinačno, svoj mode/jeans, svoj gest. To i braniti.

⁴⁸ Marijan je Horvatić časnik HV. Mnoge je godine proveo u službi JNA i sam je početak rata tamno dočekao. Dnevničke zapise o posljednjih nekoliko mjeseci toga službovanja prikazao nam je u knjizi *Isa šava*, objelodanjenof krajem 1993. u Vinkovcima, u gradu u kojemu je i odslužbovao spomenuti vremenski predatni odsječak.

Prikazao je priču odveć neonesviještenoga Hrvata u tome vojnom čudovištu (kojemu ga je dakako garnula sociogegzistenta ruka, što je proteklih pedesetak godina njihala jednu vrlo opskurnu kolijevku). Pored svega događajnoga u toj knjizi izloženog, mučilo su i najmučniji Horvatićevi obračuni s jezikom kojim je u naručju JNA- monstera bio tepan i otepan. Zanimjeo je s koliko je otvorenosti Horvatić tražio pravo na svoj materinji jezik, i opako dirljivo koliko je problema zbog toga imao. Ono što je u toj priči ponajvažnije je izvedbeni čin toga obračuna pred samim čitateljevim očima u dakle jeziku koji dnevnički rabi sam Horvatić. On se **naime** za neke ustrojbe uspijeva izboriti a za **neke** ne, **premda** ih izrijekom pokušava **dosegnuti**. Tako ova knjiga, njen **tekst** postaje pravi jezičnopovijesni **dokument**, **prilog** prisjećanju još jezičnopovijesnog starijeg vremena u kojemu je **konvencijom** bilo izjednačavati značenje riječi **jezik** s **riječju** narod. GH, str. 182.

⁴⁹ Autobiografski roman, dnevnik, promišljanja, dokumentami memoarski zapisi.

⁵⁰ "Hrskave svile sfumata jutra sjećam se/kada smo braći kukuruze/kada su biljke umirale nespreno i lijeno", *Quorum*, br. 4, 1995.

⁵¹ Primjerice, šezdesetih i sedamdesetih Vinkovci imaju podupiratelja kulture i umjetnosti u uglednoj i neusporedivo autoritativnoj skrbi Dragutina Karle Zauića.

Prilozi/prikazi

(D. Mataković, D. Runtić, Z. Tanocki, M. Kevo, Hrvatske oči, Dom od paljevine)

Vinkovci, gimnazija, zid, i sredina sedamdesetih... U možda suviše objašnjavanje svakog od tih dijelova može se početi bilo kojim redom, stoga će ovaj tekst tako i učiniti, a pri tome neće inzistirati na bilo kakvoj hijerarhiji jer se ukupnija slika sagledava tek isprepletanjem koje je dakako ponajbolje izveo sam Mataković.

Zavičajni ornamenti. Kod Matakovića se isprepliću vinkovački zavičajni ornamenti: Šokac, jabuka, prase i Mali Ivica. I posve neiskusnom čitatelju stripa prve tri slike neće biti nimalo tajanstvene u svojoj vezanosti za Vinkovce, dok će slika i lik Malog Ivice svoju najbogatiju konotativnost otkrivati tek upućenijima. Međutim, odmah valja reći kako pod upućenijima ne smatram samo kušatelje glazbene i umjetnički alternativne vinkovačke scene, a što znači na one koji znaju tko je Ivica Čuljak alias Satan Panonski (rock glazbenik, fanzinski pjesnik, punk slikar), nego još više mislim na one koji su fanovskom strpljivošću svladali svijet priča Dubravka Matakovića i poznaju njegovu neumoljivu dekonstrukciju slika izvanjske i nekadrirane stvarnosti.

Lik Malog Ivice nije samo dosada neusporedivo proniknuta djetinja duša kultnoga i herojskog Satana Panonskog (poginulog u Domovinskom ratu, siječnja 1992.); lik je to koji dirljivo podsjeća na sva naša djetinjstva punjena hororom prosvjetnoga i/ili prosvjetiteljskog odgoja i obrazovanja.

Horor odgoja. Riječ je o hororu koji je nažalost, ali vrlo uspješno njegovao našu što je moguće uljuljaniju zabludu jedinstvenoga (gle!) internacionalizma, koji se lokalnije nazivao "bratsvo i jedinstvo", a navodno davao šifru za otključavanje cijelog svijeta. Mudra je to zapravo bila odgoda nacionalnoga u internacionalno i vrlo je to bila ozbiljna uskrata sagledavanja vlastitoga prostora: gledati svoj prostor je "usko" i "regionalno", a nema veze što konkretna tijela itekako pamte. Ove posljednje riječi nije smislio sam Branko Maleš i govorio ih 1994. kada je na Osječkom ljetu predstavljao poeziju Ivana Rogića Nehajeva, nego je te riječi još i puno prije zapisao Veliki Tin u jednoj velikoj i važnoj pjesmi, a koju bi, dakako, trebalo poznavati podjednako dobro kao i bezuvjetnu ljubav hrvatskoga jezika za infinitiv.

Ali bez ikakve isprike za spomenuti izlet ili izlijet iz neposrednoga govorenja i pisanja o Matakoviću, njegovim se je kvadratima sada vratiti i još ih je jednom imenovati prostorima razgradbe obrazovanjem nametnutih slika.

U svakom slučaju, ono što su prosvjetiteljskom represijom "naša" djetinjstva primala proteklih nekoliko desetljeća, iskrenute su i lažljive slike svijeta koje su svoje pravo postvarenje našle u još neproteklom petoljeću koje je, nažalost, umjesto artifičijelno - mentalnoga horora novim djetinjstvima nametnulo itekako egzistencijalan i somatski "film", stanje koje ne trpi nikakve navodnike i stilizacije, a također se zove i strava i užas.

Animacijska silina. Mali je Ivica genijalno ogoljena slika gimnazijalskim obrazovanjem raspoznatog apsurd. Apsurd je naravno nekakvo mjesto koje je eventualnom figurativnom mišlju zamišljeno kao krajnje mjesto, kao nešto što je zid kroz koji se i preko kojega se ne može.

Međutim, strip ne bi bio strip, a Matakovićev strip ne bi uopće bio kada bi se s takvom "komunalnom" slikom složio.

Esterika Matakovićeve stripa svoje shvaćanje i poredak lijepog postavlja upravo u fantastizirane eugove koji animacijskom silinom prolijeću kroz taj zid apsurdna. I u jednom i u drugom smjeru. Unutar Matakovićeve stripa ta su dva smjera i posve uvjetna i posve bezuvjetna. To znači da samo naše izvanstripovsko iskustvo može biti začudeno spomenutim probijanjima zida te prelaženjem nekakve "granice". Unutar Matakovića zida nema, granica nema, kadar je, odnosno kvadrat, jedino privremeno odredište. E, sad, kako to mislimo, to da je kadar i kvadrat samo privremeno odredište? A nije li tek gužva od teza ako se kaže da je i privremeno, ali i jedino moguće? O čemu je tu onda riječ?

Riječ je o tome da Mataković iznimno intenzivno i neočekivano asocijativno ispunja svoje kvadrate likovima i slikama nekoga drugog definiranog izvora, pa to čitatelja, bez dostatnoga iskustva iz tih drugih izvora (drugih stripova, filmova, drugih umjetnosti), ostavlja nedostatno primateljski "napunjenim". No, vratiti se tezi o kvadratu kao privremenom odredištu: iz Matakovićeve stripova pršte tragovi drugih stripova i medijskih iskaza, stoga se oni, Matakovićeve stripovi, mogu čitati i mogu prepoznati kao svojevrsan "izvor i uvir": u njih je puno toga Drugog uletjelo i oni tomu drugomu uzvraćaju i svojom interpretacijom i svojim "čitanjem", ali i svojim nagovorom za eventualno novim čitanjem svega tog Drugog. A u samom se načinu tretiranja toga drugog materijala otkriva i Matakovićeve odnos prema pravocrtosti i enciklopedičnosti prosvjetiteljskog "projekta" zalijepljenog na razne obrazovne sustave.

Lucidna humornost. Mataković će, dakle, od svih ponuđenih obavijesti odlomiti svoj komadićak kolača iz npr. bajke o Ivici i Marici pa će se prema tomu komadićku i odnositi kako je izmišljajnim pričama i red: kompetentno loše tu priču prepričavati dalje.

Matakovićeve stripovi očito ne vole priče i prepričavanja, a pogotovo prepričavanja, i tu je jedno od najlucidnijih izvorišta njihove humornosti. I jednom se stoga slobodnijom tvrdnjom Matakovićeve stripovi mogu prepoznati kao fantastizacijskoapsurdistična kombinatorika materijalom "cijeloga svijeta", što nam ga *Priča obrazovanja* ozbiljno kuša izložiti.

Ali spomenut je Mali Ivica i spomenut je zid. Međutim, nije samo o zidu apsurdna kod Matakovića riječ. Riječ je i o iskustvu zida kao art-potkulturalnog fenomena. Riječ je o iskustvu zida kao ideološkog amblema, nedavno i nepotrebno, izgleda, srušenog. Riječ je o iskustvu srušenih zidova vinkovačke gradske knjižnice, inače zavičajno ponajbolje opremljene takve ustanove u Slavoniji i Baranji - u prijeratnom njezinom stanju.

A, napokon, riječ je i o nečemu što bi se možda moglo zvati i anticipacijom, premda je i ta riječ i to proglašavanje različitih vidovnjaka već inflatorno trošno. Mataković je svojim tječitim i slikovitim hororom, koji njeguje već petnaestak godina, i sam naletio na jedan, dakle, predviđeni zid.

Zid stvarnosti. Naletio je na zid stvarnosti koja se, eto, otprije četiri, pet godina odlučila upustiti u utrk s vlastitom dekonstrukcijom, već temeljitom opisanom i izfokusiranom upravo u njegovim stripovima. Glupost, aciviliziranost, užas svojom su se izravnošću kušali natjecati s vlastitom blještavo mračnom slikom. Mataković ih je, međutim, dvo/trogodišnjom serijom tjednih ploča na posljednjoj stranici *Nedjeljne Dalmacije* (1990/1991/1992/1993.) porazio beskompromisnom duhovito-aciničnom

pismenošću. Uvjerljiv do neusporedivo mudrog eklekticizma, moralan u svojem ustrajanju na radnoj sobi udaljenoj petstotinjak metara od bezumlja, žestok u svojem rockerskom gardu, izgrađenom sredinom i krajem vinkovačkih sedamdesetih, Mataković je posve iznimna osobnost na hrvatskom strip nebu.

Strip-trash. *Dubravko Mataković: I jope Prot Pictures - Pterodaktiličarstvo za početnike* (Vladimir Nazor Sisak + IPD 3. operativna zona + B - GRAF Zaprrežić. Sisak 1992.) Prije pojavljivanja stripa u tako neobičnom i sjajnom koproduciraju kakvo se može odčitati u nazivlju izdavača stripa *Pterodaktiličarstvo za početnike*, Dubravko Mataković je prvi ratni svezak *Prot pictures* objelodanio u posebnom broju strip magazina *Patak*, izdanja koje nosi dataciju 1991., ali je u Osijek stiglo u "debeloj" 1992. i to samo nekoliko dana prije stripa čije su faktomarginalije nadnaslovljene ovoj bilješci. Dakle, nekako u rano ljeto 1992.

Dubravko je Mataković svakako stripovski autor kojega nije potrebno ni pokušati uspoređivati s bilo kojim drugim u povijesti hrvatskog stripa, premda bih ja rado spomenuo neusporedivog Andriju Maurovića.

Mataković je svoj underground - standard, prepoznatljiv već po jakovitijevstvu u načinu prepunjavanja kadra, u ovoj ratnoj fazi približio ponajviše standardima crteža iz stripa o Alanu Fordu, i moglo bi se reći time zadovoljio izrazito omasovljenje recepcije kao i bezumno približavanje te protičavanje zbilje njegovim crtežima tj. njegovim stripovima i to u dijelu njihove najapsurdnije destruktivnosti. Autor međutim bespogovornog strip-trasha, kako zapaža kolega Delimir Rešicki u nekoliko navrata. Od početka 1992. stalno nazočan na stranicama izdanja *Glasa Slavonije*.

Trilogija-tetralogija. *Davora Runtića: Rat prije rata* (Vinkovci, 1992.), *Rat* (Vinkovci, 1992.), *Rat poslije rata* (Vinkovci, 1993.) Namjere su massmedijskoga dokumentarističkog posla, ukratko napisano - pozorno i mobilizirano obaviti prikupljanje podataka iz dnevnih uvida novinara, "zapakirati" ih u knjige i pripremiti "za sutra", koje će, dakako, nekome biti valjda puno sretnije od ovoga našeg i bit će dobro da naknadna povijesna usustavljenja grade imaju što više neposrednih čvrstereferentnih izvora.

Zapisati je kako ratna trilogija Davora Runtića obuhvaća velik vremenski prostor i doista je velikoga obavijesnoga opsega. Podsjeća kako bi posebno zanimljiva bila analiza komparativnih čitanja različitih autora koji su se bavili istom ratnom toponimijom - uzeti, recimo, knjige i kronološke uvide ispisane raznim autorskim imenima, i tako još jednom ratno vrijeme približiti svojem sjećanju. Izabrati, dakle, bilo koji osobito "vrući" datum te zatim proći kroz bilješke Mladena Keve, Martina Gregurovca, Davora Runtića, itd.

Danas se "mi" još i "sjećamo" mnogo toga i zato je često nevjerojatno da su i toliko blage vijesti što ih je Runtić slao sa svoga dopisničkog Hina telefaksa ponekad bile skidane iz središnje Hinine telefaks vrpce kojom ona obavlja onu beskonačnu obavijesnu ponudu. To se činilo zbog navodne prepesimističke ili preratničke dimenzije takvih vijesti.

Prigovoriti mu je što nije naznačio koje su to sve takve - "uklonjene" vijesti jer bi se upravo kasniji čitatelji mogli upući u poredbenu potragu sjećanjima i zapisima koja je s nekoliko autorovih usmenih napomena bila moguća. Spomenuti je to, ipak, kao i inače širi kuriozum, počevši od poznatoga ograničenog prenošenja javljanja radijskih vijesti iz Vukovara,

Kako se vidi već iz naslovnih proširenja na Runtićevim knjigama, i njegova je izvještajna zadaća bila svo vrijeme vezana uz taj grad, kao uostalom i cjelokupna sudbina Vinkovaca. U Runtićevim se knjigama također može vidjeti i razloge velikoga vinkovačkog ratnog stradanja, i to baš s tog "vezanosti uz Vukovar"- aspekta. No napokon, približiti se je Runtiću i njegovim knjigama što je moguće više.

Knjige koje je objelodanio ukoričuju sveukupan njegov posao od razdoblja snažnih političkih agresija s prvim ratnim balvanizmima (prva knjiga: 11. siječnja- 11. rujna 1991.) pa sve do početka osvajanja vinkovačke vojarne i, dakako, uz to vezane najžešće faze rata.

Druga knjiga nastavlja iz tih dana pratiti ratna zbivanja i prikazuje dugi vinkovački obračun s vojarnom u svojem središtu, a završava s danom stupanja na snagu sarajevskoga, tj. Vanceovog plana.

Treća Runtićeva knjiga naslovljena *Rat poslije rata* prati zbivanja vremenski locirana od 3. siječnja 1992. do 1. srpnja 1992.. Prati, dakle, vrijeme "ni rata ni mira", vrijeme u kojem se devedesetih živi dosta dugo, s pokušajima odgonetnuti njegove zagonetke i gordijske čvorove.

Knjige Davora Runtića nezaobilazna su sastavnica u dokumentarističnome mozaiku vinkovačkoga ratnoga bilježenja ispisanim rukom i rukopisom sudionika i svjedoka rata za Hrvatsku. Knjige Davora Runtića objelodanjene su u izdanju *Vinkovačkih jeseni* i Gradskoga muzeja Vinkovci.

Fotomonografija i istina. *Zvonimira Tanočkog: Vinkovci '91...* (Marabu, Zagreb, 1993.) Kada se, pristupajući listanju knjige fotosnimaka Zvonimira Tanočkog, napiše da je suradnik u brojnim ratnim publikacijama tiskanim i u Vinkovcima i u Osijeku itd., tada se neće samo privremeno i rutinski - prikazivački biti nepreciznim u predstavljanju svih njegovih ratnih foto-poslova, nego će se dapače biti podjednako upućenim u sudbinu snimaka samoga Tanočkog kao i on sam. Što to znači?

To znači da Tanočki uistinu jest surađivao u brojnim ratnim publikacijama. Počevši od one u izdanju *Priložice* naslovljene *Croatia - Vinkovci - Slike rata*, knjige koja je objelodanjena krajem 1991. godine, a nosila je, sjećamo se, realnu zlokobnu oznaku *KNJIGA I*, te foto i slovne mape *Hrvatske oči* (s također oznakom rednog broja koji započinje seriju, dakle, *Zbirka Grgurovac, knjiga D*), ili izdanje biblioteke *Čuvari buke*, izdanja pod nazivom *Vodič iz rata (Guide Out Of The War)*, pripremanoga pod radnim i željenim naslovom *Vodič za UNPROFOR*. Itd.

Međutim, ni sam Tanočki ne zna gdje su sve otiskane njegove fotografije! To se željelo istaknuti, i tako ispričati još jednu priču o ratnim uvjetima rada novinara čije su matične kuće i djelatnosti bile vezane uz najneposredniju blizinu fronta. Nije tu važna samo priča o čuvenim ratnim dnevnicama koje su zarađivali reporteri - gosti, nego je još važnija priča o smiješno jeftino prodanim, a najčešće jednostavno poklonjenim snimcima koje su gostujući reporteri kasnije skupo preprodavali, a načinili su ih "domaći" foto - reporteri nadajući se kako će te fotografije odraditi posao širenja istine. Danas se dobro zna da su posljednje dvije riječi iz prethodne rečenice slobodno mogle biti napisane i pod navodnim znacima jer širenje istine nipošto nije bilo pouzdano vezano samo uz činjenice koje su uspjele zapamtiti i prenijeti same te, "neke" fotografije.

Naime, netko je glasno rekao da su u ovome ratu, za izvjesnu razliku od prevrata u Rumunjskoj, riječi nadgovorile slike. Primjerice, snimak razrušenog Vukovara glatko je znao biti popraćen objašnjenjem o razaranjima koja su napravile "ustaše"... I što?

Jasno, nisu te plaćene ili potplaćene interpretacije zakrilile spomenutu i možda nekakvu konačnu istinu, ali su sigurno pružile priliku ostalomu ravnodušnom svijetu da bar na trenutak zgrabi alibi za nerad i ne/svijest. A svaki je slabo diplomatski određeni vremenski odsječak vremena ratu pružao daljnje prilike za zamučivanje istine. Posve doslovnom krvlju. Dakle, globalno gledano, stanje oko te ugroze istine sve je složenije, a i dalje se usložnjava. To se jednostavno mora znati kada se s mučninom pristupa još i još jednom dokumentarnom bavljenju ratom, i kada smo s teško određenom kritičkom samosviješću zarađenom u vremenu najvrućega dokumentarističkog sinkroniteta skloniji odbaciti svoje zapise, nego ih još i još jednom pregledavati za pohranjivanje u ukoričena pamćenja zvana knjige. To se mora učiniti, pa makar našoj samokritičnosti istovremeno prstom prijeto najmanje dvostruki opominjući korektiv: činjenica da već danas, tj. još/već za vrijeme trajanja rata netko laže o značenju koje saopćavaju naši zapisi!

Zato je knjiga ratnih fotografija Zvonimira Tanočkog dragocjena. Ona je i najizravnije svjedočenje. Svjedočenje ne samo o tome što se sve zbivalo gradu i selima i ljudima vinkovačke općine, preciznije rečeno - Hrvatske, nego i svjedočenje o onom osobnom proživljavanju koje se zbivalo u snimateljevoj sudbini. Naime, to je ono što je najteže pročitati u ovoj knjizi, a na što bih svakako htio skrenuti pozor kao na bitnu dimenziju faktografičnosti što je knjiga nudi.

Riječ je o tome da se tu nalazi najmanje sedam snimaka načinjenih samo nekoliko sekundi nakon razornoga pogotka snimljenog objekta. To je podatak koji redovito nije zapisan u kakvosnosti snimaka, a odčitljiv je istom onima koji gledaju uvježbanim okom, okom, jasno napisano - najosobnijega takvog, nažalost, sličnog iskustva.

Dosad se listajući knjigu Zvonimira Tanočkog *Vinkovci '91...* tematiziralo kontekstne odrednice, supojavnosti u sudbini i djelovanju prvotnih ratnih reportera, spomenuto je višestruko egzistencijalno nepoštenje kojemu su reporteri - ratnici bili izloženi: snimci su im bili praktično i doslovno krađeni, osim toga su ti snimci bili ne samo skupo preprodavani i zloupotrebljavani, a k tomu su često i paradoksalno i tragično bili nepotpuni u svjedočenju - osobito o samom svome autoru. Dakle, snimci bez što je moguće pozornije i dogleđnije praćene sudbine zakrivali su egzistenciju autora, tek su rječitom dopunom ponekad uspijevali svjedočiti o smrtnoj ugroženosti, izloženosti autora. Zato treba biti zabilježeno kada ti ratni reporteri pohrane svoj rad u knjigovna pamćenja, bez obzira na to što i toj radosti prijeto opomena sudbine upravo vinkovačke knjižnice. U njoj su, kako je to sa zaprepaštenjem rekao pri posjetu Slavoniji Alain Finkielkraut, izgorjeli milijuni stranica europskoga pamćenja, a da to Europa uopće nije znala.

Zvonimir Tanočki, kako piše predgovaratelj knjige, književnik i novinar Mirko Hunjadi, "imao je hrabrosti i sposobnosti da snimi presudne prizore vinkovačke ratne kronike, krećući se na potezu od šume Durgutovica na sjeveru do Lipovca na jugoistoku Vinkovaca, na jedinoj privremenoj kopnenoj granici Hrvatske s agresorom...".

U knjizi se nalazilo sto dvadeset i šest njegovih, uglavnom kolor-fotografija. Svojim fotografijama u knjizi gostuju i izlažu po jedan snimak Antun Smajić, Ante Mijak, Martin Grgurovac, Zvonimir Čordašić, Siniša Duraković, Ante Galeta i Brankica Bukovski. Knjiga brine o pohranjivanju snimaka svih značajnijih objekata iz područja kulture, gospodarstva, prosvjete, crkvenog graditeljstva, ali i najprivatnijega tragičnog trenutka.

Knjiga je inače otiskana velikom potporom vinkovačkoga gospodarstva i gradskog poglavarstva.

Želio bih da ovako vrijedan dokumentaristički posao kakav je autorski potpisao Zvonimir Tanocki, kakav su načinili Mladen Kevo, i Grgurovac, i Miljak, *Godišnjak Matice hrvatske Vinkovci*, i Runtić itd. bude osiguranje za neke buduće, tih zbirke najintimnijih "stihova". Zvonimir je Tanocki rođen 1960. godine u Vinkovcima i gotovo se već dvadeset godina bavi fotografijom i video-snimateljstvom.

Velika knjiga. *Mladen Kevo/Dario Hećimović: Tekstovi/Fotografije. (Rat za Hrvatsku-istočnoslavonsku ratna kronika, Vinkovci/Osijek 1992.)* Knjiga Mladena Keve i Daria Hećimovića načinjena je od četiri glavna dijela. Prvi dio knjige sastoji se od šest tekstova. Prvi je sama posveta knjige Siniši Glavaševiću. Drugi je tekst Daria Topića o tekstovima Mladena Keve, tekst pod nazivom *Okomica do neba*, tekst koji eksplicira svoje dočitanje složene književne poslanice - separata što su ga književnici Osijeka preko Ivana Kozarca početkom rata prenapisali u svojevrsnu novu *Slavonsku krv* (to će se "angažiranje" naziva *Slavonska krv* nastaviti i dalje, što šire naznačava prikaz cijelodnevnih knjige...), eksplicira to svoje dočitanje na beskompromisnom dijelu ratno novinarskoga slavonskog pisma - dijelu ispisanom rukom Mladena Keve.

Treći tekst u prvom dijelu knjige napisala je Miroslava Vučić, također suautor separata - poslanice *Slavonska krv* te sudionik ratnodokumentarističkoga slavonskog (osječkog) projekta: *Dokumenti, 27. lipnja raskrižje na Klajnovoj*, odnosno pripadnik djelatnog sastava intelektualne energije Noise Slavonische Kunst koja je spomenuti dokumentarizam založila kao svojoj kulturi dat samozaštitni promišljaj, promišljaj koji onemogućuje i kritizira sasvim precizno: narudžbeno pisanje, stvaranje (osobito povijesti) u bilo kojem "realnom" smislu. Taj se tekst zove *Osviješteni komentari buke* i već tim naslovom "pokriva" smisao koji sam predložio kao svoj pristup značaju posla pametnog objektiva drugog autora knjige Daria Hećimovića, osamnaestogodišnjaka iz Osijeka koji pak velik dio svojeg posla obavlja uz vinkovačko - vukovarski rad i Mladena Keve, inače *Glasova* dopisnika iz Vinkovaca.

Tri su posljednja teksta u prvom dijelu knjige bilješke, tj. tekstovi Mladena Keve, tekstovi koji obraćanjem čitateljima knjige, te Siniši Glavaševiću i "Mojim Vinkovcima" sažimlju i određenu *pojest* (i) etiku tekstopisca knjige *Rat za Hrvatsku*.

Drugi dio knjige opsegom je 138 stranica te, inače ogromnoga neubičajenog formata (tiskari bi rekli B4) knjige i sačinjen je od kraćih novinarskih oblika koji udovoljavaju naslovnoj zamisli poglavlja: *Ratna kronika*. Prvi je tekst datiran 9. kolovoza 1990. i piše o prvom velikom mirkovačkom okupljanju SDS-a, da bi drugi tekst bio napisan onoga dana kada su hrvatski policajci izmasakrirani u Borovu Selu, a zatim slijede gotovo dnevne zabilješke sve do zaključenja knjige, tj. do kraja ožujka 1992.

U trećem se dijelu knjige nailazi na opširnije novinarske žanrove kojima Kevo zahvaća spomenuti vremenski dijakronijski prostor. Posebna je zanimljivost tada uglavnom zatajeni press-saziv šefa obrane Vukovara - Jastreba, u kojem on desetak dana prije pada grada jasno naglašava da je metropolina (Zg!) pomoć nedostatna, ali također da nije istina da je upitna. Itd. Datirano 3. studenog 1991.

Četvrtim dijelom knjige može se nazvati fotokronologiju toga dijela slavonskog ratišta, kronologiju načinjenu kroz stotinjak fotografija Daria Hećimovića uz nekoliko gostujućih snimaka drugih autora. U knjizi se nalazi i nekoliko faksimila, odnosno dokumenata određenih češće privatno tragičnih sudbina negoli službenih (a i takvi postoje) tijekom rata.

S nekoliko karikatura u knjizi se pojavljuje i kulturni vinkovački striper, inače autor naslovnice i designa knjige, Dubravko Mataković.

Ratne slike. *Hrvatske oči - Zbornik radova hrvatskih književnika i vinkovačkih ratnih fotografa (Privlake, Vinkovci 1992.)* Nakladnik iz Privlake, za vrijeme se rata smjestio u galerijsko-arheološki prostor Poslovnog kompleksa Terme u Vinkovcima, i tamo je isporučivao nevjerojatne količine tiskanog materijala za potrebe predstavljanja činjenica o ratu na vinkovačkom području. Velika količina toga je zapravo izravno propagandnog smisla i to je u prostoru medijskog konsenzusa sasvim prihvatljivo. Međutim, niti je hrvatska medijska strategija doista počivala na realnoj obaviještenosti barem nekakve mobilizirane središnjice niti je mobilizirani odašiljatelj "s terena" mogao dobiti od takve "središnjice" signale o tome kakve vrste obavijesti i u kojem obliku ponajviše treba odašiljati.

Premda sam zapravo htio i nešto nježno Vinkovcima prigovoriti, moram istaknuti da je taj grad u medijskom smislu možda najveća žrtva rata za Hrvatsku, jer je u prvom dijelu rata obavljao teški, tužni i složeni servis za Vukovar, a nakon pada Vukovara, pažnju je naglo, iako ni približno dostatno privukao veći, za središnjičke medije ipak uočljiviji grad - Osijek. Međutim, u knjigovnoj produkciji Vinkovci su se javili prvim dokumentarno - propagandnim proizvodom već krajem devedesetiprve. Knjiga bogatog fotomaterijala, što je bilo najvažnije, zvala se *War pictures, Slike rata*, dakle, i bila je formata A4, 72 stranice, designer Dubravko Mataković, kunstdruck papir, a tiskara neka kojoj i nije trebao rat i spaliti ju jer je mnoge fotografije ionako zagorila do zamalo oštih neprepoznatljivosti.

Knjiga koja puno toga pamti! *Dom od paljevina, zbirka domoljubne poezije. (Knjižnica Ravonica - Ogranak MH Vinkovci, Vinkovci, 1994.)* Hrvatsko je ratno pismo prve svoje suviše retke ispisivalo upravo tamo gdje je i moralo, i prva odustajanja od pisanja pjesama i prva "vremenu usprkos" pisanja stihova ispisivana su u prostorima uz samu bojišnu crtu. I tu nema nikakve metafore. Nisu, dakle, pjesme bile pisane, kako bi se moglo pomisliti, "gotovo" uz samu bojišnu crtu, nego uistinu uz tu crtu, točnije - na samom bojištu. I ovo je objašnjavanje suviše za barem četvrtinu sadašnjih čitatelja ovoga teksta. E, upravo tu činjenicu, odnosno sklonost i sada odustati od nečega "jer se to već zna", treba suspregnuti i ispisati sve što ovaj "zadani prostor" (Slavonija) ima reći. Zašto? Na to pitanje jasno odgovara urednica knjige, vrijedna mlada kroatistica iz Vinkovaca Vlasta Markasović: "Zadani okvir vremena ispunja se osobnim značenjima i ispisuje vlastitim značima". Zbirka *Dom od paljevina* zbirka je pjesnika uhvaćenih sudbinskim izvorom Vinkovaca. Knjiga je to koja svojim ukupnim sadržajem projicira priču o ratnoj mobilizaciji vinkovačke kulturne scene. O čemu je tu riječ? Nisu u ovoj knjizi važni ("samo") objavljeni stihovi: jedinog u Vinkovcima živućega vinkovačkog bohema Stahla, jednoga od velikana suvremenog hrvatskog pjesništva Mađera, jednoga religioznog strojovode Ivana Lazanina, blagog i snažnog svećenika Pranjića, talentiranoga V. Lukačevića, mladoga i osjetljivog Ivezića, hrvatskoga "starog pisca" i napregnutog pjesnika Zlatka Tomičića, gimnazijskih učenika Mirne Nikšić i Slavena Stanića, šokačko-pučkoga profesionalnog pisca Radmana, vrijednoga pjesnika za djeću Nikole Jukića, šefa autentičnih *Dika* Dominkovića, još dva pjesnička pisara željezničara - Mihaljevića i Kosa, jedne medicinske sestre Ljubice Rupčić, pozornostihovne profesorice hrvatskoga Marije Piperković, pismeno zapitane Anastaziju Gugić, dirljivoga i snažno nadolazećeg Marijana Almaša, te hardcore-elektrotehničara Dudara. Za ovaj "dar vinkovačkih pjesnika ranjenoj domovini i ranjenu čovjeku", ponavljam, nije dostatno samo se pozorno približiti neizbrisivim stihovima koje izlaže. Jer, on je i pismo pozornice

“proslaviteljice” dr. Katice Čorkalo, čije sam riječi naveo u prethodnoj rečenici. On, ovaj knjigovni dar, jest i pismo desetorice slikopisaca, snimatelja čije su fotografije protkale knjigu bitnom slikovno - dokumentarnom dimenzijom: Brkić, Smajić, Duraković, Gaunt, Kentržinski, Komljenović, Lišanin, Miljak, Šalić, Tanocki. A ta je knjiga i pismo njezinih podupiratelja Josipe i Ante Miljka, dugogodišnjih njegovatelja vinkovačke knjige. Saznajemo tako što je sve sačuvalo i pisalo Vinkovce svih tih ovih dana.

Izbor iz literature

Poezija

1. *Dogaj od paljetine*, Vinkovci, 1994.
2. Kuveždić, Duro, *Črni dan*, Vinkovci - Hača, 1994.
3. Laukačević, Viktor, *Raskršće kose*, Vinkovci, 1993.
4. Mačecić, Milan, *Vinkovci - Zagreb via Hrvatska*, Zagreb 1994.
5. Oršolčić, Marko, *Oti*, Vinkovci, 1994.
6. Stahl, Zvonko, *Bosanske elegije*, Vinkovci, 1995.
7. Šušimović, Zoran, *Strah izat zastora*, Vinkovci, 1992.

Dnevnik

8. Gigurowac, Martin, *Vinkovački ratni dnevnik*, Vinkovci, 1992.
9. Gigurowac, Martin, *Dnevnik, drugi put*, Vinkovci, 1994.
10. Horvatić, Marijan, *Ima žito*, Vinkovci, 1993.

Dramski tekst/scenarij

11. Tribuson, Goran, *Dočelija u Nuštru*, Književna revija, br. 3/4/5/6, Osijek, 1992.

Kolumne/serijali

12. Radman, Branko Brana, *Štjerna više ne dječani*, Zagreb - Vinkovci, 1992.
13. Radman, Branko, *Satni Josi u eterni Nule*, Vinkovci, 1994.

Ratna kronologija

14. Kevo Mladen / Jačimović, Dario *Rat na Hrvatsku*, Vinkovci/Osijek, 1992.
15. Kevo Mladen / Jačimović, Zoran *Hrvatska predvide*, Vinkovci/Osijek, 1993.
16. Runtić, Davor, *Rat prije rata*, Vinkovci, 1992.
17. Runtić, Davor, *Rat*, Vinkovci, 1992.
18. Runtić, Davor, *Rat poslije rata*, Vinkovci, 1993.

Monografija

19. *Ratni album 189-a*, Vinkovci 1992.
20. Božunović, Marko, *Mjesto i župa Nijemci*, Vinkovci - Nijemci, 1993.
21. Nuštar, mala povijesnica mjesta, Vinkovci - Nuštar, 1994.

Fotomonografija

22. Miljak, Ante, *I gorit te latupa nasrid Vinkovčan*, Vinkovci, 1993.
23. *Slike rata*, Vinkovci, 1991.
24. Tanocki, Zvonimir, *Vinkovci 1991.*, Zagreb - Vinkovci, 1993.

Multidisciplinarni zbornik

25. *Godišnjak 1992.*, Vinkovci, 1993.
26. *Godišnjak 1993.*, Vinkovci, 1994.

Strip

27. Mataković, Dubravko, *Prot pictures*, Zagreb - Vinkovci, 1991.
28. Mataković, Dubravko, *Pterodaktilovstvo za početnike*, Sisak - Vinkovci, 1992.
29. *Salon stripa Vinkovci '92.*, Vinkovci, 1992.

Mapa

30. *Hrvatske oči*, Vinkovci, 1992.
31. Miljak, Ante/Krajina, Cirgo, *Vinkovački feviki*, Vinkovci, 1992.

Plakat

32. Mataković, Dubravko *Vinkovci nikada neće biti Duvnoga*, Vinkovci, 1992.

Video film

33. Faktor, Ivan, *Vinkovačka jesen*, Osijek - Vinkovci, 1991.

Grafic

34. *... Za dope spremni!*, Vinkovci, 1991.

Glazbeni albumi

35. Damaged (Nepupravljivi), *100% VBR boogie*, Zagreb - Vinkovci, travanj 1992.
36. Miška pjevačka grupa *Lipa, Pavao sira - pane čaše*, Osijek - Vinkovci, 1992.
37. Prijava kazalište, *Lup i petama*, Zagreb - Vinkovci, 1993.
38. Satan Panonški, *Kako je pankor bratno Hrvatska*, Zagreb - Vinkovci, siječanj 1992.

Projekti

39. I. kolo biblioteke *Slavonca* (Kozarac, Ivan, *Duka Begović*; Kršnjavi, Isidor, *Listovi iz Slavonije*; Tordinae, Nikola, *Čitice i pripovijesti*; Švel Gamrišek, Maru, *Portreti nepoznatih žena*; Česarić, Dobriša, *Balada iz predgrada*; Horvat, Rudolf, *Slavonija I*), Vinkovci, 1992.

40. HAZU! Vinkovci, *Udio Slavonije u hrvatskoj književnosti i kulturi* (prvi svesci: Bogner, Josip, *Studije i portreti*; Čorkalo, Katice, *Slavonca*...), Vinkovci, 1993.

Osijek od Murse do Heroine

Osječko ratno pismo. Ukupno je osječko ratno pismo, u njegovim dakako pojedinačnim brojnim izvodima, upisana složena identitetna gramatika, koju se može pronaći upisanom i u druga slavonska ratna pisma. U prvom je redu riječ o označavanju kultiviranja povijesnih tragova. Slika Osijeka u *Vodiču* pažljivo je prikazana prema tim uporištima. Ona počinje od antičke starosti prvih uljudbenih tragova, odnos prvih urbanih tragova, te se na tom području navodi naziv antičkog naselja koje je u podlozi današnje lokacije Osijeka. Dalje se ide u prvo povijesno spominjanje imena Osijeka, potom se skače u sudbinu baroknih ustrojstava Tvrde, ističe se srednjoeuropsko obrazovanje kao ishodište secesijske slike današnjeg središta grada⁵², te se završno pristupa neogotičnoj crkvi svetog Petra i Pavla kao znakovitoj šifri s kraja prošlog stoljeća. Istaknuto je spominjanje skladatelja i violinista Franje Krežme, slikara Huga von Hoetendorfa te Adolfa Waldingera i osobit utjecaj skrbi biskupa Josipa Jurja Strossmayera, kao posebno srednjoeuropsko gomilanje znakova kulture na kraju prošlog stoljeća. U dvadeseto se zatim stoljeće u Osijek ulazi otvaranjem Hrvatskoga narodnog kazališta. Ono kao svoju publiku ima isprepletenu osječku sliku, uz Hrvate i brojne Židove, Mađare, Nijeme, Čehe itd.

Urbani duh i rock zvuk. *Vodič* zatim tu sliku Osijeka prikazuje poduprtu tekstem *Slavonski urbani duh i njegov rock zvuk*. Taj tekst pokazuje kako je uz propedeutiku osječkoga Sveučilišta, uz massmedijsku konstelaciju tiskanja jedinoga regionalnog dnevnika, te djelovanje jedinoga tada regionalnog HTV studija, senzibilitet slavonske rock kulture otvorio svoja recepcijska polja globalnoj suvremenosti tehnologijski rasprostrte popularne kulture. A Osijek je na regionalnom području Slavonije i Baranje bio mjesto uobličenja jedne fluktuabilne i slavonski umrežene nove kulturne scene.

Četvrti odjeljak u kojem se izlaže slika Osijeka u Ratu, odjeljak je koji pristupa kulturnim i obrazovnim ustanovama. Već kod prve od njih javlja se naziv koji nudi označiteljski pokrov za ukupni prostor regije. Riječ je o Muzeju Slavonije, ustanovi koja kao mnoge druge osječke kulturne i obrazovne ustanove radi u ratu na djelomičnom izmještanju svojih djelovanja. Druge će osječke ustanove u kulturi i obrazovanju uskoro odustati od ukupnijih izmještanja kao načina obrane, te će uputiti svoju energiju punom radnom opstanku u prostoru grada. I HNK i Sveučilište i Gradska i sveučilišna knjižnica i Galerija grada Osijeka djelomično će izmjestiti svoje predmete rada, ali će zatim i zastati i selektivno vratiti u djelovanje sve što se moglo prilagoditi ratnim uvjetima rada. Negdje je bilo samo pitanje vratiti ljude, i tamo je to, u HNK-u i na Sveučilištu, djelatno i učinjeno. Što se tiče Galerije, ona postaje svojevrsni protjecatelj rada Osječkoga ratnog ateliera, a posebno djelatno niže brojne

⁵² "Kozmopolitski tragovi autentičnog mitteleuropsjstva bili su istinski pečat Osijeka u doba kada je nastajala njegova glavna ulica. Mnogo godina kasnije shvario sam, tako je ulica koju sam tako intenzivno volio, neosporno najljepša ulica čitave moje zemlje. Svega osam kuća s njezine sjeverne strane zidanih prvih godina 20. stoljeća u secesijskom stilu, s malim evjencim vrhovima koji ih dijele od trotuara a trotuar od kolnika s tramvajskim tračnicama lijepo oblikovani drvoreći sa svake strane. Nasuprot ovim secesijskim kućama za stanovanje, nalaze se na južnoj strani Kapucinske odreda reprezentativne klasičističke građevine - Stula na istočnom dijelu. Privredne komore na zapadnom, te neorenesansna palača Normann u kojoj je smještena bogata galerija. I to je sve. Kuće i vrtovi. Začim krošnje drvoreća i iznad obrisi neba. Međutim, ono što je Kapucinsku ulicu izdvajalo od svih drugih, bio je upravo međudnos svih njezinih konstruktivnih jedinica - kuća, ružičnjaka, drvoreća, kolnika, neba koga su ocrtavali čudlesno raznoliki krovovi, baš kao i krošnje drevca". Zvonko Maković, *Kapucinska ulica, Kult. Glas Slavonije*, Osijek, 8. veljače 1992.

OSIJEK NIKADA NEĆE BITI OČEK

izložbe, između kojih iskaču svojom primjerenošću, tematskom blizinom, izložbe reportažne fotografije. I u Galeriji se također vidi veza s ostalim slavonskim kulturnim prostorima, jer izložbe autora iz Vukovara, Vinkovaca itd. stižu u Galeriju gotovo istovremeno s izložbama osječkih autora. Izložbenim se djelatnostima u ratu bavi i Muzej Slavonije, kao i HNK, a znakoviti su i manji prostori u različitim ugostiteljskim prostorima. Osobito se pokreće Bijelo-plavi-Novalić.

Inat i djelovanje. Određenu poticajnu djelatnost u prostoru urbanitetne kulture, a s ambicijom stimuliranja i svih gradskih polja kulture, izvodi Zavod za regionalno i gradsko prostorno planiranje, Osijek. Tu se, u prostoru galerijskog prizemlja manje ili više uspješno pripravlja u svojevrсноj interdisciplinarnosti i izložbeni projekt *Osijek će uvijek biti Osijek*, od kojega u svakom slučaju "ostaje" dobra dosjetka - odgovor najbučnijem i najuspješnijem osječkom ratnom plakatu. Taj odgovor dobro je mjesto za odčitavanje različitih paradigmi, u najmanju ruku - dviju, odgovora pisma na rat, unutar prostora istoga grada. I ratni je prostor bio mogućnost njegovanja razlike, pokazalo se - i produkcije. Naime, na stanje se rata gdjekada odgovaralo proglašavanjem kakvoga "kriznog" djelovanja, a gdjekad opet, posve suprotnim inatom, baš posve "stabilnog i normalnog" djelovanja. Ta se razlika najjasnije vidjela u strategijama rada i nastupa *Glasa Slavonije* naspram nastupa HR Radio postaje Osijek. Prvi su smislili ono dugotrajno upozorenje, ratno izdanje *Oni još uvijek pucaju na nas*, a drugi su izrijetkom skladali svoj program što mimodopskije, dakako ne izvedbom (!), otprilike s inatskim podtekstom "ne mogu oni nama mijenjati program".

Osijek, dakle, u ratu ima i dnevne novine, i radiopostaju, i kazalište, i TV postaje, i književni časopis i kino i vrtiče // - (posebno na vrtiče upozorava zagrebački ratni radioreporter Ljubomir Pauzin, te proizvodi manji serijal radioemisija - reportaža iz osječkih vrtića!), i Sveučilište (ono, konceptom S. Marijanović - mr. art. Josip Jerković - Vesna Burić, odlazi listopada/studenog 1991. na govorničko/glazbeno/vizualni Universitas Tour: Slovenija/Austrija/Njemačka/Mađarska).

Isprepletanje označnica. Dakako, odmah se mora upozoriti kako te djelatnosti nisu svo vrijeme obavljane (massmedijske jesu). Naime, priredbovni su oblici djelovanja sve do kraja 1991. zamjenjivani nakladničkim. Stoga mladežni kazališni festival (više-medijški, uistinu) prelazi u rečenicu komentara o svom nužnom prijekidu. Taj primjer pokazuje kako je u Osijeku počelo seljenje i ispreplitanje medijskih i izvornih žanrovskih označnica, gesta, silnica. A još prije toga, književne kolumne prelaze u komentare "socio-polit" stanja, kasnije ih se prema tematskim blizinama konceptualizira u časopisni blok, separat časopisa *Književna revija*. Sam časopis postaje mjesto spomenutih komentara i supstitucijske konstelacije, te nastavak svojega djelovanja upućuje uvezivanju ratne kronologije zapisane kroz dnevna novinska izvješća i reportažne snimke, kao i utiske ratnih reportera *Glasa Slavonije*. Oni pak, pročitavši separat književnih kolumnista, primaju projekciju te književne osjetljivosti, te je u drugom izdanju materijala iz časopisa, u izdanju zasebne knjige, ozračuju označiteljskim pokrovom primljenim kroz književni separat.

Riječ je o označitelju *Slavonska krv*, označitelju koji sam već više puta spominjao kao strukturu čije su se označeno toliko skanjujući slavonski ratni književnici bojali aktivirati i prepoznati u obliku usmrćene metafore. (Usporediti je tekst cedulje s programa *Vrisak Hrvatska*, programa na kojem je predstavljen *Rat za Hrvatsku*, *Slavonska krv* i *Vodič*, održanog 27. - 29. lipnja 1992. u Osijeku, Central, Galerija, HNK, Vega, ulice grada Osijeka).

Upravo je *Vodič* bio mjesto jedne ležerne (stoga donekle autoironijske) sinteze.

Ogledi o identitetu. Pobrojani su povijesni kulturološki izvori, susretom sa suvremenosti, sa suvremenosti ustrojstva moderniteta kao ogleđa o sebi, o identitetu. A k tomu gusto isprepleteni zbiljom koja ih je tjelesno nastojala zakriti, kroz oslanjanja na klasično europsko odustajanje od projekta odgovoriti.

U *Vodiču*, međutim, odgovaraju i arheolozi, dvije mlade znanstvenice Muzeja Slavonije, koje u svoje, inače u slici Osijeka prvom, tekstu o Osijeku pričaju upravo priču "kultiviranih tragova". Riječ je o Jasni Šimić i Hermini Lukić, koje uz nagovaračku ulogu, inače u ratu zavidno kulturno djelatne, prof. Vesne Burić pripravljaju tekst, sažimajući u njemu sve ono što je ovdje uvodno rečeno o Mursi, o 1196., o Tvrdi, te o neogotičnoj crkvi sv. Petra i Pavla i HNK-u.

Nakon njihova teksta slijedi tekst književnika i povjesničara umjetnosti Zvonka Makovića naslovljen *Kulturni portret*. Znakovito je potpuno odustajanje toga teksta od, primjerice, književnika koji su Osječani, ili su u Osijeku djelovali. Međutim, Osijekova se upravo literarna slika uobličuje tek esejom iz prvoga dijela *Vodiča*, esejom u kojem književnica i znanstvenica Julijana Matanović u oslikavanju slavonske književne skice, uz "jake Vinkovce", "Požegu-Antenu", ukazuje i na "Osijek-antenu". Sama, ovako navodnicima obrađena dosjetka, nije njezina niti je iz toga teksta, ali J. Matanović piše na fonu te dosjetke, koju inače, dakako kao već citatnu, potpisuje u nizu oko/poslijeratnih istupa profesor Stanislav Marijanović, ratni osječki rektor.

Međutim, već je podatak o autoru teksta *Kulturni portret* podatak o jednom visoko modernitetnom suvremenom hrvatskom pjesniku, tako da osječka kulturna slika u ratu dobiva bitne podatke i kroz potpise autora koji je opisuju. Tu je također i suautor teksta o urbanitetu i rocku, Delimir Rešicki, koji svojim udjelom oko oblikovanja *Vodiča*, ne samo kao autor teksta, nego i kao svojevrsan tajnik projekta, pomaže u ukupnom tkanju slike.

Kulturalna energija. Postmoderni će književni ukus Delimira Rešickog bitno pomoći u suradnji brojnim autorima tekstova za pojedine teme *Vodiča*.

O drugome autoru spomenuta teksta Darku Jerkoviću ne treba trošiti mnogo riječi kada je u pitanju autoritet uvida u pop i rock kulturu. Spomene li se samo da je i prijeratni i poslijeratni urednik, dakle, stare i nove *Heroine*, jedinoga artikulanog hrvatskog reflektora rock senzibiliteta, već je rečeno mnogo. *Heroina* je bila i ostala vrhunsko ogledalo najfinijeg tkiva medijske pismenosti Osijeka, Hrvatske, Slavonije.

Može joj se željeti i drugačije, ali i iste koncepcije, ali je se ne može ne željeti kao stalno i presudno mjesto čitanja i pisanja (i) Osijekove kulturalne energije.⁵³

Heroina je svojim starim mjestom rođenja, cafe barom Valentino⁵⁴, inače kulturnim mjestom okupljanja energije koja je svoja ostvarenja izlivala u scenski prostor prijeratnoga SKUC-a, najvitalnije dijete toga vremena, i preživjeti joj je ako ni zbog čega, onda zbog svih onih koji su udružili svojevremeno i svoje energije i svoja tijela,

i svoje živote, te sa svim svojim iskonskim socio underground gardom, ušli u obranu jednoga nenapuštenoga grada. *Heroina* je, može se to i zaboraviti (tako će biti lakše), prostor koji ima i etičko pravo opstati. Može se i treba uredništvu (Rešicki, Jerković, gl. ur, Zoran Jaćimović) javiti sa željom "nekakve" "takve i takve" *Heroine*, ali se ne može uskratiti njezino postojanje. Usporediti je samo u knjizi Rešickog *Ogledi o tuzi* podatke koje autor navodi u početnim stranicama knjige.

Koliko je samo rockera, Valentinovaca, zajedno sa svojim rockerstvom ostalo čuvati svoj grad. Uvijek je sjetiti se Daria Dike.

Recepcijski osjetljivo massmedijsko i pismo kulture. Osječko se ratno pismo ne sastoji samo od proizvodnje, koja se u svoj svojoj složenosti, složenosti svojevrsnoga žanrovskog sustava "ratnog pisma", daje vidjeti već i iz izabrane završne bibliografije. Osječko se ratno pismo, dakako u konstelaciji vrlo teškog komunikacijskog stanja i rekao bih teške a nužne nedostatnosti, pokazuje kroz osobitu i visoku recepcijsku osjetljivost.

Osijek, naime, za vrijeme rata, i dobrim dijelom kroz oblikovno praktični poticaj postrojbe IPD OZ Osijek, (1.) prima proizvodnju što nastaje u drugim slavonskim gradovima i njihovu okružju, a također Osijek i vrlo mnogo (2.) šalje tim gradovima i njihovu okružju. Osječki su ratni massmediji: *Glas Slavonije* (osobito uređivan rukom Daria Topića), potom HR Radio postaja Osijek (ur. Slavko Milas te niz novinara - Nada Prkačin, Amoreta Hofšauer...), potom HTV-ova postaja Osijek (ur. D. Uranjek, Žarko Plevnik - snimatelj prizora od 27. lipnja 1991. na raskrižju Vukovarske i Klajnovce, i drugi...); izuzetno su djelatni dopisnici Goran Pichler, Jozo Petrić (također snimio 27. lipnja...), Siniša Bjedov... U Osijeku djeluje i HR Radio postaja Baranja (s agilnim implicitnim projektantom Antom Bandovom), a pojavljuju se i posebni vojni periodici (bilteni postrojbi), između kojih se izdvaja *Gardist*, grafički solidno estetizirani list 106-e brigade HV, gdje svojevrsan serijal duhovne i vizualno doslovne topografije grada u ratu nastoji ispisati Vlastimir Kusik (inače kustos Galerije likovnih umjetnosti Osijek).

Osijek, dakle, za vrijeme rata prati i što se događa u svim ostalim slavonskim i baranjskim prostorima ratnog pisma, te ih nastoji i što je moguće više povezati u recepcijsku mrežu. U potpunoj pismovnoj isprepletenosti massmedija, kulture i umjetnosti projekti su Noise Slavonische Kunst i njegova komplementarna izvedba, odnosno "nakladnički program"⁵⁵ *Dokumenti, 27. lipnja na raskrižju Vukovarske i Klajnovce*, te pragmatična postrojba IPD-a OZ Osijek, otvorili intenzivnu suradnju i razmjenu, intenzivno međusobno ispročitavanje.

U svakom slučaju, osječki su stoga umjetnici proputovali velikim dijelom Slavonije u ratu, a velik je broj ostvarenja iz drugih slavonskih prostora dobio odgovarajuću recepcijsku pozornost u massmedijima Osijeka. Stoga je pamtno kako je Osijek u ratu snimio ostale slavonske prostore pisma. Jer se tek u toj recepcijskoj konstelaciji moglo izravnije pogledati i u svoj zrealni lik, pohranjen u tako složenoj intraslavonskoj ratnoj komunikaciji. Iznimno u ratu produktivni Vinkovci ponajviše su s Osijekom povezani.

Maloprije se vidjelo da je sve i počelo od duga Vinkovčaninu Ivanu Kozarcu... *Slavonskoj krvi*.

⁵³ Vidjeti Saopćenje u *Književnoj reviji*, br. 2/3, 1991.

⁵³ "Rockerska se Slavonija, zapravo, često podejnjivada: podejnjivao se, preciznije, njen urbanitet. Između notornog kulena i nepoznatog zvuka slavonskih gradova i gradića nije baš veliko čudo što su se oni koji pišu kojekakve fenomenologije domaćeg prostora opredijelili za poznatu kobasicu. No, zadnje su godine nužno napravile određeni rošadu u inače čvrstom sustavu domaćih predložbi, a - držim - valjda su poneku predložbu i razbile te zamijenile činjenicom. Činjenicom slavonske scene.", Branko Maleš, *Slavonska umjetnost buke*, fanzin *Noise-Slavonische Kunst* br. 7, (Slobodna Dalmacija), ožujak 1992.

⁵⁴ "Počinje faza naglog i prisilnog uobličenja: kafé *Valentino* - kult okupljašnice mnogih poznatih i još više nepoznatih nositelja etiketirane kolektivne energije - daje prve vojnike. Ubrzo i prve žrtve, *Valentino* osv.", Branko Maleš, *Slavonska umjetnost buke*, fanzin *Noise-Slavonische Kunst* br. 7, (Slobodna Dalmacija), ožujak 1992.

⁵⁵ "U ratu idem u *Valentino* koji se opet otvorio. Tamo se osjećam sigurnom. Iako nije u podrumu. Jer Viki nosi uniformu i kapu s natpisom *Romone*. A Bruba fura kacigu. Bolju od onih plavih.", Daliborka Lakotić, *Noise-Slavonische Kunst, Glas Slavonije*, Osijek, siječanj 1992.

Uži pogled - papirni mediji. U Osijeku, tako, tijekom 1991./1992./1993. godine izlaze sljedeći periodici (časopisi, magazini, novine, podlistici): *Književna revija*, *Glas Slavonije*, *Slavonski magazin*, *Gardist*, *Kormoran*, *Kult* te fanzin *Noise Slavonische Kunst*.⁵⁶

To su, dakle, papirni mediji na kojima publicisti te praktičari i teoretičari umjetnosti izlažu svoje uzvrate zbilji rata, Zbilja i odnos prema njoj vezivne su niti ukupnoga slavonskog ratnog pisma. A način na koji se ona smješta u različite vrste ratnoga pisma ima neke svoje zajedničke sastavine.

A prije negoli im se uputi apstraktnim popisom, možda je radije prići nekim izvodima ratnog pisma te u njima iščitati i (1) način na koji se zbilja pojavljuje kao tema, i (2) način na koji se zbilja pojavljuje u procesu nastanka nekoga izvoda (ostvarenja proizvoda). U vrlo poznatom prvom romanu osječke ratne izvjestiteljice s HR RP Osijek Nade Prkačin gradeno je, u planu priče, od materijala, konkretnog iskustva ratnih reportaža autorice. Stoga on bilježi, nipošto usputno, datume pojedinih ratnih događaja, pamti brojne likove hrvatskih branitelja, kao i njihove postrojbe, pa čak i poneko zbivanje u prostoru kulture. A pri čitanju te knjige nailazimo na podatke o kolegama novinarima koji joj pišu predgovor i pogovor knjizi (Berislav Filaković i Branko Kuna), potom o kolegi koji joj priređuje i ustupa svoju ratnu fotosnimku (Goran Pichler) za opremu naslovnice. Zatim vidimo da se kao nakladnik ovoj knjizi pojavljuje vinkovačka nakladnička kuća, urednik je književnik s također radijskim ratno-izvjestiteljskim i uredničkim iskustvom... itd. Dakle, ova se knjiga uputila pismu umjetnosti, s neprikrivenim iskustvom massmedijskog pisma, a u dijelu svojeg ulaska u pismo kulture (u nakladničkom oživotvorenju), knjigu podupiru i novinari i književnici, a neprevidivo je da se ostvaraj finalizira u nakladničkom ratnom viru Vinkovaca.

Recepcijska osjetljivost u ispreplitanju pisma umjetnosti i pisma rock kulture. Osijek, dakle, u ratu funkcionira kao jedno osjetljivo slavonsko ratno pismo, mimodopski bi se moglo radije pričati o protometropolskom ponašanju. Osijek, predratno zakočen komunističkim nadzorom nad tehnolojskom slikom ustanova u kulturi, umjetnosti, massmedijima, stoga u Slavoniji ne baš rado gledan kao njena metropola, u ratu se slavonično osvješčuje, njegovi se i doslovni filologijski stručnjaci i znanstvenici zalažu u zavičajne kroatistične projekte (primjerice, izravno podupiru projekt *Slavonica*, vinkovačkog producenta). Osijeku u ratu - njegovi su predratni marginalci. Umjetnici, sirotinja, prinudno i prirodno podzemlje, metaforično i nemetaforično (vidjeti rad Ivana Faktora *Grad traži ubojicu*), eksplicitno prekroatistični intelektualci (vidjeti "slučaj Šeks", vidjeti niz neanegdota o pjevanju i slušanju predratno zabranjenih hrvatskih pjesama = tzv. "hrvatovanje"). Osijek u njegovim ratnim poljima massmedija, kulture i umjetnosti velikim dijelom iznose kadrovi mladežnih pokreta oko SKUC-a, odnosno Centra mladih, gdje se, dakle, pojavljuju novinari iz lista *Ten* (rade za rata u GS-u, na radiju, dopisnici su itd.), umjetnici iz SKUC-ovih radionica, oblikovatelji kulture s te mladežne scene, scene kojoj je naziv

⁵⁶ "Fanzin *Noise Slavonische Kunst*, što ga već neko vrijeme u Osijeku urediše skupina mladih, dakako ne samo književnih aktivista, tiskanim je dokazom da pitanje otklona od stvarnosti danas uopće ne mora biti postavljeno. Jedna od usput gotovo zabilježenih opaski mladih Slavonaca, iskazana povodom izdavačkog projekta 27. lipnja, raskrižje na Klajnovoj, govori zapravo sve o njihovoj aktivističkoj svijesti: *Naše ratne tiskovine, koje ćemo dosljedno urediti i pripremati isključivo u Osijeku, a tiskati isključivo u Vinkovcima...* Košmar fantastičkih snova pokazao se ništavnim prema užasu jave, ali se fanzin *Noise Slavonische Kunst* pojavljuje, nema sumnje, baš usprkos tomu i baš poradi toga." Velid Đekić, *Crni papir Slavonike*, *Novi list*, Rijeka, 6. siječnja 1992.

Noise Slavonische Kunst skovan također neposredno pred rat⁵⁷, a svoju protofazu izvodi iz inkompatibiliteta časopisnih struktura uredništva RIJEK-a (1980/81.), iz uredničke selidbe u zagrebački književni časopis i knjižnicu *Quorum* (od 1984. do 1990.; osobito nadraženo separatnim serijalom *Tamni zvuk* (uredili Živković i Maleš) i priredbovnom intermedijalitetom programa osječkoga SKUC-a 1984.- 1991.), da bi se imenom pojavio u rock magazinu *Heroine*, i tamo po prvi puta eksplicitno umreživao mladu ukupnu slavonsku kulturnu sliku. Taj je podatak o početku nove sinteze "slavoničnosti", pohranjene u jedan (osječko-zagrebački) rock magazin, više nego znakovit. Profinjena osjetljivost rock kulture, baštinski pohranjena u pamet suvremene, dakle modernitetne ukupne kulture, osječka je neosporiva kulturalna činjenica. Odgojeni na medijskoj kulturi i medijskoj kritici, mladi su osječki umjetnici, novinari, kulturnjaci znali biti medijskim ratnicima. Kulteri, skovali su naziv članovi *Noisekunst* projekta.

Naravno, temeljito snimanje proizvodnje osječkoga ratnog pisma zahtijeva sagledavanje svih dimenzija toga mini-korpusa. Tako je nužno obuhvatiti dovršena i opsežnija ostvarenja, ali i "manje stvari". Između njih, često tek u približavanju potankostima, izviru i zgušnjavaju intenzivni ostvaraji. Nužni su, dopustiti je još ponešto filmskoga jezika, nužni su i totali, ali i krupni planovi, kao i planovi detalja.

Kao nacrt ukupnoga snimanja čitati je eksplicitne dokumentaristične osječke projekte. Oni su razlog čitati u korpusu slavonskoga ratnog pisma svojevrsan integrativni žanrovski sustav, nedvojbeno dokumentarističke poetike.

S obzirom na to da su skoro svi osječki massmediji, pa i periodici uže profiliranosti (npr. *Književna revija*), zapravo regionalni, a to su i u ratnim uvjetima nastojali zadovoljiti i više nego prije, Osijek je već tim medijskim ustrojem funkcionirao metropolski. To je Osijek činio bez ikakve arogancije i nametljive autoritarnosti, dapače visoko samokritično (usporedi: Špišić *Selačnje smrada* i Zlatko Kramarić *Diskretni šarm gradonačelnika*), a dobrim dijelom zbog *Glasa Slavonije*, i osobito prijeratne i poratne *Heroine*. Već je, dakle, tehnolojski nužno funkcionirao kao slavonska ratna metropola. "Slaba" metropola, upozorilo bi ležerno neraspoloženje postmodernog stanja. Dignitetna, upozorile bi 1991./1992.⁵⁸

Dokumentarni film kraja stoljeća. 1995. i 1996., kao godine izvan okvira osnovnog snimka ORP, u Osijek donose nekoliko toplih i mekih knjiga, još uvijek nekonstituirane, "eskeristike". Istječu iz krila publicističkog pisma, iz iskustva massmedijskog komuniciranja. Riječ je o srednjoeuropskom kontekstualiziranju Osijeka, kroz prikaze njegovih sličica iz okosecesijskog života, u rukopisu Ervina Heineca. Riječ je o jezicnom, odnosno govornom pospremanju svakodnevnog arhe žargonizma u knjizi Ljerke Antonić, i riječ je o "medijskom bluesu" Darija Topića, pismu koje posredno nudi ključ uvida u medijsku pismenost ovoga slavonskog i baranjskog prostora. Topić tu ne sinkronizira (samo) s Europom, dapače, on je

⁵⁷ "Noise Slavonische Kunst je, sve do rata, bio naziv za kompletnu slavonsku glazbenu rock scenu. Scenu su sačinjavale mnoge grupe i nepopravljivi pojedinci - entuzijasti iz Vinkovaca, Osijeka, Slavonske Požege, Slavonskog Broda, Podravske Slatine... a naziv je podario zagrebački rock magazin *Heroine*. Htjelo se asociirati na *Neue Slowenische Kunst*, djelomično iz *prozakativno toplih* razloga, a djelomično i zbog neumitne činjenice da je ovaj slovenski kulturno - umjetnički pokret iz ranih osamdesetih uspio svojima sveobuhvatnim nastupom (kazalište - performance - glazbeni produkti) promovirati jedan novi senzibilitet." Zoran Veles, *Osijek nikad Oček, Donas*, Zagreb, 12. studenog 1991.

⁵⁸ "Određena samosvijest kao i vojno - civilna ekipiranost Osijeka i Osječana - ne govorim to zato što sam dobar s Remom i Zecom - izbacuje Osijek u prvi, tj. drugi plan svekolike živosti, odmah poslije Zagreba.", *Branko Maleš, Književnik nije umjetnik u ovom (razgovor), Glas Slavonije*, Osijek, veljača 1992.

uglavnom preskače, te u tom "long jumpu" doskače na matrice povezanosti privatnoga i massmedijskoga u američkom načinu života. Ispostavlja se, pokazuje Topić, kako smo miljama od Amerike, i to osim što je zemljopisna notorna činjenica, u smislu medijske pismenosti složeno je upozorenje.

Ali, ispostavlja se kroz knjige Ljerke Antonić i Ervina Heinea kako smo ipak još barem donekle bliski - sebi, što znači da zapravo ne namjeravamo zaboravljati svoja urbana ustrojstva, i to ne samo graditeljske, nego i trač energije, ne samo visoke filmskogledateljske kulture, nego i filmskostvarateljske umjetnosti.

Sve tri knjige zaustavljaju ponajviše svojom lakoćom pisanja, ležernošću, izuzetno izoštranim i brzim prelascima s detalja na totale, ali i (dakako, osobito Topić) na "americane".

Četvrta knjiga recentne "esekeristike" knjiga je zavičajnog povjesničara i filologa profesora Stjepana Sršana o povijesti Osijeka. Ta se knjiga u spomenutu i neformalnu knjižnicu "esekeristike" također uklapa svojom popularnošću pristupa vrlo složenoj "priči", dakle povijesti jednoga osamstogodišnjeg grada. Takav niz "mekih" knjiga tematski povezanih urbanitetom Osijeka, prilog je nedvojbenom postmodernitetu kao globalnoj slici svijeta. Da je ta slika nesretna, to je dio gledanja na stanje, međutim, da je kao implicitno, u svojim "drugim" i "trećim" valovima, ono naša sudbina, to je jednostavno činjenica.

Te postratne osječke knjige, u svojim vraćanjima zavičajništvu, u svojim propitivanjima vedrih točaka, kao i tragičnih požara povijesti koja je neumoljivo povremeno spaljivala slavonske metaforične (ali i one druge) knjižnice, svojevrсно su repetiranje vedrog katastrofizma s kraja prošlog stoljeća u skladbu kraja ovoga stoljeća. Ovaj je puta, međutim, ustrojstvo vedrine zamijenjeno lakoćom i brzinom reflektiranja. To je dakako tehnološka posljedica umnožavanja medija znakovitih po brzini i smjenjivanju kratkih rezova. Intenzitet pothranjen u same te rezove kontrapunkt je onomu prikazanom između rezova - slikama malaksalosti i vrlo malih uzleta. Uzleta, pokazao je 1993. u pjesmi *Zaraza* Delimir Rešicki, reduciranih smrću *ontheroad* poetike, erotike pounutrašnjene u skraćene snimke te mitologije, putovanja zbijena u kružnu vožnju gradom, u *onthestreet* poetiku, pokazuje film Zvonimira Jurića *Nebo ispod Osijeka*, i prilaze svoj glas zabavnoj morbidnosti takvoga toplo tamnog kretanja. Malaksalost koja konkurira melankoliji nije neobično stanje za postratne mučnine, međutim produktivnost koja se još uspješnije natječe s tom mučninom zaklanja malaksalosti prioritet, puni se prostor čitanja i pisanja, te u Osijeku brojne implicitne projekтивne vrpce kao da samo čekaju eksplicitnih projekata energije, čuvanja, obnove, nedvojbeno - moderniteta.

Upravo u tome smislu rasuti teret "esekeristike" ostaje i slab jer nema pribranoga uobličjenja u nastavke koje je najavilo izvorno "osječko ratno pismo" (ORP). Nema knjižnice sa serijom knjiga, nema takve serijske i, dosjetkom, ozbiljne produkcije sa stalnijom projekcijom.

Osijek je, naime, tijekom 1991./92./93. bio ne samo još jedan grad koji ima snage "odgovoriti na rat" iz zalihе svojega kulturnoga identiteta, nego je bio, zajedno s Vinkovcima, grad izuzetno pozorno promišljenih projekata toga odgovora. Projekata čiji bi zajednički imenitelj bila postmoderna refleksija neotradicije.

Upravo u promatranju žanrovske razlike projekata što su se u ratu pojavili ponajbolje se vidi i ukupna razlika u načinu rada Vinkovaca spram Osijeka. Vinkovci su jednostavno jako puno producirali, a Osijek je više nastojao eksplicitno projektно uobličavati, reflektirati, izricati sinteze (snimke) privremenih konstelacija. Vinkovci

su eksplicitno projektно radili samo u užem polju filologije (*Slavonica!*), dok je Osijek povezivao različite vrste umjetnosti i medija u zajedničke projektne rečenice, rečenice izvučene iz "dubinskoga ustrojstva" sudbinskog multimedijalizma i nadasve preciznoga autorskog potpisa. U toj razlici teško da bi se nekome trebalo ili moglo dati kakvu vrijednosnu prednost jer su upravo osječki projekti "odgovora na rat" uobličili i refleksiju o postojanju ukupnoga žanrovskog sustava "slavonskog ratnog pisma". U tome sustavu, u toj poetici postoji hijerarhija samo s obzirom na pojedinačnu unutartekstualnu pismovnu svijest (ustrajnost, kontinuirani rad, nastaveci, višekratnost + pohrana). Stoga žanrovski sustav SRP u svojoj vrlo složenoj i plutajućoj poetičkoj slici hijerarhijsku prednost daje stvaranju u serijama, u nastavcima, te su se iz ukupne žanrovske slike izdignili žanrovi ratnokronoloških svezaka, kolumne i autorstvo kolumnista. Tako se u vrhu scene SRP pojavio, odnosno izdignao kolumnizam strip autora Dubravka Matakovića, potom *Memorija pamćenja* Branka Maleša, *Slavonska krv* Davora Špišića, Rešickovo plutanje slavonskom i svjetskom višemedijskom scenom, organizacijska snimateljska serija Tihomira Sličke i Gimmik studija (s čak 172 snimljene skladbe 1991./92./93.)... Faktorov jaki serijal *...petak 13. ...*, i dr., s, dakako, ratno kronološkim usporednošću knjiga Runtića, Keve, Hećimovića, Topić/Špišić/ Jaćimović/Pušića, i svakako izložbama Brodanića Ivica Šeremeta, HNK- ovim produkcijama te u gnomičnim stratežijskim usponama Ivica Zeca.

Kroz osječke se ratno-slavoničke refleksije (eksplicitne dokumentarističke projekte) prosijeca jedna privremena konstelacija žanrovskog sustava SRP, hijerarhijski s vrhom u "dokumentarnom filmu". Naime, pojavljuje se visok stupanj ispreplitanja izvornih žanrovskih i medijskih označnica, točnije rečeno - njihova selidba i međuaplikacija (primjerice, u književnu se kolumnu useljava jezik izvješća).

Osječka kultura, umjetnost i massmedijska slika u ratu kadrovski je bitno poduprta mlađim ljudima (poduprta, dakle, ima i starijih, zaustavljenih u djelu još 1971!), ljudima koji dolaze iz "škole" sedamdesetih i osamdesetih, iz stanja u kojem je pred njihovim očima tehnološka slika ojačavala (osječka, u odnosu na druge gradove, stoga u ratu relativno dobra), ali u rukama izrazito nekroatističnih projekatara (više su rušili!, primjerice, upozorava V. Kusik, Heim, soc - popularni "Radnjak").

Ti nekroatisti srećom i uglavnom početkom rata odlaze, a mlada pismenost, velikim dijelom razgibavana kroz studentsku i mladežnu izvaninstitucijsku pismenost: SKUC, odnosno Centar mladih, dakle, pogoni velikim dijelom smješteni u programske ili izvanprogramske djelatnosti prostora osječkoga Studentskog centra (primjerice novine *Tom*) uspijeva preuzeti tu relativno tehnološki dobru osječku kulturnu, umjetničku i massmedijsku sliku; osobito se intenzivno pojavljuje nova kulturna sinteza "slavoničnosti" kroz kontakte rock kulture - fanzijski projekt Noise Slavonische Kunst i provjeravanja teze o medijskoj buci⁵⁹ teoretičara Jacquesa Attalija.

Tako se protoslikom kadrova što devedesetih (i) pismom ratuju i ispostavlja 1977. početak Osječkih filoloških fakultetskih studija; iz te i sljedećih godina uočava se i povremeno zgrušnjavanje u produkcijske geste, pa se tako 1980. pojavljuje i časopis studenata hrvatskoga jezika i književnosti RIJEK, koji u svoja prva dva krhka, polufanzinska godišta njedri šest svezaka, a u njima i nekolicinu ljudi koji će raditi u prostoru osječkoga ratnog pisma, također i iz profesorske i iz studentske slike nekolicinu ljudi koji se nalaze u temelju novog vala kadra post/ratne obnove/ uspostavljanja čiste kroatistike.

⁵⁹ Kao nacionalizacija lektirskih iz RIJEK/ faze /vidjeti dalje/ tekstova Darka Kolibaša iz 1969./70./71. i njegovih osječaja epistemološkog "reza" na kraju šezdesetih. Nasutlog u aranžmanu isprepletene medijske buke.

Poezija. Osječki su ratnodokumentaristički projekti bili izrazito kritični prema pojavi poezije. To je bilo određeno, u prvom redu, recepcijskim otporom prema apelativnoj produkciji apelativnih stihova, naglašeno često objelodanjanim izvan recepcijskoga prostora Slavonije i Baranje, prostora koji je prije nego li u bilo čemu drugom, upravo u aspektima recepcijskoga postajao zaseban. Naime, pojavi je stihova ratni kontekst bio visokozahatjevan, što se dade vidjeti iz višekratnog izlaganja poetike što je ratno stanje stimuliralo. Kritički je odnos osječkih pjesnika prema vlastitom učinku bio najočitiji u djelomičnom odustajanju od osobito produktivnijeg stvaranja. Međutim, neka su lirski pisma bila sposobna raspoznati i svoja vlastita nova pravila pisanja stihova. Tako je izuzetan po zgroženosti nad vlastitom uravnjenošću u ratu, ciklus svojevrsnoga, dakle datiranoga, dnevnika, zapisao u stihovima Elio Panella, inače s bratom Mariom autor složenoga pisma talijanskim rođacima, pisma koje je uvršteno i u manifest HRP. Panella piše stihove kao mjesečne kondenzacije slika, tako da je čitati pjesme-mjesece, na prijelazu 1991. u 1992. Drugo snažno ciklusno pojavljivanje stihova sa slikama ratne svakodnevice, također apsurdistično mirne, ali i erotično adrenalinske, pojavljivanje je pjesama Kornelije Pandžić. Teško je naći jednomedijski adekvat za silinu stihova Stjepana Petea, poznatijeg pod imenom File, čiji stihovi i pohranjeni samo na papir čuju buku njegova rock, potkulturalnoga, undergroundskog, fanzijskog senzibiliteta, naime iskrenog, a uvjerljivog teksta *Vrisak Hrvatska (Vidio sam grad bez sejetlosti)*. Posve se isto mora zapisati za tekst Daliborke Lakotić - Lady Dabilly, naslovljen *Guards*, bijelo na crnoj podlozi zapisan kao motto *Vodiča iz rata*, otpjevan u istoimenoj skladbi, snimljen u istoimenom Faktorovu (sa ZPA) spotu. Međutim, uz Korneliju, Elija, kao i Teu Gikić, nije upisano da se osječki višemedijski urbanitet mogao zabilježiti i "jednomedijskim" izvedbama stihova. Upravo Tea, kao da dodiruje te energijom i trgizmom ispunjene plohe grada uz rijeku u ratu. A pjesma Delimira Rešickog⁶⁹ *Zaraza*, već je spomenuta, i njena umnožena

⁶⁹ "Jedan od prvih tekstova koje je Delimir Rešicki objelodanio bila je pjesma Iva, U studentskom časopisu za književnost Rijeka, u časopisu koji smo 1980. i 81. zajednički smislili, pogurivali i održavali kroz sedam svezaka, u časopisu koji je književnotematski svoje stranice posvetio samo dvojici autora Ivanu Kozarcu i Tini Ujeviću.

E, ta je pjesma, Iva, bila posvećena Ivi Kozarcu, ali i nekoj danas posve nepoznatoj Ivi.

Tako je i red, Čitatelju i jest ožiče nepoznavati tu privatnu Ivu i čitatelju i jest poznavati najfiniji baštinski trag. A autori je red toliko izravno bilježiti svoju privatnu Ivu da ona zauvijek ostane posve nepoznata, osim kao tekstualna nadražena sjena, sjena što izmiče čitateljevoj točki vida, izmiče i stalno se tiho nudi.

Grubo uzevši, petnaest je godina od prvih Rešickijevih objelodanih tekstova, i možda je ovdje sada meni mjesto ili je nama sada vrijeme primijetiti tu činjenicu, i to tako da se što prije preleti preko te godišnjice do posljednjih godina, godina koje su Rešickoga predstavile kao najosjetljiviju točku hrvatskoga pjesništva proteklog desetljeća.

Pitanje je sjećati li se tko jednoga intervjua u kojemu je Rešicki nakon izlaska iz tiska knjige Sretne ulice bio pitao otkuda taj naslov. Pitanje je dakle sjećati li se tko kako je glasio odgovor, i ostanem li kod ove upitne retorike o sjećanju, nastaviti mi je ovakvo pitanje je napokon sjećati li se tko da je Rešicki tada odgovorio: Zbirka se zove Sretne ulice jer kada izadem pred Romu, na ostalom i bilo koju drugu osječku ulicu - budem sretan, pa je onda i naslov tako nastao - na ulicu i biti sretan.

Današnji bi sjećatelj i čitatelj pozavidio na takvom osjećaju sreće, točnije više bi od svega svaki današnji čitatelj poželio najdoslovnijem sebi mali navod tako motiviranog, samo tako motivirana osjećaja sreće.

Jer da bi stigao do čitateljskog zadatka što ga daljnje knjige Rešickoga postavljaju, taj bi današnji čitatelj morao od Sretnih ulica proći kroz srušene ulice Dresdena na naslovnici zbirke Die, die my darling iz 1991. i potom njima strići do nedovršeno izgrađene katedrale na naslovnici najrecentnije Delimirove knjige - zbirke priča Sagrađena familija, Práh potkulturalnog fluida kojim je Rešicki metaforično obmahnuvao svoje čitatelje Sretnih ulica preko tekstova Die, die my darling mijenja svoj sustav i razornu strukturu rasprišenja, U Sretnim ulicama tim prahom potkulturalnoga oblače nježne ljubavne ledenice čiste ledenice intime, U Die die... to se mora objasniti, u toj knjizi samo nastavka bučnog modernitetnog osluškivanja medijskog tj. višemedijskog snijega, Rešicki čuje i vrlo točnu nepogodu suicida, konačnog samousmrćenja jugoslavenizama, odnosno ideoloških matrica što se kroz massmedijski prostor ruše svom zauvječnom kraju, Taj vrlo važni sloj ili nanos osjetljivosti nije niti jednom zapažen u knjizi Rešickoga, premda je vrlo izravno u svoje pjesme uveo niz navoda ili polunavoda (T, Pengov sa slovenske strane, i npr. Mizar's makedonske) Rešicki izdvaja najkraćije zapise, zapise koji pamte ideolojsko nevidenje kao jaku uljudbenu razliku. No, nije vulgarizirati, nije Rešicki obavljao tu dekonstrukciju ideolojskoga ravnog prostora ni s kakvom drugom namjerom do li osvjetljujući ideolojsku sretnu inkohereciju pokazati kulturna pisma kao moguća, kao jednino moguće uljudeno mjesto koje se ne smije napustiti ni za slovo, Jer će jednino ono razliku i moći čitati kao steću,

recepcija (u esej o Slavoniji u ratu, zapisan putovanjem scenarijske ekipe Noisekunsta na pruzi Osijek - Đakovo - Vrpolje, Nuštar - via Vinkovci, ujesen 1994.; također esej o suvremenoj recepciji lirike Ivana Kozarca /na Okruglom stolu *Dana Ivana i Josipa Kozarca* 1995./ i prosvjetiteljske epike Matije Antuna Reljkovića /na simpoziju *Hrvatski književni barok i slavonska književnost 18. stoljeća*); u veliki međunarodni multimedijalni projekt nizozemskih umjetnika s izabranim autorima Europe sa nekoliko različitih Granica, *Matria Europa*), u prostorima modernitetnog primateljstva, tamni je hit onih čitanja za koja smo navikli kako su smještene u nekoliko desetaka izabranih razumijevanja ili osjećanja. Stariji slavonski pisac Bogdan Mesinger, očito neslučajno, odlučuje se također za oblik stihovnog dnevnika početka 1992. i tu pokazuje svoju autocover poetiku intertekstualitetne tradicionalnosti, povišene i neponižene osjećajnosti.

Dnevnik. Pored lirskih dnevnika (kasnije objelodanih!!!) Elia Panella i Bogdana Mesingera, krajem se 1991. dnevnikom javlja i predratni kazališni i filmski kritičar Davor Špišić, koji u ratnim uvjetima radi kao izvjestitelj, ali za dokumentarne sveske Revije i četveroautorsku Slavonsku krv priređuje i ugruške svojega "adati-ranog" dnevnika. Ispunjena stilskom citatnošću Krležice iz *Hrvatskog boga Marsa*, uvjerljiva u svojoj mučnini i neodgođenoj energičnosti.

Tomaš. Stjepan Tomaš u ratnim uvjetima prelazi u potpunu underground autorsku samozataju, iz koje, nakon dokumentarnog istraživanja različitih iskaza djece zahvaćene ratom, izlazi zadržanim hitovskim standardom svoje fakticitetne proze, u kojoj, kako on to često kaže, nije ništa izmišljao. Uvjerljivo pripravan, upozorava J. M., za novi slavonski povijesni roman.

Glavaš. Branimir Glavaš je jedna od onih Osoba koja svojim udjelom u ratnoj zbilji svojega grada i njegova okružja privlači fokusaciju svih vrsta snimateljskih objektivna svih vrsta ratnih pisma. Glavaš je i producijski čuvar *Vodiča iz rata*, kapitalnoga djela slavonskog dokumentarizma, on je i strateg uz grad vezanih ratnih operacija, on je, međutim, i strateg niza drugih, IPD djelatnostima obuhvaćenih i potaknutih, uže kulturalnih produkcija, on je i taj koji za Badnjak 1991. zajedno s Osječkim ratnim atelierom potpisuje povratak javnoga gradskog svjetla. Napokon, on je s tim svim gestama u vezi, i lik više izvoda slavonskoga ratnog pisma (*Slavonske krvi, Gradonačelnice, vrijeme je..., Dobrodošli u rat, Čitati Hrvatsku, Treniranje države, Svlačenje smrada, Grad nezaborava...*). Njegova je, dakako fabulativna, vezanost kao lika često slijepljena uz lik Zlatka Kramarića. Njihova unutargradska i šira medijsko-politička suprotstavljenost, dobro zapisana (u navedenim izvodima SRP) kao uistinu

Međutim, taj prijedlog Rešickoga niti je tko pročitao, niti shvatio, kamoli poslušao, slijedio - prvo što je ovih tih dana bilo napušteno zvalo se kultura pisma, porpisa.

Ali, knjiga koju nam Rešicki daje načitanje ovih dana, dakle četiri godine nakon Die, die... nije knjiga pjesama i to kao da donekle iznenađuje njegove čitatelje, ali ne i vrlo pozitivno raspoloženu hrvatsku književnu kritiku. Ta gđa ili gđica, dakle kritika koju se najlakše dade raspoznati po slabom stasju njezina ritma ili personificiranije - zdravlja. Kada sam je već takvom imenovao, tj. opisao, moram još reći i razloge takvim koincidencijama: nema novina, nema časopisa, nema realne mogućnosti za zdravlje i ritam. No, dakle, ta bolešljiva dama ipak uočava knjigu iskrhoćenih proza Rešickoga kao važno mjesto kontinuiranja fantastike, fantastike koju je međutim u prvom redu poetska, koja je paradoksalno skoro neizmišljajna, svoj apsurdizam baširni iz srednjoeuropskih gotiče - zaborava. Pa ako se pokušava vješto i nevjšto gljekađa i često kontraproduktivno ako li već ne i suvišno galamiti o svojem priključku, tj. o svojoj hrvatskoj priključenosti na srednju i ostalu Europu, oada bi bilo prilično takve pokušaje zamijeniti jednostavno čitanjima Rešickoga. Jer, tvrdim, u proteklih je prozih hrvatskih dana knjiga Sagrađena familija najuvjerljiviji argument, a rekao bih i, pričom *Bablje ljeto*, dokument o prirodnom europskom mjestu hrvatskog pisma/kulture/uljudbe, Pročitajte se.", Goran Rem, *Rešicki kao europski argument, Glas Slavonije*, Osijek, 9. srpnja 1994.

supostavljenost, produktivna je slika uvijek nužne razlike. A njihovi odmjereni ključni iskazi/djela mjesto su odslikavanja i tkanja sudbinske plohe grada. Taj je, Grad, dakako lik veći i od njih i od svih drugih koji ga, međutim, temeljno čine. A njihovi su spomenuti ključni iskazi/djela prožeti sviješću o takvoj veličini i značaju Grada. I svog njegova prigrada. Dapače, kulturalnog mitteleuropskog okružja i prožimanja. Stalnim utrkivanjem kontakata takve vrpece raste i njihova amblematska nazočnost.

Kolumnisti. Miroslava Vučić jedinstveno kondenzira slavonski graničarski bijes, Špišić zbija svoje mučnine rubišne svjetlosti, Maleš prikuplja i remobilizira prostorni intelekt, Cvenić se gnomično čudi, Mesinger emocionalno raščlanjuje i civilizacijski odjeljuje, Vrbošić hladno prikazuje, Pecnik politologijski ukazuje na slike "uništene Srednje Europe" i implicitan povratak kulturalnih suglasja, Nevenka Levak zavidno sugestivno slika u amplitudama pučkog nepovjerenja, Tugi transtekstualno komentira apsurd, Ljerka Antonić jezično osvježava poratnu moguću esekeristiku, a Stjepan Sršan serijom autorski potpisanih knjiga u povijesnim paradigmatima pronalazi i paradigme nužnih civilizacijskih raspletanja i rezova. Vlastimir Kusik osvjetljava strategiju suodnosa lika grada i udjela njegovih likovnjaka s njegovim imanentnim (upravo kroz tragizam) mitteleuropskim urbanitetom.

Kronologije. Uz *Reviju* 4/5 1991. i njenu izvedenicu četveroautorsku Slavonsku krv, kroz stranice se Glasa Slavonije slažu i tekstovi primjerice Vladimira Vazdara, Ane Diklić, Mladena Keve, dakle, tekstovi koji će poput tekstova Ane Diklić sačiniti jednu brigadnu monografiju (160-a), funkcionirajući unutar nje i kao razvedena uvjerljiva kronologija, odnosno tekstovi koji će, poput Kevinih i Vazdarovih, uz neporecivu slavonsku integrativnost upućivati svoja snimateljska težišta izvanosječkim ratnim gradovima (Vinkovci, Vukovar, Valpovo, Donji Miholjac). *Ratne reportaže* Drage Hedla nezaobilazan su snimak "hladnog" i jasnijeg uvida.

Monografije. U Osijeku se neće pojaviti mnogo autorskih monografija, nego više tematskih, međutim, najzanimljivijom se pokazuje *Usvijek Osijek*, s također supostavljenim slikama grada iz rukopisa Glavaš/Kramarić. Marin se Topić tom monografijom "vraća" svojemu fotomonografijskom svjetlopišu, te nešto kasnije slijede još dvije njegove takve osječke knjige: *Skriveni grad* (suautori: Mladen Radić i Bogdan Mesinger), *Osijek in Topić* itd.

Fotomonografije. Nevezane fotomonografije, a serijom snimaka kroz manifest/zbornik *Hrvatsko ratno pismo*, objelodanjuju Goran Pichler i Željko Lončar. Pichlerovo snimanje likova ljudi još nije stiglo do izdvojenog uveska, dok Lončar 1995., nakon dugih priprema, tiska *Grad nezaborava*.

Faktor. Ivan Faktor svoje autorstvo u korpusu SRP potpisuje u dvama pismima, kulture i umjetnosti. U pismo se kulture upisuje sudjelovanjem u projektnim izvedbama Noise Slawonische Kunsta, te uredničkim serijalima kino repertoara u Ratnom kinu Royal (Ratni i Civilni film). U pismo umjetnosti Faktor se autorski upisuje remek djelima hrvatskoga ratnog video dokumentarizma, filmovima *Osijek, petak 13., prvi dio* i *Osijek, petak 13., drugi dio*, *Vinkovačka jesen* i *Guards* te postavima *Slavonski nadgrobni spomenik*. Ivan Faktor iz ogromnoga video dokumentarija u osobnoj pohrani izuzetno pozorno izvlači određena zgusnuća te ih u svojoj znakovitoj ciklusnoj

autocover⁶¹ obradbi intertekstualizira uvedbom jednoga davnog autora osječkih kinotridesetih godina, Fritza Langa, kroz čije rubove autobiografijskih zapisa o iskustvu rata Faktor proširiva svoju/Osijekovu ratnu autobiografiju. Mudro pri tome, Faktor reflektira i mjesto umjetnika u ratu i mjesto svakoga drugog branitelja u ratu, kao mjesto u istim temeljima oružane i svake druge obrane grada. Obrane od svake prljavštine, sugerira autor.

Koraci i Dobrodošli u rat. Pored agiteatarskih ostvaraja, strategijski mogućih, oblikovanih od početka 1992.; ostvaraja pripremljenih u izvedbe *Bljesni sada snagom sunca* i *Slavonska rapsodija*, a inače rađenih kao mobilnošću i tehničkim pojednostavljanjem zadanim agit-ostvarajima također kompilacijskoga autocover skladanja, osječki HNK priprema i dvije posve složene ansambl predstave. Igraju, uz redateljstvo Sanje Ivić i autorski supotpis koreografice Ksenije Čorić, Samuela Becketta, predstavu *Koraci*. Ova svojom repetitivnom apsurdnošću u muk pretače odjeka izvanjskog. Riječi i pokret, dakle, stalnim ponavljanjem uspostavljaju korelat u zbilji stalno vraćana apsurditeta, ali joj se, osim tim ritmom ne obraćaju, te joj, zbilji zapravo pokazuju izlaz i u ponavljanju poraza zla.

Milan Živković režira Špišićevu *Dobrodošli u rat* i time u korpusu SRP nakon video - spota *Krećemo na vas*, u pismo umjetnosti upisuje svoj redateljski i sudramatizacijski rad. O njegovim autorskim potpisima u pismu kulture ČH bilježi sljedeće: "(...) - *suorganizirao* i *suproducirao* koncertni zvuk glazbene skupine Noise Slawonische Kunst na turneji (nositelj SKUC Osijek) 'za obnovu osječkog Sveučilišta', zatim - *načiniio scenografiju* za zagrebački nastup (SKUC Osk + SKUC Zagreb) te skupine (inače, kao prvi ratni Zg-koncert, održan pred više od tisuću posjetitelja), obavio izvršni - *urednički posao* za prvu (tristostraničnu) objelodanjenu slavonsku ratnu kronologiju u časopisu Književna Revija (broj 4/5 1991, gostovanje u riječkim Dometima 10/11/12 1991⁶²) - svezak sljedećeg sadržaja: Dario Topić, Anticipacija i kronologija; Zoran Jaćimović, Fotokronologija; Zlatko Kramarić, Vremenu usprkos; Davor Špišić, Life during wartime; Stjepan Sršan, Katoličke župe u Slavoniji, Baranji i Srijemu u srednjem vijeku; nadalje taj je čovjek - *režirao* Noisekunstov spot *Krećemo na vas*, spot na HTV-u zbankeriran kao preratnički (kasnije vidan u ponešto oštećenoj kopiji na STV-u), k tomu je on bio - *redaktor knjige* Mladena Keve *Rat* za Hrvatsku (Čuvari buke + autorova naklada), pa je - *uredio knjigu* Slavonska krv (Čuvari buke + Glas Slavonije), - *sačinio polazni koncept* Vodiča iz rata (Guards Of Noise + Glas Slavonije), a također je - *sudramatizirao* Špišićev ratni dnevnik za predstavu *Dobrodošli u rat*, koju je pak - *redateljski postavio* (pri tome, eto nevažna kuriozuma, time i diplomirao) u osječkom HNK, dok je od tihih poslova - *obavljao i obradu i sistematizaciju priloga i izvoda ratnodokumentarističkog projekta Dokumenti*, 27. lipnja, *raskrižje na Klajnovoj* (Revija, SKUC, Noisekunst...)"⁶³

Pop - kulturna energija. Osijek je u ratu imao u prostoru glazbe svoje mainstreamovce, glazbenike koji su skladali "privremene" hitove, pjesme što su se reproducirale u svim radijskim medijima Osijeka, a povremeno i Hrvatske. Velik je

⁶¹ Također, mixmedijalni projekt eutopera Gorana Lišnjića, Lebensformer, za svojim je imenom tragao od ranih 80-ih i Sestara Vaselin do kasnih 80-ih i Metropolitetransa, potom ratnog Nowy Lefu, napokon se sjećao xerox, glazbeni montaž tragovi, deoriginal, manifestna buka, file i autocoveri.

⁶² Taj je svezak bio neposredan povod dodjeljivanja Nagrade grada Rijeke Uredništvu časopisa *Dometi* za 1992.

⁶³ Čl 1, str. 82. - 83.

uspjeh postigla skladba *Čedo majmune*, a niz je ratničkih lakostihovanih rima ispjevao "privremeni" medijsko - lokalni hitmaker Jadranko Lešina Panta. U nastajanju tih skladbi bitnu je ulogu odigrao Kriznim štabom grada suorganizirani Gimmik studio Tihomira Slivke, Radio je i tzv. tonski studio OS, a snimali su i studio HR RP Osijek, te HTV studio Osijek. Tako je nastala i Osijek - aid "slabi" hit *Moj Osijek se ne da*, jedan od najmekših u ukupnoj hrvatskoj aid - žanr produkciji. Ipak, jak u "dizanju" "Podrumnika" 91./92. Međutim, istinski je hit i svehrvatski medijski kondenzat pučke emocionalne mobilizacije, uistinu potentno jezgro rađanja hrvatskoga autentičnog folk-popa, dakako, skladba Miroslava Škore *Ne dirajte mi ravnicu*. Poznato je da je autocover, obrada iseljeničkom nostalgijom priređene "stvari", iz vremena neposredno pred rat. Energični radijski medij svih tih skladbi, s osobito stimuliranom prvotnom nepodnošljivošću Neprijatelja i zabavnim porukama usmjerenim propagandnoj ratnoj strategiji, medij je ratnoga medija Žuta podmornica. U mnogim je dijelovima radijske massmedijske strategije, a u poticanju popkulturnih lakoglazbenih ostvaraja, supotpis dugogodišnjega radijskog urednika različitih glazbenih emisija, Dražena Dragušice. Također urednika SKUC-ovih popularnih glazbenih programa, sve do 27. lipnja 1991. U *Reviju* 2/3 1991. nakon rektora Marijanovića među prvima je uputio svoj komentar.

Maleš, Malešević, Ivezić. Branko je Maleš urednik predratne *Heroine*, također suvlasnik toga magazina, zajedno s Tomislavom Lulićem i Borisom Maleševićem. Sva trojica u ratu rade u produkciji ORP. Lulić vodi *Gardist* i kroz IPD 106. mobilizira niz pripadnika prijeratnoga osječkog pop i potkulturalizma, koji zabavno i oštro nesukladno promatraju svoj grad. Međutim, udio druge dvojice iz "stare" *Heroine*, dakle Zagrepčana Maleša i Maleševića, u ORP, nije ništa manji od Lulićeva. Maleš piše svojem gradu Osijeku često tijekom 1991., a početkom 1992. i stiže u grad te odlazi u niz posjeta postrojbama, radi niz razgovora strategijske zamisli (primjerice s Karlom Gorinšekom, prvim zapovjednikom OZO; potom nekolicinom ratnih osječkih "kultera"), a priređivački i suurednički sudjeluje u nastanku nekoliko izvoda projekta *DOKUMENTI, 27. lipnja, raskrižje na Klajnovoj*. U tom poslu mu se pridružuje i Boris Malešević, koji punim autorstvom potpisuje design prvih dviju autorskih knjiga ORP (*Slavonska krv*) i *Vodič*, koji zajedno izlaze u knjižnici *Čuvari buke* GS-a, što u prostorima propagandnog rata biva poticajem - oprostite na ekskursu - TV Beogradu, Maleševića, kao i druge sudjelovatelje u tom poslu prepoznati kao "zločinačku grupu koja sebe naziva *čuvari buke*"). Malešević je i autor plakata za predstavu *Dobrodošli u rat*, čime njegovo zločinaštvo poprima zacijelo monstruozne razmjere. Mario Ivezić dolazi kao scenograf predstavi *Koraci*, radi i njezin crno-bijeli plakat, iskušava i žanr performancea, nanoseći uvećani Noisekunst logo na izlog "kulterske" knjižare *Novca*.

Osječki ratni atelier.⁶⁴ Osječki je ratni atelier u prvom katalogijskom nastupu

⁶⁴ "U minulim teškim ratnim mjesecima, koji su, srećom, iza nas, ni o kulturi kad je riječ Osijek nije posve zamro. Kulturne programe, istina, u nekadašnjem opsegu i raznolikosti nije bilo moguće organizirati, ali čim je za to postojalo imalo mogućnosti odmah su nam likovnjaci ponudili izložbe, a kazalištarci svoje programe.

Zanimljivo je reći, zapravo podsjetiti na akciju osječkih likovnih umjetnika koji su, iako u ratnim uvjetima, svojedobno oslikali drvene izloge u gradu i tako ih osvježili. Nedavno su im se pridružili i riječki likovnjaci koji su svojih ruku djelo pokazali na osječkom Trgu Ante Starčevića.

I tko kaže da dok orižje govori muze šute, Mi, Osječani imamo dovoljno razloga da tu tezu demantiramo. Na radost svih nas koji volimo svoj grad, pa i ono što njegova (ili gostujuća) kultura nudi svima nama," Dražen Badun, *Likovnjaci na trgu, Glas Slavonije*, Osijek, siječanj 1992.

"Riječki vod jedinice hrvatskih umjetnika ovih dana boravi u Slavoniji. Došli su i u Osijek izazvavši veliko zanimanje među građanima Osijeka, jer riječki su umjetnici na Trgu Ante Starčevića slikali i oblikovali.

supotpisala sljedeća autorska skupina: Duro Adžić, Vladimir Džanko, Boro Ivandić, Josip Karežić, Branimir D. Kusik⁶⁵, Marijan Sušac, Ratko Žaja, Marko Živković, Franjo Molnar i Marin Topić. Kao svoje "članove" ORA, međutim, raspoznaje i u stalnoj nazočnosti atelijske suradnje Zoricu Đuranić te u novinama ilustracijama hiperdjelatnog Tugomila Čopčića Tugija, kao i njegovu, u rad s djecom uronjenu - također akademsku slikaricu - suprugu Aidu Čopčić.⁶⁶ Izvan datacijske i formalne pojave ORA, nastupa najenergičniji osječki ratni crtež Mileta Nekića.

Pod nazivom osječko ratno pismo (ORP), a uz neodgodivu sintetičnu oznaku slavonsko ratno pismo, čitati je ne samo osječku neposrednu proizvodnju u poljima massmedija, umjetnosti i kulture, nego i kao specifičnu dimenziju te osječke ratne kulture - osječku recepcijsku slavonsičnu osjetljivost. Stoga je razgledati snimke što ih je Osijek kroz svoje medije prenio iz ostalih slavonskih ratnih pisama/prostora. Snimano je svim trima poljima pisma. Osobito se štovalo ustrajnost u snimanju, kolumnizam, serijale, višestruke selidbe kroz medije periodika, sve do autorskih učvršćenja.

Prilozi/prikazi

(*Slavonska krv*, *Guide*, Ž. Lončar, T. Čopčić Tugi, *Dobrodošli u rat*, NSK, Latković)

Čuvari buke. Dario Topić/Davor Špišić - tekstovi, Zoran Jačimović/Zdenko Pušić - fotografije: *Slavonska krv* (knjižnica *Čuvari buke Glas Slavonije, Osijek, 1992.*) Zajedno s *Vodičem iz rata* i *Ratom za Hrvatsku*, knjiga *Slavonska krv* predstavlja izdavačke pothvate ratne Slavonije. Ti su ostvaraji sasvim materijalni i najkonkretnije govoreći riječ je o vrlo opsežnim i temeljito pripremljenim knjigama, kojima se najobjektivnije ne može prigovoriti niti uistinu postojeće pogreške.

No, bez daljnjeg hvaljenja napisati je i kronologiju nastanka knjige: u prvoj je sažetijoj varijanti otiskana u broju 4/5 *Književne revije* (gostujući broj kod riječkih *Dometa* 10/11/12 1991.). Ovo je zanimljivo napisati jer grafički identitet knjige i dužuje već tom susretu dvaju stalnih grafičkih rješenja tih dvaju časopisa, gdje je format *Dometa*, a odnos margina i glavnog teksta *Revijin*. Suurednički knjigu potpisuju Branko Maleš i Milan Živković, koji potonji je mladi urednik sudjelovao i u realizaciji već spomenutog *Revija-Dometi* izdanja.

Sam naslov preuzet je, to jest angažiran iz književnog separata što su ga u prethodnom broju *Književne revije* (2/3 1991.) bili priredili Delimir Rešicki, Julijana Matanović, Goran Rem, te sveukupno uredništvo *Revije* i Noise Slawonische Kunsta, a koji separat posvećuje svoje tekstove autoru istoimene zbirke novela iz 1906. Ivanu Kozareu,

Akademski kipar Žarko Viočić, zapovjednik voda, kaže da je cilj ove misije umjetnika da se u svakoj sredini predstave sa svojim najboljim radom, da slikar nade slikara, kipar kipara, a glazbenik glazbenika. Što je najvažnije, umjetnici se druže s hrvatskim vojacima i na frontu dovode umjetnost.

U riječkom vodi su i riječki umjetnici Neven Kralj, Tanja Perković, Stjepan Buković, Eduard Žunić i Ivan Balažević, a intenzivna suradnja ostvarena je i s osječkim vodom umjetnika, koji vodi poznati osječki kipar Marijan Sušac", Ana Diklić, *Slikari na trgu, Glas Slavonije, Osijek, 26. siječnja 1992.*

⁶⁵ Duhovitotamne ugledne likovne geste.

⁶⁶ Krajem 91. jakim geometričnim snopovima svjetla, reflektorskim, briše dijelove doreovskih minucioznih velikih tuš lelučanja.

Prvi dio knjige. No, dakle, knjiga doseže 408 stranica. Prvih dvije stotine stranica naslovljenih *Šah na 25 polja* potpisuje Dario Topić, a predstavljaju ratnu kronologiju od predborovskih događaja, pa do predvensovskog stanja (tu se misli na dane pred potpisivanje sporazuma uz posredovanje Cyrusa Vancea, 2. siječnja 1992. u Sarajevu). Kao što je komentar iz predborovskog doba anticipiranje prebrzo dolazećih ratnih zbivanja, tako je i pretposljednji tekst Daria Topića, napisan krajem prosinca 1991. naslovljen *Agonija ponavljanja*, također iskusno predviđalački tekst o sljedećim i širećim ponavljanjima koja se još može nazvati i repetiranjima.

Drugi dio. Premda formalno drugi dio knjige pod naslovom *Dokumenti* počinje na 230. stranici, moj je prijedlog dijelom ovoga poglavlja čitati i interview koji započinje tridesetak stranica ispred DT/DŠ-a s Branimirom Glavašem, objavljen u ožujku 1992. Ostali je sadržaj odjeljka *Dokumenti* raznolik: popis prvih naoružanih postrojbi obrane Osijeka, prepiska s dijasporom, naredbe iz ključnih trenutaka obrane grada itd.

Treći dio. Treći je dio knjige ratni dnevnik bez datuma Davora Špišića naslovljen *Prosvjetavanje kausa*, a počinje na 286. stranici te završava na 375. Ti su njegovi zapisi različitog opsega i njihovu se literariziranost može odčitati i kroz uočavanje oblikovne strukturiranosti, za koju se može zapaziti kretanje od crtice do kratke ukovirene novele, gdje je svima zajednička izvjesna sintaktostilistička tamnost.

Četvrti dio. Četvrti dio knjige zanimljiviji je mali glosarij *Osobe, mjesta i pojmovi*, poglavlje je knjige koje ukratko predstavlja priču o ratu. Ekstrahirana propedeutička jednostavnost, koja pak nije žrtvovala preciznost, te hipotetičnu mogućnost biti uvodnik knjizi. U tom se dijelu knjige pojavljuje i još jedan tekstopisac, mladi ratni izvjestitelj *Glasa Slavonije* izrazito žestoka i raščlambena pera, Bojan Divjak, koji inače i u periodu glavnourednika Daria Topića (Topić zbog glodurstva reducira svoja pisana pojavljivanja) postaje autorom ključnih strateških tekstova dnevnog *Glasa*, prevodeći sumnju na jezik pametne pozitivno misleće energije.

Peti dio. Petim dijelom knjige čitamo dvoautorski tijek fotografija kroz cijelu knjigu. Fotografije Zorana Jaćimovića gušće susrećemo u prvom dijelu knjige jer je i tijek fotografija poslagan kronologijski tako da se također prilazi konceptu kakav je načinjen u prvoj, *Revijnoj*, časopisnoj inačici kronologije. Tamo je foto-faktografiju u kronologijskom smislu, nakon ranjavanja Zorana Jaćimovića nadopunio Željko Lončar, a u ovoj knjizi na tom mjestu Zdenko Pušić samo dvostruko (!) pojačava svoju prisutnost, ali je prisutan i, dakako - njegove fotografije, i svo vrijeme (kroz knjigu) izlaganja fotografija prvog autora (preciznije: Jaćimovićeve fotografije pokrivaju svibanj i lipanj 1991. "same", a zatim se priključuju i Pušićeve - krajem lipnja).

Šestim dijelom, možda. Možda bi se šestim dijelom knjige mogli nazvati kratki prikazi-portreti profesionalnih i ratnih sudbina četvorice autora, gdje se nailazi i na jedan od upita koje su si umjetnički-medijski djelatnici sudionici rata za Hrvatsku sami znali postaviti: što učiniti s vlastitom sviješću o svojoj poziciji kao osoba-dokumenata.

Sedmi, možda. Mudri ekstrakti tekstova, prijevodno otiskani u bočnim marginama, instruktivno zbijani u ključne komentare - izborom urednika Branka Maleša.

Vodič. *Guide Out Of The War - Slavonia And Baranya 1991/1992 (knjižnica Čuvari buke, Glas Slavonije, Osijek 1992.)* - urednička/koncepcijska retrobilješka. Doslovno, na koncu: 336 stranica + zemljovid Istočne Slavonije s crtom fronta na dan 3. siječnja 1992. (tj. na dan stupanja na snagu sarajevskoga ili Vanceova mirovnog plana), dovede do tiskarske faze u svega 35 dana (od 15. ožujka do 20. travnja 1992.) Za mjesec i pol

dana od predaje tekstova u tisak knjiga je bila gotova (tehno fakti: format 36 x 11, full color, plastifikacija).

Nulti dio knjige sastoji se od uredničkog predgovora i pjesme *Guards*, tj. slovnog teksta pjesme ratnog dark'n'garage - sastava koji je nastupao pod nazivom Noise Slavonische Kunst i, za razliku od svih drugih hrvatskih glazbenih ostvaraja, odlučio se zapisati traumatsko i iskreno ratničko iskustvo bojama koje nisu simplificirano-budničarski angažirale svoj osnovni rockerski poriv, nego ga zalagale za novobučni glazbeni znak Slavonije, znak koji svojom baštinom izravno shvaća i Ivana Kozarca, ali i Jacquesa Attalija i Petera Handkea, kao i Stevena Albinija, znak koji bespogovorno razgrće svoje vlastito iskustvo rata i vrlo rado ga se odriče puno prije bilo kojega unovčenja sudbine. Prvi dio knjige u nešto opširnijim sintetičkim tekstovima izlaže sedam ratom aspektualiziranih uvida u sadašnjost i prošlost Slavonije i Baranje. Poanta toga dijela knjige je u razumijevanju suodnosa dvaju od spomenutih sedam tekstova: teksta *Povijest Istočne Hrvatske* (dr. Stjepan Sršan) i teksta *Tradicija slavonske kulture je suvremenost* (mr. Julijana Matanović).

Ova dva teksta nude odčitavanje identiteta našeg podneblja, identitetnosti čije potom pravno ustrojstvo, vrste susjedskih ugroza itd. (o čemu kazuju ostali tekstovi toga prvoga dijela knjige) zadobivaju ozbiljno i uvjerljivo potkrijepljenje jer je očito u Slavoniji riječ o podneblju koje SE zna misliti.

Drugi dio knjige. Prvi se dio knjige zove *Slavonija i Baranja u ratu*, dok se sljedeći naziva *Gradovi Slavonije i Baranje*. U tom drugom dijelu *Vodič* štuje žanrovski zahtjev te predstavlja slavonske i baranjske gradove u zemljopisnom poretku od Istoka prema Zapadu, te započinje Hlokom i Vukovarom, a završava Novom Gradiškom. U zaokupljenosti ratnim ali i osnovnim sudbinama pojedinih gradova *Vodič* je poglavito usmjeren na istočni dio ovoga područja i u tom nas smislu upozorava i urednička napomena dodana Uvodniku. Ona kaže: "Vodič se bavi poglavito istočnom Slavonijom i pretpostavlja postojanje odgovarajućeg paralelnog vodiča zapadnoslavonskim prostorom, čija je sudbina ratno vezana naglašenije s izvanslavonskim hrvatskim gradovima. Samo smo u općim tekstovnim dodirima prilazili sudbinama općinagradova izvan Slavonije, i to u slučajevima mjesta koja su ionako bila slavonska u starijem i širem smislu."

Treći se dio knjige naziva *Nepotpuni résumé* a sastoji se od teksta *Nepotpuni résumé razaranja izazvanih ratom u Slavoniji i Baranji*, zatim teksta *Kratak popis osoba osumnjičenih i optuženih za ratne zločine* (ponajviše vezano uz sudbinu Baranje). To poglavlje, kao i cijela knjiga, završava kvadratima postmodernog stripa iz Vinkovaca Dubravka Matakovića.

Četvrtim se dijelom knjige čitaju povijesne mape i fotografije gradova i sela prije razaranja.

Petim se zatim dijelom knjige odčitavaju mape ratnih fronta razgraničenja i stupnja oštećenosti pojedinih dijelova gradova, kao i fotografije koje to dokumentiraju.

Šestim se dijelom knjige čitaju vizualna i bilješkovna dokumentiranja intelektualnoga, tj. užekulteruskog odgovora na zbiljnost rata.

Sedmi dio, odnosno - nadostavljanje šestomu, bilješkovni su portreti autora pojedinih tekstova, koji, dakle, predstavljaju istaknutih tridesetak od najuglednijih slavonskih intelektualnih boraca 1991./92.

Svatko mora biti svoj - fotoautobiografija grada: Željko Lončar, Grad nezaborava, Osijek 1995., nam nudi svoju Osijekovu autobiografiju, knjigu u kojoj grad vidi i pamti

i svoj ratni život i svoje tragove smrti... Radio je u svim najznačajnijim projektima medijske obrane grada. Kao fotoreporter *Glasa Slavonije* terenčio je po Slavoniji, ali je ipak puno više bio vezan uz sam najuži prostor grada.

Između snimka nečijega najprivatnijeg prostora diskretnog i indiskretnog pogotka u spavaću sobu i krizne pregovaračke sjednice, te snimaka iz akcije posebne postrojbe zapovjednika obrane grada Branimira Glavaša, nije u tim izartiljeriranim danima i noćima bilo velike razlike. Svi su oni, a to ponajbolje ili, ako se hoće, ponajgore, pokazuje medij medijskoga bilježenja, bili jednako vrijedan cilj ratnog zla. Kao što sam na više mjesta istaknuo - jedini je u to vrijeme način izbjegnuća stradanja za civile bio - odjenuti uniformu, Tu su uniformu nosili ili, bolje rečeno, takvu su nužnu i neodgodivu uniformu nosili svi oni koji su u gradu ostali i uistinu ostali grad.

Estetika noći zla. U gradu je tih dana ostao - grad. Ne građani, nego grad, još ću, dakle, jednom pojasniti, ali neću tu činjenicu ogoliti do njena zadnjeg retka, takav će gest odgonetanja ostaviti listateljima Lončareve knjige. Pozornijem, čitatelju te fotomonografije grad će se pokazati u svim svojim vitalnim sustavima. Nespretno bi i pomalo suzdržano, a opet i "sindromatsko" upozorenje pitalo i sljedeće: nije li grad uvijek to, to što pokazuju te Lončareve snimke, ili ono što prikazuje rad jednoga drugog ratnog osječkog autora, ovaj puta autora videofilmskog senzibiliteta i izraza, rad Ivana Faktora, rad naslovljen *Grad traži ubojicu*, rad sačinjen preklapanjem snimaka osječkih ratnih ulica i titla iz filma Fritza Langa *M*. Nije potrebno ispričavati se kad se pri pisanju o Lončarevoj knjizi navede radove i nekoga drugog osječkog medijskog ratnika. Naime, upravo o tom i jest u slučaju tih suusporedaba riječ, o tom da je to bilo vrijeme konsenzusne estetike zbilje. To je estetika koja se javlja uvijek kada noć zla umiješa prste u grad, ili mirnije recimo: uvijek kada baština kulture i umjetnosti stane pred opasnu jasnoću zbilje. To da se u vremenu prejake zbilje pismo i njegova sposobnost bilježenja povlače iz prostora metaforičnosti u posao što pozornijeg bilježenja, to nije nikakva novost, *novost je da je tu činjenicu ovog rata samo to pismo* prvi put jasno i uobličeno izložilo. I imalo snage svoju spoznaju o takvom zadatku pisma, odnosno zapisa (snimka, slovnog teksta, itd.), založiti i još jednom zadatku: tom sviješću pisma zaštititi i kulturu pamćenja i u njenom povijesnom, tj. historijskom usustavljenju, ali i u očuvanju najdoslovnijega umjetničkog gesta.

Lončar, ponavljam, sudjeluje u svim najvažnijim projektima takvoga osječkog mobiliziranja medijske svijesti. On će, dakle, biti prvi ratni fotoautor kulturne osječke zamisli zaboravljene pod nazivom *Noise Slavonische Kunst* i njegove će snimke, dakle, uvezati prvi ratni broj *Noisekunstova* fanzina, inače sveska koproducirana na relaciji SKUC Osijek - SKUC Zagreb (listopad 1991.). Osjetljiva relacija, možda će netko pomisliti ili reći, u to je vrijeme to bila osjetljiva relacija, mogao bi taj netko još nadodati kako bi bio precizniji. Premda je u to vrijeme još i jedna druga relacija bila izrazitije osjetljiva: relacija Osijek- Rijeka. Međutim, tu pomisao nije osporio samo Franjo Molnar, riječki (ali i bankovačko - orahovački!!!) dragovoljac u osječkim minobacačkim oblaganjima crne i gradu jugoistočne Tenje, inače sela ukrađena, te potom gadno četnički slične strateške mučnine kao Mirkovci Vinkovcima....

Koprodukcijski rad osječkih kultera. Nije to osjetljivo dijagonaliziranje Hrvatske svojim privatnim gestom osporio samo taj Osijeku nezaboravni i važni osječki/triječki/bankovački slikar tankoćutnije anticipacijske serije žestokih slika iz vremena pred rat (ciklus: *Oluja nad Papukom*), nego još jedan koprodukcijski posao osječkih ratnih kultera: svezak časopisa *Književna revija*, objelodanjen u cijelosti u riječkom časopisu *Dometi*. Sve se to događa krajem 1991. uz slovnotekstualnu ratnu kronologiju Darija

Topića, uz adaptirani ratni dnevnik Davora Špišića, uz niz ratnih izjava, članaka, govora, kolumni osječkoga ratnog gradonačelnika Zlatka Kramarića, te uz dokumentaristički i identitetno opsežni materijal Stjepana Sršana o katoličkim župama u Slavoniji, Baranji i Srijemu u srednjem vijeku, taj svezak objelodanjuje i prvu slavonsku ratnu kronologiju zabilježenu objektivima Zorana Jačimovića i Željka Lončara.

Usputno je podsjetiti kako je iz tog sveska *RevijelDometi* proisteklo čak šest knjiga, jedna kazališna predstava i, prema mojim dokumentiranim podacima, barem petnaest fotoizložbi. Lončar je poprilično čekao (često sam mu to prigovarao) sa svojim autorskim fotomonografskim uknjiženjem, ali ipak stiže objelodaniti, dakle, zasebni svezak, i to u žanru koji tako izdvojeno autorski (s tekstom kronologičarem, gostom - autorom Davorom Špišićem) u samom Osijeku zapravo i nije ni jednom došao do uknjiženja. U Osijek se još čekaju takve izvrsne serije Gorana Pichlera, Joze Petrića, npr., a Vinkovci već imaju i Tanočkog i Miljka, Gradiška Samardžića,....

Namjerni autobiografski fragment. Lončara u ratu susrećem često, prvi put kada se priprema taj listopadni broj *Noisekunst*, drugi i treći puta u *Sagi* na kavi, četvrti puta ga tražim i nalazim jer sam svojem susjedu obećao snimak krasne tenkovske okrugline usječene u zid susjedne dnevne sobe, a također usječene i u, tog nam jutro pokazala naslovnica *Glasa Slavonije*, objektiv upravo Željka Lončara. Okruglina uvaljena u samo 15 centimetara udaljenosti od moje ustrajne spavaće sobe "... sad će tvoj stan, našalili smo se Slade, Vera, Ruža i ja, i smijali Kreši..." Dum! to je bio zvuk, ne Krešina odgovora, nego njegove spomenute dnevne sobe, sukobljene spomenutoj tenkovskoj granati. Tako se zatvorio ili otvorio krug, rekli bi File i Butch.

Ovaj moj autobiografski kratki zapis nije bio nesvjestan kako se izlaže u tekstu koji pristupa ratnim snimcima Željka Lončara, i nije bio nesvjestan kako pomalo napušta žanr predviđena pristupa Lončarevu ratnosnimateljskom opusu... No dakle, nije tako, pa je onda pitanje zbog čega se taj autobiografski fragment ipak ubacio u tekst kojemu strogo žanrovski ne pripada?

Zato što želi, ne samo taj fragment, nego cijeli ovaj pristup istaknuti jednu možda pomalo drugoplansku dimenziju ovakvih knjiga, doslovno, dakle, autorskih ratnih fotomonografija. To je dimenzija autobiografizma. Jer svaka je takva knjiga, svaki je serijal snimaka zapravo istovremeno implicitna autobiografija njena autora. Možda se može dogoditi da u dokumentarističkoj hladnoći ili pak subjektivističkoj užarenosti razgledanja činjenica koje sami snimci pamte zaboravimo da je netko te snimke načinio. Te da je svaka ta autobiografija, svaki takav kronologijski autentični materijal, ujedno i autobiografija grada, Nisam se zabunio, nisam mislio na biografiju, nego na autobiografiju. Autobiografiju grada, ponavljam.

Ni jedna realna sastavina grada nije ga mogla napustiti, a od svojega ostajanja nije očekivala nikakvih junačkih povlastica, osim ako takvom povlasticom nije smatrali želju u potpunosti biti svoj. Tu je hrvatsku poruku stihovao još S. S. Kranjčević; tu je srednjoeuropsku poruku ispjevao ratni osječki Noisekunst band: "svatko mora biti svoj", a otiskao je *Noisekunst* fanzin točno nasuprot Lončareve fotografije usmrćenih pred crkvom na Jugu II.

Oni koji su bili ostali, ostali su samo zato što su bili to što jesu: Grad. (1996. je pogledati dokumentarac Zvonimira Jurića...). Lončar je bio ostao, danas nam nudi svoju Osijekovu autobiografiju, knjigu u kojoj grad vidi i pamti i svoj ratni život i svoje tragove smrti. Grad pamti svoje ulice, izloge, bolnicu, restorane, kazalište, elektroslavonce, vodoprivredivače, duhovnike, novinare, pse, ispijače kava, civilne i vojne branitelje u ispremeštanim i nerazdvojnim skladbama i nesporazumima vitaliteta.

Tugi. Tugomil Čopčić Tugi između 1991. i 1994. nudi svoja autorska i ina umijeća u različitim izvedbama. Početkom '91. još se igra političkim zloslućima kroz strip priče, aluzivno nanosi ružne tragove zbilje političkog porijekla.

Strip priča međutim ubrzo i sinkronizirano s početkom oružanog rata ustuknuje prema bržem dnevnijem reagiranju. Okreće se prema sve zahtjevnijem ritmu tekstu sve konkurentnije zbilje najneposrednijem komentaru - usjeku zvanom karikatura. Taj je dnevni usjek iz vremena koje se doslovno mijenjalo iz trena u tren, ali još nepodnošljivije istovremeno bilo i providno i predvidljivo (da će tada uskoro krenuti rat u BiH, činilo se, jedino tamošnji ljudi nisu znali, npr. "naše" nam je iskustvo s najbližijim Istokom na takav slijed događaja kristalno jasno ukazivalo), odvodi Tugija i do komentatorskog odustajanja (?) u vidu oružanog dragovoljačkog udjela. Ovaj izmeđuzagradni upitnik u prethodnoj rečenici mjesto je na kojem se teza može okrenuti: može se s pravom vidno predodijevanje i stupnjevanje komentatorstva u ovoj priči o Tugijevu radu 91/94. na tom mjestu odčitati kao najzgušnjije.

Početkom 92. on se vraća autorskom dnevnom komentaru i to poglavito "ovisničkim" stvarima - ilustracijama. Strahoviti ritam dnevnog i tjednog ilustriranja u *Glasi Slavonije* te kasnije *Magazinu* navodi ga i na obradu nekih vlastitih predratnih "stvari", te na taj način suispisuje jednu, možda i jedinu, zajedničku poetsku priču ratnih osječkih autora, Poetiku autocovera, autopalimpsesta.

Na izražajnom planu gledajući bile su to redovito "stvari" izlaganja onoga najmrtnijeg, zlog, najbolnijeg (uzme li se u obzir da je riječ o neposredno predratnim radovima, pitanje nije li i prije postupka coveriranja već bila riječ o zapisima predslutnja, anticipacija?).

Ostajući dakle u Osijeku u jedinom vremenu u kojem se nije (izgleda) moralo ostat. Tugi, umjesto oproštajnom izložbom pripućuje to, odlazi, odlučuje otići, Time on opet opstojnosno ispisuje još jedan zavjetovni komentar iz onih dvanaest mjeseci 91/92.

Riječ je o još jednom predviđanju: "getweri" će se svih vrsta uskoro vratiti. Tada treba otići, bila je najava-komentar na to posve logično zbivanje - predviđanje.

Ne treba danas brkati jedan tada nesrušeni most s drugim kasnije nepotrebno srušenim, tu je čak eto i poanta.

Oprost je već zapisan, ali to ne isključuje privatni gest ni sada, kad je već retronajneočekivanije nije isključilo u trenutku skupne opstojnosne ugroze.

U svakom slučaju, brzom ratnom dnevnom prelistavanju *Glasa* moglo se činiti kako nekim komunikacijskim čudom ili rutinom te novine uglavnom "prenose" vrhunske europske, svjetske aktual-ilustracije.

Naime, uz grafičnog i jasnoaluzivnog te europskim novinskim standardima prihvatljivog Branka Barača, *Glasi* je tih dana otiskivao i Tugija. Popkulturan, iznimno parafrazno sofisticiran, neočekivano izražajnih detalja, stripovski reljefan i tehnološki dosjetljiv Tugi se autorski, opet paradoksalno kažem nije jasno uočavao. Jer je to što je on radio činilo, upravo visinom svojega profi umijeća, nekim ino ilustracijskim zapisima...

Nije se lako skinuti s ilustracije u vremenu koje svojim dinamičnim kronologizmom više nego bilo koje drugo moguće krade tekst i podmeće zbilju. Međutim, fikcionalizacija političkoga polako se vraća ili samo uspostavlja i stoga naivnost i dalje voljna živjeti zbilju politike postaje vulgarna: Nevoljnost nam je ionako osigurana. Ta spoznaja ili neka njena slutna inačica omogućava profesionalnom slikarskom (npr.) umijeću otvoriti nove prostore.

Tugi to čini svojim slikama (1994.). On i doslovno, usložnjenjem nježnih polutransparentnih film slojeva i poluotčitljivih tragova osvjetljava prostore nove strukturne potrage. Skicira, čini se, magijski fluid tišine, prikuplja reljefnu teksturu protapanja.

Dakle, nipošto ne odlazi.

Welcome To The War. *Davor Špišić - tekstovi, Milan Živković - režija: Dobrodošli u rat (HNK Osijek, travanj 1992.)* Predstava *Dobrodošli u rat* načinjena je prema Špišićevu dnevniku bez datuma *Prosvjetavanje kaosa*, bjelodanjenom u četvero-autorskoj dokumentarističkoj knjizi *Slavonska krv*. Osnovnu dramaturgijsku teksta obavljao je sam Špišić, dok je završno dramaturgijsko skladanje izvršio redatelj predstave Milan Živković (kojemu je to bila, eto nevažna kuriozuma, diplomatska predstava), uplićući u teksturu i dijelove tekstova suknjigovnog (iz *Slavonska krv*) i sunovinskog Špišićeva kolege Daria Topića, a čineći to kako bi supostavio adatacijsku strukturu *Prosvjetavanja kaosa* kronološki preciznog Topićevog pisma. I nisam siguran nije li upravo zbog dijela Topićevog teksta kojim predstava i završava intendant HNK izbjegao odvesti predstavu izvan Osijeka iako je bilo za očekivati da ta predstava nakon premijere odigra u sljedećih trideset dana barem isto toliko turnejskih izvedbi. Predstava je značajna jer je usred rata izrekla savršeno savjesnu i bezobzirnu art - psovku svakom pokušaju partizanštine i ratnoherojske euforije, otklonila je mogućnost postaviti bilo kakav socrealistički zahtjev osječkoj i slavonskoj kulturnoj samosvjesti. Realni traumatizam umjesto budničarstva, trash nasuprot monumentalizmu, dignitetno luserstvo nasuprot trijumfalizmu.

Glazbeni Noisekunst. *Noise Slawonische Kunst; Noise Slawonische Kunst (SKUC Osijek 1992.)* Rock kritika i publika prepoznale su u skladbama glazbene skupine Noise Slawonische Kunst činjenicu o teksturi koja jedina u Hrvatskoj ima pravo nositi naziv ratnog rock albuma. Većini je kušatelja glazbene domaće proizvodnje poznata priča o toj skupini. Sačinjena je od članova sedam različitih glazbenih skupina koje su početkom rata prestale postojati, odnosno, jasnije pisano, te su se skupine razile u kojekakve Londone, Zagrebe, Kninove i Amsterdame.

Stoga su ovi glazbenici na poziv fanzinske kulturne (književne, prevodilačke, filmske) energije zvane Noise Slawonische Kunst, a koja je u predratnom periodu pod tim imenom - dosjetkom poticala slojevitom nezavisnu gradsku kulturnu scenu, odlučili zabilježiti svoj zvuk pred nekolicinom Valentinovaca, u samo nekoliko zajedničkih svirki-vježbi, i u takvom ga jedinom mogućem - ranjivom obliku izložiti ostaloj Hrvatskoj i inozemstvu. Priča je dalje opširna, premda je obavljena u svega desetak dana izbijanja izvan Osijeka, tj. Slavonije, a sastoji se i od koncerta u Zagrebu na kojemu je zabilježen i ovaj dokument - ploča - album o kojem ovdje zapravo pišem.

Zanimljivo je istaknuti da su ovi glazbenici iznimno različiti, te su i proizveli i takav glazbeni sklop, sa brojnim, očekivalo bi se, međusobno isključivim odlikama. Dokazali su, međutim, da znaju što znači svoja autorstva supostaviti, a ne nužno suprotstaviti.

Osijek/Rijeka - 91/92. *Roman Latković: Pavana za umrlu djevojčicu (knjižnica SKUC B, SKUC Osijek/Vitagraf Rijeka, Osijek 1991, Rijeka 1992.)* Postoji mnogo knjiga koje su zbog rata promijenjene sudbine. Potpuno pouzdano znam da je takva jedna knjiga zbirka pjesama *Die, Die My Darling* Delimira Rešickog, zbirka koja je morala zaokupiti

svakog iole ozbiljnijega književnog kritičara i prikazivača recentne knjigovne poetske proizvodnje u Hrvatskoj. U svakom slučaju ostaje nam taj i takve recepcijske izmake nadoknaditi, bez obzira na bonton datacijskog profila, te pisati o knjigama koje možda nose i starije datacijske oznake, a zahvaljujući našim svemoćnim tiskarima pojavile su se sa sasvim uobičajenim kašnjenjem i ostale u zakuhavalačkom ratnom kovitlacu bez recepcijske sudbine.

No sreću nam mogu proizvesti ne samo takva spašavanja knjiga, nego i knjige koje su se posve neokrznete tematikom svoje zbilje vrlo ozbiljnom književnom namjerom pojavile i usred rata i usred gradova koji su doslovno gorjeli. Takav je slučaj Latkovićeve knjige koju suizdaju osječki SKUC i *Vitagraf* Rijeka početkom 1992. i to zbog izričite želje autora. On je, inače, pred Novu 1991., kao novinar boravio u Osijeku i tamo usmeno prikazao željenom osječkom izdavaču svoj rukopis, oko kojega nije bilo nikakve dvojbe. Rukopis je izdavač prihvatio, čuvši kako jedan post-budišijanski roman dolazi do nužne javnosti, roman koji se spram Budišine estetičke paranoje i reducirane prostornosti postavlja specifičnom shizofreničnošću i nesuzdržanim radosnim samosažaljenjem, kraće - iskaznom spotoverdinamikom.

Izbor iz literature

Poezija

1. Gilkić, Ten, *Bez pobjeđivanja*, Vinkovci - Osijek, 1993.
2. Mader, M. S., *Krv u slavonskom čitu* (pjesma), Osijek, 1992.
3. Mesinger, Bogdan, *24 dana rata*, Osijek, 1992.
4. Nošekumst/Senio, *Krećemo na vas* (pjesma), Osijek/Belišće, 1991.
5. Pandžić, Kornelija, *Vrt* (pjesma), Osijek, 1993.
6. Pamela, Elio, *Milo je nedostajalo da predstavi ovaj dan* (ciklus pj.), Osijek, 1993.
7. Pete, Stjepan - File/Nošekumst, *Vrišak Hrvatska* (pjesma), Osijek - Kolodvar, jesen 1991.
8. Rešicki, Delimir, *Jesu The Factory* (pjesma), Osijek, srpnja 1991.
9. Rešicki, Delimir, *Zaraza* (pjesma), Osijek, 1993.

Priče

10. Latković, Roman, *Pravani za unutra dječojčica*, Osijek - Rijeka, 1991.
11. Rešicki, Delimir, *Bahije ljeto* (priča), Osijek, 1992.

Dnevnik

12. Špišić, Davor, *Prisjetivati se kuća* (datirani dnevnik), u: *Slavonska kreć*, Osijek, 1991/92.

Roman

13. Prkačin, Nada, *Tamo gdje nema rata*, Vinkovci - Osijek, 1993.
14. Tomaš, Stjepan, *Moj tata spava s auđelima*, Zagreb - Osijek, 1992.

Drama

15. Špišić, Davor, *Dobrodošli u rat*, Osijek, 1992.
16. Špišić, Davor, *Rubasti*, Osijek, 1994.
17. Tomaš, Stjepan, *Pričaj mi Jugoslaviji*, Osijek, 1992.

Kolumne/serijali

18. Antonić, Ljerka, *Kolumna* u GS 1993/1994.
19. Balentović, Robert, *Serijska fotografija* u GS-u, Osijek, 1991/92.
20. Čvrtić, Josip, *Serijski* u GS 1992/1993.
21. Čopčić, Tugomil Tugi, *Serijska ilustracija* u GS-u, Osijek, 1991/92.
22. Hedl, Drago, *Ratne reparatije*, Osijek 1993.
23. Kumičić, Zlatko, *Gradnja uzbunjenosti, vrijeme je...*, Zagreb - Osijek, 1993.
24. Kusik, Vladimir, (komentar, razgovori, *Čavlisti*), Osijek 1991/92.
25. Levak, Nevenka, *Kolumna* u GS 1992/1993/1994.
26. Maleš, Branko, *Trenutak iz života*, Zagreb - Osijek, 1994.
27. Mesinger, Bogdan, *Serijske tekstove, Glas Slavonije, Nečasni tjednik, Večernji list*, Osijek - Zagreb, 1991. - 1992.
28. Pecnik, Jaroslav, *Serijski tekstovi knjige prva*, (serije tekstova u GS-u), Osijek, siječanj 1994. - siječanj 1995.
29. Pichler, Goran, *Serijska fotografija u Hrvatskom ratnom pismu*, Zagreb - Osijek, 1992.
30. Špišić, Davor, *Selućenje srada*, Zagreb - Osijek, 1994.
31. Vrbošić, Josip, *Serijski* u GS 1993/1994.
32. Vučić, Miroslava, *Još se srka nije stisla*, Književna revija, br. 1/2, Osijek, 1993.

Ratna kronologija

33. Topić, Dario/Špišić, Davor/Jačimović, Zoran/Pušić, Zdenko, *Slavonska kreć*, Osijek, 1992.

Monografija

34. Đikić, Ana, *160-a*, Osijek, 1992.
35. *Uvijek Osijek*, Osijek, 1993.

Fotomonografija

36. Lončar, Željko, *Grad uzbunjenosti*, Osijek, (u pripremi od 1993.) 1995.

Multidisciplinarni zbornik

37. *Djeca u ratu i poslije rata*, Osijek, 1993.
38. *Guide Out of The War. Slavonia & Baranja 1991/1992*, Osijek, lipnja 1992.
39. *Slavonija i Baranja 1991-1993. Istinom protiv laži - kulturom protiv zločina*, (zbornik/katalog), Osijek, listopad

1993.

Periodici (časopisi i novine)

40. *Čavlist*, Osijek 1991/1992.
41. *Književna revija* br. 2/3, 1991., Osijek, 1991.
42. *Dama*, br. 10/11/12, 1991./ *Književna revija*, br. 4/5, *DOKUMENTI 21*, lipnja, *raskrižje na Klajuzvoj*, br. 7, Osijek - Rijeka, 1991.
43. *Književna revija* br. 1/2, 1992., Osijek, 1992.
44. *Književna revija*, br. 3/4/5/6, 1992., Osijek, 1992.
45. *Kult*, podlistak GS-a za kulturu, Osijek, 1992/1993/1994.
46. *Slavonski magazin*, Osijek, 1993.

Dječji radovi

47. *Sjemeništem od uzbunjenosti*, Zagreb - Osijek, svibanj 1994.

Fanzin

48. *Noise Slavonsische Kunst No 4*, Osijek, Zagreb - Osijek, listopad 1991.

Katalog

49. Franjo Molnar, *Oluja nad Papukom*, 22. 12. 1991.
50. *XIII. Biennale Slavonien*, Osijek, 1992/1993.
51. *Osječki ratni atelier '91*, Osijek, 1992.
52. Čopčić, Tugomil Tugi, *Tugomil Čopčić Tugi '94*, Osijek, ožujak 1994.

Album ilustracija

53. Baruč, Branko, *Slavonski hrast*, Osijek, 1993.

Postavi/performance

54. Osječki ratni atelier, *Budjark '91*, (oslikavanje izloga), Osijek, 1991.
55. Zupa, Ratko, *Budjark '91*, Osijek, 1991.
56. Čavar, Andrija, *Lanpark No. 3* - zahradni i ambijentalni objekt u trajanju, 1991 - 1993.

Plakat

57. Došen, Predrag *Osječki ratni atelier '91*, Osijek, 1991.
58. IPD HVG/Glas Slavonije, *Opava - oni još uvijek pjevaju na ans*, Osijek 1992.
59. Malešević, Boris, *Dobrodošli u rat*, Osijek, travanj 1992.
60. Nošekumst/Glas Slavonije/IV, *Vrišak Hrvatska*, Osijek, 27. lipnja 1992.
61. Topić, Marin, *Vojak i dijete*, Osijek, početak 1992.

Video film

62. Faktor, Ivan, *Guard*, Zagreb - Osijek, 1992.
63. Faktor, Ivan, *Prak*, 13. 9. 1991., Osijek, 1991.
64. Faktor, Ivan, *Prak 13, dragi dio* (Opća bolnica Osijek, 1991.), Osijek, 1992.
65. Jurić, Zvonimir/Romulić, Mario/Die Häusers, *Kontrollraum 92*, Osijek, 1994.
66. Romulić, Mario/Senio, *Krećemo na vas*, Osijek, 1992.
67. Romulić, Mario/Damaged, *My star is shining*, Osijek, 1992.
68. Živković, Milan, *Krećemo na vas*, Osijek, 1991.

Kazališna predstava

69. Beckett, Samuel/Ivić, Sanja, *Koraci*, HNK, Osijek, 1992.
70. *Blijesni snid snagom stanca*, (agit-rečital), HNK, Osijek, 1992.
71. Špišić, Davor/Živković, Milan, *Dobrodošli u rat*, HNK, Osijek, 1992.

Grafič

72. *Osijek - nepokoreni grad*, Osijek, 1991.

Glazbeni naslovi

73. *Noise Slavonsische Kunst (LP)*, Osijek, 1991.
74. Škoro, Miroslav, *Ne dirajte mi ravnicu*, Osijek, 1991/92.

Multimedijalni projekt

75. *DOKUMENTI 21*, 27. lipnja, *raskrižje na Klajuzvoj*, (*Književna revija*/SKUC/*Glas Slavonije*/HNK Osijek/IPD OZ Osijek/Noise Slavonsische Kunst/Zagrebački plesni ansamb), Osijek - lipnja 1991./ lipnja 1992.

76. Multimedijalni program, *Vrišak Hrvatska*, lipnja 1992.

77. Noise Slavonsische Kunst (*Dokumenti*, 27. lipnja, *raskrižje na Klajuzvoj*), Osijek, 1991/1992/1993.

78. Nowy i celi/Lebensformen, Osijek, 1991/92/93/94.

79. Prezentacijski program, *Osijek će uvijek biti Osijek*, Osijek, Zagreb, 1992.

Jednomedijalni projekt

80. Bandov, Ante, *Knjiga razgovora za HRRB*, Osijek, (u pripremi od 1993.)
81. *HR Radio Baranja*, Osijek, 1992.
82. *Ratno kino Royal*, Osijek, 1992.
83. *Žuta podanica*, Osijek, 1991/1992.
84. Gimmik studio production, (172 snimljene *skladbe*), Osijek, 1991/1992.
85. Knjižnica Čunavari buke, Osijek, 1992.

Županija, susret pučke i pop kulture

U županjskom kraju pojavljuje se nekoliko svezaka zborničke i prednografske literature, intenzivna je djelatnost autora iz vizualnih umjetnosti i znakovito je jačanje urbanitetnih ustroja.

Slabo tehnologijsko stanje ukupne kulture i pismenosti. Županjski je kraj u ratu prošao komunikacijski vrlo loše. To je stanje prometne i massmedijske zabačenosti poduprto temeljnom tehnologijskom teškoćom. Naime, u massmedijskom je smislu taj kraj bio slabo opremljen od ranije, iz vremena prije rata, kada je njegova pozicija posve vjerojatno namjerno slabljena. Znakovito je da u županjskom kraju nisu prije rata mogli uopće primati signal hrvatske televizije, dakle nisu mogli pratiti program studio Zagreba...

Agresivno ispiranje izvorno pučkog. Na tako osjetljivom mjestu kao što je potpuna zemljopisna otvorenost prema Srbiji i BiH, a po narodnosnom sastavu gotovo posve hrvatski, čini se da je namjerno i planski islabljiv u primanju hrvatskoga massmedijskoga pisma. Može se tomu pridometnuti podatak o strahovito agresivnom djelovanju u području popularne kulture gdje je snažni signal srbijanskoga radio-Šapca desetljećima ispirao nazočnost izvornoga pučkog, odnosno popularnoga pisma. Bez obzira na to Županija je uobličavala svoje manifestacije upravo pučkoga karaktera, nastojeći u smjeru etnografskoga istraživanja i rada prikupljati i stimulirati izvorno stvaralaštvo. Međutim, manifestacije kao manifestacije, nije im trajati više od vremena izvođenja te priprema i raspripremanja. Ostalo je vrijeme bilo na raspolaganju srbijanskim i b/h pop-kulturnim agresijama koje su nagrizzale baš najprivatniju svakodnevicu. Tako su se brojni izvorni običaji nerijetko izvodili uz najradosniji nastavak - zabavnim dijelom sačinjenim od materijala novokomponirane neautentične kulture iz susjedstva.

Županjski je kraj dakle teško podnosio novonastalu situaciju, ali je presudnim poticajima političara Mateja Jankovića postupno "iskorištavao" stanje rata za ojačavanja u tehnologijskim slikama prosvjete, kulture, umjetnosti i massmedijske pismenosti. U samoj se Županji bitnim naporima prof. Janje Juzbašić Crepić pokreće kroz jake izložbene postavbe *Zavičajni muzej Stjepana Gruberu*, u Bošnjacima se pojačava zvuk lokalne radio postaje, na relaciji Vrbanja - Drenovec - Račinovec - Soljani nezaustavljivo djeluje udruga - ideja *Duhovno hrvašće* (vlčs. Marko Đidara, Jakša Šestić, Andrija Matić te Matej Janković) kao svojevrsan kulturnoinformativni centar objedinjen silnicama prostornog sjećanja na pučki - povijesno zapamćenu Cvelferiju.⁶⁷ Zbornik *Vodič iz rata* o

⁶⁷ Janja Crepić Juzbašić, u časopisu *Hrvašće* (Drenovec, 1996.) napominje: "Cvelferija je naziv za određenu teritorijalno područje koje je u vrijeme Vojne krajine pripadalo pod upravu 12. kumpanije (njemački zvičf = 12 u hrvatskom jeziku izgovara se evelf i otud naziv evelferija)", broj 2, str. 78.

županjskom kraju bilježi njegovu povijesnu graničarsku poziciju iz vremena turskih upada u Zapad.

Također *Vodič* bilježi i pojedine starije kulturne manifestacije *Konji bijelci* u Babinoj Gredi i *Šokački divani* u Županji. Na taj se način popularnim jezikom naznačava identitetno njegovanje baštine "šokaštva". Ta je baština, dakle, izložena spomenutim opasnim virusom - sasvim doslovno pridošlim s Istoka.

Srce Šokadije - srce Cvelferije. A kada je riječ o šokaštvu, tada je nešto poznatija krilatica vezana uz nedaleke Vinkovce, krilatica o Vinkovcima kao gradu koji je "srce Šokadije", pa se tako i *Vodič* o "šokaštvu" temeljitije ispituje uz predstavljanje toga grada,⁶⁸ i tamo se dakako spominju i sljedeći pisci: Ivan Kozarac, Josip Kozarac, te Joza Ivakić. Pa dok Joza Ivakić u svojim tekstovima piše o prostoru oko Vinkovaca, Broda i Županje, a samim se svojim profesionalnim djelovanjem vezuje i uz Osijek, u tome slavonsičko-šokačkom tkanju⁶⁹ Kozarci manje izravno "opisuju" kakvu zemljopisnu ili povijesnu priču o Šokeima, a više rade posve izravno: smještaju priče svojih proza upravo u lokalitete Cvelferije.

Međutim, tu je još i nespomenuta Mara Švel Gamiršek koja u te prostore, sa središnjom Vrbanjom, smješta niz "portreta nepoznatih žena", koji popularnim tonom i intenzivnim trač-zapletima navode na nedavnu opasku o "šokačkoj Santa Barbari". U svakom slučaju, županjski kraj svojom dosljedno ravničarskom slikom otvara svoja polja sintetičnom zapažanju Zvonka Makovića o rijekama (i šumama) kao genetskim šiframa Slavonije. To iskonsko slavonsko ravničarstvo pretakano u pismo snažne književnosti žalost je isuviše često ranjavano, od upada izravnih vojnih ratova do medijskih stratejskih prljanja.

Nema nikakve dvojbe o tome da je samo šokaštvo, usprkos svim povijesnim lošinama sačuvalo svoj identitetni osjećaj, dapače velika slavonska sela oko Županje imala su u najtežim trenucima dostatno zavičajne i lokalne snage za samozaštitnu brzu mobilizaciju u godinama domovinskog rata (umjetnici Branko Bazina⁷⁰ i Duško Begović,⁷¹ primjerice, pokazuju svoj privatni gest, ratuju, reagiraju, ostaju). Pitanje je, međutim, u kojoj se mjeri sada može osloboditi snagu izvornih zgusnuća identiteta, onu snagu koja je već povišeno estetski pohranjena i u misli Mare Švel, u misli koja je jednostavno ali intenzivno bilježila pismo složenih i njegovanih umijeća, običaja, a izloženih virusu već opisanoga povijesnoga umora od stalno nužne obrane. Vidjeti je kod Švelovice izvjesnu obiteljsku konzervativnost, nesklonost ne samo "strancima-došljacima", nego već i nesklonost vedrini, te često tragično i neironijsko zatvaranje u nepovjerenje, kao i čest krah zbog "ispada" naivnosti, iskrenosti... Znači, zavidan će broj književnika i drugomedijskih umjetnika za tkanje svojih tekstova upotrebljavati prototekstno "šlingerajsko" umijeće pučke kulture županjskoga kraja. Tom kraju, upozoravaju njegovi političari, međutim, još uvijek treba velike pomoći i tehnologijskom potporom u prostorima pismenosti (kulture, massmedija i umjetnosti), ali i potporom u egzistencijalnim temeljima toga kraja, u njegovu nezamjenjivu osloncu na plodove zemlje.

⁶⁸ *Vodič*, Vladimir Rem, *Šokadija i Šokei, Županjski vijenac*, Županja, 1994., str. 151.

⁶⁹ Usp. V. Rem 1992. Bjelodani u osječkoj *Kajničenoj reviji* studiju *Šokei, u vrblozi povijesti*, 1993. u Vinkovcima 68ka brošuru *Tko su Šokei*, a 1994. *Županjski vijenac* prenosi nešto reduirani tekst otiskan u Vinkovcima.

⁷⁰ Ostaje djelovati u drvetu.

⁷¹ Ostaje pucati, iza drveta.

Županjski vijenci. O tome svemu ponajviše će se moći saznati u zborniku *Županjski vijenci*, objelodanjenju prije dvije godine, uređenoga rukom medijskog ratnika Mire Maričića, inače Županjca (profesijom dugogodišnjeg Brođanina) za rata smještena u Osijeku, a zadužena skrbiti o masmedijskim pismima na crti ukupnoga dodirnoga i okupiranog područja Istočne Hrvatske.

Taj će zbornik upozoriti i na Ferdu Juzbašića, esej će Katice Čorkalo pristupiti Juzbašiću s gledišta njegove anakrone postromantičarske poezije, ali će implicitno taj esej ukazivati i na poziciju "prvoga županjskog pjesnika"⁷² smještenog u posljednja desetljeća devetnaestog stoljeća. Otvorit će se tim esejom i mogući razgovor o Juzbašićevoj anticipaciji vedrorečarskoga lika Đuke Begovića, kao i o Juzbašićevu kasnom bidermajeru. U tom smislu, s tragovima izrazito srednjoeuropske gradske lirike, Juzbašić se pojavljuje kao zanimljiv filter pogledu na pismo kulture prostora u kojem je ponikao i u čijoj je blizini uglavnom i djelovao, sa znakovitim poznavanjem nekoliko jezika, s neproverenim natuknicama o pokojem prijevodu austrijskih pjesnika...

U tome će zborniku biti objelodanjena i opsežna studija-esej o Šokecima, te etnografske smjernice iz istraživanja već spomenute Janje Juzbašić Crepić. Zbornik nosi i pamćenja početaka ratnih zbivanja, pamti ratne žrtve svojega kraja, imena postrojbi koje su ga branile... itd. Povijest pop kulture, također...

Može se istaknuti da je gotovo monografskog oblika i složenosti te je svojevrsna usporedna dopuna *Županjskim zbornicima* objelodanjenim 1992. i 1993., te uvjerljiva najava kakve buduće temeljite monografije.

(Ratni će svjetlopisac Josip Nikolić imati što priložiti takvu projektu, upozorava nakon *Vodiča* i ovaj *Vijenci*.)

Pojačani zvuci urbaniteta. Uvjerljivo se pokreće seoski povremenik *Tena*, urednički vođen koncepcijom Ivica Čosića Bukvinog, koji će u producerskom ruhu obližnje *Priestlaičice* prirediti i svojevrsne sveske za moguću monografiju Vrbanje, toga, s Drenovcima, inače najvitalnijega cvelferijskog sela.

Nije na odmet natuknuti kako je u Bošnjacima već dvadesetak godina djelatna i tonski studio *Rococo* Želimira Babogredca, studio koji je svojom opremljenošću svojedobno privukao i *Parni Valjak* i niz main stream glazbenih skupina sa scene prijeratne države, a inače je bio gotovo mecenatski prostor poticanja visokourbane vinkovačke rock scene. Tamo je snimljen i kulturni prvi album glazbene skupine *Majke*...

Tri će godine, u paketu s prekosavskom ratnom slikom, županjski kraj trpjeti strahovit ratni teror "povremenih" rijetkih granatiranja, što će nakon početnih događaja krajem devedesetih, najdosljednije pratiti vinkovački Hinin dopisnik Davor Runtić. On će kroz svoju seriju ratnokronoloških knjiga, nažalost jedinstveno povezivati događajnu vrpцу sudbina Vukovara, Vinkovaca i Županje, i tu će nadopisivati u izvješnom smislu ono što će nešto sintetičnije, s nadostavljanjem prema Osijeku, te globalnom političkom kontekstualizacijom, obavljati i žurnalističko pismo Mladena Keve.

Znakovito je da u Županji na ironijskoj ideji spram dugosvirajuće županjske "opće opasnosti" nastaje i lakoglazbeni teškometalni glazbeni sastav imena *Opća opasnost*. Ta vrlo profesionalna glazbena skupina krajem devedesetih četvrtih uvjerljivo

dolazi na vrhove pop-rock lista hrvatske pop glazbe i, na tridesetogodišnjicu od davnih županjskih *Lotosa*, postaje jednim od signala uspinjanja urbanitetnog senzibiliteta samog gradića Županje.

Životno napajanje sa pučkih izvora. Tako s jedne strane imamo profinjena (spontano-poučna) osjećajna čuvanja jezika i pamćenja u pučkim tekstovima Đuke Galovića, a s druge strane tehnologijski ulazak novog popularnog jezika.⁷³ Pučki se izvori susreću s popularnim kultiviranjem prostora koji se s pučkih izvora životno napaja. Tu je neusporediva šansa županjskoga kraja isprati naslage susjednih populističkih taloga. Prihvatiti dakle svoju vlastitu popularnu kulturu, pop kulturu nastalu u vlastitoj proizvodnji, vođenu vlastitim sluhom.

Odnedavna je u prostorima kulture i profinjenija kazališna ponuda, a stiže iz pravca *Festivala glumca*,⁷⁴ festivala koji namjerava svake godine Vinkovcima, Vukovaru i Županji ponuditi na uvid ponajbolje iz komornije produkcije hrvatskih kazalištaraca. Bude li se taj, opet manifestacijski, ritam razvukao i na ostatak godine, te na hvatanje kakva stalnoga ritma, a to je zna se jedino osiguranje nazočnosti, županjskome je kraju uistinu krenuti dalje od onog što iskonski nikada nije ni bilo blizu, osim različitim vrstama ratova (od vojno-oružanih do propagandno-medijskih).

Sve te povremenosti i pojedinosti - dovedene do, rekoh, kakva stalnijeg ritma, a zajedno s temeljnim npr. ratnodokumentarnim radovima kakve, primjerice, Zavičajni muzej Stjepana Grubera izvodi, poduprte brojnim i nažalost ne navedenim zavičajnim istraživačima i djelatnicima, političarima koji će im poput Mateja Jankovića ili Ivana Bukoveca pružati svaku materijalnu i duhovnu potporu - osvjetlit će u suvremenosti baštinski inače bogatu sliku toga kraja.

Izbor iz literature

Priče

1. Plazibat, Marinko, *Tango Tena*, Osijek, 1993.

Memoarska proza

2. Kovačević, Marko, *Povratnik*, Račimovec, 1995.

Multidisciplinarni zbornik

3. *Županjski zbornik*, Županja, 1992.

4. *Županjski vijenci*, Županja, 1994.

Katalog

5. *Županja i županjska Posočina u domaćinskom ratu* (katalog dokumentarne izložbe), Županja, 1995.

Periodici

6. *Tena*, Vrbanja, 1992/93.

Kolumne/serija/interdisciplinarni projekt

7. *Duhovna krašća* (tribina, časopis), 1992-1996.

⁷² Dakako da latinski izvor riječi *popularan* ukazuje na istoznačje s riječju *pučki*, međutim visokomodernističnu programatsku rekodifikaciju tu oznaka doživljava krajem 50-ih i 60-ih, napose početkom pop-art strujanja, radom Andyja Warhola.

⁷³ Mudar, velik posao "starog" slavenskog kazalištarca, prof. Himze Stuhnovića.

⁷⁴ Usporediti u: Vladimir Rem, *Slava Panonije*, Vinkovec, 1980.

Valpovo/Belišće, prilazak urbanosti

Vodički tekst o Valpovu, kao i o Donjem Miholjcu, Našicama, Orahovici i Slatini, pišu osječki kroatisti prof. Josip Bagarić i prof. Davor Fanton. Njihova je zasluga da je u kratkim predstavljalačkim tekstovima tih gradova za *Vodič* provedena dosljedna shema snimanja antičkih izvorišta (u valpovačkom slučaju Iovalium), potom srednjovjekovne kulturalne/uljudbene sudbine (gradić Walpo), te sudbine obnove kroz izravni austrijski kulturalni doticaj u 17. i 18. stoljeću (u Valpovu je izgrađen Normann/Prandau dvorac baroknoga graditeljskog konteksta). Autori, međutim, uz barok Crkve sv. Marije iz 1722. za kraj toga stoljeća ističu veličinu djela Matije Petra Katančića, kojega u najužem izboru od deset književnih imena što tkaju slavonski sinkronitetni književni obzor, bilježi tekst *Neotradicija* sa uvodnih stranica *Vodiča*.

Valpovo svojega osvjetljalca ratne identitete potvrde ima i u massmedijskom pismu Vladimira Vazdara, pismu koje pozorno bilježi, uza sve ratne smrti, žrtve i razaranja, tihe gradnje kulturnih gesta, ali projektivno, o suodnosu čuvarnih i slanih izvješća s ratišta spram događaja zabavne i kulture okrijepe, skrbi i prof. Ivo Orlić svojim organizacijskim gestama. Neobjelodanjena, ali djelatno nazočna u tim je danima i strategijska suradnja mr. sc. Vladimira Jelkića, koji odgovarajuće "odjeven" pripomaže u osvjetljavanju vitaliteta valpovačko-miholjačkog ratišta. Valpovo je inače, zajedno s Našicama, Miholjcem, Slatinom i Đakovom, mjesto jake uspostave mreže amaterskih literarnih društava koja tiskaju i u najužem datacijskom prostoru SRP korpusa, pohranjujući u zajedničke i odijeljene knjige iskrenih privatno-dnevničkih usjeka boli rata.

Valpovo (nakon osnutka prvoga hrvatskog IPD-a, krajem kolovoza 1991., vođenog prof. Ivom Orlićem) dosta dugo očekuje svoju ratnu kronologiju, ispisivanu ratnim reportažama i izvješćima Vladimira Vazdara, u rukopisu koji kroz autorski potpis i autorove novinarske zadatke (a ti su na početku rata vezani i za Vukovar i Vinkovce

itd.) zapravo izlaže i sve brže prilaznje ratne sudbine tome gradiću, ako ju se prati na prijelazu 1991. u 1992.

U Belišću Senio Lešnjaković u jesen 1991. za Noisekunst nastupe u Čakovcu i Ljubljani, preraduje svoj tekst/skladbu *Kraljica* (o Irskoj i britanskoj kraljici), u kultnu ratničku skladbu *Kračemo na vas*. Prijeteća i tužna, žudi Baranju i Vukovar.

Izbor iz literature Poezija

1. Lešnjaković, Senio/Noisekunst, *Kračemo na vas* [*Trava koja više nije istina*] (pjesma), Osijek - Belišće, 1991.
2. Vazdar, Vladimir, *Sjene rata*, Osijek-Valpovština, 1993.
3. Vazdar, Vladimir, *Sjene rata*, Za Hrvatski radio iz Valpova..., Osijek, Valpovo, 1995.

Monografija

4. Čučić, Vilko, *Valpovština kroz stoljeća*, Valpovo, 1994.

Strip magazin

5. *Kvadrat*, br. 4, Bizovac, 1993/94.

Glazbeni naslov

6. HR Valpovo, *U srcu Valpovštine*, Valpovo, 1992.

Đakovo, duhovna i strategijska okrijepa

Đakovo je srce Slavonije višekratno, kao krilaticu potpisuje đakovački i osječki pučko - popularni pjesnik Pavle Blažek, inače i raspoloženi zavičajni filolog i kulturni animator, istraživač u životopisu i rukopisu prvoga hrvatskog romana, napisana iz ruke Požežanina Miroslava Kraljevića. Đakovo u *Vodiču* prošireno autorski prikazuju dr. sc. Ivica Šešo, kanonik i mr. sc. Miroslava Hadžihusejnović, istraživačka folkloristica. Đakovo je kroz svoju duhovnu institucionalnu infrastrukturu, kao sjedište biskupije, kao grad uzdizanja "... nedvojbena... jednog od najznačajnijih spomenika kulturne baštine u Slavoniji...". Katedrale, što ju je kao svoje djelo ostavio "Strossmayer... iznimno važan političar, veliki kulturni strateg i mecena." (kako kaže Maković); Đakovo je bilo i u ratnim uvjetima⁷⁵ mjesto presudne duhovne okrijepe.

Nije slučajno u poglavlju o Đakovu svoju natuknicu o slavonskom folkloru izložila prof. Hadžihusejnović jer je uz najstarije *Vinkovačke jeseni* Đakovo mjesto druge takve priredbe (*Đakovački vezovi*) zadužene za očuvanje i njegovanje kulturne baštine, akako bi pozornije prebiranje zabilježilo - i implicitno kultiviranje slavonskih antropologijskih paradigmi.

Đakovo je također, i u ratu, čuvar pučkoga stvaralaštva, promiče s Brodom i Požegom inačice *pučkih kalendara* koji pamte i usjeka ratne zbilje u pučkom stvaralaštvu (usporediti sveske *Narodnog kalendara* Čiča Grge Grgina iz 1993. i 1994.). Đakovo u ratu poraću živi i kroz medijsko umnožavanje pa se tako uz "prvu" radio-postaju pojavljuje i kratkotrajni Radio-kaos, vrlo nestabilne, ali i iskreno borbene kritizerske geste koja, međutim, donekle koncepcijski stimulira na odgovor "prvi" radio, Radio-postaju Đakovo. Na njihovu (RP) se institucijsku djelatnost nastavlja i rad Knjižnice i Muzeja Đakovštine, a mladežne kulturne silnice uz skrb mr. Borisa Bijelića ostavljaju sve intenzivnije Tragove.

Vrlo je teško, osim Đakovčanima, zapaziti djelatnost koja bi bila adekvat kolumnističkom/projektom/serijalnom radu. Naime, pored stalno nazočnoga medijskog pisma pisca Adama Rajzla, u ratnim se okolnostima kao jedini kontinuirani rad visoke produkcije zapaža tiho opstojanje popularno-religijske knjižnice *U pravi trznutak*. Izvaninstitucijska gradska slika zadovoljna je pak što mjesto povremenog potkulturnog zgušnjavanja, cafe bar Titanic, nije posve potonuo, nego dapače dao i svoje sasvim tjelesne, kako u Brodu kažu - "Ostaše", između kojih i fanzinskog pjesnika Zdravka Cievarića.

⁷⁵ Dr. sc. Marin Srtak piše prikaz *Ratnoga izveštaja broj 13 (Ratna stradanja Đakovačke i Srijemske biskupije, Hrvatska-počijest sjeverovisinskog područja)*, Osijek, 1994. o stradanjima na području Đakovačke i Srijemske biskupije "... koja obuhvaća područje od Slavonskog Broda na jugu i Viteva na sjeveru do Zemuna i Novog Beograda, (...) Broj se poginulih i ranjenih, zarobljenih i nestalih još povećava, (...) U mjesecu prosincu 1991. godine bilo je 250.000 prognanih i izbjeglih katolika različite narodnosti." Sa župama u Srijemu, u Vojvodini prekinute su sve komunikacije. Rat je biskupiju podijelio na tri dijela:

1. SRIJEM. U srijemskom dijelu biskupije, u Republici Srbiji, svećenici žive s vjernicima u trajnoj neizvjesnosti, podnoseći težinu pritiska na nesrpsko stanovništvo i posljedice ekonomske blokade, ...

2. OKUPIRANI DIO SLAVONIJE I BARANJE. Iz okupiranog dijela biskupije, tj. iz 36 župa, prognano je, odnosno izbjeglo ili otjerano, oko 100.000 katolika (...) Tamo je ostalo nekoliko tisuća naših vjernika, koji žive u teškim uvjetima. S njima su samo dva svećenika: preč. g. Marin Blažev, umirovljeni župnik Branjinog Vrha, sa stanom u Belom Manastiru, i o. Marko Malović OFM, župnik u Hloku.

3. SLOBODNI DIO BISKUPIJE. Slobodni dio biskupije živi pritisnut posljedicama rata. Većina od 150.000 prognanika s tog područja naše biskupije vratila se u svoje razrušene domove i primila izbjeglice iz susjedne Bosne i Hercegovine. U ovom trenutku na području naše biskupije imamo od 85.000 do 90.000 prognanika i izbjeglica o kojima skrbe 'Caritas', 'Crveni križ', Ured za socijalnu skrb i druge karitativno-humanitarne organizacije."

Đakovština u ratu kolovoza je 1993. objelodanjena knjiga ispisana rukom đakovačkih novinara (Zdravka Dean, urednica izdanja), snimatelja, kulturnih djelatnika. Podsjeća da je uz manje izravne artiljerijske napade Đakovo bilo i slavonska bolnica i oaza svih uljudbenih okrijepa, i značajno vojno strategijsko mjesto. Ono je i prvo prihvatilište, nakon vukovarskog ranjavanja, osječkog fotokultera Zorana Jačimovića.

Đakovo je, kao i Našice te Županja, za vrijeme rata sudjelovalo u izradi i potpori temeljne popularne nove knjižnice slavonske baštine *Slavonica*, i tako je svojom nešto mirnijom pozicijom pokazalo kako je upravo to bilo i vrijeme i pozicija za brinuti se o temeljima koje se čuva i brani. Đakovo je poduprlo izlazak iz tiska knjige Nikole Tordinea, Našice Isidora Kršnjavog, a Županja Mare Švel Gamiršek. Tu su još bile i knjige Ivana Kozareca, Rudolfa Horvata i Dobriše Cesarića koje je, kao i one prvonavedene, sve izvedbeno objelodanila i uobličila već spomenuta *Pričačica*, uz pomoć književnih kroatističkih znanstvenika Pedagoškog fakulteta u Osijeku.⁷⁶

Izbor iz literature

Poezija

1. Gjevarić, Zdravko, *Životom protiv života*, Đakovo, 1994.
2. Elez, Lazarov, Ružica, *Potraži me u mojim pjesmama*, Đakovo, 1994.

Monografija

3. *Đakovština u domovinskom ratu*, Đakovo, travanj 1993.

Jednomedijalni projekt

4. Knjižnica *U prasi treantak*, Đakovo, 1992/93/94.

⁷⁶ "Civilno i vojno zapovjedništvo općine Đakovo bilo je domaćin predstavnicima Hrvatskog društva književnika. Članove HKD-a, Zagrepčanima Dubravka Horvatića. Osječane Ante Gardaša i Stjepana Tomaša, te *crnogorskog emigranta* Jevrema Brkovića, đakovački domaćini upoznali su vojno-političkom situacijom u općini i na bojištu, te s mjerama oživljavanja ratom uništenog gospodarstva.

Svojim posjetom gradu i prvim obrambenim linijama predstavnici *Riječi* željeli su na svoj osobit način, umjetnički način, iskazati moralnu podršku hrvatskom narodu, posebice borcima na fronti.", Siniša Kraml, *Crnogorski obraz za srpsku stranu*, *Glas Slavonije*, Osijek, 28. siječnja 1992.

Suburb Donji Miholjac

Kako svi Slavonci znaju, dvorac je iz Donjega Miholja, uz valpovački i monumentalni vukovarski Eltz, kao i niz drugih manjih, ali ništa manje lijepih u znakovitom urastanju u slavonske longitude, izgrađen kao izuzetna građevina posebnoga suprostornog osjećaja. Miholjački je dvorac engleskoga stila i vrlo mlad, čak s početka ovoga stoljeća, ali u niski dvoračkih ustrojstava Slavonije podupire svojevrsan arhitektonski polilog s dvoračkim ustrojstvima srednjoeuropske plohe. Augustin je pak Harambašić književno ime vrlo starih, skoro lakostihovnih nacionalnih snaženja, ime koje, primjerice, Društvo ljubitelja starina iz Donjega Miholja u svojim povremeniciima građe pažljivo skrbi, pripremajući mu i sveukupna djela.

Kolumnistom se toga prostora u ratnim okolnostima može prepoznati Vladimir Vazdar, koji kao i 107. brigada ujedinjuje miholjačku ratnu sudbinu s valpovačko-beliščanskom, pa se upravo u njegovim stranicama mogu naći i podatci o prvim miholjačkim ratnicima "Crnim vranama", ali i o zbivanjima u prosvjetnom, kulturnom pismu Miholja u ratu.

U Donjem Miholju (predratno jakih potkulturnih strujanja!), radiopostaja prikuplja usmjerenost možda najvećim žrtvama rata - djeci. Tako čini jedan od bitnih gesta slavnskoga ratnog pisma, osvješćuje, naime, kao i primjerice Brođani, činjenicu da je izgradnja nacije, izgradnja identiteta nacije, a kolikogod se to činilo zaboravljenim podatkom, pohranjena u školske klupe, u nedimutu prirodu dječjeg pamćenja. *Riječ je o ratu* zove se njihova, poslije i na njemački prevedena, zbirka tekstova školske djece. Dva su teksta uzvrat na gostovanje HNK-ovog recitala *Bljesni sada snagom sunca*, iz proljeća 1992.

Izbor iz literature

Multidisciplinarni zbornik

1. *Godišnjak, br. 2*, Donji Miholjac, 1993.

Dječji radovi

2. *Riječ je o ratu...*, Donji Miholjac, 1992.

"Riječ je o ratu..."

IZDVAJENJE

Prosvjetiteljski, Našice/Durdenovac

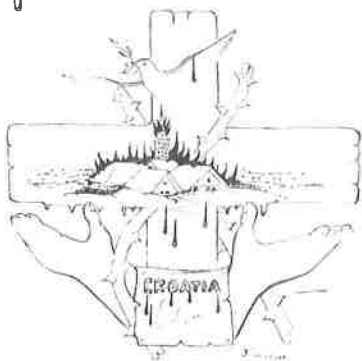
Našice, s prvim spomenom imena starim 770 godina, mjesto su, upozoravaju u *Vodiču* Bagarić/Fanton, iz četranestog stoljeća potječuće Crkve sv. Antuna, izgrađene u gotičnom stilu, a neslučajno jedne od ciljeva, inače na Našice ne osobito usmjerene, razaračke siline rata. *Vodič* će stoga, pored vukovarskih sakralnih objekata (!), vinkovačke Crkve sv. Euzebija i Poliona, dakovačke Katedrale (te biskupskog dvora, Muzeja itd.), komletinačke Crkve, jarminačke Crkve sv. Vendelina, nuštarske Crkve Duha Svetog, osječke Crkve sv. Petra i Pavla, osječke Evangeličke crkve sv. Srea, Svete Rozalije u Ivanovcu, voćinske Crkve Marije Djevice, Crkve sv. Florijana u Četekovcu, novogradiške Crkve sv. Matije u Mačkovcu, a uz niz drugih opisa i navoda o oštećenjima i drugih crkvi i pratećih objekata, uvrstiti u svoje stranice i snimak našičke Crkve sv. Antuna.

Možda je ovo nabranje stradalih sakralnih objekata očekivanije moglo krenuti pisanjem o Đakovu, međutim, uz svu neupitnost dakovačkoga duhovnog sjedišta, potrebno je u prepoznavanju slavonskih točaka ratne svekolike okrijepe, točaka koje i nisu intenzivno trpjele ratna razaranja, izdvojiti Našice, dati im u ratnim okolnostima određeni, dakako ukupni, a ne zasebni, simetrijam u odnosu spram institucijski velikog Đakova. Naime, i Đakovo je izravno manje trpjelo napade, ali je njegova okolica najneposrednije primala snažne udare i bila najneposrednije mjesto takvog uzvata. Sam gradić Đakovo ipak manje izravno uznemiren "diže" se u jačanju različitih gradskih sadržaja te postaje mjesto u koje se i iz Osijeka ponekad navečer odlazi na kavu i Coke. Međutim, Našice u takvoj priči iskaču još puno naglašenije. Naravno da nije riječ o tome kako se Našičani i njihove postrojbe ne bore na bojištima, dapače, našičko-orahovičke postrojbe stalno su na ratištu. Ali, sam grad Našice živi vrlo intenzivno svoj polumir. Rijetka su večernja gašenja svjetla, okrijepe su u svim vidovima ponudene, pa i našički kulturnjaci mogu izravnije i mirnije skrbiti o likovima svojih nedavnih uglednika - glazbenici europskoga uspjeha Dori Pejačević, te velikom hrvatskom kulturnom graditelju i književniku, u njegovim etnografičnim putopisima i, proto-antropologu, Isidoru Kršnjaviju. Dora će Pejačević izazvati osječku suvremenu

pjesnikinju Teu Gikić na ratom "dirnutu" profinjenu epistolu, zagrebačkoga odmjenog i studioznog sineasta Zvonimira Berkovića na esejističnu eklektičnost u zalasku za Dorinom sjenom kroz ustroj njezina kasnobaroknoga našičkog dvorca, a Noisekunst suradnica Katja Šimunić ovit će njezin lik velovima poetičke koreo-obradbe neusporedive sofisticacije. Najjača je našička kulturna, ratno - poratna svjetlost krenula od same činjenice institucijskoga oporavka, od svojevrstne izmeđuinstitucijske mobilizacije. Vrijednost energijske ustrajnosti toga suradničkog tijela već je u proteklih nekoliko godina proizvela neke bitne knjige, skupove, projekte.

SUZE BOLI - ZA SLOBODU

ZBIRKA POEZIJE

Nema načina previdjeti djelatnost toga "tijela" kao mjesto implicitnih i eksplicitnih projekcija. To tijelo iz sve suradničke snage radi na ostvarenjima kojima želi nadmašiti samu njihovu projektivnost. Ali, nikako ne bih uskratilo našičkom, kulturno-prosvjetarskom polilogu značaj impulsivnosti njihova pisma kulture. Ljudi koji ostvaruju taj produktivni polilog nisu bezimni, stoga ih je navesti, kao i ustanove iz kojih se upućuju suradnji: Zavičajni muzej "šalje" mr. sc. Josipa Wallera, Hrvatska narodna knjižnica i čitaonica "struji" kroz prof. Blažu Pavlović Radmanac, Ogranak Matice hrvatske "zastupa" mr. sc. Branko Kranjčev, a nezaobilazno energiju iz prosvjetarskoga smjera ulijevaju kroatistice prof. Marija Pepelko i Silvija Lučevnjak (voditeljica srednjoškolske knjižnice), dok na recepcijskoj potpori nastoji Ivančica Kubica, kroz stranice *Glasa Slavonije*.

O produkciji i projekcijama. Tijekom Domovinskog rata riječju, slikom i zvukom oplemenjivana je turorna i teška svakodnevica. U najtežim trenucima za mladež je organizirana svakodnevna radio-škola *Obrazovne minute* (o čemu postoji uredna pisana i fotodokumentacija u pedagoškoj službi SS Isidora Kršnjavoga), kao i ciklus emisija o našem narodu i tisućljetnom hrvatskom jeziku na kojega nekada Turci, a sada Srbi "nalegoše" silom; emisije su pripremali i ostvarivali našički gimnazijalci s prof. Marijom Pepelko.

Društvo stvaralaca u kulturi *Rima* stalno izdaje pjesničko-prozne zbirke s likovnim priložima, priprema izložbe svojih članova i kataloški publicira svoju stvaralačku i humanitarnu djelatnost.

Zavičajni muzej priprema i otvara niz izložbi u kojima se zrcali duhovna i estetska vrijednost (od etnografskog do avangardnog stila), a osobitu pozornost posvećuju izdavaštvu. Priredena je monografska knjižica o žrtvama Drugoga svjetskog rata u Donjoj Motičini, obnovljeno izdanje "povjesničkih crtica" NAŠICE franjeva o, Placida Belavića te publikacija *Našice na razglednicama*. O svim izložbama postoji kataloška dokumentacija.

Ogranak Matice hrvatske izdaje *Našički zbornik* (s priložima iz lokalne povijesti). Ostvarena je i zanimljiva poučna knjižnica Mije Matezića *Priče bez naslova* (s nenametljivom, ali poučnom glagoljicom i umjetnički vrijednom naslovnicom). U povodu 150. obljetnice rođenja dr. Isidora Kršnjavoga obnovljeno je u suradnji s Franjevačkim samostanom u Našicama izdanje njegovoga dvodijelno komponiranog romana o sv. Franji - *Božji vitez i božji sirotan*, a održan je i znanstveni skup koji je osvjetlio njegovu svestranu stvarateljsku djelatnost.

Promišljanje (zavičajne) kulture kristaliziralo se i u obilju drugih prigodnih tiskanih, a nadasve glazbenih ostvarenja koja su pratili snažni scenariji i verbalno-grafički zapisi, poput glazbeno-scenskog kolaža *Dora* u povodu 110. obljetnice rođenja Dore Pejačević; u okviru III. memorijala likovnu je mapu Dorinih *Mimijatura* izradio prof. Marijan Slakić, a promovirana su i notna izdanja te održani koncerti Dorinih djela. U pripremi je IV. memorijal s temom *Slavonski skladateljski krug*.

Našičko pismo kulture. Visok našički kulturni intenzitet izlaganja identitetne zavičajne gramatike sukladan je intenzitetima uočenim i u ratom izravno zahvaćenim prostorima Slavonije. Međutim, "našičko pismo kulture" zaseban je slučaj jer spram "ratničkijih" izvoda SRP funkcionira kao recepcijski osjetljivo pismo, skrbno i nacionalno neupitno, ali osim kroz dječje i amaterske zapise izravno ne producira tematska zaokupljanja ratom. Istovremeno s trajanjem rata našičko pismo funkcionira

kao ono što se u drugim slučajevima promatra baš kao pismo "drugog vala", kasnijeg "odgovora", i ne pripada datacijskom polju SRP 1991.- 1994.

Najuža recepcija SRP izvoda. Primjerice Našice u veljači primaju ZPA i kazališnu koreo izvedbu *Crnobijela*, odnosno fragment iz *Madrid Cafea*, kasnije stiže i koncert Noisekunst Banda⁷⁷ (IPD organizator Zlatko Helebrant), začudujući primatelje svojom energijom i eklektičnim porukama, nenadanim žanrovskim govorom snage i melankolije.

Durđenovčani i Somborska grupa. Knjiga Branka Vrbošića o somborskoj grupi također je dio "drugog vala" ratom zaokupljenog pisma. Dakako da su sudbine tih durđanovačkih ratnika u jednom preširokom i nemilosrdnom smislu dio slavanskoga ratnog pisma, ali onoga dijela koji pripada prije svega najuže tjelesnoj povijesti Domovinskog rata, onoga dijela koji je uže mišljeni, demetaforizirano mišljeni korpus SRP, i izazvao u stanje refleksije, savjesti i štovanja. Jedna Noisekunst scenaristička zamisao 1993. ulazi u producentski uvid Slavonske televizije, namjeravajući prirediti rekonstrukcijski film, serijal o "Somborskoj grupi". Dakako, bilo je prerano.

Izbor iz literature

Poezija

1. *Sve oči - za slobodu*, Našice, 1992.

Roman

2. Vrbošić, Branko, *701 dana pakla*, Osijek, 1995.

Spomen- spis

3. *Donja Motičina 1941. - 1948.*, Donja Motičina, 1992.

Dječji radovi

4. *Rima*, Našice, 1993.

5. *Rima*, zbirka pjesama i likovnih priloga, Našice, listopad 1995.

Izbor iz literature (Orahovica)

Periodici (časopisi i novine)

1. Hrvatski vojnik, br. 1, Orahovica, 1992.

2. *Zavičaj* - glasilo za kulturu, znanost i umjetnost, br. 5-6, 1994., Slatina, Orahovica, Pitomača, Virovitica, 1994.

Katalog

3. Molnar, Franjo, *Franjo Molnar*, Orahovica, 1994.

4. Grgac, Eleonora, *Dar zemlje*, Orahovica, 1993.

Plakat

5. Molnar, Franjo, (plakat-letak, grafiti),

Dok monosiu zpme - Muze ne šute, Orahovica, 1992.

Glazbeni album

6. Tamburaški sastav Ružica i grupa Kaktus, *Donobranci Orahovici*, Orahovica, ožujak 1994.

Orahovica, između pučkog i akademičkog

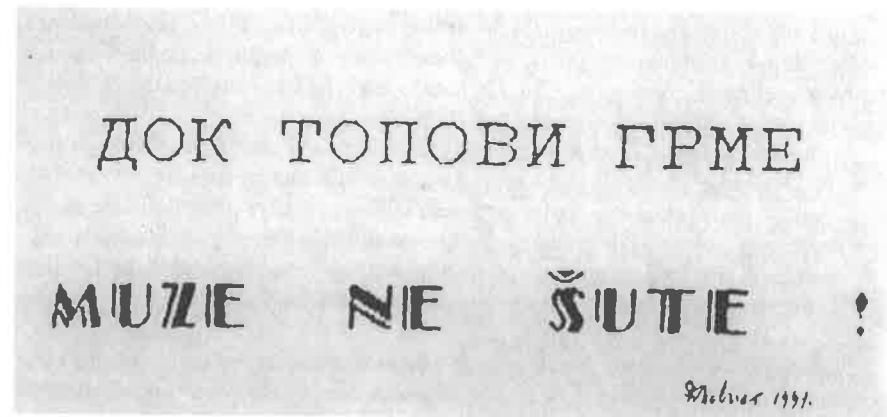
Orahovica je grad koji ispunjava već kraj osamstoljetnice od svojega prvoga zapisanog imenovanja, a nedvojbeno je u smislu uljudbenoga traga ponajjači njezin "zapis" graditeljski ustroj srednjovjekovnoga grada Ružica s datacijom iz 13. stoljeća. To je, dakako, zapamtio i tekst Bagarić/Fanton iz *Vodiča*, a opisom o kontekstu ostalih hrvatskih srednjovjekovnih gradova Maković napominje da je Ružica "Jedan od najvećih takvih gradova", gdje ta tvrdnja naliježe uz popis ostalih slavonskih tragova graditeljskih struktura toga tipa: Ilok, Đakovo, Šaregrad, Erdut i Kolodvar, na istoku, te kao drugo rubište, dakle na zapadu Slavonije, Pakrac i Cernik.

U "svojim" ratnim godinama Orahovica zapravo uglavnom kroz svoje ratnike i 132. brigadu sudjeluje u životu srećom nešto udaljenijeg bojišta, a od tragova pisma odgovora na rat posebno su zanimljivi biltenski svesci pripadnika tih postrojbi, svesci nazvani *Hrvatski vojnik*, ispunjeni različitim aktual-odjecima, između kojih se duhovitošću stihova nameće ime Ivica Grgurića.

Orahovica inače 1991/92/93/94, također otvara svoje kulturne prostore recepciji⁷⁸ gdje je, naravno, uočljivo skrb usmjerena Vukovaru i kroz foto-izložbe i kroz apelativne akcije, primjerice iz jeseni 1991. i također izložbu *U ime 400 članova Gradske knjižnice u Orahovici kažemo veliko NE ratu u Hrvatskoj*, pa književne susrete, primjerice s Antom Gardašom krajem 1992. Kroz prosvjetarske se matrice uočava okretanje zavičaju pa se stoga u najdjelatnijoj gradskoj ustanovi u kulturi, Gradskoj knjižnici Orahovica, priređuje i učeničku monodramu *Tena*, predstavlja se knjiga *Slavonijo, zemljo plemenita* te *Baranja* Mirka Hunjadija. Priređuju Orahovčani i visoku skrb o svojem Stjepanu Ivšiću, velikanu hrvatske filologijske misli te ustanovljuju stalnu priredbu/znanstveni skup *Dani Stjepana Ivšića*. Dakle, napad na identitetno, nesumnjivo temeljno mjesto radanja rata, Orahovica je iskoristila za sjetiti SE, Pored Molnara, likovnom se složenom osjetljivom gestom orahovičkoj kulturnoj recepciji obratila i Eleonora Grgac, čiji bi rad u dijelom glaziranoj terakoti (bez serije *Mojemu ocu, Ruže za moju Slavoniju, Slavonska patnja, Crvene ruže za ubijenu pticu*) bio ozbiljna uskrata za tim radovima uznemiren osjećaj izjednačenja osobno/identitetno/nacionalno, osjećaj nježno - ženski uvjerljivim intenzitetom ponuden 1993. Orahovici.

Molnarovo zavičajništvo. Najjasnija refleksija orahovičkoga ratnog pisma rad je Franje Molnara, autora koji u ratu sudjeluje i kao osječki ratnik i kao član *Osječkoga ratnog ateliera*, a poratno osvjetljava skulpturom i čitanjem stroge neozbiljnosti i lik suzavičajca, književnika Rode Rode (sa Zdenačke pustare), svojedobno (prijelazom stoljeća) visoko popularnoga germanskog pisca, tematski često anegdotski i opsežno zaokupljena Slavonijom. U orahovičkom kraju tamburice podupiru energiju ratne svakodnevice, ispjevava se i lokalna borbena davorija, a Bankovčanac, slikar Franjo Molnar, ispisuje lucidno tipografsko komentiranje susreta i razlaza dviju uljudbi kroz artgrafit *Dok topovi grme* (ćirilicom), *Muze ne šute* (latinicom).

⁷⁷ "Rock - postava NOISE SLAVONISCHE KUNST kao dio globalnoga istoimenog multimedijalnog projekta odsvirala je u subotu navečer, 11. travnja 1992., doista nezaboravan koncert u prostoru orahovičkog caffea BLUES. Pripadnici HIV-a i civilno pučanstvo okupljeno na koncertu, koji je započeo u 19 sati i trajao do 22 sata, moglo se tako posve lako in live uvjeriti kako je upravo koncertna prezentacija osnovni i kapitalni adut rock - postave NOISE SLAVONISCHE KUNST". Delimir Rešicki, *Vrisak Osijek, crnog Slavonija, Glas Slavonije*, Osijek, 13. travnja 1992.

⁷⁸ "U petak, 4. svibnja 1992. godine u našičkom disco-clubu Paradise održan je koncert alternativnog osječkog banda Noise Slawonische Kunst (...) u organizaciji Informativno-propagandnih djelatnosti Operativne zone Osijek i 132. našičke brigade.", Kristina Pajek, *Pripreme uoli turneje, Glas Slavonije*, Osijek, 4. svibnja 1992.

Slatina, klasična i popularna suzvučja

Slatina je također mjesto gotovo osamstoljetnice od prvoga spominjanja i mjesto kultiviranja antičkog sjećanja, podatka o najstarijem poznatom urbanom ustroju koja se nalazi u podlozi današnjega grada. Sa sjedištem na prometnoj longitudinali Osijek-Zagreb, osjetljivo je bila i zanimljivo mjesto ratnim zamislima prekidanja spomenute erfe, te je nalijeganje slatinskoga brdskog šumskog zaleda bilo ne samo predratna strategija tamošnjega življenja, nego i smjer srećom brzo slomljenih ratnih operacija.

Ratne slatinske postrojbe izuzetno raspoloženo dolaze poduprijeti osječku obranu, koja je već privukla u svoje Zapovjedništvo OZ dr. sc. Ladislava Bognara, inače prvog stratega slatinske obrane, ali i napada. Ivica Vrkić, mudri i energični voditelj IPD-a OZ Osijek, tako uz kulturnjake i massmedijske znalce u svoj izabrani sastav oblikovatelja IPD-obrane ukupnog prostora Slavonije i Baranje, privlači i toga, bivšeg zapovjednika Slatinske brigade, stručnjaka u prostoru pedagoških znanosti.

Što se tiče slatinske slike u *Vodiču*, ona je u prvom redu usmjerena Voćinu i Četekovecu, mjestima prvih postborovskih nastavaka monstruoznih matrica rata, Vrlo stare crkve tih dvaju sela, s početka i sredine ovoga tisućljeća, simbolično su i teško razarane.

Ono što *Vodič* ne navodi, a mogao bi, ime je uglednoga suvremenog hrvatskog pjesnika i proznog autora Mirka Jirsaka, koji je ratno ranjenoj Slatini uputio 1991. stihove uvjerljive zgroženosti, atipično intenzivno za poetski tekst, gradeći svoj osobni užas od štovanja žrtve i njena punog imena te identitetnog koda, posve jasno signaliziranoga, Slatina se, dakle, veći dio rata drži udaljeno u ratištu te prikuplja svoja institucijska ustrojstva u 1994. najavljeni monografiju grada, u međuvremenu, pažljivo se prisjetivši svojega glazbenog svjetski uglednog velikana - Milka Kelemena.

Mila i sunčana Slatina (prema stihovima slatinske budnice). U Slatini krajem '91. rasterećenoj četničkoga južnoga i brdskog zaleda, nošena identitetnim osjećajima radio se postaja preimenuje u Radio Marinianis, sa simboličnim prizivom rimskoga uljudbenog urbaniteta. A svoju identitetnu kulturnu suvremenost Slatina pretače u krhko-rimne zanosne stihove glazbene skladbe, neobudničke pjesme *Moja Slatina*; očitom recepcijskom žudnjom suvremenosti, travnja '92., iznenađuje se ugošćenjem Noisekunst banda.

Izbor iz literature

Periodici (časopisi i novine)

1. *Zavičaj* - glasilo za kulturu, znanost i umjetnost, br. 5-6, 1994., Slatina, Orihovića, Pitomača, Vinovitica, 1994.

Glazbeni naslov

2. *Moja Slatina*, Slatina, 1991.

"Požega - Atena"

Vallis Aurea. Prema autoritetu monografskog prikaza suvremenoga hrvatskog pjesništva Zvonimiru Mrkonjiću, njegovu iskazu sa književne večeri jeseni 1994. u Osijeku, Požežanin je Boro Pavlović najveći živući hrvatski pjesnik. Tom je prigodom Ogranak MH Osijek prikazivao svoj reprint Pavlovićeva intermedijalnog pjesničkog remek - djela zbirke *Novina*, iz 1954.

Boru Pavlovića izdvaja i akademik Dubravko Jelčić u svojem tekstu za *Vodič*, mini eseju naslova *Zlato požeške doline*. Jelčić je na 750-godišnjicu prvog zapisivanja imena Požega objelodanio, dakle 1977., knjigu eseja i portreta požeških književnika naslovljenu *Vallis Aurea*, preuzimajući rimsko ime požeške doline za svoju monografiju, u kojoj portretira dvadesetak autora, od Antuna Kanižlića pa, kako samo kratko nabrajajući izdvaja *Vodič*, kroz Josipa Eugena Tomića, Miroslava Kraljevića (autora uglavnom prvog hrvatskog romana - pretiskanoga početkom 1994., pa u 1995. još jednom u gestama zavičajničke obnove same Požege, pa *Slavonice*), do Dobriše Cesarića te Pavlovića i Matka Peića.

Sukladno i drugim slavonskim identitetnim ukazivanjima (primjerice V. Rem o Brodu, antičkoj Marsoniji) na kultiviranje uljudbenih tragova, kroz Jelčićev se tekst također počinje od antičkoga pamćenja i amblematskog preuzimanja ne samo ukupnoga naziva doline, nego i samoga naselja što je u arheološkoj podlozi današnje Požege, imenom Incerum. Uglavnom, požeško uljudbeno zgušnjavanje i povremeno slabljenje dade se vidjeti i kroz Jelčićev esej koji, dakako, ističe i srednjovjekovni kompleks Rudine, za koji će monografski Maković istaknuti: "... Od samostanskog su kompleksa najznačajniji brojni kipovi koji spadaju u sam vrh hrvatske romaničke umjetnosti...". Tu je i kasnosrednjovjekovni Kaptol kao utvrda koja će u 18. stoljeću u unutrašnjost primiti baroknu Crkvu Sv. Jurja.

Požeški je barok onaj sinkronizirajući ustroj koji će zgusnuti sliku požeškoga kulturnog identiteta i kroz: (1.) urbanitečno poštovanje starijih graditeljskih tragova, ali i kroz, kako u *Vodiču* upozorava uvodni tekst o slavonskoj kulturi/književnosti, (2.) književno pismo Antuna Kanižlića, jednog od *kondenzatora stanja* u hrvatskoj/slavonskoj književnosti 18. stoljeća: poetički okašnjelih s onim anticipantnim poetičkim vrpceama.

Uglavnom, u nizu ogleđa o velikoj požeškoj kulturnoj i umjetničkoj baštini, s nezaobilaznim slikarskim velikanom modernih europskih sinkronizacija na kraju 19. stoljeća, drugim požeškim Miroslavom Kraljevićem, pojavljuje se i dosjetka Požega-Atena.

Uz Divalentov galaksiju. Nadostavi li se upravo na ovom mjestu tema povezanosti s Osijekom, onda se nailazi na vrlo česte recepcijske veze dvaju gradova, što se nije završilo nakon davnog zastajanja strategijski neusporedive osječke tiskare Martina Divalta, niti je prestalo "osječkim godinama" Dobriše Cesarića, ili se pojavilo samo obnovljeno kroz pretisak *Novine* Bore Pavlovića, nego je posebno snažno trajalo na polju podkulturalne mladežne slavonske umjetničke scene tijekom osamdesetih. Sa svim se tim i drugim recepcijskim aspektualijama u vezi ratni rektor osječkog Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera, voditelj Katedre stare i nove hrvatske književnosti na Pedagoškom fakultetu u Osijeku, prof. Stanislav Marijanović, dosjetio na krilatice Požega - Atena uzvratiti s Osijek - antena.

Malo je nedostajalo pa da se, kao i slučaju Osijeka, o Požezi može smisliti još jedna sintetizacijska dosjetka: Požega od Inceruma do Married Body. Međutim, rat je zaustavio proizvodnju osječkoga SKUC-a, upravo u trenutku kada je album požeške glazbene noise-skupine potpuno studijski završen (Babogredac i studio Rococo) i umnožen u dvama tzv. "masterima", dakle podlogama za umnožavanje tonskog nosača. Nažalost, obadva su mastera u ratu zagubljena, a hrvatska je glazbena scena ostala bez materijala pune svjetske noise-grunge sinkronitetnosti.

Fanzinska kultura. I u ratnim je okolnostima ta svojevrsna kulturna unutargradska alternativa, pohranjena u djelovanje velikog broja samizdatnih časopisa, poznatih pod nazivom fanzin, nastavila raditi, u najužoj vezi sa gradskom i regionalnom rock-scenom, vrlo se uzorito u svojem žanru držeći zanimanja za (1.) amatersku literarnost i (2.) glazbene tzv. "indie"-izričaje, te ponekad, a i obilježno često, ustrajući u odnosu spram zbilji na eskapizmu. Warhead, primjerice.

Kolumne. Kolumne u ratnoj Požezi piše, za *Požeški list*, Ivan Jakovina, nastavljujući vlastiti i predratni ulazak u taj žanr. Jakovina je uzorito literaran, u toj literarnosti komunikativan i popularan, zavidno eklektičan i intenzivno uronjen u slike, srećom, Požezi kratkotrajne neposredne ratne opasnosti (17. rujna 1991. do 2. siječnja 1992.). Istražujući povijesne paradigme požeške ugroženosti različitim ratovima te šerajući kroz povijesne refleksije požeškoga kulturnog identiteta (Luka Ibrišimović 1688., pa Julije Kempf 1924., ... itd.), također putopisno prolazeći Požezi usmjerenim okruženjem (Papuk, Psunj, Lipik, Jankovac, Velika...), Jakovina sublimira prostorni kod požeškoga kraja te ga pretače u mudro i pučki jasno osvjetljenje inače težinom tamnih dana. Fotokolumnistima, njihovom snimateljskom ustrajnošću, mogu se primati svjetlopišni dokumentatori Dušan Mirković, Slavko Didović i Željko Lukić.

Dnevnik. Mato Nosić piše dnevnik ratnika uronjen u njegov intertekstualni zavičaj. On, naime, zbija retke faktografskih ratnih slika u mjestimične literarno pomaknute fikcionalizacije. Te su pak stimulirane nerijetko raspoznatljivim literarnim suodnosima koji nisu nikakav eskapizam, nego dapače trenuci punoga osvjetljavanja vremena koje se živi, svjetiljkom "slabe" misli, dakle one koja se ne nadnosi autoritarnošću, nego blago i sofisticirano više grije no što svijetli, ali tako oplemenjuje refleksije savjesti. Skanjujući se poruge, razumijevajući. Obraćajući se samo onome bližnjem, a ne prosvjetljujući navodno kolektiv, gardom čuvenog vođe.

Nosić profinjeno čita svoj ukupni tjelesni i duhovni zavičaj, osjećajući ga više nego ikada jednim tkanjem,

Postrojbena glasila. I požeška brigada radi svoj bilten te kroz njega izmjenjuje oštra samohrabrenja s oštrim borbenim uzvicima, mjestimično bilježeći iskreno-naivističnu i intimističnu skrb za obitelji i druge bližnje. Najoštrij izdanak te "oštrine" glasilo je Udruge hrvatskih dragovoljaca Domovinskog rata Ogranka Požega, naslova *Hrvatski vitez*, s prvim brojem na samom rubu interesa ovoga SRP istraživanja, naime u prosincu 1994. Njihova je dosljedna borbenost uzorita, a povijesne korelacije u kojima je izlažu često emblematski literarne.

Požega, koja se, kao i Virovitica i Slatina, srećom brzo riješila i JA i četničkih skupina u selima svoje zapadne unutrašnjosti, u svojem je kultur- otporu ratnom zlu posegnula za najjednostavnijim izvornim imenima iz svojega kraja (pjesma Branka

Polića *Zlatna dolina*, prema rimskom toponimu Vallis Aurea; oni to ne čine jedini, npr. Vinkovčani će također u vremenu rata istaknuti i dragati svoje rimsko ime Cibalae, te se u gestu obraćanja najznačajnijim svojim ratnim gostima pozivaju na dva rimska cara protoVinkovčanina te na kip Fortune - odljevak s autentičnoga vinkovačkog nalazišta!). Imenima svoje temeljne osjećajne zaokupljenosti; (pjesma Nikice Obrana *Domovina*, osnovnu je ratnu pjesmu - poruku izrekla himnom jake i djelatne požeške brigade, te je beskompromisno uglazbila: *123-a ide dalje!*, provlačeći tu (to je tipska tvrdnja djelatnih hrvatskih brigada slavonskog prostora!) tvrdnju istoimenim dokumentarnim videokronologom Mladenka Krstanovića (za autorizirani montirani rad *Vrijeme rata* iz sveukupnog materijala nagrađen je izborom u prvu dokumentarnu sekciju svjetskog festivala dokumentaraca u Argentini). Snimci su autentičan zapis bitke u Kamenskoj iz studenog 1991. Požegu će u ratu posjetiti i *Madrid Cafe* u izvedbi ZPA.

Recepcijska otvaranja požeškog pisma kulture. Zahvaljujući Gradskoj knjižnici Požega i Ogranku Matice hrvatske u Požezi, vrijeme od 1991. do 1994. nije vrijeme bez primanja obavijesti o produkciji iz drugih hrvatskih prostora, gdje je, dakako, posebno stilizirana slavonska slika. Tako se uz pučke medije (kalendare) otvara određena koherencija u skrbi o suvremenosti i slavonskim komunikacijama, gdje se osobito izdvaja i djelatnost Galerije Hajdarević, abmlematskim zvukom imena i skladbi zavičajnost podvlači i tamburaški ansambl *Duka Begović*, a velika je šteta što izložba *Požega art primitive art* nije katalogizirana.

U snaženju požeške kulturne slike potpisala su se na brojne radove sljedeća utjecajna imena: Željko Balog, Dubravka Sokač Štimac, Željko Muljević, popularni prosvjetitelj glazbene scene Veljko Škorvaga, Marija Bajt, a osobito se kao priredbovna zanimljivost ističe u prostorima vizualne kulture filmski i video festival jednodimenzionalnih filmova.

Požeški ratnodokumentarni "film", njihov niz izvoda iz korpusa SRP, teško je uvidan, ali je nedvojbeno inkompatibilitetno osjetljiv.

Prilozi/prikazi

(N. Prkačin)

Sjećanje na sada i kompilacijska smrt. *Nada Prkačin: Tamo gdje nema rata (knjižnica Mali dukat, Slavonska naklada Prielačica, Vinkovci 1992.)* To je jedan pošten roman. Poštenih namjera, poštenog autora. Nijedan se redak zapisan u knjizi Nade Prkačin ne može otkriti kao krivorijek ili kakva neupućenost (literaturno, tj. lektirski upućena je transparentnijim tekstovima, gotovo bestselerizmu).

Već ove tvrdnje pokazuju pokušaj bavljenja istinom u iskazu novinarice autorice romana *Tamo gdje nema rata*. Takav si je kritičarski naivizam dopustiti iako nimalo nije dvojiti oko jasnoće i uočljivosti toga naivizma. Otkuda naime ideja baviti se istinom? Ispada li nešto posve nevjerojatno: Znamo je? Ni autorica, ni njezine u knjizi zapisane riječi to ne tvrde, No je li to dakle razdvajati autoricu od njezinih redaka?

To svakako. Premda sve uvodne, odjavne i predgovorne riječi te knjige navode na činjenicu izrade romana od stvarnih reportažnih tonskih zapisa jedne radijske novinarice koja se zove Nada Prkačin.

Želja je napisati da su ti knjigovni retci napustili svoga autora i sada neopozivo traže novoga autora u moralu svojega i svakoga daljnjeg vremena. Traže autora u sjećanju svoga sadašnjeg, još izreferiranim zbivanjima bliskog vremena, i tako čine

manji paradoks: potiču sjećanja na sada. To međutim dovodi i novi čitateljski problem na scenu recepcije. Tko će se tim romanom moći sjećati toga paradoksalnog sada, točnije: kojeg će se njegovog dijela moći sjećati tko?

Na ovakvo razmišljanje izravno navodi ovitkovni zapis Branka Kune: "Sada se vidi tko je tko, česta je bila izreka labirintskog prostora podrumske i rovovske civilizacije Osijeka, a vjerojatno i svih drugih bolnih hrvatskih postaja križnog, a povijest nas uči i križnog puta. S neiskazanom moralnom prosudbom svega što je izrečeno, autorica stvaralačkim postupkom oduzima pravo čitatelju na ravnodušnost." Značajno je zapaziti, uočiti Kuninu tvrdnju o "neiskazanoj moralnoj prosudbi", dakle složivši se s tom tvrdnjom valja istaknuti: riznica nekoga kasnijeg sretnog hrvatskog zaborava moći će se tom romanu navraćati bez odbojnosti spram moguće socrealnog idealizma, didaktički izgađanog. Nada Prkačin izlaze traumatski realizam, svijet jezične pustoši. Svijet koji (iznova) uči jezik svoje vlastite sudbine. Jer, kreće iz potrebe i želje svjedočiti. Pa zapravo uči iz vlastite sudbine. Sviješću o potrebi i upitnoj također smislenosti svjedočenja taj svijet znači istodobno i uči jezik svoje sudbine i uči iz nje. Kada čini ovo drugo, tada neupitno ostaje u svojoj sudbini...

Kako pokazuje i sam tijek romana, ostajanje u svojoj sudbini izgrađivalo se iz razlike: spram onih koji su odstupili od moguće i njihove takve sudbine i onih koji joj pristupljaju, te napokon onih koji joj izravnijim zlom žele uskrat.

Tako se to i vidjelo tko je tko, jer se u samorazgledanoj svojoj zajednici ustanovilo gdje su frontovi: i oni tjelesno-oružani (spram napadača, četnika, ex JNA) i oni društveni ("Zagreb", poznatiji kao "središnjica", tj. niz neodmjerenih, glasnih i neupućenih izjava nekih od vodećih hrvatskih političara i/ili djelatnika "javne riječi") i već spomenuti moralni front (oni koji su otišli/ oni koji su ostali). Taj posljednji prvi će pak gubiti jasnoću, i to se neizravno ali samosvjesno predviđa u onom sada, upozorava autorica.

U iskazu: "Sada se vidi tko je tko." Iako se taj "sada" u prvi tren uspostavlja prema prošlom vremenu (u kojem se NIJE znalo tko je tko!), u njemu postoji i nedefinirana, ali gramatički upravo otvorena izravna razlika prema sutra (u kojem se ponovno NE ĆE ZNATI tko je / bio/ tko!) A i nju ubrzo društveni frontizam počinje dekodirati upravo iz jučer- iskustva. Tako se uspostavlja vrijeme u kojem se samo živi, a kada se to življenje kuša opisati onda se rabi jezik, nužno jezik-jučer i svjesno ili nesvjesno iskazuje već iskodiranim-tragično sutra, sviješću o ukinutom, već osporenom sada, izloženom višestrukoj opstojnosnoj uskrati.

Vrlo ubrzano ratna sudbina onih koji su ostali sprema u podrazumijevanje čistu razliku spram suprotne strane oružanog fronta, a najtežim ranjavanjem počinje osjećati prestrašenost praznine iza sebe, grad kojeg nema, koji je "pao" iako nikada nijedan oružani protivnik nije i ne će proći kraj njih.

I na kraju je reći ono što se svo vrijeme odgaga reći, iz nekog također naivnog uzmičanja od crne boje koju je roman uistinu izlio. Dakle: to je roman koji spaja naivnost i moralnost i pokazuje da im je smrt najbliža.

Izraz toga romana inadekvatan je spoj zamišljenoga srednjoškolskog sastavka, krimića tvrdog kuhanja, literaturnog patosa (Remarque) mudrih bestselera, i ponajviše pozorne repotraže. Ta se reportažna dimenzija oprema različitim (inače u konkretnom poslu zatamljenim) i nesnimljenim osjećajima čovjeka-žene-izvjestiteljice i u tom se dijelu, tj. sloju romaneskog štiva i pohranjuje sama književna, prikriveno ispovijedna, noseća tkanina literarnosti ovoga romana.

Koliko god takav prvi opis izraza romana *Tamo gdje nema rata* ispisivao i blažu

pokudu, on je prije svega i još jednom tvrdnja da vrijeme u i o kojem je Nada Prkačin pisala nije ni imalo svoj izraz. Imalo je samo tragičan usud i mogućnost što rutiniranije biti zapisano ili neposrednim novinarskim izvješćima, ili neposrednim vojnim naredbama. U, dakle, radionicama porabe jezične sposobnosti denotirati, faktografirati. Ili jezikom zadržati izvršenja, ili o izvršenom izvješćivati.

Sve dok sav taj jezični kompleks - privremenog zbroja intenzivnih upojedinačenja - ne bude povijesno poznat, i u jednom i u drugom svom tijeku, dotad će vjerodostojnost toga vremena bitno čuvati isključivo autorske knjige, zapisi prvog dijela toga tijeka. Knjige poput romaneskno pohranjena i uobličena niza reportaža u potpisu Nade Prkačin.

Premda u surovom povijesno dokumentarnoj kasnijoj analizi ta svjedočenja često imaju tek poziciju usmene predaje, njihov trag kritičnosti i individualnosti bogato će nuditi jake jezične korekture pismenim čitateljima neke tada sadašnjosti!

Potrugu je smrti taj reportažni tijek pratio i na koncu uveo u dvostruku autorsku smrt: jedna je od najčešćih riječi koju Nada Prkačin upotrebljava, riječ koja slabo indicira privatnost (kao jedinu zapravo stvarnu gestu) u ovjeri spomenutog kolektivnog frontizma "onih koji su ostali". Riječ *tužno* supstituira riječi *smrt, umiranja, pogibija...* Tu je zamjenu ostvarila privatnost. Ona je najteže preživljavala u takvu vremenu bez jezika, ali se u navirućim gestima krhko naznačavala, žudeći stalno svoje pojedinačnosti, samoće i zatim puno zaboravnijega i metaforičnog umiranja, no što je ono djetinjasto, ali i često (! i !!) surovo stvarno umiranje kakvo nudi završetak romana *Tamo*. Što može književno-kritičarski diskurs pred činjenicama koje pamti taj roman? One u posljednjem poglavlju kompilacijski pucaju u pokretanju iskidanog filma magnetofonske vrpce svijesti gl. lika, u njegovoj kompilacijskoj smrti.

Na naslovnici knjige gledamo pusti barikadizirani kolosijek, fotografiju praznine, snimatelja Gorana Pichlera, a predgovor piše Berislav Filaković. Knjiga tako otkriva i još jednu dimenziju ratne medijske mobilizacije: jer novinarici Radio postaje Osijek predgovor i pogovor i lektorski posao rade kolege novinari. Takve su uže kontekstne samomobilizacije paradigmatički dosljedno presudni činitelji u svim vidovima slavenske ratne istine, obrane.

I što još važno napisati o romanu u toj knjizi? Pojavljuje se u vrijeme kada je prošlo godinu i pol dana od zbivanja koja su proizvela i te (literarizirane) reportaže.

U to vrijeme slavonski i baranjski ratnici i dalje ginu, čak i u pasivnom stražarenju na tom slavanskom frontu na kojem globalnim jezikom navodno više nema rata.

Izbor iz literature

Kolumne/scrijali

1. Jakovina, Ivan (serije teletova u *Požejkom listu*), Požega, 1991./1992.

Ratna kronologija

2. Stajdihar, Drago, *I bog stvorí Sto desetisa i treća*, Požega, 1992.

Monografije

3. Roginjić, M./Zelić, J./Matijić, P., *Sto godina dobrotvornog estradnog društva*, Velika, 1994.

4. Lovrić, Vladimir, *Čičina zaštitu Pržestine u Danocinskom ratu*, Požega, 1995.

Multidisciplinarni zbornik

5. *Zlatna dolina, zbornik radova Požeštine*, Požega, 1995.

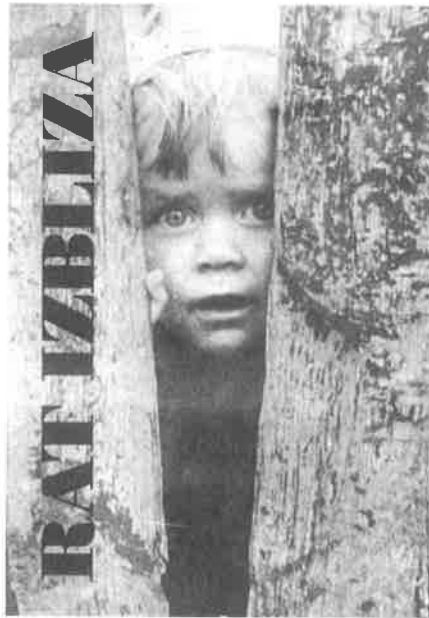
Periodici (časopisi i novine)

6. *Hrvatski vitez*, br. 1, Požega, prosinac 1994.

7. *Hrvatski vitez*, br. 2 - 12, Požega, veljača - prosinac 1995.

Video film

8. Kistanović, Mladenko *123-a ide dalje*, Požega, 1992.

Slavonski Brod, u potrazi za izgubljenom tvrđavom

U *Vodiču* Brod predstavlja svojom autorskom bilješkom Vladimir Rem. On je moj otac, a također je i, kako ga okrivljuje njegov sunaraštajni književni kolega Zlatko Tomičić, jedan od najvećih krivaca za čuvanje "slavonštine". Osobno se sjećam da je svojedobno otac imao priličnih problema što je temeljnu crtu rada vinkovačkoga kazališta (1968-1978) usjekao u sintagmu "slavonska baština". Međutim, bilo kako bilo, otac je desetljećima slagao svoje "slavonštine", da bi u ratu njegov ogromni privatni arhiv nestao (pisao sam opširnije o tome u ČH), neizbrojivi svesci materijala predpripremljenog za esejističku, feljtonističnu, odnosno kolumnističnu obradu. Otac se stalnim kolumnizmom u prostoru SRP datacija počeo baviti na samom njegovom rubu, krajem 1994., nakon što je krajem 1991. u *Večernjaku* otiskao mini-seriju od tri "uzvične" kroatoslavonske kolumne koje nisu dale sumnje u identitetne duhovne koordinate slavonskoga prostora (Vinkovaca, Broda i Osijeka). Brod je u *Vodiču* njegova tema uz zapis o Vinkovcima sreću Šokadije, tako da bilješka koja predstavlja i potpisuje mojega starog oca kazuje i sljedeće: "...a *watchman* of the Slavonian consciousness, an expert in the Slavonian cultural tradition."

O "Starom Brodu" saznajemo tako da se urbano, odnosno u tijelo naselja počeo pojačano zgušnjavati u 18. stoljeću, kada nakon stoljeća različitih uloga Istok - Zapad i Sjever - Jug raskrižja, napokon u hrvatsko - austrijskim rukama, pored duhovne okomice u Franjevačkom samostanu, dobiva i Tvrđavu, predviđenu za temeljno uporište odbijanja daljnjih naleta s Istoka. Tvrđava je nekako u pakiranju JNA-ovskog okupiranja uvijek zgodnih gradskih točaka, ostala u proteklih pola stoljeća posve zapostavljena, nalazeći se na JNA-ovom djelatnom polju. Njenu je, međutim, neporecivu simboličnu, i uljudbeno intenzivno nabijenu "priču", ovo poraće otkrilo i nakon površnih dotadašnjih faktografskih zaključaka dovelo u žarište gradske identitetne obnove.

Vodič, dakle, vrlo solidno osvjetljava slike grada koje treba potaknuti, tako da uz drugu duhovnu potporu iz 18. stoljeća, Crkvu Svetog Duha, podsjeća i na gotovo dva stoljeća kazališnih korijena, podsjeća nas na *Slavonsku Juditu*, kasnije se saznalo - ne anonimnu, nego autora Tome Tuzlića, podsjeća čitatelja na više od stoljeće star prolazak željeznice, na već u 19. stoljeću ostarjeli nadimak "Vrata Bosne", i potiče čitatelja na upit o zatvaranju tih vrata paklom ovoga još neuklonjenog rata. Tekst u *Vodiču* pobrojava i brodske povijesne političke i kulturne uglednike, znanstvenike itd. Upozorava *Vodič* da su tu: "... pisci: Ivan Velikanović, Ignjat Alojzije Brlić, Mato Topalović, Stjepan Marjanović, Stjepan Ilijašević, Hugo Badalić, Zlata Kolarić Kišur, Josip Berković i Dragutin Tadijanović; povjesničari: Matija Mesić i Vjekoslav Klaić; slikar Vladimir Becić; skulptor Ivan Meštrović."⁷⁹ Ivana Brlić Mažuranić je, pak, autorica koju su neslučajno poratne projekcije kulturne obnove Broda izabrale za usmjeravanje obnovi u prvom redu čitateljstva, dakle obnovi pozora za one još nedirnutu, one koji će vrlo lošu sliku brodske kulturologijske recepcije vratiti tamo gdje je poviješću svoje nekadašnje sinkronitetnosti bila pripadala. Kroz Dragutina Tadijanovića, tom je slikom Brod utkan u uvodni tekst *Vodiča* o kulturi Slavonije, naslovljen *Neotradicija*.

⁷⁹ Rođen na teretnom željezničkom kolosijeku u Vrpolju.

Brod početkom rata za Hrvatsku šalje svoje borce na sve strane slavonskog bojišta, i prema Gradišću i prema Sarvašu, a njegovi djelatnici u kulturi, massmedijima i umjetnosti samoimenuju se s "Ostaše", spram mnogima koji su držali kako je grad u ratu ponajbolje napustiti. Međutim, oni koji su Остаše, oni su grad, oni su stoga amaterskim pjesničkim pismom poduprli svoje pismo kulture, oni su svojim radijskim i novinskim emisijama održavali obavijesno osjetljiv posao, oni su u umjetničkim serijama odgovarali na potrebu dokumentirati.

U Brodu će, dakle, do bosanskog početka rata, biti relativno mirno, tako da će se pripremati već nacrti obnove Ogranka MH, koji će vrlo solidno krenuti prema svojim *Zavičajnicima*. Dakako, riječ je o istoimenoj knjizi Stjepana Krpana koja postaje, uz vinkovačku *Slavoniju*, uzor užefilologijske projektivnosti neophodne vremenu obnove i osvjetljavanja mnogih ranije ideološki stiskanih točaka identiteta.

Međutim, prije toga povratka Matice hrvatske (silno vučena Matom Artukovićem, dr. Ivanom Jelićem i Vericom Vukelić) u ranije se ratne ostvaraje upućuje jedna amaterska koalicija likovnjaka i literarnih zaljubljenika "Folklorni ansambl Brod i Književno - likovno društvo *Berislavci*" te druga koalicija massmedijskih ustanova "JP Posavska Hrvatska i HR Radio Brod", a uz ove posljednje, na višezanrovskoj dokumentarnoj knjizi (hibrid ratne kronologije, fotomonografije i multidisciplinarnog zbornika, dakle na razini posebnosti skladbe slično *Vodiču*, samo sa suzdržanim kulturolozijskim bilježenjem) *Živjeti u Slavanskom Brodu 1991/1992.*, nalazi se i logičan suizdavački naslov Skupština općine Slavonski Brod. "Gostujući" u prostoru brodske Gimnazije, Gradsku knjižnicu energično vodi Branka Solina, često predstavljajući nove knjige, autore, ideje.

Ivan Šeremet. Pored svega dosad izloženog i upisanog u pismo kulture te podupiranog massmedijskim pismom, a prije svega što će još biti sintetizirano, zasebno je pristupiti seriji ratnih izložbi brodske likovnog autora Ivana Šeremeta. Uza sva massmedijska kolumnistična (osobito sustavni i ustrajni snimatelj, svjetlopisac brodske-posavskog ratnog izgleda, Darko Janković) ustrojstva, ispisivanja i u najužim ratnim danima (primjerice Joža Ščrbašić, Dunja Vanić, Toni Bartek...), najintenzivnija je autorska serija neodstupanja od zbilje zabilježena u trash geometrizmu toga likovnjaka koji, poput Faktora, nalazi i svog, u presavijanju dvadesetog stoljeća, nedalekog poetolozijskog sugovornika. Riječ je o Picassu, o njegovoj *Guernici* i o Šeremetovom okretanju manifestnoj riječi, koju podertava doslovnošću materijala i redukcije u "crno-bijeli Svijet", ali u kojem je siva boja njegova autorskog komentara, autobiografskog smještanja u sjecište egzistencije. U rov, u oružje, u mala inkompatibilna umnažanja slike, kao međusobne adekvate, za kolektivitet sudbine koji se živi, ali ne nesvjesno i nesavjesno. Šeremet pamti i imena koja kondenziraju osjetljivost nekoga bitnog, tragičnog ali Početka, pa imenuje Dubočac, čvrsto ga adrenalinski imenuje jer je za Šeremeta poetičko i etičko mjesto s kojega se neće otići. Nije neobično da je iz svojega predratnog geometričnog moderniteta Šeremet prikupio dovoljno intenziteta za precizan, riječju, nipošto slučajno riječju, poduprt naoko trash pomak koji svjedoči inervaciju jednoga i poetičkog zaostajanja, koje je, međutim, kao svoju predviđenu prethodnicu i okašnjelu recepcijsku pozornost prizvalo transtekstualitetno osvjetljenu eksplicitnu postmodernu (kako je to u knjizi *Književnost i sudbina* zapisala konceptualizatorica/autorica manifest-zbornika HRP, Dubravka Oraić Tolić.). - Uvijek sam osjećao ta neka napuknuća, netočno oslikanu plohu jedne kulturalne slike pa sam već dosta dugo na to i svojim predratnim radovima

odgovarao. Sada je, nažalost, kontekstno tek postalo jasno. Mogao bi reći Šeremet, ponuditi nas izvedbom kakva ljetnoga osječkog performancea, osvježiti nas krilaticom "Sivo, sivo, e pa šta je". Ukazati da je uvijek pisao autobiografiju svoje sudbinske (= kulturalne) plohe te nije bilo nikakva razloga za previdjeti njeno oštro rubište preseljeno već u unutrašnje ustrojnice, u unutrašnji pomak, kao svojevrsnu zaboravljenu bol. Tim se "čitanjem Šeremeta" valja poslužiti i kada se pristupa novom naletu brodskih autora u poetskom pismu. Uvjerljiva je to duhovnošću konzervirana u tradicionalnost i skrušenost pjesnikinja - čitateljica Nevenka Peračković, a nedavno je nagradom "Ivana i Josipa Kozarca" za ponajbolju "prvu knjigu" pjesama nagrađen u Vinkovcima, također Brođanin - moderni pjesnik Tvrtko Vuković, autor zavičajne slike "kolinja i kulenja" uglazbljene u najteže tonove američkoga grungea. Tu je i jednostavan metonimični autor praznih ulica Stjepan Dujmović.

Zgusnuto vrijeme - recepcijski Noisekunst dodir. U Slavanskom je Brodu, tijekom 1992. strahovito izgadano i izbušeno (iz Osijeka, s proljećem 1992., stiže HNK i *Bljesni sada snagom sunca*, pa ZPA i *Madrid Cafe*, te *Noisekunst* album na stotinu slučajnih adresa), objelodanjena u prijelazu 1992. u 1993. zajednička audio kazeta svih preostalih brodskih tamburaša, rockera i popera pod nazivom *Mom Brodu ranjenom i ponosnom*, koja ponajbolje pamti vjerojatno najuspješniju ratnodomoljubnu hrvatsku pjesmu tzv. *aid*-žanra, skladbu pod nazivom *Sa sjevera i sa juga* uvjerljive i čvrstometalne melodioznosti. Otiskana je i istoimena knjiga s pjesmama koje potpisane ili nepotpisane pružaju svoj književno - amaterski i iskreni emotivni trag domoljublja. Pod nazivom *Najljepša moja* svoju je ratnu djelatnost objelodanilo u obliku tekstova, točnije pučkih literarnih zapisa, već spomenuto brodske folklorne društvo. Riječ je o sublimiranim tragovima ratnog budničarstva hrvatske Posavine koje će iz skladbe vojaka također ispjevati (na kazeti uglazbljeni!) uvjereni iskaz *108-a ide dalje!* (Usporediti slučaj Požege!). Brod krajem 1992. tiska knjigu *Živjeti u Slavanskom Brodu 1991/1992.* Bilježi se vezanost Broda za uzasavski položaj, tako da se u priči i logično počinje od prvih avionskih raketiranja mosta u rujnu 1991., a drugi se kronolozijski naglasak stavlja na listopad 1992. kada most konačno strada do neupotrebljivosti. Početna se vezanost uz sudbinu izbjeglica i prognanika naznačava i u knjizi *Rat izbliza* brodske stožera CZ, od prvih pridošlih Lipovčana do uz bosansku sudbinu vezanih nestvarno grubih slika pretovarenih čamaca na vodi, kako pamti Štefica Šarčević: "nisam vjerovala da to nije film, ekran, TV, da je to naša stvarnost, naša istina". Stanislava će Čizmek to nazvati *Zgusnuto vrijeme*.

Monografija. Brođani spore oko svoje, na izmaku 1994., odnosno na 750-godišnjicu objelodanjene monografije *Brod*. Dakako, slaba su financijska vremena i nije lako nadopisivati u već strategijski i recepcijski ispunjenom polju. Međutim, ni Vukovarci nisu zadovoljni svojom monografijom, ni Pločani svojom, Osječani je tek očekuju u 1996., godini svoje 800-godišnjice, Požega se tek sprema, Slatina nagovještava, Našice tek istražuju kroz zbornike itd. Teško je ipak pomirljivo nagovarati da se bude zadovoljan barem onim što će očekivati svoju izvedbu razlike, svoju kritičku sliku, međutim, takve je mudrosti Brodu očito prikupljati. Iz serije nezadovoljstava tom monografijom ipak treba izaći novim projektom. Meni se Markovičeva sklonost smještati svoje "likove" u imenarij s pridodatim etnonimima i toponimijskim pokrivanjem jednostavno pokazuje uzoritom. Nisam jedino siguran nije li jedan od imenarija valjalo kako drukčije nazvati. Brodu je nedvojbeno graditi iznova svoju

identitetnu tvrdavu, ovaj puta kulturološki potaknuto te je stoga nedavno objelodanjena zamisao knjižnice *Brodski pisci* u 25 knjiga jasan smjerokaz brodskeg oporavka, dapače, paradigmatički svjetlokaz.

Prilozi/prikazi

(S. Krpan, S. Andrić, Z. Luburić)

Postati čitateljem svojega grada. *Stjepan Krpan: Zavičajnici (Matica hrvatska - Ogranak Slavonski Brod, Slavonski Brod, 1994.)* Poratno izuzetno djelatni Ogranak Matice hrvatske iz Slavonskog Broda objelodanio je knjigu povjesničara Stjepana Krpana pod nazivom *Zavičajnici*. Dakako da je bilo prebrzo ovo vrijeme u kojem živimo i u kojem taj ogranak svoju djelatnost uspostavlja nazvati poratnim, ali neodređene okolnosti čije je ime teško odrediti za suvremenost koju bi tada to ime jednostavno označavalo nisu nimalo omele brodski Ogranak u poslu postavljenja obnovljenih uljudbenih temelja. Kada se piše o obnovljenim uljudbenim temeljima, tada se prije svega misli na objelodanjivanje istine o vlastitom životnom, opstojnosnom naslijeđu. I to u prvom redu onom koje je zabranama, precrtavanjima i šutnjama ostalo izvan recepcijskoga uvida. Stoga će u svojoj knjizi Stjepan Krpan prikazati dvadeset i jedan portret "malo spominjanih, prešućivanih i zaboravljenih". Tako će glasiti pojašnjenje u podnaslovu knjige, a *Predgovorom* će Krpan pojasniti: "Ja sam se u snovanju ove knjige odlučio predstaviti upravo te ljude, koje je, u većoj ili manjoj mjeri, u posljednjih četrdeset i pet godina pratila zla kob..."

Portreti izloženi u knjizi *Zavičajnici* obuhvaćaju dva i pol stoljeća "jakih", odnosno u donedavnoj oficijelnoj gradskoj sudbini "slabih" političkih, umjetničkih, kulturnjačkih, znanstvenih osobnosti. Može se načelno prigovoriti kako nije posve ujednačen kriterij same osnovne "previdenosti" pojedinih imena, ali to donekle ne otklanja besprijekorno valjani pravac koji knjiga zadaje svojim ambicioznijim čitateljima: nadostaviti se na Krpanova istraživanja, postati u svakome slučaju upućeni i ponosni baštinik takvoga gradskog pisma, postati valjani čitatelj povijesnoga pisma svojega grada. Tom porukom Krpanova knjiga *Zavičajnici* ne obraća se samo Brođanima, nego i svim drugim našim hrvatskim prostorima zahtijevajući ovakve temeljne i mudre radove. U uredničku je zamisao i koncepciju *Biblioteke Brodskog posavlja*, s potpisom mr. Mate Artukovića, gđe Verice Vukelić, u ne samo toj knjizi, poruka takvoga kritičarskoga i nesamozadovoljnog zavičajništva očito pohranjena. Izuzetno vrijedan posao Stjepana Krpana i Ogranaka Matice hrvatske u Slavonskom Brodu.

A osobnosti o kojima knjiga i eksplicitno piše su sljedeće: protuturski junak Ivan Sekula (? - 1711.) iz Kobaša; još jedan Kobašanin i protuturčin Marijan Terzić (1702. - 1767.); Zdenčanin Mato Topalović (1812. - 1862.); ugledni filolog hrvatskog romantizma, Stjepan Ilijašević (1814. - 1903.); pjesnik i pedagog iz Orioveca, potom autor stiha "bježe Turci glavom bez obzira" Luka Ilić Oriovčanin (1817. - 1878.); ratnik - plemić iz Šumećeg Marko Crljen (1840. - 1918.); širitelj ideja hrvatskoga seljačkog pokreta Ilija Martinović (1852. - 1935.) iz Šumećeg; pisac i prevoditelj iz Orioveca Fran Srećko Gudrum (1856. - 1919.); prikupljatelj lirskih narodnih pjesama Mato Zdjelarević (1861. - 1903.) iz Sibinja; prototipski haesesovac iz Sibinja Đuro Sekulić (1865. - 1925.); pisac Stjepan Lukić (1868. - 1922.) iz Broda; poticatelj brodskeg kulturnog pisma Tomislav Praeny (1847. - 1943.); etnograf iz Varoši Luka Lukić (1875. - 1956.); literarni publicist

iz Bukovlja Marijan Alković (1879. - 1952.); nedužna žrtva velikosrpskoga davnog svjedočenja Huseina Livića i Mile Milinovića, čestiti sibinjski seljak Filip Juretić (1880. - 1968.); prvi moderni hrvatski lovački stručnjak Ivo Ivša Čeović (1886. - 1971.) iz Gornjih Andrijevac; zavičajni povjesnik Josip Koprivčević (1887. - 1951.); mučenički usmrćeni teolog - sociolog - pedagog Josip Gunčević (1895. - 1945.) iz Odvoraca - Grižića; pisac i prevoditelj te kulturno-književni kronikar Joža Živković (1903. - 1966.) iz Rastušja; blajburški usmrćeni kasni sljedovatelj "slavonske krvi" Josip Mirković (1906. - 1945.) iz Rušćice, te brodski novinar, novelist i pjesnik Josip Pusztay (1923. - 1944.). Vrijedna, vrijedna knjiga!

Neiskustvo anticipacije. *Stanko Andrić: Povijest Slavonije u sedam požara (knjižnica Gordogan knjiga 1, SG PRESS, Zagreb 1992.)* Pošto se ovdje zapravo prikazuje knjigovni obzor koji je Slavonija u 1991/1992. ili načinila ili imala prilike uz velike napore recipirati, te pošto pametnom čitateljskomu sladokustvu ima mjesta sklanjati se i u retke Andrićeve knjige, zabilježiti je i njegovu knjigu *Slavonija u sedam požara*. Ovdje je odmah u strategiji nastupa knjige zanimljiva bilješka na koricama koja ističe da autor (inače dvadesetpetogodišnji klasičar iz Strizivojne) osobito drži do činjenice da je knjigu završio godinu dana prije izbijanja rata, te nam već postavlja barem dvoupitno raskrižje: je li mu to značajno jer se smatra anticipatorski ozvučenim ili mu je to važno iz potpuno drugih razloga. Čak suprotnih kojima pristojno i diskretno napominje da ne želi od stiha i označitelja *Slavonijo, zemljo plemenita* parazitski prisvojiti označeno Tržnica, a što su nažalost kroz veći broj naslova zbog-ratnih knjiga mnogi beskrupulozno napravili.

Povijesnost kojom se Stanko Andrić bavi u svojoj knjizi samo je nježno ljubavno vezivno tkivo koje služi raspoloženomu diskursu za potkrijepljenje vlastite ionako pouzdane vjernosti pismu, koja je međutim ponajviše naklonjena metaljubavi, bez obzira na vezu.

Naivni humanizam. *Zdravko Luburić: Riječi koje samo vjetar prisluškuje (Folklorni ansambl Brod/Književno društvo Berislavić, Slavonski Brod 1992.)* Brod svojim kultur pozorom brzo reagira na ratno ranjenu hrvatsku suverenost. Nešto kasnije od istočnijih slavonskih gradova rat ga počinje zaokupljati onim najtvrdim razlozima - urbocidom. U tom prvom dijelu rata on je, kao prvo, dobrovoljačko jako središte, potom je slavonska ratna bolnica, te zatim humanitarno-tranzitni punkt u čemu je ovom posljednjem stjecajem bosanskih okolnosti najopterećeniji slavonski grad. Dakle, s ipak nekom prvotnom odgodom spram barem neposredne ugroze Brod ukazuje dostatno snage objelodaniti sredinom '92. i zbirku pjesama. Objelodanjuje autora u jednom dijelu izrazito posavsko-slavonskog životopisa (rođen u Pakracu, živio u Ivankovu pored Vinkovca), a u drugom dijelu, onom iza '69., iseljeničke sudbine (odlazi u Njemačku u Remscheid). Riječ je o Zdravku Luburiću, čiji je slučaj to zanimljiviji što on pripada priči koja je osobita pojava u hrvatskoj književnosti posljednjih godina. Naime, *nakon prvih demokratskih izbora* i uspostave samostalne hrvatske vlasti u Hrvatsku se postupno i fizički, a pogotovo recepcijski, vraćaju brojni hrvatski autori iz dijaspor. Način njihova prihvaćanja nije jednodimenzionalan i izazvao je brojne polemike jer je nedvojbeno otvoren problem njihova uklapanja u tijek matične književnosti: nekomuniciranje s maticom, ali i komuniciranje s inoknjiževnostima, notornosti su toga problema. Knjiga pjesama Zdravka Luburića može biti polazište i poticaj misliti o tome čak i u ratno glasnom vremenu. Luburiću tomu razmišljanju pruža

sljedeće elemente: izravno se naznačava da je on dvojezičan autor, pa se u knjizi i tiska dio pjesama, pored hrvatskoga, i na njemačkom. Arhaično epitatoničan u postimeničkoj pridjevskoj inverziji slikama trošne egzistencijalne lošine gdje kada dodaje izravnu domoljubnu skrb, uzdignuta tona gradi jasne simbole proturatna prosvjeda, naivistično nastoji spasiti medijski isprostituirani iskaz: Deutschland, Danke!

Izbor iz literature

Poezija

1. Činapić, Stanislava, *Plućite oči moje*, Slavonski Brod, 1993.
2. Dujmović, Stjepan, *Brodolovka*, Slavonski Brod, 1993.
3. Laburić, Zdenko *Riječi koje samo sjetar prišluškuje*, Slavonski Brod, 1992.
4. *Moja Broda ranjena i pozovana*, Slavonski Brod, 1992.
5. *Najljepša moja*, Slavonski Brod, 1992.
6. Peracković, Nevenka, *Mojim je uz tekuti*, Vinkovci - Slavonski Brod, 1994.

Monografije

7. Anđrić, Stanko, *Povijest Slavonije u sedam prizora*, Zagreb, 1992.
8. Krpan, Stjepan, *Završavajući: portreti malo spominjanih, prešućenih i zaboravljenih*, Slavonski Brod, 1994.
9. Marković, Mirko, *Brod*, Slavonski Brod, 1994.

Fotomonografija

10. *Životi u Slavonskom Brodu 1991/1992*, Zagreb - Slavonski Brod, 1992.

Multidisciplinarni zbornik

11. *Rat izbliza*, Slavonski Brod, 1993.

Jednodisciplinarni zbornik

12. *Ivana Brlić Mažuranić, Prilozi sa naučno-umjetničkog kolokvija 1994.*, Slavonski Brod, 1994.

Dječji radovi

13. Brlić Mažuranić, Ivana, *Prilozi iz dječjih (ilustracije)*, Slavonski Brod, 1994.

Katalog

14. Šeremet, Ivan, *Hrvatska golubica*, Slavonski Brod, studeni 1991.
15. Šeremet, Ivan, *Prilozi iz Dubrava*, Slavonski Brod, 1992.
16. Šeremet, Ivan, *Dubrava ili Hommage a Picasso*, Slavonski Brod, studeni 1992.

Glazbeni album

17. *Moja Broda*, Slavonski Brod, 1993.

Nova Gradiška - identitetna pouzdanost

U novogradiškom se ratnom pismu pokazuje ona bitna uljudbena svijest svih najbolnije prisutnih točaka hrvatskoga, slavonskog i baranjskog prostora. Riječ je dakako o spoznaji kako je na djelu bio pokušaj izbrisanja pamćenja, "memorocid", stoga NRP uvjerljivo producira svoje identitetne odgovore.

Najmlađi grad u Hrvatskoj naslov je teksta Tomislava Đurića u knjizi *Guide Out of The War (Vodič iz rata- Slavonija i Baranja 1991./1992.)*. Ta knjiga vodičke skladbe, objelodanjena u nakladi *Glasa Slavonije*, a u sklopu projekta Dokumenti, 27. lipnja - raskrižje na Klajnovoj, pristupila je nabačenomu naslovu pozornim zapisom gospodina Đurića i naznačila najjasnije točke povijesnoga sjećanja gradiškoga prostora, novogradiškoga kraja. Pa ako se danas, četiri godine kasnije, pročita spomenuti tekst, a vodeno smjerokazima najnovijeg monografskoga uvida u Slavoniju i Baranju, kroz knjigu Zvonka Makovića i Marina Topića, vidjet će se kako je "ekstraktni" Đurićev tekst bez imalo ukrasa ili pak samozataje prikazao uvjerljivu zgusnutu identitetnu iskaznicu toga prostora. Moglo bi se prigovoriti kako tekst ne spominje svoje bitne umjetnike, osobito one povijesno starije, između kojih je jedan od samoga početka protourbanoga usredištenja gradiškoga prostora, i prve je radove otiskao kao prvi slavonski "svjetovni" autor. Dakako, riječ je o Matiji Antunu Reljkoviću, autoru *Satira iliti divjeg čovika* (1762., 1779.).

Međutim, načelna mogućnost prigovora spomenutomu tekstu ima i svoje dokinuće u činjenici tmskoga rada cjelokupnoga zbornika - vodiča, gdje je u jednom od uvodnih tematskih eseja (Noise Slavonische Kunst) Reljković spomenut i valjano kontekstualiziran.

Uljudbena svijest i tragovi. Ipak, vodički tekst o gradiškom prostoru ponešto preskromno odustaje od drugih svojih književnika, pa tako ne predstavlja i ne spominje Reljkovićeva suvremenika - polemičnog usuprotnika fra Đuru Rapića; također nema naznake o velikom putniku i hrabrom sudioniku davnih nekih dugotrajnih ratova, franjevačkom piscu Blažu Bošnjaku (*Ispisanje rata turskog...*, 1792.), a ne spominje se niti jedan od prvih slavonskih jezikoznanaca 18. stoljeća fra Marijan Lanosović.

Nakon ovoga više retoričnoga prigovora Đuriću na njegovom ekstraktnom i uvjerljivom tekstu iz *Vodiča*, radije je ustvrditi kako je tekst pažljivo bilježio najstarije uljudbene tragove što ih gradiški kraj poznaje i njeguje.

Riječ je o srednjovjekovnom, gotičnom samostanu u Cerniku, riječ je o kasnobaroknoj Crkvi svete Terezije itd.

Ta svojevrsna autobiografija gradiškoga kraja, ispisana za *Vodič*, u značajnom je vremenu izgovarala svoje rečenice, svoja sjećanja. Nije sve to izgovoreno bilo nimalo slučajno, a pokazuje onu bitnu uljudbenu svijest svih najbolnije prisutnih točaka hrvatskoga, slavonskog i baranjskog prostora. Riječ je o spoznaji kako je na djelu bio pokušaj izbrisanja pamćenja, "memorocid", upozorava Maković na riječi hrvatskoga Francuza Mirka Grneka zabilježene krajem 1991. u *Le Figarou*. I stoga spoznaja o vrlo neslučajnom artiljerijskom biranju ciljeva upravo u memorijski najснаžnijim tragovima, poglavito arhitekturnim ostvarenjima, potiče neke od posve osobnih do (poput ukupnog *Vodiča*) nekih skupnih postupaka prikupljanja i ponavljanja, upozoravanja na tragove što nas okružuju.

Danas je novogradiški kraj posve oslobođen od memorocidne i ostalih ubojstvenih namjera susjedne uljudbe, danas Nova Gradiška i nije više najmlađi grad u Hrvatskoj jer sa svojih dva i pol stoljeća sjećanja na prve centrirajuće silnice, a uz niz drugih imenovanja, gradiški je kraj solidno sazrio u smjeru urbaniteta.

Ratna je izolacija gradiškog kraja (1991.-1994.), u jednoj krajnje neprirudnoj poziciji prometno zametnutoga džepa, itekako naštetila ukupnome razvoju gradiškoga prostora. Međutim, valja istaknuti kako su gradiški medijski ratnici ustrajno, dnevno, tjedno i mjesečno držali ritam obavješćivanja i svojega najbližeg i ukupnog hrvatskog prostora. Također su, a to valja posebno istaknuti, svijest o postojanju i značaju pamćenja na upravo sada odvijanu povijest udvostručili i ojačali meorijski status tzv. dnevnih vijesti.

Massmedijsko pismo. Dopisnik je *Večernjega lista* Franjo Samardžić stoga svoju zalihu dnevnih i tjednih vijesti spakirao u korice dviju knjiga, a Vjekoslav Hudolin, dopisnik HTV-a i *Glasa Slavonije* te povremeni suradnik i drugih massmedija, svoje novinarske uvide pretače u koncepciju i priređivanje NG-revije, tiskovine magazinskoga tipa i sintetičnijeg pristupa.

Massmedijsko se pismo te dvojice autora vidi kao stimulirano nedvojbenom svijesću o značaju pamćenja, kao i o značaju što ga pismo kao pohrana pamćenja sadrži.

Stoga je znakovito da prvog Samardžićevoj knjizi recenzentsko-predgovarateljsku potporu ispisuje književnik, porijeklom iz gradiškog kraja, Tito Bilopavlović. Parafrazirat će Bilopavlovića, ili ga tek prepričati, u svakom slučaju, uputit će na njegovu napomenu kako je zaboravljanje ovakve faktografije (kakvu nudi Samardžićeva knjiga) ravno odlasku u duhovnu smrt. I još jedno informativno čvršće ukoričenje poznaje gradiški kraj (druga polovica 1992.). Riječ je o hladnopraktičnom vodiču *Croatia - Nova Gradiška*. Autor je Vjekoslav Žugaj, urednik Ante Beljo, a svojim je ukupnim uzoritim obavijesnim sadržajem usmjerena pripadnicima UNPROFOR-a.

Što se tiče Samardžićeve prve knjige, znakovito je, pored kaolicije s književnim predgovarateljskim perom Tita Bilopavlovića, da se u uvodnim stranicama knjige autor bavi razotkrivanjem strategije započinjanja sukoba. Upozorava Samardžić kako je jedan od prvih poteza u smjeru stvaranja sukoba bio inzistiranje srpskog življa u Hrvatskoj na navodno uskraćenom pravu uporabe ćirilice. Dapače se govori o "progonu" ćirilice, itd., a ta se priča potiče kroz okučansko glasilo tamošnjih Srba, inače zanimljivog imena: *Nаша zemlja*.

U svakom slučaju, gradiški kraj u njegovoj tijesnoj i medijskoj sudbini prate njegovi medijski ratnici, zapažene reportažne snimke dnevno ispućavaju, pored već imenovanih novinara bližih slovnomu zapisu Samardžića i Hudolina, i vrlo precizni Emil Vončina, Ivan Oršulić te povremeni Robert Belošević. I drugi, koje je drugdje opširnije bilježiti. Bitni, međutim, gesti pismenosti, odnosno uobličena odgovora na ratnu zbilju, izriču i gradiški "ratnici" u kulturi, prosvjeti i umjetnosti.

I stihom je narod ratu prkosio. Premda ne osobito snažne tehnologijske slike, spremne na složenija pisma kulture i umjetnosti, gradiški kraj ipak podupire njegova skupina pučkih i amaterskih pisaca uz pratnju uglednih i afirmiranih umjetnika porijeklom vezanih uz gradiški prostor.

Tu je kao prva zbirka pjesama novogradiških pjesnika (kako ih imenuje NG-revija) *I stihom je narod ratu prkosio*. Kasnije, 1993., u zajedništvu s brodskim pjesnicima, gradiški pjesnici otiskuju svoje pjesme u zbirci *Najljepša moja*.

Za Gradišku opet Novu... kazuju stihovi jedne od tih pjesnikinja Evice Kraljić. A prema riječima novogradiške slikarice i urednice NG-revije Mire Sekulić, najdirljiviji vizualni iskaz gradiškoga vriska protiv ratno-poratnog lošeg i zagadenog života ispisali su gradiški učenici. Nosili su slova i znakove takve kritike na svojim leđima i izložili u hodu svojem gradu svojevrsan živi plakat. Inače, stihovi *Za Gradišku opet Novu* uglazbljuju se, održava se i koncert pod tim nazivom početkom 1993., u tamburaškom aranžmanu, i to se u Gradiškoj prima kao svojevrsan nastavak tamburaškoga gesta sastava Trenk, sačinjenog 1991. od studenata zbog ratnih povratnika iz Zagreba.

U ratu teško trpeći prometnu i obavijesnu nedostatnost i neprirudnost, oblikovanjem IPD-a gradovi Nova Gradiška, Brod, Vinkovci i Osijek, priređuju i turnejski postav ratne Iločke kolonije, pokazujući kako itekako dobro razumiju stanje uskrate. Pišući o tome svi Glasovi dopisnici govore istim jezikom. U gradiškim se školama tijekom 1993. održavaju izložbe posvećene miru, prisjeća se sedamstoljetnice gotičnog cerničkoga samostana, a označavaju se i prva pohranjena sjećanja na prve gradiške policijske i ZNG postrojbe (satnija vojne policije 121. brigade HV).

Valja napomenuti kako postoje i već vrlo rane tiskovine iz proizvodnje osječkih medijskih ratnika (*Revija*, 4/5, 1991., *Slavonska krv*, *Revija*, 1/2, 1992.) koje vrlo brzo reagiraju na početke sukoba u gradiškom kraju te ih, te početke, smještaju u sredinu kolovoza 1991., a daljnjemu čitateljskomu duhovnom istrajanju nude svoje dignitetne korice.

Ovdje se tek zavirilo u riznicu energije gradiškoga pisma pamćenja, kulture, umjetnosti, odnosno massmedijske pismenosti. S neodgodivom i jedinom posvetom svim poginulim ratnicima gradiškoga kraja.

Izbor iz literature

Ratna kronologija

1. Samardžić, Franjo, *Novogradiške ratne godine 1990.-1991.*, Nova Gradiška, 1994.

Periodici (časopisi i novine)

2. *NG revija*, gospodarstvo-poljoprivredni povremeni, br. 1, Nova Gradiška, prosinac 1992.

3. *NG revija*, gospodarstvo-poljoprivredni povremeni, br. 2, Nova Gradiška, travanj 1993.

4. *NG revija*, gospodarstvo-poljoprivredni povremeni, br. 3, Nova Gradiška, lipanj 1993.

5. *NG revija*, gospodarstvo-poljoprivredni povremeni, br. 5, Nova Gradiška, studeni 1993.

6. *NG revija*, gospodarstvo-poljoprivredni povremeni, br. 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, Nova Gradiška, prosinac 1993. - travanj 1995.

Vodič

7. Žugaj, Vjekoslav, *Croatia - Nova Gradiška*, Nova Gradiška, 1992.

Monografsko pismo. Virovitica nije u *Vodiču*. Prema predratnoj, u "općine" slivenoj slici Slavonije, Virovitica je zajedno sa svojom podravskom sudbinom nekako **ispisana** iz Slavonije, bez obzira na njeno staro povijesno "pravo" na otprilike "osječko - virovitičku" županiju. Virovitica je i vojnostrategijski funkcionirala kao dio druge organizacijske cjeline obrane, uvezana s Pakračom, Lipikom, Daruvarom i Novom Gradiškom u gard *Western Slavonia*. Nije stoga, uza sve osječke učenike koji su za rata tamo prešli zbog mirnoga pohanjanja škola Virovitica bila **osobito** "osjećana" kao dio u kojem bi se moglo čitati ili pisati SRP. Ona je već bila **mjesto** realne recepcijske odmaknutosti i njezini kolumnisti, uza svu energičnost bilježenja u lokalne i šire hrvatske massmedije, uistinu ne trepere osjetljivošću kakva je upisana u tkivo izabranih slavonskih ratnih kolumnista i drugih održavatelja kontinuiteta identitetne refleksije.

Kazališni znak. Već u potpunom udaljavanju od neposrednih ratnih operacija, Virovitica je objelodanila i uzoritu monografiju grada, a za očekivati je i uz časopis *Zavičaj* snažnijih integrativnih gesta Virovitice u poticanju svoje županije u pokretljivo kulturno tijelo. **Zauvijek** je ne prijepona posebnost virovitičkog kazališta, kako se zna - nezaustavljena ni u vrijeme užih ratnih opasnosti. Brzo oslobođena i osvjetljena Virovitica krajem 1991. svojemu prostoru izgovara domoljubno povišeni i svečani ton triju radiodrama: Srdana Tucića, Vanje Radauša i Zvonimira Majdaka, u izvedbi virovitičkoga Narodnog kazališta. *Virovitički list* objelodanjuje dvadesetčetiri broja podlistka *Hrvatski vojnik*, potom *Bojovnik...*, a lokalni domoljubni zvuk ispijeva glazbena skupina **Jeans Generacija**, upozoravajući na mladost koja je bila primorana ubrzano skidati jeans i oblačiti uniformu, jer je **baš** to bio jedini način zaštititi svoj naraštajni i izvannaraštajni jeans. (Izdanje *Western Slavonia* uzoritoga vodičkoga ustroja, prevedeno na engleski i izravno upućeno vojnicima UNPROFOR-a objelodanjuje IPD 127. brigade s nominalnim izdavačem poduzećem *Europrojekt*, sredinom 1992.; urednik Rudolf Brijačak, design Nenad Martić.)

Recepcijska osjetljivost. Početkom 1992. Virovitica postavlje **izložbu** dječjih "Crteža za Gardu", gostuju osječki, daruvarsko-pakrački i vukovarski svjetlopišci. **Dom HV**, sredinom 1992., zove, vezama glumca Igora Goluba, i osječki **HNK**, te Glas Slavonije, kao i Noisekunst (koji stiže adresama slučajnika u vidu albuma). Novinarski ustrajno uz kulturu i identitetne samoovjere potpisuju se često Mirjana Vodopić i Milan Bešić, a u nakladničkim monografskim gestima poznat je dr. Dragutin Feletar, dok u obnovi MH nezaobilazno je čitati ime Ivana Zelenbrza.

Izbor iz literature

Poezija

1. Jeans Generacija (Josip Krznarić), *Virovitička*, Virovitica, 1991.

Periodici (časopisi i novine)

1. *Zavičaj* - glasilo za kulturu, znanost i umjetnost, br. 5-6, 1994., Slatina, Orahovica, Pitomača, Virovitica, 1994.

Vodič

2. IPD 127, brigade, *Western Slavonia*, Virovitica, 1992.

Monografija/zbornik

3. Virovitica - izabrane teme, Virovitica, 1996.

Katalog/izložba

4. Željko Vampovac, *Hrvatska Apokaliptisa*, Virovitica, 1993.

5. Zdenko Pušić i Dragutin Oliva, *Raujeno srce i duša Slavonije*, Virovitica, veljača, 1992.

Kazališna predstava

6. Cabaret 127, *Rat, mi i sea*, Virovitica, 1993.

Sredinom je 1996. iz tiska izišla prozna knjiga Veljka Barbierija. Naslovljena je *Tko je sa mnom palio kukurus*, podnaslov donosi i pojašnjenje - *Pakrački dnevnik*.

Kao nakladnik pojavljuje se Društvo hrvatskih književnika, a ovitak nosi i oznaku prvoga medija objelodanjivanja, dakle novina *Hrvatsko slovo*. Treba shvatiti kako je riječ o svojevrsnoj knjižnici tih novina, gdje onda Barbierijeva knjiga zauzima broj jedan. I uz prilazak činjenici kako je ta knjiga zajedno s 1994. objelodanjenim pričama Viktora Tice (*Rat i progono*, Zagreb - Lipik, vlastita naklada) ratna autobiografija lipičko-pakračkog kraja, i uz prilazak drugoj činjenici - da je Barbieri njome napisao jednu od ponajboljih knjiga hrvatske ratne proze, odnosno suvremene hrvatske proze (bez obzira na vrstu ili žanr), može se uvodno zaključiti i o činjenici iznimnoga nakladničkog poteza DHK, tj. *Hrvatskog slova*. Naime, u koncepcijskom traganju i previranju, i *Vijenac i Hrvatsko slovo* teško dosežu uvid u kakvu cjelovitiju sliku hrvatske kulture, posebice teško komunicirajući s prenapregnutim "ratnim pismima" ratno najprotresenijih područja. Gotovo je znakovito da u pokušajima snimiti to stanje često pronalaze suradnike koji ili ne znaju čitati ili samo ne vole čitati svoje gradove, ili je pak još nešto infantilnijeg u njihovoj zlohotnoj honorarnoj neupućenosti.

Borci cafea "Škorpija". Međutim, nakon pročitana Barbierija, a na podlozi Tice, te preko najpragmatičnijih suradničkih kontakata s profesorom Slavkom Krečijem, vidi se kako zbijeni duhovni i tjelesni trag priče o lipičko-pakračkom kraju u ratu, jednostavno ne može biti pogriješno prenesen. Zašto? Zato što su njegovi duhovni i tjelesni ratnici svo vrijeme bili jedan etički i emotivni iskaz, jedna obrambeno neupitna postrojba.

Barbieriju ni u jednom trenutku, a tih je mnogo, nije teško ni suvišno nabrojati već spomenute Pakračane, borce okupljene oko cafea *Škorpija*, cafea samo osamdesetak metara udaljena od prvih četničkih položaja. Škorpija je i cafe i postrojba. I u doslovnom smislu postrojbe i u svakom drugom smislu postrojba. Jer, Škorpija se zove i pakrački interventni vod, ali se i zajedništvo tamošnjih susreta i razmjena mišljenja, vina i fiševa, pretvara u gusto duhovno zajedništvo jedne posve konkretne situacije i mjesta.

Ta slika ne pati ni od kakve univerzalizacije, dapače Barbieri joj, toj univerzalizaciji, izriče i izravnu preciznu kritiku. To ne znači da u raspravama za Škorpijinim stolovima nema povijesnih i zemljopisnih asocijacija i raščlambi, te upotrebe mjerila konkretnoga iskustva u "čitanju" povijesnoga ratnog iskustva, također neposrednih aplikacija toga svojega iskustva na nove ratne slike, slike Sarajeva, slike, posebice, Žepe i Srebrenice...

Barbieri, dakle, besprijepono štuje imena, imena ne samo konkretnih svojih prijatelja (oprašta se Barbieri, i ne imenuje ih, od niza svojih predratnih, kaže pogriješno je pomišljao, također prijatelja, sada bespovratno zagubljenih u, primjerice, Zagrebu...), nego i pune nazive postrojbi kojima je pripadao, kojima pripada, s kojima sudjeluje u različitim dijelovima hrvatskoga teritorija, postrojbi također s kojima se susreće, zajednički nastupa, itd.

Besprijepono štovanje imena. Barbieri je također precizan u pamćenju ratnih zbivanja, pamti datume, posebice je osjetljiv na datume tzv. početaka. To neumorno njegovo navraćanje imenima suboraca, kao i pozorno pamćenje postrojbi, te pozorno

PAKRAC

nikamo nedjeljom

crkva
kino-hrvatski dom
športske dvorane
bolnice
dežurne ljekarne
bazeni
muzeji
radio

spaljena
spaljen
spaljene
razoreno
nema
nema
nema
nema

zaustavljanje na rubnim vremenskim točkama, dragocjene su sastavnice. Uz te podatke, Barbieri reflektira i udio i mjesto "pisma" kroz neuniformna Slavka Krejčija - pismo kulture; kroz dolazke književnika - pismo umjetnosti; kroz snimke Tonija Hnojčeka - massmedijsko pismo.

Ono što se kao tematska i etička paradigma vidi u svim trima spomenutim lipičko-pakračkim pisma jest poštovanje imena. Profesor je Krejči Pakracova monografija "uživo", naime svaka njegova rečenica upućeno hrli dijakronijom toga gradića i zaustavlja svoju zabrinutost i ozbiljnost na točkama koje se, od 1237. i prvog spominjanja Pakraca u darovnici vojvode Kolomana, kuju u pakračku identitetnu gramatiku kroz doslovnu kovnicu novca iz 1254., kroz puno junačko suprotstavljanje Turcima priora Vranskog Ivana Talovca, kroz postturske popise 1698. (2/3 rimokatolici, 1/3 pravoslavci!), kroz Trenkovo doba, kroz 1760. i nazočnost grofova Janković, kroz urbaniziranje krajem 19. stoljeća "u skladnu cjelinu baroknih i secesijskih zgrada".... Čeka se, i u Barbierijevoj knjizi najavljuje, i Pakracova doslovna monografija, dakako u skrbi profesora Krejčija, čovjeka koji je utjelovljena i zgusnuta refleksija, odnosno gramatika pakračkoga uljudbenog identiteta, što *Pakrački dnevnik* neprestano čita i prelistava, ne odstupajući ni jednoga trenutka od reaktualizacije svakoga toga povijesnog i kulturološkog podatka u sinkronoj pakračkoj sudbini.

U ukupnoj je skladbi Barbierijeva knjiga postavljena onako kako je i nastajala tijekom objelodanivanja u *Hrvatskom slovu*.

Vrijeme koje je zahtijevalo osobnost. Dakle, priča teče od dana oko Bljeska, sredine 1995. pa kroz Oluju sve do početka 1996. Međutim, unutar tih dnevničkih okvira pripovijedanje stalno uvire u spomenute dijakronijske uljudbene točke, jer topografija razaranja Pakraca topografija je i nezaboravljenih tragova što prizivaju i povijesno vrijeme. Ono što učvršćuje priču Barbierijeva dnevnika njegova je pripovjedačka nazočnost. U njenu konstituiranju sudjeluju s jedne strane precizna tvrdnja kako je ovo vrijeme zahtijevalo osobnost, a s druge strane implicitna i eksplicitna potpuna prožetost zajedništvom i svim konkretnim imenima poginulih, mučenih, ranjenih, odnosno svih preostalih živih koji, kako kaže Barbieri, i nastavljaju ratovati baš zbog svih onih poginulih koji se moraju kroz njih nastaviti boriti.

Knjiga *Tko je sa mnom palio kukuruz* jezično se opskrbljuje u iskazu najdjelatnijega ratnog pisma - iskazu izvješća. Ona je u smislu već spomenutoga šovanja podataka puna preciznih naznačavanja sati, metača, strana svijeta, slike prostora, i tako postaje intenzivna i uvjerljiva autobiografija pakračko-lipičkog ratišta, kojim se kreću i likovi konkretnih i navedenih imena. Barbieriju je izravno žao kada spominje nekoga čijega se imena ne sjeća, ali to se nesjećanje događa samo kada je riječ o nekome koga je susreo nakratko, jednokratno i sl. Inače, pamti izvrsno.

Barbieri izriče i blagu zapitanost pred samim ispisivanjem svojega dnevničkog rukopisa, zapitanost u kojoj mu se čini kako bi možda ipak trebalo pisati nešto kasnije, kada sve to prođe, jer će se tada moći "hladnije" pristupati... I kod Viktora Tice se ta skanjanja pred zapisom pojavljuju kroz riječi profesora Krejčija, koji na nagovor o pisanju toga što mu se događa i što vidi i misli odvraća da to nije ništa posebno jer toliko toga ima: "Ma hajde, što ću pisati. Takvih priča je napretek."

Poetika ratnodokumentarnog. Piše Barbieri u poglavlju *Zločin i njegov krajolik*: "Ova je priča u ovom ratu već napisana stotinu puta. Ipak želio bih je, poput djeteta koje nije napisalo zadaću, ponoviti na školskoj ploči ovoga dnevnika i tisućiti i tisućiti

i prvi put." Piše u nastavku neusporedivu Etiku toga kraja. Tome i u tome bi krajolik u svijet digao spomenik prirode, kaže Barbieri, ali bi za pomoć njegovoj ratnoj obrani višestruko morao provjeravati mehanizme svojih ustanova. Stoga su nakon te okrutne odgode pomoći Pakračani u "širem smislu izgubili osjećaj za humanističko izvorište svjetskih institucija, ali nisu izgubili osjećaj za čovječanstvo". Svaki je pakrački borac, noseći u sebi snagu i duh brojnih svojih mrtvih, pokazao neodgodivo milosrde za neprijatelje zarobljene u oslobađanju svojega krajolika, nakon njegova petogodišnjeg zločinačkog maltretiranja, to piše Barbieri.

Dnevnički zapisak koji svoj naslov prenosi i na naziv cijele knjige upravo je ono pripovijedno tkivo koje svojom plastičnošću i osjetilnošću predstavlja izvor središnje pripovijedne svijesti i profinjeno nježno mjesto reprojekcije slika rata. U tome poglavljju, autobiografski smještenom u dane djetinjstva, Barbieri je genetsku šifru pakračkoga prostora (rijeka, kukuruzište, visok snijeg, priroda "razlistana i vedra") upisao memorijsku osjetilnost svojega pisma. Osjetilnost ukupnoga proznog tkiva knjige *Tko je sa mnom palio kukurus*. To poglavlje raspleće visoko vizualno i emotivno primanje ukupne priče, dovodi je do otkrivanja poetike ratnodokumentarnoga filma.

Imenovanje Barbierijeve knjige ratnodokumentarnim filmom može se shvatiti i kao ponajbliža žanrovska dosjetka, ali i kao sugestija da je proza te knjige iznimno filmična. Vrlo se lako može zamisliti njeno pretakanje u medij filma.

Barbierijeva knjiga na određeni način i prikuplja lipičko-pakračku ratnu priču u mini korpus. Taj se korpus uvjetno može nazvati "lipičko-pakračkim ratnim pismom", a uz već spomenute autore Viktora Tieu i prof. Slavka Krejčija, bitni autori toga pisma su i Lipičanin pjesnik Stjepan Godić, te socioesejist i povjesničar Tonči Erjavec, kao i snimatelj Tonči Hnojčik.

Ganutost neposrednom komunikacijom. Posebice je zanimljivo vidjeti kako Pakračane i Lipičane, u tim njihovim (i našim) petogodišnjim ratnim danima, lako obuhvaća ganutost neposrednom komunikacijom. To se vidi kroz spomenute dolaske umjetnika (glumaca, likovnjaka, književnika, glazbenika). U svom hiperkritičnom toleriranju institucijskog zaborava što se nad njima nadvio, takvi ih izravni dodiri pogadaju do visokoemotivnih uzvrata, u kojima zapravo zrealno napokon vide svoje lice, ljudsko, željno razgovora, željno govoriti, svjesno svoje osobnosti, potaknuto napokon reći i svoje doživljaje. Ta je njihova osobnost kritično suzdržana pred vlastitim autorefleksivnim i autoreferencijalnim jer bi ono kanda moglo dokinuti tu punu i neodgodivu etičnu osobnost. Stoga reagiraju, u susretu s umjetnicima zrealjenja. Uzbudeno se čitaju. I dakle, napokon se rastvaraju, pišu i govore svoju osjetljivost, čitaju je i više od likova umjetnika koje susreću.

Sudbine posute žrtvama. Nije Barbieriju u samoj izvedbi njegova i pakračanskog dnevnika trebala nikakva odgoda, a da bi bio hladniji i udaljeniji. Barbierijevo pismo, njegova proza, ispostavlja stalne reflektivne plohe, dijelove teksta koji se kreću etičkim, a uljudbeno i sinkrono i dijakrono prožetim promišljanjima, te se oni postavljaju kao jedno od najmudrijih osvjetljenja ukupne hrvatske ratne sudbine. Sudbine posute brojnim žrtvama, od mrtvih do preživjelih, preživjelih a slabo skrbljenih.

Barbierijeva knjiga je, dakle, i njegova autobiografija, autobiografija onoga dijela života koji je protekao u Domovinskom ratu. Za nj Barbieri kaže u posljednjim retcima svoga dnevnika: "Ja sam inače u Domovinskom ratu prošao bolje od mnogih. Ništa

mi nije srušeno, nikoga u obitelji nisam izgubio...". Taj lik koji u prvom licu jednine upoznajemo kroz knjigu prolazi svim bitnim poljima hrvatskog života u posljednjih pet godina, onoga života koji bespogovorno snažno tinja u postratnim konstelacijama, života koji od sudbine Vukovaraca i njihove, ako se tako može reći, autorefleksivne rihosti, ide kroz sudbine svih ratnoimpregniranih područja: "od hrvatskoga juga i Hercegovine, do Slavonije i Posavlja".

Upoznajemo jedan prema svemu izniman lik. I jednu po svemu iznimnu intelektualnu osobnost. Veljko Barbieri svojih deset predratnih proznih, a može se reći i kult - proznih (primjerice, *Novčić Gordiana Pia*), knjiga - pisama, početkom Domovinskog rata zamjenjuje za pismo ratnog i ratničkog života. Taj se život početkom rata podsmjehuje tzv. umjetničkim postrojbama, da bi se trajanjem ratnoga stanja i sam vratio i u "pismo kulture" (jer, naime, Barbieri i sam 1994./1995. organizira dolaske umjetnika u Pakrac), i u "pismo umjetnosti", jer piše ovo remek-djelo ratne dokumentarističke proze. Dnevnik koji žanrovski može povući i naljepnicu romana, ali njezina nazočnost niti će što pomoći, niti što odmoći ovome ponajboljem tekstu hrvatske ratne proze.

Neki su izdali. Ima tu još nekih "izvanjskih", moglo bi se reći, dijelova priče o Barbieriju i njegovoj knjizi. Naime, ta knjiga podsjeća, vrlo nježno i tematizira, na priču o onima koji su duhovno ili tjelesno "izdali" taj kraj, otišavši bilo u laž, bilo u bijeg. Taj je dio priče suglasan temeljnim motivima narativnih djela korpusa SRP. Međutim, Barbierijev dolazak u Pakrac također je dio tematske žudnje zabilježene u spomenutim djelima. Bilo je, dakle, bitno koliko je bilo onih koji su došli poduprijeti neupitnost onih koji su ostali.

Lipik i Pakrac pripadaju onim dijelovima Hrvatske koji su ponajduže trpili ratno stanje. I bez obzira na učvršćenje hrvatske državnosti koje je pratilo taj dugotrajni mrak, određena nestabilnost institucija ostaje pritiskati kakav složeniji i brži projektni oporavak, oporavak u kojem nekim upravo univerzalističnim uljudbenim apsurdom opet trebaju sudjelovati i sama utjelovljenja pokrenutoga zla. Treba se opet živjeti zajedno. Međutim, u osvjetljavanjima tih apsurdom zatamnjenih točaka suvremenosti Barbieri je vrlo rijetko i vrlo uvjetno ironičan, nikada ne pristupajući niskom gorčine, premda je tematski susreće. U flash - backovima Barbieri prolazi svim hrvatskim ratnim godinama, pronalazi u svim tim godinama rasute likove Pakračana, pakračkih boraca.

U tom nemiru, kretanju ratištem i stalnom vraćanju Pakracu znakovito je i sofisticirano naznačeno da upravo jedan Vukovarac smiruje pripovjedača u trenuteima njegovih najtežih nemira. Neka je neusporediva mudrost pohranjena u te ljude koji tiho i mirno prepleću tekst svojega grada u sebi.

Lipičko-pakrački razoreni parkovi⁸⁹. Lipičko-pakračkom kraju stihove tužne nevjerice upućuje pjesnik, književnik iz Lipika Stjepan Godić (preminuo je od srčanog udara na željezničkoj postaji pri odlasku iz svojega gradića u koji je došao pregledati svoj ranjeni grad i dom, početkom 1993.) Početkom 1992. godine zapisao je *Pjesmu o parku koji nestaje*, s podnaslovom *Lipička elegija*. Posljednji stihovi te elegije kazuju:

...umjesto cvijeca svuda krš i korov
poludjele ptice u nemoćnoj buji

⁸⁹ Snimci u GS-u, proljeće '92, te u reportažama Davora Špišića 1994/95.

*stazama blaženstva kroz carljivo vrijeme
svirepo bez smisla gaze nozi Huni*⁸¹

Različitim (...u samoći, u tišini žalosti kao od smrti zavičaja... oprostio se s Godićem u stihovima) a suzvučnim stihovima javio se i zagrebački Vinkovčanin Miroslav S. Mader u pjesmi *Krv u slavonskom žitu (To je krv i na mojim pjesmama)*, bjelodaneći je u *Književnoj reviji* 1/2, 1992.:

*tko su ti koji pucaju na žita zemlje
tko su ti koji raju, uznemiruju
plešu puškama u europskom miru
tko su ti koji rataru plod unesrećuju
i njegovo plemenito lice ponižavaju i prljaju
tko su ti koji ljudima neće biti ljudi
kojima je do grabeža i tuđega
tko su ti - junaci mrkih pogleda
nesratnici opakih ruku
zar oni hoće crno slavonsko nebo,
mrvačnicu od sunca i klas zakrvavljeni,
puste ulice, porušene kuće panonsko more u groblju
zar su to samo neljudi*

Izbor iz literature

Poezija

1. Godić, Stjepan, *Pjesma o parku koji nestaje*, Zagreb, 1992.

Priče

2. Tica, Viktor, *Rat i progovoran*, Zagreb - Lipik, Pakrac, 1994.

Dnevnik

3. Barbieri, Veljko, *Tko je sa mnom palio kukuruz*, Zagreb - Pakrac, Lipik, 1996.

Kolumne/serijali

4. Barbieri, Veljko, *Dnevnik iz Pakraca, Ratni zapisi*, Zagreb - Pakrac, Lipik, 1995.- 1996.

Monografija

5. Erjavec, Tonča, *Španovica*, Novi Liber, Zagreb - Španovica, 1992.

Plakat

6. Krejčič, Slavko, *Pakrac - nikada nedjeljom*, Pakrac, 1994.

⁸¹ I Hermeneutika privremenosti i promjena u "lipičko-pakračkom ratnom pismu" započet će 1991. riječima prof. Slavka Krejčiča "Što ću to zapisivati. Takvih je priča napretak!"; nadostavit će se pjesmom Stjepana Godića *Pjesma o parku koji nestaje*, pričama Viktora Tice i *progovoran* (1994.), snimcima Tonija Hojčeka i monografijom *Španovica* (1994.) Tončija Erjavca, a zaključno reflektirati knjizi *Tko je sa mnom palio kukuruz* Veljka Barbierija, 1996.

III. NOISEKUNST DOKUMENTARIJ

Napisano između svibnja 1991. i kolovoza 1992.

*Jedno pismo,
jedno saopćenje
jedan predgovor
jedan uodnik
jedan drugi predgovor
jedan govor
jedna bilješka jedan song
jedan razgovor
jedan članak
jedna izjava
jedan elaborat
jedan drugi uodnik
jedna programska cedulja
jedan intervjue
jedno izveštje
jedan sinopsis TV esaja, u jesen 1994.*

Noise
Slawonische
Kunst

Poštovani!

pismo, 30. lipnja 1991.

Kao ne/sudionika i ne/kušatelja Posteurokaza molimo Vas za Vaše autorsko mišljenje o prijekidu programa na koji smo bili primorani zbog bejrutizacije Osijeka. Molimo da nam tekst Vašeg komentara pošaljete odmah.

17 DOKUMENTI
27. lipnja RASKRIŽJE NA KLAJNOVOJ

GLAS SLAVONIJE

**Vrisak
Hrvatska**

Čuo sam kroz san
pjesmu krvnika
krv prijatelja

Vidio sam dan
bez trunke svjetlosti
bol vapaj nemoćnih

**SLAVONSKA
KRV**

Vrisak Hrvatska
Vrisak Hrvatska
Vrisak Hrvatska

Noise Slawonische Kunst

27. lipnja, raskrižje na Klajnoj

saopćenje, srpnja 1991.

Studentski kulturni centar Osijek obavještava sve stalne i povremene posjetitelje kao i svo građanstvo Osijeka, Slavonije i Baranje, i Hrvatske, da će svoje priredbovne oblike programa - koncerte, predstave, književne večeri, filmske projekcije, izložbe i performance do daljnjega zamijeniti izdavačkim programom pod nazivom *Dokumenti*, 27. lipnja, raskrižje na Klajnoj.

Toga je dana i na tom mjestu čudovište, koje se rado odazivalo na različite nerazumljive lozinke, izreklo na onu svima poznatu "Stoj, tko ide?", svoje pravo nekrofilno "JA".

Inače, koprodukcijски će nositelj ovoga Izdavačkog programa biti časopis *Književna revija*, Otvorenog sveučilišta Osijek.

Pozivamo Vas da nam se javite i pošaljete svoje adrese, bez obzira gdje se sada nalazite, kako bismo Vam slali naše ratne tiskovine. Redovito ćemo ih pripremati i uređivati u Osijeku, a tiskati isključivo u Vinkovcima.

Svima nam je želja uništiti četničkoarmijski komunizam, a osnovna zamisao našeg izdavačkog programa jest oporba medijskom i inom dnevnom teroru kojega prisilom, navikom ili ovisnošću konzumiramo svi, pa i oni uistinu nedužni i nenaoružani Srbi (gdje su?, gdje ste?), kojima priznavanje Hrvatske znači i brži i civiliziraniji način za priznavanje Srbije. (Program pripremaju i supotpisuju: Miroslava Vučić, Goran Rem, Ivica Zec, Julijana Matanović, Josip Cvenić, projekt *Noise Slawonische Kunst*, Delimir Rešicki.)

Noise Slawonische Kunst¹ no. 3

urednički predgovor², kolovoza 1991.

I. Ratni je mrak prekinuo sve normalne geste hrvatskoga uljudbenog i kulturnog kretanja.

21. lipnja u Osijeku je započeo ljetni festival POSTEUROKAZ³ ...

27. lipnja Dražen Dragušica, urednik Hrvatskog radija radiostanice Osijek i glazbeni urednik Posteurokaza, htio je u eter izgovoriti samo jednu rečenicu: "Umjesto slike programa Osječčkog ljeta mladih u svijet je otišla slika tenkovskog gaženja civilnih vozila." Nakon toga datuma sadržaj kulturnih i umjetničkih priredbi mogao je nastaviti

¹Noise Slawonische Kunst je, sadu znamo, dosjetka - situacijska oznaka za energiju provokativnosti koja se recentno pojavila u Slavoniji i Osijeku kroz specifičnu izmedureakciju gotovo "akademičnih" kulturnoinstitucijskih i umjetničkih proizvođača sa snažno koncentriranim potkulturnim "osporavateljima" fenomenima. Dosadašnjim recipijentima i "stvarateljima" energije emitirane putem Noise Slawonische Kunsta zasigurno nije potrebno pojašnjavati koliko i kako je ratom izmijenjena produktivnost dosjetarskog speeda, a i situacijska lociranost ove "neodređenice", a svima ostalima, zapravo, upućujemo ovu fuznotu povodom novoga, fingirano trećeg, broja istoimenog fanzina.

²Suautor je bilješke Ivica Zec.

³U terminu od 21. lipnja do 14. srpnja 1991. godine Studentski (kulturni) centar je kanio održati svoj deseti LJETNI PROGRAM. U otežanim gospodarskim uvjetima - ali s promijenjenom uljudbenom optikom, konačno slobodno eksplicitno EUROPSKOM, LJETNI PROGRAM je kanio biti preoblikovan - suradnjom s Otvorenim sveučilištem Osijek, odnosno Izdavačkim centrom Revija, te sa Gradskom i sveučilišnom bibliotekom kao i s Društvom prijatelja glazbe. Priredbeno najsloženiji, upravo je kazališni sadržaj kanio biti najopsežniji dio LJETNOG PROGRAMA, te je zbog suradnje sa zagrebačkim festivalom novog kazališta EUROKAZOM imenovan korektivno kritičkom oznakom: POSTEUROKAZ.

postojati kao sadržaj nebitne flišnote⁴ svjesne svoje tragične umjesnosti⁵. (Nekog, dakako, teksta, tj. nekog razgovora. Nekog odgovora?)

Umjetnički autorski nastup više nije mogao biti (samo svoja) tema, Mjesto teme je zauzeo PRIJEKID, ili civilizacijski, uljudbeni znači, BEZDAN načinjen tim prijekidom.

ZAUSTAV intelektualne kreativnosti načinjen tim prijekidom jest stanje koje smo odmah htjeli osporiti. To smo učinili šaljući nekoliko dana kasnije (1. srpnja) brzojavne, pismovne i telefonske upite, odnosno zamolbe za komentar.

Potpuno nam je nerazumljivo na tenkomet udaljenosti održavanje "koncerta za mir", izložbi "posvećenih borbi hrvatskog naroda...", "ljubavnu komediju kojom se apelira..."

Kulturoorganizacijski umovi moraju znati da za svako užiće (umjetnosti) postoje okolnosti i vrijeme, te da onda za pravo umjetničko užiće vrijedi isključivo senzibilnost intuitivnog ali i inteligibilnog ODLAGANJA, čuvarske odgode i čuvarske pohrane.

Umjetnička izvedba, priredba, nije nogometna utakmica, a stotine poginulih nisu tragično - prebrzo - mercedesno - poginuli - bivši - lijevokrilni - preprodavač - kokaina. I ne može se onda minutom brbljanja o "posvećivanju, "upućivanju..." i osobito "apeliranju..." pokrivati stupidarija o Churchillu, Londonu i bombardiranju.

Samo jednom željom trenutka vidjeti koncerte Married Body kako stotinama tisuća Watta spaljuje te sve srpsko šabačke oklopne kasarne!!!

To vidjeti!

II. U pismima koje su nam ne/sudionici i ne/kušatelji umjesto komentara uputili, djelomično održanoj, posteurokaškoj priredbi može se uočiti nekoliko recepijentsko-komentatorskih postupaka:

a) uočavanje televizičnosti kretanja tenkova po gradskim ulicama i obraćanja TV-slici (tj. kritika ili pozicija percipiranja rata kao TV-emisije);

b) eskapizam od angažiranoga (intimnog) komentara putem inzistiranja na instituciji "priopćenja";

c) metaforizacija globalnog odnosa dobra i zla;

d) naknadno, ali nažalost opako ovdje potrebno denunciranje kodova totalitarizma u strukturama pa i bilo kojih poslijeratnih projekcija umjetnosti (razine svijesti oblikovane na soc-real-dobrovoljačkim tenkovima NOB-a): koji, kako se ispostavlja, predstavljaju vrlo plodan background vojnom terorizmu i masovnoj medijskoj manipulaciji.

Sljedeće tekstove odlučili smo se otiskati Vam u nemogućnosti ostvarenja drukčijega priredbenog programa. Svaki bi, ovako situativno i vremenski lociran, neminovno predstavljao bijeg od "surove stvarnosti" kojoj se, paradoksalno, slični programi u pravilu upućuju i "posvećuju", a sudionici takvog, pa makar i 70-minutnog bijega u pojedinačnost umjetničkog čina nitko ne može garantirati sigurnost povratka

⁴ Pročitati u Književnoj reviji 2/3 1991., odjeljak SLAVONSKA KRV, tekst Delimira Rešiekog, digresija o Traku.

⁵ Prvi osječki ratni petak 13., početak rujna devedesetiprve. Grogy i ja sjedimo u velikoj ružnoj staklenki. Cijelo se prijepodne artiljerija grad, mi provjeravamo znamo li još uvijek jednu te istu vjesticu o sudbini hrvatskih nožera, tj. podatak da su u Nizozemskoj i ponekad svinjaju zajedno. Zgrada osječškoga Studentskog centra stakleno nas ogleda sa svih strana i provjerava pijemo li uistinu samo Sprite, kako nam ide... Sunovratuje se nešto sjevernim višestrukim bljeskoma među nas, kako nam ide... razgovorom koji se zapravo etira, prisjećajući se vrlo nedavnih slušanja, gledanja, pješčačenja... jer je on razgovor ipak sjedenje u tamnom staklu koje bar zna čega se boji, te nimalo ne širi. Jednostavno se navodi: "Tako jaki zaklanjamo tjeskobu, odgađamo za umjesniji dan ili mir. - Da, ni ja to ne slušam... - Ni ja LA ti? - Ne.

u tu opaku i, ovoga puta bez navodnika, surova stvarnost. U njoj, svjedoci smo, postoji previše onih koji su nam spremni vrlo indiskretno ponudili svoju, nimalo skrivenu, rafalnu inčimu.

III. (priredivačke napomene)

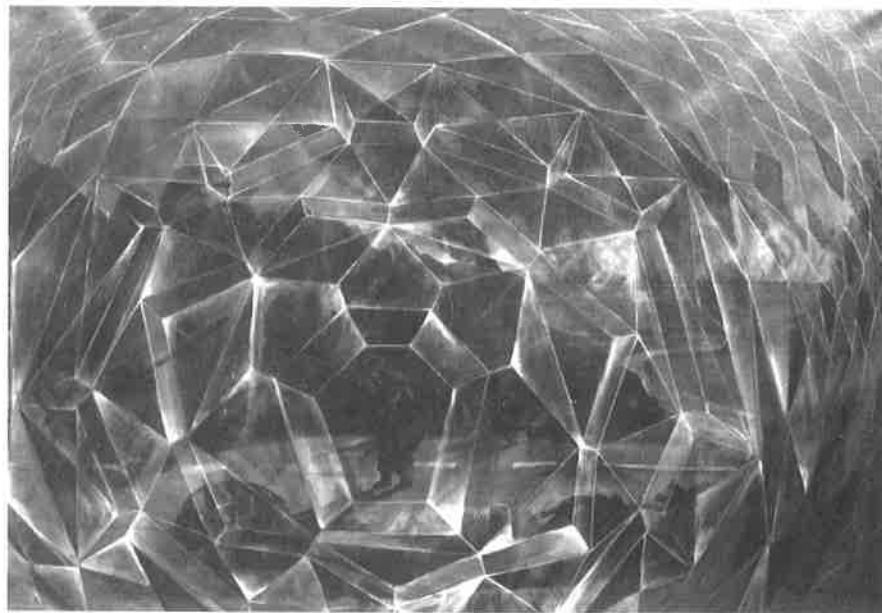
a) Djelatni smisao tekstne razmjene, koju smo stotinama svojih kontakata otvarali, bio je u samim pojedinačnim konkretnim "primanjima" i "odašiljanjima" poruka, koje su, u svoje izvršno vrijeme obavljale funkciju NULTOG OBAVIJESNOG OSVIJEŠĆENJA KAO PRETPOSTAVKE za otklanjanje, moguće loše, humanolijene nevjerice tipa "događanja drugima".

A sada, ovdje, uza sav strah zbog nemoći teksta, pisma i potpisa, i s odjednom razorenom sigurnošću o tom da živimo uljudbu "kulture pisama", uza sve to-otiskujemo zabilježene kontakte, dokumentirajući vrijeme inače toliko ranjivo pred dobro uvježbanim falsifikatima, Falsifikatorima.

b) Tekstovi separata *Noise Slavonische Kunst* su poslani u dva osnovna bloka: *POST POSTEUROKAZ* i *SLAVONSKA KRV*. Tekstovi slijede prema primateljskim skupinama (kušatelji, urednici, sudionici) te donekle prema tipovima tekstova (pisma, poetski tekstovi i literarizirani/kolumnistički/komentari).

c) Tekstovi su pisani i odašiljani tijekom tri mjeseca u kojima se strmoglavno mijenjao i intenzitet agresije na Hrvatsku pa tako i intenzitet tekstnog "osjećanja" i deskribiranja!

d) Od stanja prvoga tragičnog rafala do stanja u kojem je trajanje putanje jednog hica jedina vremenska i prostorna odrednica (mogućnosti) tišine i mira.

Od slutnje do komentara

uvodnik⁶ separata⁷ *Slavonska krv*,
objelodanjenog u *Književnoj reviji* 2/3 1991., rujna 1991.

Četiri ovdje ponuđena teksta nastojala su, svaki u vrijeme kada je pisan, svojim kontekstualizirajućim slutnjama označiti nemogućnost eskapizma. Bijega od bezumlja i tragedizma okružja. Ili su, već svjedočeći neizbježnosti tragedija koje se nastavlja u događati u našem narodu, našoj republici i našoj Slavoniji, bili prisiljeni moći izravno locirati svoj komentar.

Komentar tragediji koja je tolika da je još dugo, dugo, neće moći deskribirati sve olovke i svi pisaci strojevi ovoga svijeta.

Jer rotacijski kotači zločina vrte se i rade brže od bilo koje novinske ili časopisne rotacije. To, pokazuju ovi tekstovi, dakako ne znači kako ne treba pisati, koliko god užas koji nam je netko tako brižno namijenio, marginalizirao svaki pokušaj njegovoga evidentiranja u zajedničku riznicu našega tragičnog pamćenja.

Pitanje ljubavi, smrti, srca protiv tenkova i kavica

predgovor, članak, listopada 1991.

Noise Slawonische Kunst je dosjetka nastala dvostrukom motivacijom: 1. Željom za samoukinućem; 2. zgusnućem djelatnosti - uglavnom rokerskih i književnih stvaratelja, zgusnućem dakako određenim već vrlo skućenim prostorom okupljališta - cafe barom Wallosh - zgusnućem onih koji su ostali i shvatili da valjda neslučajnim slutnjama često dotiču iste mrakove.

Premda je sve počelo s događanjem nekom drugom. I početkom svibnja, u Borovu je Sefu još to bilo daleko, a da bi se činilo da to nije nama (ionako smo sretno mrzili kolektivističku ideološki obveznicu tipa mi... naše...).

Ali nije ništa, očito, to nečastivo četnikovanje došlo odjednom. Samo je tako dugotrajna ekspozicija mogla donijeti tako bolan i potpun mrak, u kojem se uz dvostruku ispriku za nedosljednu metaforizaciju, sve moglo vidjeti!

Spomenuta je vremenska odlika u suradnji s prostornim "događanjima drugima" usporila i proces osvješćenja. Znalo se zbivati da nam bude nelagodno priznati koliko ozbiljno shvaćamo to što nam se događa. Pa ako su provincije osviještene smrću, neposrednom blizinom smrti, onda je središnjica shvaćala svojom metropolskom odgovornošću. Pitanja ljubavi, smrti, srca protiv tenkova. I kavica.

⁶ Stautor je uvodnika Delimir Rešeki.

⁷ Svaki se od sljedećih tekstova izravno ili neizravno referira na istoimenu zbirku novela Ivana Kozarca iz 1906. godine.

Slavonska krv

govor, listopada 1991.

Protiv duhovne uravnoteženosti te kvaziakademičkog i kvazihumanističkog mirotvorenja.

Ovaj je tekst - *Slavonska krv* - posvećen najšokačijem hrvatskom piscu Ivanu Kozarcu.

Tribina i *Revijina* rubrika *Slavonska krv* posvećeni su i liku Đuke Begovića.

Tekst *Slavonska krv* odbija pristati na "mit" o kulenovskom nemoćniku, tromom i debelom Šolji.

Iskaz - *Slavonska krv* - odbija svaku daljnju federaciju s ideologijom koja je taj mit o tromom i odebdom Šokcu proizvela podvaljujući s istom namjerom kao i u slučaju čuvenog mita o strahovito naoružanom i opasnom Albanu. Ovaj iskaz bučno odbija fenomenologiju koja logikom izjednačavanja mentalnih i zeraljopisnih struktura dolazi do formule: ravnica = duhovna uravnjenost.

Naime: iskaz se *Slavonska krv* pita koji je jedini prirodni odnos spram ravni? Pa zar to nije ono koje oblikuje Đuka Begović! Zar to nije iskak, strahovita okomica, ijuk, vršak!

Iskaz prokazuje ideološki propagandne strojeve dosjetki koje su proizvođene, zapravo, kao surov i efikasan mehanizam jezične kontrole. I to na najosjetljivijem takvom mjestu: usmenoj predaji! Ovaj iskaz bučno odbija melankoliju izjednačavati s ravnicom duha!

Iskaz, *Slavonska krv*, svoju melankoliju nosi kao najkritičniji mogući odnos spram svega svoga. Ovaj iskaz, *Slavonska krv*, upozorava da tragovi tvornice jezičnih podvala mogu biti vrlo jaki i duboki, naime, upravo u ovakvom slučaju - vremenski strahovito dugotrajnog pritiska.

Iskaz, *Slavonska krv*, prokazuje bezočno zamjenjivanje kategorija intelektualne i duhovne melankolije s kategorijama nemoći.

Ovaj iskaz zabranjuje izražavati bilo kakve znake kvaziakademičkog i kvazihumanističkog mirotvorenja, te pljuvanja i vrijeđanja, Ili šutnja, šutnja.

Noise Slawonische Kunst Band

urednička bilješka na umetku za LP,
bilješka na fanzinu, 1991.

Glazbena je skupina Noise Slawonische Kunst sačinjena od onih pop-rock glazbenika alternativne scene koji su ostali u Osijeku i nakon šest mjeseci rata.⁸

Njihov je zajednički nastup pripreman gotovo isključivo kroz razgovor, za vrijeme putovanja na prvi koncert. Neki od njih nisu nikad prije zajedno svirali. Osim njih, u Osijeku su još jedino Galebovi. U Zagrebu, dana 30. listopada, u sklopu programa 27. lipnja, raskrižje na Klajnovoj. Noise Slavonische Kunst imali su prvi koncert. Jedan od troje pjevača, bilibragovski gitarist Senio, tom je prilikom izrekao: Zagreb nikada neće pasti!¹⁹ LP je zapis s tog koncerta sačinjen kao dokument jedinog Vremena u kojemu su svi morali ostati.¹⁰ *VIDIO SAM GRAD BEZ SVJETLOSTI*

*Čuo sam kroz san
pjesmu krovnika
kro prijatelja
Vidio sam dan
bez trunka svjetlosti
bol zapaj nemoćnih
Vrisak Hrvatska
Vrisak Hrvatska
Vrisak
Hrvatska*

Dokumentarizam kao samozaštita

razgovor¹¹, prosinca 1991./siječnja 1992.

Voditelji Umjetničkog odjela Informativno-psihološke službe kod Zapovjedništva operativne zone Osijek (Goran Rem i Ivica Zec) potvrđuju da se osječki "kulturnjaci" bore kao i svi drugi Osječani - na borbenim položajima!

"Everything must go" jest slogan mlade osječke kulturne scene.¹² Dakle, izbor je širok: od puške do gitare! Dokle je trenutno stigao agresor i ima li osječka obrana sve što joj treba? Može li se u Osijeku ponoviti, eventualno, Vukovar?

¹⁰ "Avangardni rockeri *osjeko-rascije* također se nalaze na glazbenoj fronti borbe za slobodu, a njihovo je djelovanje izraženo tjeskobnim pjesmama koje će ostati dokumentom ratnih događaja.", Zoran Veles, *Noise Slavonische Kunst, Studio*, Zagreb, prosinac 1991.

¹¹ "Uz posvetu *onima kojih više nema*, 30. listopada u zagrebačkoj dvorani Paulk održan je prvi koncert. Soli nastupom ga je započeo Senio iz grupe No Passaram. Gitari i angažirani, gorki, ali ne i banalni ili neukusni stilovi, prisutne su podsjetili na Billyja Brugga. Popričan aplauzom gomile koja je ispunila gotovo cijelo dvoranu, Senija je zamijenila preostala ekipa Noise Slavonische Kunst. Uz projekciju slika iz dokumentarnog filma Ivana Faktora, *Petak, 13. rujna 1991.*, Dabilly (u originalu pjevačica grupe Glad) je pjesmom "Through Darkness kazivala svoj san u kojem je pogalaju snajperisti, dok je File (iz Die Hausersa) izvodio preladene stihove Peter Handkeovog komada Kaspar. Ovi su tekstovi obrađeni kao rock numere, prvobitno nastale za potrebu predstave u prošlogodišnjoj produkciji osječkog SKUC-a. Prvi put je bila svirana udarna pjesma Noise Slavonische Kunst, *Križna na Vici*, koja je snimljena i kao video-spot. Napisao ju je 1987. godine Senio, a danas, pjesma obuhvaća kompletne teme koje je rat nametnuo osječkim rokerima. "Također, kroz koncert se prožimalo i geslo: Osijek nikada neće biti Oček! Kroz Filetovo grlo, to zvuči kao kad Lynchev Sailor izgovara: "This is the symbol of my individuality and my personal freedom, Ledeno osvještavajuće!". Zoran Veles, *Osijek nikad Oček, Danas*, Zagreb, 12. studenoga 1991.

¹² "Teško je ne biti u pravu kad se kaže da je album *Noise Slavonische Kunst* istoimene osječke grupe prvi pravi ratni rock album u nas. Ne samo zbog sadržaja nego još i više zbog uvjeta u kojima je nastao. Zbog rata i nekoliko je osječkih garažnih, alternativnih, underground rokera grupa prestalo s redovnim aktivnostima: *Die Hausers*, *No Passaram*, *Glad*, *Galebovi* i *Antson-Booz*", Ante Barinović, *Kad ti pubne film!*, *Večernji list*, Zagreb, 19. siječnja 1992.

¹³ Razgovor usmjeravali Branko Maleš i Milan Živković

¹⁴ "Spekulirajući o današnjem i budućem mjestu kulture u Osijeku, a sjećajući se gotovo nevjerojatne i gotovo opće mobilizacije medijskog djelatnika u hrvatskom ratu, zapravo ništa nije logično no očekivati sretnu i daljnju kanalizaciju ove pozitivne energije. Unatoč tome što crvena ravnica još uvijek raste na istočnim pročeljima nekih kulturnih institucija kao nečiji prirodni i jedini orijentir. Unatoč tome što su privatni grabež i umorstvo, tibi kao siva ispijanja prvih jutarnjih konjaka, ovih dana u našoj kulturi i svom opasnom zenitu. Osjećim to i ne svirda mi se, što vam je draže: Kultura u Gradu, ili grad u sljepom crjevu hrvatske države?", Milan Živković, *Prijelaz: Osijek*, *Kult, Glas Slavonije*, Osijek, 1. veljače 1992.

- Strategijski podnošljivo, ako ne i predviđeno, agresor je stigao toliko daleko koliko je istočnoslavonskoj obrani trebalo da se privikne na punu koncentraciju oklopnih snaga u pravcu Osijeka. Istočnoslavonška je crta obrane nakon toga prešla na inicijativni oblik obrane i dopunila svoj protuoklopni koncept obrane upravo oklopnim snagama.

Bilo je potrebno samo prevladati psihološki sraz kod naših vojnika u oklopnim jedinicama. Naime, kako biti u oklopnj jedinici kada vidiš koliko su efikasnim protuoklopnim oružjem opremljeni upravo tvoji najbliži suborci. Očito ne kane "ponavljati Vukovar", ali su itekako, još očitije, ponovili i utvrdili i dopunili vukovarsku protuoklopnu koncepciju.

Osim toga, glasine su da je Osijek već pao. To potvrđuje činjenica da su iz Osijeka priopćavane potpuno iste vijesti kao i svojevremeno iz Iloka i, oko 20. studenog iz Vukovara, iz tih mjesta, naime, nikada i nisu bile javljane druge vijesti doli vijesti o odlasku, tj. evakuiranju stanovnika !!!

Dakle i na planu je verbalnoga opisa stanja u Osijeku, a i "tjelesnog stanja" Osijek već bio pao. Agresor tada nije ušao u Osijek, i nije mogao ući, premda je Osijek prošao solidne mobilizacijske padove, uz dakako svesrdnu pomoć tragikomične zagrebačke metropolske anemije. Pretpostavljamo, iz zagrebačke perspektive i anemične HTV, da su - s obzirom na stanje - odavno izbrisane razlike između kulturnjaka i ratnika u gradu Osijeku?

- Kulturnjačke institucije središnjice, kojima je prirodno da u određenim trenucima, ili pak uvijek, mobiliziraju svijest i duhovnost, uspjele su tek mobilizirati sebe, svoje vlastite mehanizme, i to tek onda kada su se raketirali Banski dvori.¹³

One su formirale svoje apelativne jedinice kada su njihovi članovi u provincijama već odavno bili u "stresnoj odvisnosti o pušci".

A osječka je kulturna gerila znala, i prije tadašnjeg ministra informacija, da činjenica, a koju on tih dana nije znao - raketiranje osječke Pivovare - vrlo precizno znači da će uskoro postati i prava guerilla.

Možda je paradoksalno, ili je i gotovo analogno izvornoj sudbini pjesme *Lili Marlen*, što je pjesma iz perioda u kojem je njezino izvođenje bilo ispad, došla u period izobličjenja rutinske koračnice ovog podneblja¹⁴, a što se događalo paralelno s odlascima (osim guerille) i, napokon, velikim vraćanjem Osječana u svoj grad,

¹³ Sjedište poglavara hrvatske države tzv. "Banski dvori" raketirali su se početkom listopada 1991, četiri mjeseca nakon Borova Selo-događaja, tri mjeseca od Osijek, tenk-fičo.

¹⁴ "... njezino izvođenje bilo je ispad..." Pjesma je izvedena uživo u okviru kazališne predstave Kaspar Hauser radene prema Fassbinderovom filmu i Handkeovoj drami. Izveo ju je tada bezimni kazališnogaražni glazbeni sastav (Road Runners) su se razišli nakon sudjelovanja u deset predstava), čija će dva člana, File i Kralj, biti kasnije vezani i sudbinom ratnog Noise Slavonische Kunst banda.

Ta prva izvedba Lili Marlen (na nagovaračku ideju Lady Dabilly, jedne večeri, u vratima Wallosha, s možda predosjećajem da će je i sama kasnije... i također Noisekunst Bandu... puno kasnije, ali i vrlo ubrzu... odsvirana i otpjevana u 15. izvedbi predstave Kaspar (predstava je radena procesualnom projekcijom, tako da ni jedna od petnaest izvedbi nije ni pokušala bitno ponoviti prethodnu, pa su dapače namjerno izvedbe mijenjane, uz čest workshop udio gostujućih redatelja ili glumaca, mijenjane i samostalnim mix-kolažnim invarijantama stalnog glumačkog postava predstave), u ožujku 1991. U sedamnaestoj MŽ-ovoj izvedbi u travnju te godine, u zagrebačkom SKUC-u Lili je ponovljena... Pjesmu je zatim Filerov novostvoreni band Die Hausers izvodio na otvorenoj platformi čuvenog osječkog Starog Tramwaya, prigodnom vožnje počasno-najavnom kruga gradom, u znak otvorenja programa Posturokaza 21. lipnja 1991. (Osamnaesta i doista posljednja varijanta spominjane predstave, pod najavljenim imenom Posljednja predstava Kaspara Hausera trebala je biti u sklopu Posturokaza održana 1. srpnja 1991.) (Nije bila održana.) Na otvorenom pokretnom stagen kroz cijeli grad, Pred tzv. Bijelom kasanom File je Lili greškom izvikaio u pravcu neslučajnog i nemirnog hrvatskog MUP- ova (usp. izvorni podatak u tekstu Ivica Zeca *Underground Guerilla*, fanzin *Noise Slavonische Kunst br. 7*, veljača 1992.). Žestoki prigovori i kuloara i državnih službi, javnosti (usp. ?). Nisu ti prigovori mogli biti svjesni tihog profetskog u Filetovoju bučnoj tozi. Zatim je pjesma izvedena na Tour Universitas, početkom studenog 1991. U Rovinju, moglo je biti tuče. Sljedećeg je jutra hrvatska artiljerija (na jednoj je haubici bio i tekstilni tehničar Imra Nagy, nekadašnji učenik u osječkoj Tekstilnoj školi; nekoliko će dana kasnije saznati

Gdje se konkretno bori osječki kulturnjak? Koristi li se - čak i u ratu - određena kulturnjačka sposobnost u ratne svrhe? Što je s vojnim presscentrom u Osijeku, koji je, kako čujem, u osnivanju? Uloga, sastav, uniforma?

- Osječki se kulturnjak u uniformi bori na svim onim mjestima na kojima se bore i svi ostali Osječani u uniformi. Bori se konkretno, čak i u ratu. (Na primjer, Goran i dalje uređuje kulturnu djelatnost osječkog SKUC-a, ali je odnedavno, s izravne oružane funkcije u Hrvatskoj vojsci, mobiliziran unutar Umjetničkog odjela Službe za informiranje kod Zapovjedništva operativne zone Osijek...) Drugim riječima: uloga - vojna, sastav - bojna, uniforma - vojnička. U Osijeku, sasvim sigurno, i danas postoji ono što smo običavali nazvati scenom. Rokeri su se okupili u all stars Noise Slawonische Band,¹⁵ *Književna revija* objelodanjuje i historiografsku građu, organiziraju se koncerti, izložbe, predavanja, turneje... U trenutku kada, recimo to tako, manevarska je pozicija hrvatskog umjetnika sužena unutar prostora izbora između neposredno ratnog angažmana i ustaljeno mimodopskog (jasno, tamo gdje je to uopće moguće) opiranja ratnoj zbilji, a time valjda i agresoru, osječka je mlada scena - naša teza - izabrala upravo sve oblike i mogućnosti akcije. Koliko se u toj "everything must go" sintagmi može raspoznati raniji senzibilitet mladega, modernijeg intelektualca?

- Tijekom je zime 1990./91. u zagrebačkom rock magazinu *Heroina* otvoren prostor za prikaz subkulturnih događanja u većim hrvatskim gradovima. Termin Noise Slawonische Kunst, tada sačinjen, naziv je fanzinskog projekta pažljivijeg slušanja i poticanja mlade noise scene u Osijeku i ostalim slavonskim gradovima. Prije 27. lipnja 1991. godine, a još su dva u promotivnoj fazi (pečat i LP istoimene grupe sačinjene od onih glazbenika koji su još ostali u gradu).

Band Noise Slawonische Kunst imao je 30. listopada 1991. godine prvi koncert u Zagrebu. Senio je tom prilikom izjavio: Zagreb nikada neće pasti. Zapis je toga koncerta dokumentiran na dugosvirajućem vinilu.¹⁶

da je palo njegovo selo, Laslovo; mimo naređenja odući će svoju baubicu pred Osijek i slučajno ali precizno maći na tri srpska tenka u pokušaju proboga položaja jedne presvječe pristigle hrvatske postrojbe - proboga s namjerom konačnog i punog opkoljenja grada. Imat će ih spucati zatim natjerati u odustajanje još nekoliko oklopnjaka... pripremiti ulazak u selo Marinice, kao posljednju probogu šansu pročitati prolaz do Vukovaru. Nažalost hrvatska pješadija nije ušla u selo. "... došla je u period izobličenja, period (službene) javne koronice..." Krajem 1991. File i njegovi, Dabilly i njeni nisu više voljeli Lili Marlen, Desetine izvodača pokvarile su svojim podilazećim izvodenjima trag izabranog ružnog kulturnog i rovdovskog. Nije imalo smisla valjda svaki puta pri izvodenju napominjati "Mi smo bili prvi!", jer to tada više nije bilo istina. Još su je samo jednom izveli kada je upravo izmaknula 1991. Taj snimak, loš, oštećen i suman pamti singlica spremijena u zaklopni džep kajige Noise Dokumenti No. 2.

¹⁵ "Dak je SKUC bio čitav, band je svirao. Od bubnjeva nismo čuli nzbune. Poslije su koncert čiji je prihod bio namijenjen obnovi osječkog Sveučilišta u Zagrebu opravdano najavljivali *svirkom preživjelih osječkih robera*."

Tada sam i telefon preboljjevala. Lako je kad ga ju trebam, Teško je kad trebaju mene. Zato imam Fabusa. Počinjem vjerovati da je on Bog, On je moj telefon, izvor informacija, prijevozno sredstvo, veza sa svijetom iza barikada.

Fabus je u ratu moj najbolji prijatelj. I njegova namočasta *buba*. Neki drugi, nekad najbolji prijatelji, sad su negdje drugdje. Ponekad ih sanjam.

Fabusa i ostale dečke iz banda obožavam. Osim Fileta, njega obožava moja sestra. Oni ratuju mnogo više nego što stignu svirati. Ja ratujem samo mikrofonom. I prkosom šetanja po gradu. I Zekinom emom košuljom, probušenom šrapnelima. Daliborka Lakotić, *Noise Slawonische Kunst, Glas Slavonske, Osijek, siječanj 1992.*

¹⁶ "(...) jedanaest pjesama izvedenih u predahu između boravka na fronti, podrumu ili općenito u undergroundu. Samo u takvim izraznim iskustvima, koja traju, može i nastati i iznimno sugestivno zvučati, kao na ovoj ploči, pjesma *Krećemo na vas* (...) File ovu pjesmu ne pjeva - samo ne pjeva. U njegovoj je izvedbi valjka sadržan sav bijes, gorčina i odlučnost, tako da je njegova izvedba strahovitog intenziteta. Kao što i može biti samo u čovjeka koji je to do kosti proživio; izvedba je fantastična, i u glazbenoj formi koja na najpozitivniji način podsjeća na tenziju Billyja Bragga u čuvenoj pjesmi *Levi's Stubbs Tears*. *Krećemo na vas* ratni je rock esencijalne i najviše kvalitete. I krak i poklič nastao u situaciji kad čovjeku pukne film. Album *Noise Slawonische Kunst* nije samo dokument jednog vremena i osječkog *podrumskog* rocka u njemu nego mnogo više." Ante Batinović, *Kad ti pukne film!, Večernji list, Zagreb, 19. siječnja 1992.*

"(Na umjetni *Geo Alter Aid* / Rijeka, Pula, Zagreb) nastupio je i osječki band *Noise Slawonische Kunst*, *Noise Slawonische Kunst* na ova tri nastupa predstavili su se materijalom s albuma prvenca, objavljen u listopadu 1991. *SHOOT ME DOWN, GUARDS, TO UPAMTI, NE ZABORAVI*, kojim je cjelokupan program u Zagrebu i počeo, a posvećen poginuloj legendi hrvatskoga punka SATANU PANONSKOME.", Delimir Rešićki, *Tu upamti, ne zaboravi!, Glas Slavonske, Osijek, 18. ožujka*

Unutar dokumentarnog programa nazvanog *Dokumenti - 27. lipnja, raskrižje na Klajnovoj* objelodanjena su dva broja časopisa *Književna revija*. Uredništvo je tog časopisa, zajedno s uredništvom osječkog SKUC-a, odlučilo svu svoju daljnju koprodukciju označavati tim nazivom.

Osnovnim svojim polazištem taj se izdavački program opredijelio za dokumentarizam. Odluka je proizvedena sviješću o potrebi registriranja loše aktualne zbilje, i to putem snimateljskoga, književničkog, glazbeničkog, novinarskog... rada. Jer je dakako, riječ o vremenu u kojemu svi oni koji znaju pisati u bilo kojem mediju moraju na taj način (dokumentiranjem) štititi svoj kulturni, civilizacijski prostor: opstanak. Dokumentarizmu, držimo, ne treba - sada, u ovom vremenu - dodavati nikakve literarne vitice, jer on sam po sebi dovoljno svjedoči.

Dokumentarizam, po našem mišljenju, čuva umjetnika i njegovo djelo, ali ujedno omogućava i na primjer, satiričko kazalište koje iveseljava vojsku na anonimnim hrvatskim ratištima. Kada je riječ o prijeratnom senzibilitetu i ratnom djelovanju, radi se o pomaku koji je doživjela i popularna krilatica - od "everything goes" do, kako ste rekli, upravo "everything must go". Postoji mogućnost da se, ovih dana, u vas radi kazališna predstava. Stinger ili kazalište?

- Dio se odgovora već nalazi pri kraju prethodno rečenog. Raditi predstavu a ne nabaviti stinger bilo bi isto kao izvršiti artiljerijsku pripremu i ne ući pješadijom u napadnuto mjesto. Komentirajte ukratko aktualni zakon o manjinama, tzv. suživot između emocije i realiteta?

- Spomenuti suživot podrazumijeva i realitet emocije: pa tako i realitet grižnje savjesti.

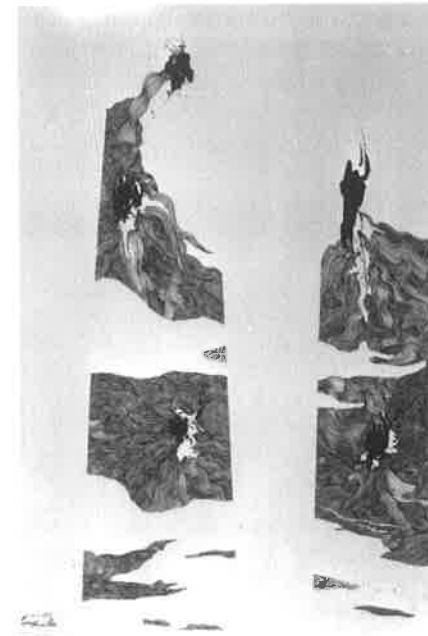
Protivu gadnih sjećanja

članak, 8. veljače 1992.

Ne znam kako će zavučati prijedlog da se osječkom Hrvatskom narodnom kazalištu pomogne na taj način da mu se omogući rad u izvrsno opremljenom i vrlo malo oštećenom - bivšem Domu JNA.

Naime, danas taj dom nosi oznaku Hrvatske vojske, ali je sigurno da kulturalni, točnije akulturalni, mrak što ga je ostavila ta JA svojim šabačkim monumentalizmom nosi gadna sjećanja.

Sigurno je da se HV MORA ZAŠTITI od bilo kakvih slučajnih, a pogotovo nesvjesnih prisličenja s tom vojskom. Tako prijedlog izložen nekoliko redaka ranije zadobiva smisao dvostruke projekcijske zaštite: jednog djelovanja i jednog identiteta. Možda ru ideju Milana

Živkovića, glavnog urednika *Književna revija*, br. 4/5 (broj gostujući u riječkim *Domestima*)¹⁷, inače HNK-ovog stipendista na studiju režije u Zagrebu, ne moramo prihvatiti doslovno. Ali odmah i svakako u njenom značenju:

1. Hrvatska vojska izravno fizički štiti SVOJU kulturu i
2. izražava potpuno izravno odricanje od "domjanovske" inačice vojnog PRIMJENJIVANJA kulture, i upravo tako
3. i najizravnije, opet, štiti pravu i svoju kulturu od bilo kakvih novih mrakova socrealizma.

Dakako da je pitanje selidbi i recimo zauzvat davanje manjih razaranja sačuvanih HNK-ovih prostorija na uporabu umjetničkim djelatnostima pripadnika HV (npr. projekt SlavonSKI odnosno Osječki ratni atelier, kao mobilizacijski projekt osječkih likovnjaka), dakako da su to tehnikalije o kojima tek spekulativno i prividno preciziram.

I, ako je činjenica da je uljudbeno pamćenje jednog naroda najizravnije pohranjeno u njegovoj kulturi, onda mora radovati podatak da je čuvar (GUARD) te uljudbe toga potpuno svjestan.

Osijek - čuvar svijesti hrvatske kulture

izjava, veljače 1992.

Osijek Hrvatskoj pokazuje da ni u najvišem stupnju vojne ugroženosti hrvatska kultura neće odustati i od velikog rata za zaštitu svojega punog europskog identiteta.

I Hrvatska se kultura brani i branila se u Osijeku, Vinkovcima. U Slavoniji. Zbog izravnoga i najbližeg zemljopisnog dodira s "komšijskim" mrakom, ta je obrana bila (jest) najodlučnija. U to sam bio potpuno siguran kada sam već u srpnju 1991. čuo susjedu Moslavac i njenog sina Mladena kako pričaju da su pobacali svo kazetno "novokomponovano" smeće koje su godinama slušali! Bio sam sretan zbog toga.

Ovdje se obrana, kako smo to već pisali, obavljala i oružano-beskompromisnom gestom egzistencijalne svijesti - i odlaskom po kruh i mlijeko - i osnovnim pismima medijske svijesti: različitim slovničkim i snimateljskim bilježenjima! Ni u jednom trenutku Osijek i Slavonija nisu odustali od izvršavanja svih tih triju gesta obrane.

Zbog toga tvrdim da se i hrvatska kultura i može jedino sačuvati u Slavoniji, u Osijeku. A zašto to tvrdim? Isfrustrirane geste kulturnjaka¹⁸ iz metropole - sigurno nisu obrana hrvatskoga kulturnog identiteta.

1992.

¹⁷ "Novi broj osječkoga časopisa *Književna revija* (4/5 '91.) objavljen je kao trobroj (10/1/12 '91.) riječkoga časopisa *Domesti*, što je svakako značajna, i, prije svega, počtena kulturno-politička gesta Riječana kojom se pomoglo da *Revija* bude objavljena mnogo ranije nego što bi to u osječkim ratnim uvjetima bilo moguće. Važno je to i stoga što novi broj *Revije* kontinuirano tekstualne i foto-dokumente osječke ratne zbilje, započete u prethodnom broju, nastalom u katastrofalnim underground-uvjetima ratnoga Osijeka.

I ovaj broj *Revije/Domesti* izašao je pod kapom programa *Dokumenti-27. lipnja, rasvjetljenje na Klapanovoj*, programa koji je oko zaduče ratnog svjedočenja mobilizirao cjelokupan osječki umjetničko-informacijski krug ljudi, a ostvaruje se u svim raspoloživim medijskim i massmedijskim oblicima.", Ana Lendvaj, *Osječko-riječka sinhuza. Važeriji list*, siječanj 1992.

¹⁸ Na početku se rata još moglo shvatiti nesnažljenje ljudi koji su stanovali nešto dalje od ratišta. Utoliko se dakle mogu shvatiti i apelativne geste načinjene na početku rata. Međutim, kako možemo vidjeti i iz uзорito skladane zbilje ratnih hrvatskih tekstova nazvane Hrvatsko ratno pismo, ta sklonost apelativnosti a ni ti čini nevjerice no čini onih koji su istovremeno opstajali jedino vrlo konkretnom vjerom u suradnika i nešto vrlo ružno što se vrlo lijepo zove oružje.

Jasno da je sintagmu HRVATSKA KULTURA teško kratko opisati. Ali, da bi bilo jasnije na što tu mislim, citirat ću tekst iz prvog broja časopisa *Književna revija* objelodanjenog u sklopu dokumentarističkog projekta IC Revija i SKUC (2/3 1991.), odnosno tekst iz fanzina *Noise Slavonische Kunst No 3*: "mislim na buku našega davno uglazbljenoga eupropskoga sinkroniteta".

Upravo je osječko književno, kultersko pismo na samom početku rata uputilo prvi glasan poziv stotinama svojih kolega, prijatelja, suradnika i konzumenata kulturne proizvodnje, da tada, već u lipnju 1991., hitno osvijeste i sebe i druge.

Tek PAR mjeseci kasnije UMJETNIČKE USTANOVE SREDIŠNJICE počele su činiti isto. Onda kad je samo oružano kretanje Osijekom i Slavonijom bilo moguće, tek onda su poslale poziv svojem članstvu. Za učlanjenje u svojevrstne apelativne jedinice?! Mislim da se to tragično kašnjenje svijesti i čina može nazvati propustom. Glatko. To svoje kašnjenje u nekim su postupcima kulturnjaci središnjice donekle nadoknađivali. Međutim, vrlo teško su te geste izbjegle isključivo manifestacijske objave.

Danas treba hitno pustiti na miru tu faktografiju pogriješaka, propusta. Osijek mora hitno dobiti potporu za posao za koji je spreman.

Osijek je, svojom kulturnjačkom svijesću jedini razložio:

1. što je to potreba vojsci primijenjene zabavne kulture;
2. kako je književnost zaštitila svoju - upravo i svijest i savjest - tako što obavlja posao pohranjivanja činjenica - posao DOKUMENTIRANJA, te joj NITKO nema pravo izgovoriti: ni da se za vrijeme rata PODALA AKTIVIZMU, niti da se u potaču mora PODATI MONUMENTALISTIČKOM SOCREALIZMU;

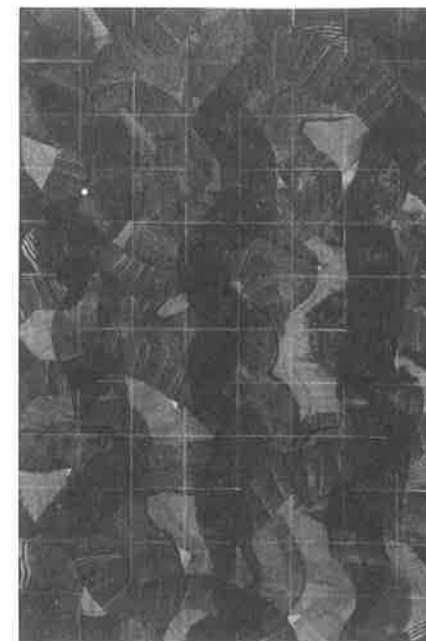
3. te da se mora čuvati, dakle autonomni prostor umjetničke proizvodnje, koji će i potpuno čuvati autorski gest od bilo kakvih naknadnih narudžbi sjećanja i istovremeno, raskrinkavati "art"-profit-majstore u njihovu prodavanju različitih turističkih "portreta s ratom i čamcem uz Dravu".

Danas Osijek ima tu jasnu kritičku kulturu svijesti,

I to Hrvatska mora financirati.

Tko će joj inače izravno reći da su ti domovi JNA (pa HNA?) NAJCRNJI SIMBOLI SAMOUBOJSTVA KULTURE? Tko će Hrvatsku upozoriti na to da takvi postupci - samo higijenskog čišćenja domjanoovskog prostora ne osigurava i zaštitu identiteta?

Tko će Hrvatsku bučno podsjetiti gdje su bila kličista i uzgajališta, kako se to eufemistično kaže - CIRILIČNE ŠABAC UGROZE?

Tko će inače Hrvatskoj pokazati da ni u najvišem stupnju vojne ugroženosti hrvatska kultura neće odstupiti i od velikog rata za zaštitu svojega punog europskog identiteta?¹⁹

Retroprijedlog za post

elaborat, veljače 1992.

Istraživanje umjetničkog senzibiliteta "mlade" ili (kako SE to uvriježeno prebrzo naziva) alternativne kulture, pribavljanje "paralelnih", izvaninstitucijskih informacije iz kulture, permanentno istraživanje pulsa svih oblika stvaralačkih silnica cijele regije Slavonije i Baranje, njegovanje specifične osječke "usmene književne djelatnosti" (tribine) i uporan rad na stvaranju uvjeta za razvoj svih kulturnih djelatnosti mladih u Osijeku glavne su odrednice STUDENTSKOG KULTURNOG CENTRA OSIJEK, ili kraće osječkog SKUCA.

1. priredbama koje služe zadovoljavanju i promicanju te razvijanju opće i posebne kulturološkijske pismenosti

1.1. priredbama (kazališne predstave, književne večeri, izložbe, filmske i video-projekcije, višemedijske izvedbe...)

1.2. oblici kulturološkijske pismenosti (čitateljske, gledateljske, kazališne i filmske, glazbene, likovne, tj. vizualne kulture) kojima se treba baviti SKUC

2. razvijanjem stvaralačkih mogućnosti studenata, odnosno mladeži Osijeka općenito (i srednjoškolske i studentske i poststudentske), dakle, osobitom brigom za tzv. rad kreativnih grupa, radionica, ukratko brigom za stvaralačko-proizvodna umijeća mladeži.

Dakako da su ova dva načina djelovanja SKUC-a neraskidivo povezana ili, može se to reći i tako - ta su dva načina "raskidivo povezana". Jasno da ovom malom dosjetkom želim napisati kako svako "kidanje" jednog od elemenata iz prethodno izloženog para - izravno unosi neravnotežu u kulturološkijsko stanje mladeži. To se najbolje pokazalo na, sjecajem okolnosti, najkontinuiraniji rad književnog programa koji je tijekom gotovo desetljetnog rada, od početka rada Studentskog centra, stalno održavao taj paralelni slijed djelatnosti; književne večeri i okupljanja mladih književnika u grupe kružoke, tj. radionice, i napokon je doveo do toga da danas možemo prebrojati nekih dvadesetak knjiga ljudi koji su se tu okupljali, osim toga, njihov je bitan utjecaj na formiranje vodećih hrvatskih književnih časopisa te, konačno, postoji visok ugled osječke književne tribine SKUC-a kao najstabilnijeg "usmenog književnog časopisa" u Hrvatskoj.

I logičan slijed svega toga je pokretanje SKUC Biblioteke kao stalne djelatnosti, kao i pružanje produkcijske potpore časopisu za književnost i kulturu studenata Pedagoškog fakulteta RIJEK.

¹⁹ "Ali nakon rata ta Hrvatska će opet skinuti uniformu i krenuti u mir. Ponadajmo se ovaj put trajan.

NSK je njena budućnost.

Demokratska budućnost.

U ratu i usprkos ratu u Osijeku je stvoren intelektualni senzibilitet kakav Hrvatskoj treba, kakvog se Hrvatska neće morati sramiti ni pred sobom ni pred Europom.

Hrvatska štutnja nepovratno je zamijenjena slavonskom bukom.", Josip Horvat, *Nisi mi uništiti dušu, Hercegovački tjednik*, Mostar, 27. lipnja 1992.

Ova "priča" o književnom programu pokazuje to da je nužna pretpostavka za podizanje mlade kulture stalna otvorenost za gostujuće umjetnike, autore, različite kulturne djelatnike i, logično, omogućavanje "svojim" mladim djelatnicima odlazanja u druge kulturne sredine. Dakle, takvom se programskom "paralelnom strukturom", koja očito omogućuje plodnosno međusobno obogaćivanje kakvosnosti rada, SKUC može postaviti kao jaka "baza" mlade kulture Osijeka, kao poticajan prikupljač stvaralačkih silnica cijele regije Slavonije i Baranje (a što se sasvim prirodno i događa), te kao ugledan sudionik u oblikovanju kulturne slike Hrvatske.

Odnos prema tzv. alternativnoj kulturi. Mora se razjasniti odnos SKUC-a prema području tzv. alternativne kulture. Naime, bilo bi predugo ovdje elaborirati svo značenje i oblike iskazivanja tog pojma i TE kulture, stoga treba donekle razjasniti načelni stav što ga SKUC treba imati.

Grad ima svoje profesionalne specijalizirane kulturne institucije: HNK, IC *Revija*, Gradsku i sveučilišnu biblioteku, Galeriju itd. Sve se te kuće u svojim područjima bave upravo institucionaliziranim, glavnim "službenim" tijekom kulture. Tu je prostor za MLADU kulturu slučajaj i posve ovisan o već postignutim rezultatima mladih umjetnika, tj. kulturnih djelatnika. Stoga je vidljivo da ostaje potpuno ili bar velikim dijelom nepokriveno i neotkriveno područje prvih i početnih umjetničkih istraživanja. Osim toga, takve se gradske kuće kulture - često i zbog ograničenih i malih sredstava, takve se "kuće" ne bave onim tijekom umjetnosti koji je u rubnim istraživačkim prostorima ostao za stalno.

Premda do pune medijske ravnopravnosti "glavne" i "mlade" (ne kažem stare i mlade) kulture nedostaje jako mnogo i izobrazbe i samih medija, i ova je paralelnost kulturnih djelatnosti nužna za postojanje i omogućivanje kritičkog uvida u kulturu jednog grada, Upravo između onih koji budu znali, osim s nastavnicom i razredom, otići u kazalište na neku neodređenu *Gospodu ministarku*, koji budu znali i odlučiti se i sami otići na program najavljen nekim vrlo čudnim "otkačenim" plakatom - pravo između tih koji imaju impulsa otići na DRUGE programe velika je izvjesnost pojavljivanja i istraživačkog, umjetničkog senzibiliteta. Zbog toga je svakom gradu potreban dvostruki niz informacija: i iz "glavne" i iz "mlade" kulture, jer nikada jedna informacija ne može davati "dramatičan" sadržaj.

Foreword

uvodnik knjige Vodič iz rata, travnja 1992.

Tekstove za ovu knjigu su pisali najznačajniji umjetnici, publicisti i znanstvenici Slavonije i Baranje. Tekstovi su pisani u najneposrednijem okruženju stvarnošću rata. Knjiga je sačinjena kao vodič koji (naslovom eksplicitno, sadržajem implicitno) pokazuje smjer izlaska iz rata.

Osim autora koji su Slavonci samo po rođenju, tj. porijeklu (Zvonko Maković, Tomislav Đurić, Dubravko Jelčić, Pavao Pavličić, Miroslav Mader...), svi ostali proveli su cijeli ili skoro cijeli rat u svojim gradovima, pišući dakle tekstove za ovu knjigu na 500 do 1000 metara udaljenosti od JA i srpskih ekstremista, u uvjetima koji su često glasili i po 1000 granata dnevno na grad. Knjiga govori gdje se u Slavoniji i Baranji može ili moglo (Ilok, Vukovar, Beli Manastir) naći ponudu okrijepe ugostiteljske (hoteli, restorani, kafići...), kulturne (umjetnost, zabava, sport...) ili servisne (benzinske crpke, pošte, medicinske ustanove...).

Ovi kratki prikazi prošlosti i budućnosti slavonskih gradova pokušavaju svom snagom ne zaboraviti:

I.) ne zaboraviti stvari danas ne postojeće jer su uništene,

II.) ne zaboraviti stvari koje su postojale i tako omogućile sadašnjost: (1) uvijek visoka kulturolozijska pismenost stvorila je prostor visokih dosega suvremene umjetnosti

III.) (2) stoljećima stara ideja Velike Srbije namjerom je otimanja hrvatskog teritorija dovela do rata,

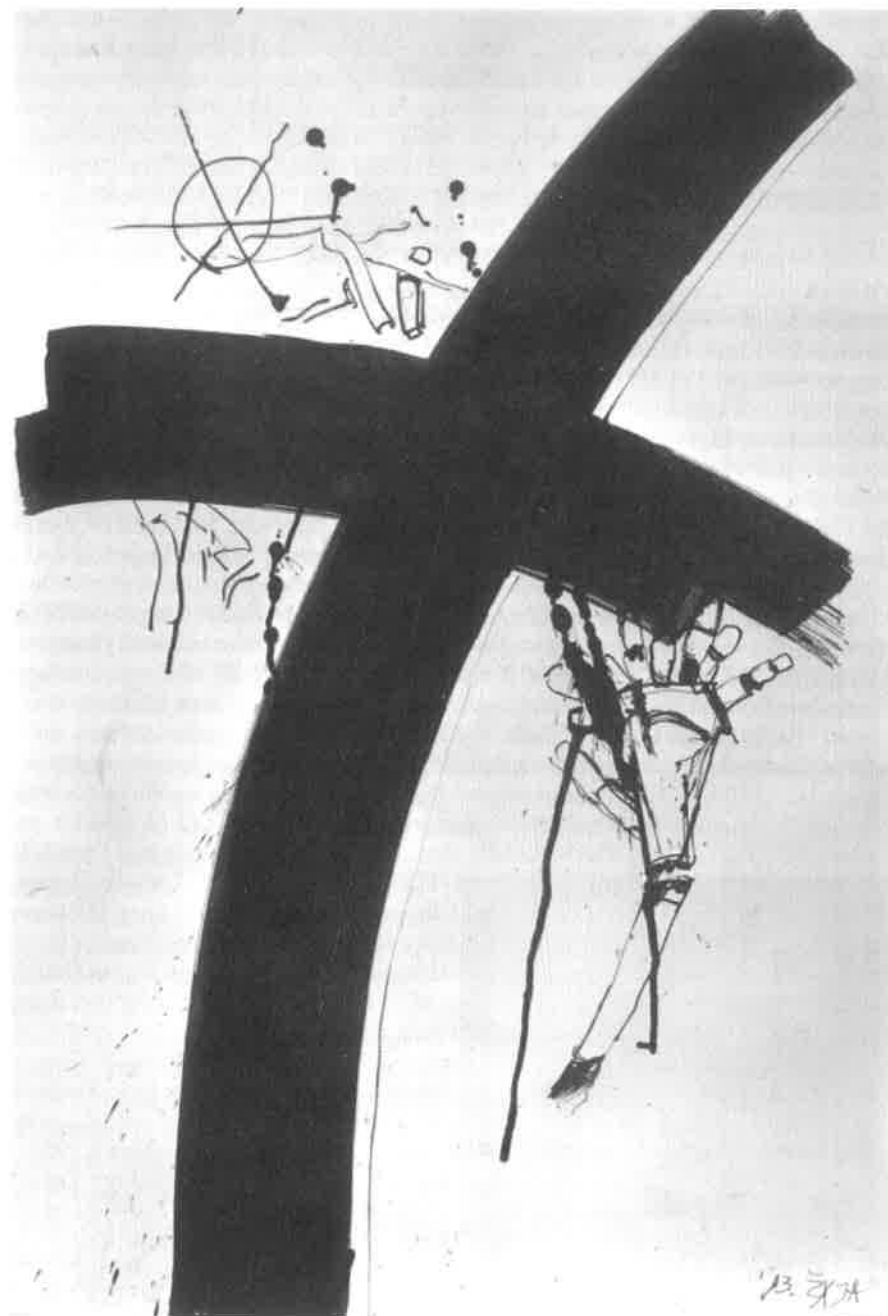
IV.) ne zaboraviti protuuljudbeno zlo rata, proizvedeno u Slavoniji i Baranji 1991./1992. upravo iz te ideje. Željeli bismo da ovaj vodič pokaže razloge ostati, ali također i doći u Slavoniju i Baranju.

Još radije ovim vodičem pokazujemo ratnom zlu i razlog, točnije i pravac i razlog za otići odavde. Ovdje, naime, stanuje Europa.

Vrisak Hrvatska

programska cedulja, lipanj 1992.

DOKUMENTI - 27. lipnja, raskrižje na Klajnovoj naziv je projekta koji je okupljao energije, tijela i snove svih stvarnih medijskih boraca izravno upućenih osječkoj ratnoj zbilji od tog datuma 1991. godine. I ovaj program - VRISAK HRVATSKA - SLAVONSKA KRV - dokument je svih događaja i stanja u kojima su se Slavonci i Baranjski zatekli, grubo počevši od masakra u Borovu Selu te zatim nedvosmisleno krenuvši od televizičnog ali i stvarnog sraza sivomaslinastog tenka i crvenog fiće. Nakon što smo i kroz rat sačuvali civilizacijsku memoriju kulturnoj proizvodnji - mi jednostavno nastavljamo: Vinkovci - s rock 'n' rollom, baštinom i jabukama; Osijek - s kazalištem, višemedijskom pismenošću i zaboravljenim Noise Slawonische Kunstom; Beli Manastir - kulturom mira i bijele buke; Vukovar - emocijama... Oznaku SLAVONSKA KRV su u svibnju/lipnju/srpnju 1991. konceptualizirali Goran Rem, Julijana

Matanović, Delimir Rešicki, te Miroslava Vučić podsjećajući novinsko i književno čitateljstvo na melankoliju istoimene zbirke novela vinkovačkog Šokca Ivana Kozarca iz 1906. godine. Oni naznačavaju kako taj Kozarčev naslov nažalost nije uspio dovoljno jako zaboraviti stotine godina lijevanja slavonske krvi u zaštitu Zapada. Jer je najgori mogući Istok, naime, ostao na najlošijem mogućem mjestu - u blizini. Knjiga *SLAVONSKA KRV* lucidno publicistički (Dario Topić), objektivno i autentično fotografski (Zoran Jaćimović i Zdenko Pušić), te nedisciplinirano emotivno (Davor Špišić) dokumentira posljedice te činjenice. A druga knjiga, *VODIČ IZ RATA*, nedvosmisleno pokazuje zašto RATU nema kod nas mjesta, ovdje, naime, stanuju ljudi! 27. lipnja - tematski broj *Glasovog Kulta*: VRISAK HRVATSKA - plakat *Raskrižje na Klajnovoj* 29. lipnja 21. 00 sati Klub Vega / domaćin Noise Slawonische Kunst- ROCK KONCERT: Damaged (Vinkovci), Noise Slawonische Kunst, Guest 30. lipnja 10. 30 sati Klub Vega / pokrovitelj Izvršno vijeće SO Osijek - PREDSTAVLJANJE EDICIJE *Čuvari buke Glasa Slavonije* - *SLAVONSKA KRV*, autori i urednici knjige (tekstove čitaju: Anita Schmidt i Davor Panić) - *GUIDE OUT OF THE WAR*, autori i urednici knjige - gitaristički recital *U SLAVONIJIJE VELIKA RAVNICA* by Senio - foto izložba Zorana Jaćimovića *VINKOVCI - OSIJEK VIA VUKOVAR* 14. 00 sati Hotel Central / *Glas Slavonije*, IC Revija PREDSTAVLJANJE VINKOVAČKOG RATNOG IZDAVAŠTVA - izložba: plakati, razglednice, naljepnice, *Vinkovački list*, kazete - predstavljaju fotomonografije *WAR PICTURES* - sudjeluju: Mirko Hunjadi, glavni i odgovorni urednik Radio postaje Vinkovci i *Vinkovačkog lista*; Davor Runtić, dopisnik Hine; Milan Maćešić, pjesnik; Martin Grgurovac, urednik *SN Privlačica*; Dragan Veselić, dopisnik *Večernjeg lista* - foto izložba: Tanocki / Smajić / Grgurovac - voditelj programa: Mladen Kevo PREDSTAVLJANJE KNJIGE *RAT ZA HRVATSKU* - usmeni esej Krivoslave Banić i Daria Topića o knjizi Mladena Keve *Rat za Hrvatsku* 15. 00 sati Hotel Central / Radio postaja Osijek TAMBURAŠKI KONCERT - promotivni koncert audio kazete vinkovačke Muške pjevačke grupe *LIPA* 17. 00 sati Galerija likovnih umjetnosti Osijek IZLOŽBA STRIPA - ratni stripovi Dubravka Matakovića - uvodnik: Krešimir Zimonić 19. 00 sati Hrvatsko narodno kazalište u Osijeku - *DOBRODOŠLI U RAT* Davora Špišića POKROVITELJ PROGRAMA: Izvršno vijeće Skupštine općine Osijek U IZRADI *VODIČA* SUDJELOVALI SU: AUTORI TEKSTOVA - dr. Ladislav Bognar, dr. Mirko Burić, Ana Diklić, Bojan Divjak, Tomislav Đurić, Josip Estereicher, Miroslava Hadžihusejnović, Mirko Hunjadi, dr. Dubravko Jelčić, Darko Jerković, Mladen Kevo, Hermína Lukić, Miroslav S. Mader, Zvonko Maković, mr. Julijana Matanović, mr. Dražen Matijević, dr. Bogdan Mesinger, dr. Anđelko Milardović, Pavao Pavličić, Vladimir Rem, Delimir Rešicki, dr. Stjepan Sršan, dr. Ivica Šešo, mr. Jasna Šimić, Vladimir Vazdar, dr. Josip Vrbošić, Miroslava Vučić, FOTO Butković, Đuraković, Dabo-Peranić, Gregić, Grgurovac, Ibršević, Ivanković, Jančikić, Medved, Milković, Nikolić, Pavlović, Perković, Rubić, Smajić, Šimić, Topić, Toth, Waršava, Tomislav Balaš, Roberta Balentović, Darko Bartanić, Dario Hećimović, Vjeko Hudolin, Zoran Jaćimović, Zorislav Kalazić, Željko Lončar, Gojko Mitić, Dragutin Olvitz, Tomislav Pavlek, Zdenko Pušić, Vladimir Vazdar, Emil Vončina, Mirko Žipovski, STRIP Dubravko Mataković, PLAKAT Predrag Došen, Marijan Sušac MURALI Franjo Molnar, Marko Živković, VIDEO SPOT INSERTI Željko Plevnik, Ivan Faktor, TAKOĐER POMOGLI Josip Bagarić, Željka Bertić, Vesna Burić, Željko Čiki, Davor Fanton, Antun Held, Bela Ikotić, Zvonimir Ivković, mr. Ivan Jurčević, Ante Kukavica (energični duhovnjak osječkog ratišta - *op. G.R.*), dr. Ante Lauc (imenovatelj *Vodiča*! - *op. G. R.*), Miro Maričić, Slavko Milas, Željko Mrak (metapovijesna ideja krležijanskog "bedekera") Darko Uranjek, Saša Uranjek, Branko Tičac, Hrvoje Vidaković (lucidna radna rješenja), Milan Živković, i niz anonimnih, poštovanih postrojbениh temeljnih dokumentarista.

Projekt koji to nije

interview²⁰, srpnja 1992.

Počelo je neformalnom književnom tribinom mladih, priredbom, a tada je shvaćena intremedijalnost pomogla osvijestiti medije.

Osnovani je vojni press centar opismenjavo informacije, dokumentirao događaje u Osijeku, ali i sačuvao kulturnu djelatnost grada.

Prestanak artiljerijskog rata - demilitarizacija kulturnjaka - obnova dosadašnjih priča iz kulture.

Razgovaram s Goranom Remom, nekadašnjim rukovoditeljem SKUC-a, a sada predavačem Stilistike na studiju Hrvatskoga jezika i književnosti Pedagoškog fakulteta. Razgovor je o SKUC-u kao mediju, ali i o medijima u ratu, općenito.

Početak? SKUC je bio jedan od medija grada, priredbeni medij. Tekstom je svojih priredbi priopćavao informaciju ovomu gradu. Kada kažem: priredbe, tada ne mislim na manifestacije, već na konceptualno profilirane programe. Kako su ti programi imali kritički svjesnu strukturu tako su bili jedan od tekstova koji se upisivao u grad.

Početak je pisanja takvoga teksta, osmišljenoga, putem određenog programa, tribinskoga, prije desetak godina.

Krenulo je 1980. godine kada smo na Pedagoškom fakultetu pokrenuli književni časopis *Rijek*, a nastavilo se književnim tribinama na kojima smo se najviše bavili aspektima intermedijalnosti u književnosti: od književnih smo tribina ondašnjeg Centra mladih činili male usmene eseje koji su rezultirali najjačom književnom tribinom u Hrvatskoj.

Zapravo smo prethodili s temom intermedijalnosti, prethodili smo akademičkoj, znanstvenoj obradi toga fenomena u nas.

U vrijeme kada smo radili takve tribine, tema se intermedijalnosti smatrala donekle i neozbiljnom. Bavili smo se književnošću koja u sebi sadrži, i koja se u sebi sjeća rock 'n' rolla, videa, filma; književnošću koja reagira na strukture mass-medija: televizije, radija, novina... Mislim da je to bilo prvotno ispitivanje intermedijalnosti koje smo mi posvema ozbiljno tada radili, a programe izvodili znanstvenom, teorijskom aparaturom preuzetom iz poststrukturalističkih i postmodernističkih teorija. Kao povratak književnog teksta drugim medijima, povratak medijima koje je književni tekst godinama osluškivao, književne su tribine organizirane '86., '87. godine. Konkretno, tekstove smo Delimira Rešickoga predstavljali kroz rock koncerte, kolažne filmove i slajd prikaze. U otvorenom smo

²⁰ Interview pripremila Roberta Balentović

prostoru pokazivali od kojih je početnih struktura u svojim tekstovima sam Delimir kretao: u Delimira se može uočiti puno rock'n'rolla, puno filmskog i foto kadriranja, strukturom rečenice Delimir čini ono što bi u filmu nazvali pretapanjem.

Da bi se programi otvorenog odnosa početnoga teksta i drugih medija mogli ostvariti, trebalo je proučiti i te druge medije: film, video, rock 'n' roll... To je radila književna grupa, ali uz veliku pomoć drugih koji pripadaju različitim medijima, a godinama su bili aktivni ili pasivni sudionici tih programa, književnih tekstova. Sredinom su se osamdesetih i sami uključili u programsku i tribinsku djelatnost.

Desetogodišnja nam je tradicija, teorijska i praktična djelatnost u odnosnim područjima pismo - film, pismo - fotografija, pismo - video govor..., omogućila shvatiti da u ranoj ratnoj Hrvatskoj priredbeni oblik komunikacije s javnošću više nije moguć. Jer je vrlo opasan.

Upoznali smo i posvemašnju nepismenost naših najjačih medija, a koja je u lošu uobličeniosti informacija, njihovu gomilanju, nemotiviranom i pogotovu: neopravdanom. Nakon deset smo godina bavljenja medijima bili spremni prepoznati i njihovu nepismenost. Naši su café razgovori bolje sagledavali događanja oko nas, bolje nego bilo koja informativna emisija kakovoga jakog medija.

Bili smo svjesni da je gomilanje informacija s određenim propagandnim akcentom, svjesni da se ti akcenti stavljaju na pogriješna mjesta u rečenici informacije. Odlučili smo svoje dotadašnje djelatnosti kulture usmjeriti samo na medij knjige i teksta, u doslovnom smislu teksta, ali i onih medija koji se mogu primati i bez nužnih okupljanja, priredbi. U tom smo kontekstu otiskivali manje publikacije, fanzine; ostvarili dva pozamašna tematska broja književnoga časopisa *Književna revija*; snimili ploču glazbenih zapisa; postavili dvije kazališne predstave; objelodanili tri knjige o ratnoj Slavoniji.

Svoj smo uvid u mogućnosti medijskoga govora, pažljivo razrađenim elaboratom o osnivanju Centra za informiranje, ponudili Hrvatskoj vojsci. Krajem je rujna elaborat poslan Kriznom štabu grada i gradonačelniku Osijeka, a definiran je kao vojna press služba, informativni propagandni centar.

Elaborat su potpisali: Delimir Rešicki, književnik; Ivica Zec, književni prevoditelj; Ivan Faktor, autor eksperimentalnog filma; Josip Cvenić, glavni urednik časopisa *Revija*; mr. Julijana Matanović, znanstveni asistent za Stariju hrvatsku književnost studija Hrvatskoga jezika i književnosti; Miroslava Vučić, tadašnja urednica književnoga programa SKUC-a; Milan Živković, kazališni redatelj; mr. Goran Rem, tadašnji rukovoditelj SKUC-a. To su svi, početni, oni koji su načinili elaborat, ali u njegovu realizaciju nisu svi i ušli. No ono načetno - radili su.

Što je ponudeno elaboratom?

U elaboratu je bilo ponudeno da *Književna revija* i fanzinski projekt Noise Slawonische Kunst svojim oblicima djelatnosti pomognu u osnovnom poslu informiranja javnosti, da se tekstom, video zapisom i glazbenim zapisom dokumentaristički pohrane činjenice o zbiljanju za vrijeme rata. Ponudili smo potaknuti kulturu grada u davanju motivacijskog udjela sebi samoj: priredbe raditi izravno u rovu, dečkima..., ali sačuvati kulturu i umjetnost od bilo kojega oblika militarizacije. Izravno rečeno: odjenuti uniformu i fizički zaštititi kulturu, ali zaštititi je i od populizma u najnegativnijem smislu. U kulturi je grada trebalo razdijeliti dvije: jedno je dio zabavne dimenzije kulture, populistički, a drugo je dio čuvanja osnovnog identiteta kulture.

Press je centar trebao dovesti u Osijek što više poznatih uglednika i kulturnih djelatnika. Bila je to namjera s dvostrukim djelovanjem: da dečki u rovu znaju da

nisu zaboravljeni, a gosti da osjete dio atmosfere, bar tih dan ili dva, koliko su u Osijeku.

Što je od zamišljenoga ostvareno, kako se djeluje sada, prestankom (?) rata?

Pred kraj smo artiljerijskoga rata u Osijeku predložili, vojno rečeno, demobilizaciju kulturnjaka, a da bi se povratkom u samo civilstvo moglo djelovati.

Jedan od najkrupnijih uloga IPD-a, koji smo tijekom rata htjeli ostaviti iza sebe, jasno zapamćena svijest o tome da se ne prave domovi narodne armije koji bi proizvodili kulturu za vojsku, recitale, limenu glazbu... i vojna kulturno-umjetnička društva. Uniforma ne smije dijeliti čovjeka, uniforma je kolektivni zahtjev, ali ako se taj zahtjev proizvodi u domovima kulture onda se proizvodi i dvostruko (samo) ubojstvo kulture.

Primatelj kulture mora imati svoju samosvojnu odluku. Ne smije se dogoditi da Dom HV skupi pet stotina vojnika na književnom susretu s Jurom Kaštelanom, Ivanom Toljom. Ionako vojnici na takvu večer književnoga susreta dođu da bi spavali u posljednjem redu, ili da bi zbrisali s dužnosti.

Ali taj ćemo ulog izgubiti.

U Zagrebu su još u prosincu 1991. imali te domove kulture.

Tijekom je rata postojao jaki i svjesni minimum kolektivnosti koji je oštro poštivao autorstvo i samostalnost, ali značio i veliku suradnju.

Analizu je stanja nakon rata dosta složeno napraviti...

Našalim li se na račun obnove: u osječkoj se kulturi i medijima bude stari uspavani mehanizmi, a u kulturi je jedna od najdosadnijih priča - nemogućnost ostvarenja projekata.

Primjerom: nonprojekt Noise Slawonische Kunst koji se '87. godine počeo razvijati i koji je kritizirao tu priču o nemogućnosti dovršenja projekata, samoga sebe.

Što je sada s projektom NSK? On ne voli biti nazvan projektom nego Noise Slawonische Kunst ili Noisekunst. Ali odriče i naziv projekt.

Oduvijek se smatrao mix-pultom postojećih kulturnih gesta. Pultom koji ima jako pojačalo želje i može gestama stvaranja, zgušnjavanja dati i jaku snagu žudnje.

Na drugoj su strani postojećih kulturnih gesta, u gradu, postojale i geste rezignacije, odustajanja. Na tom je mjestu Noisekunst uključivao svoje senzore. Priča je to o jednom jako malenom gradu.

Nije postojala ogromna likovna scena, ogromna književna scena, ogromna glazbena scena, a Noisekunst je pokazao jedinstvenost, jednu scenu.

Scene zapravo i nisu bile scene jer nisu imale svijest o sebi, ali su imale jake početne impulse. Bile su velike, ali to o sebi nisu znale: u gradu su na sve strane postojale geste samosažaljenja, samoplakivanja, a samoukinuća i prije nego se krene u nekakvo djelovanje, ostvarenje.

Sve je to bilo prije rata, a sada se ponovno pojavljuje, repovi iz dosadne gradske priče, repovi iz ratne međugradske priče. To su priče koje postoje zahvaljujući izrazito drugačijim sudbinama gradova u vremenu rata, Nije da samo Osijek ne voli Zagreb, Vinkovci nisu sigurni da li vole Osijek, Baranjeci su ponekad sigurni da ga ne vole, Nuštarci Vinkovce, Jarmina Nuštar...

Desetak ljudi oko Noise Slavonske Kusta pokušava napraviti još veći mix-pulp s puno više slabih pojačala, ali novca stvarno nigdje nema, a kultura ga traži puno, puno zaštitničkih sredstava i to novčano doslovno bespovratnih. A toga nema.

Državni se novci troše na prozorske najlone, porezi nas gaze u galopu - nemoguće je oblikovati bilo kakvo tržište u kulturi.

Privatnici još ne funkcioniraju na poduzetničkim, tržišnim principima pa im i ne treba sustav poreznih olakšica koji nastaje na osnovi ulaganja u kulturu, itd.

Rekapitulacija rada odjeljenja za kulturu IPD OZO²¹

izvješće, prosinac 1991. - srpanj 1992.

Nacrt rada - početak. Krajem rujna 1991. skupina mladih intelektualaca Osijeka predložila je osnivanje informativno propagandne središnjice (IPS): mr. Goran Rem (književnik, rukovoditelj SKUC-a, urednik *Revije* i NSK), mr. Julijana Matanović (književnik, znanstveni asistent na kroatistici), Ivan Faktor (autor eksperimentalnog filma), Josip Cvenić (književnik, urednik IC Revija), Delimir Rešicki (književnik, urednik IC Revija), Branimir D. Kusik (slikar), Ivica Zec (prevoditelj, urednik *Revije* i *Noise Slavonske Kusta*), te Milan Živković (kazališni redatelj, Zagreb). Predloženo je formacijski nastaviti djelatnost projekta *DOKUMENTI, 27. lipnja, vaskršnje na Klajnovoj*, započetog sredinom rujna 1991.

Sadržaj rada. Kao sadržaj programa rada predloženo je:

- servis (jezičnog!) oblikovanja informacija;
- dokumentiranje ratišta Slavonije i Baranje kroz časopis, knjige, zbirke tekstova;
- proizvodnja i prezentacija VIZUALNOG, GLAZBENOG I TEKSTUALNOG materijala koji će profesionalno prikazivati i poticati borbeni i civilni duh Slavonaca;
- poticanje rada (mobiliziranje) kulturnih institucija i kulturnih djelatnika Osijeka (Slavonije i Baranje) za proizvodnju i organizaciju zabavnih programa za vojsku i za oplemenjivanje razorenih civilnih prostora naselja te bazičnu ratnodokumentarističku djelatnost.

Sastav odjeljenja. Formalno rad OZ Osijek u kulturi su započeli Goran Rem (u ZNG od 21. rujna 1991.) i Ivica Zec (prevoditelj, u ZNG od srpnja 1991.) početkom prosinca 1991. g., angažirajući ostale suradnike kroz civilne ustanove (Hrvoje Vidaković, prosinac 1991., Milan Živković, siječanj 1992.)

Odjeljenje za kulturu se definitivno formira početkom veljače 1992., mobiliziranjem i prekomandiranjem sljedećih vojaka: prof. Josip Bagarić (u HV od studenog 1991.), prof. Davor Fanton (u HV od siječnja 1992.), književnik Delimir Rešicki (veljača 1992.), gitarist Tihomir Babić (u HV od studenog 1991.), kipar Marijan

Sušac (u ZNG od srpnja 1991.), filmautor Ivan Faktor (u ZNG od rujna 1991.), animator kulture, studentica Irena Vukman (veljača 1992.), animator kulture Goran Jukić (CZ od rujna 1991., HV veljača 1992.)

Prosinac 1991.

Posjeti postrojbama

- akcija čestitanja Nove Godine: književnici Osijeka, Belog Manastira i Vinkovića u posjetu Ivanovcu, Nemešinu i

Trudavici

Komunikacije s pučanstvom

- ilkovna akcija: Božićno divce na Trgu Ante Starčevića (autor Radko Žaja, materijal: dijelovi gramofona i oružja)
- organiziranje izvanredne božićne art press konferencije za inozemne i domaće novinare (čestitari: Branimir Glavaš, Karlo Gomišek i Zlatko Kramarić)

Produkcija

- priprema proizvodnje jedine hrvatske ratničke rock ploče *Kršnje na čas* glazbene skupine Noise Slavonske Kunst (sustavljene isključivo od pripadnika Hrvatske vojske) (izdavač: SKUC Osijek)
- pripremanje i uredničko dovršavanje drugog ratnog broja *Književne revije*, s tekstualnom i fotografskom dokumentacijom slavonskih ratišta (izdavač: Otvoreno sveučilište Osijek i *Donati* Rijeka)
- izdava zbirke ratnih pjesama *Noise Slavonske Kunst* (koje su članovi istoimenog banda pisali ili smisljali na položajima u Laslovu, Kolodvaru i Briješću) (izdavač: SKUC Osijek i SKUC Zagreb)
- predstavljanje ratničkog rock spota: *Kršnje na čas* (autor spota: Milan Živković i Ivan Faktor)
- dokumentacijska izložba *27. lipnja, vaskršnje na Klajnovoj* u Kulturno-informacijskom centru Ministarstva kulture Republike u Zagrebu

- koproducijska iznada i promocija dokumentarističkih video filmova Ivana Faktora *Osijek, petak, 13. 09. 1991., te Vinkovacka pjesma '91.*

- ilkovna akcija: oslikavanje improviziranih izloga na Trgu A. Starčevića (M. Sušac, M. Živković, P. Molnar, J. Kurežić, D. Adžić)

Siječanj 1992.

Posjeti postrojbama

- 130. - tamburaški sastav Slavonski bečari
- 101. - književnik Branko Maleš i koreografinja Ksenija Čorić (Hrastin)
- 101. - Branko Maleš, Ksenija Čorić, tamburaški sastav Radio Osijeka, HTV Osijek i reporteri *Glasu Slavonije* (Vladislavci)

- 135. - tamburaški sastav Radio Osijeka

- 132. - KUD *Papa Kolarčić* i pjevački sastav *Šokadija*

- 101. - KUD *Papa Kolarčić* i pjevački sastav *Šokadija*

- 109. - delegacija Upravnog odbora Društva hrvatskih književnika (Vinkovci i Nuštar)

- Dakovo i Koritna - delegacija Upravnog odbora

DHK

- 135. - Martin Šagner, glumac, Tamburaški sastav

HTV, Ex Panonija

- 106. - glumac Žarko Potočnjak i književnik Kemal

Mujičić

- 101. - Potočnjak / Mujičić

- 109. - Potočnjak / Mujičić

Komunikacije s pučanstvom

- kazališna predstava *Kršnje na čas* u holi Hrvatskog

narodnog kazališta u Osijeku

- Satiričko kazalište *Jazavac: Pismo ti pismo da skupa*

uše gismo u kavani Hotela *Central*

Produkcija

- LP ploča sastava Noise Slavonske Kunst

- produciranje i promocija ratno dokumentarističkog

video filma Ivana Faktora *Opća bolnica Osijek, petak 13. drugi*

dan

- *Književna revija broj 4/5*

- Dokumentacijska izložba *27. lipnja, vaskršnje na*

Klajnovoj, nezavisno i s promijenjenim postavom, u skopu

stalne izložbe *Osijek te uvijek biti Osijek*, Zagreb, u Kulturno-

informacijskom centru Ministarstva kulture Republike

- koncert grupe Noise Slavonske Kunst, Zagreb,

SKUC Sveučilišta

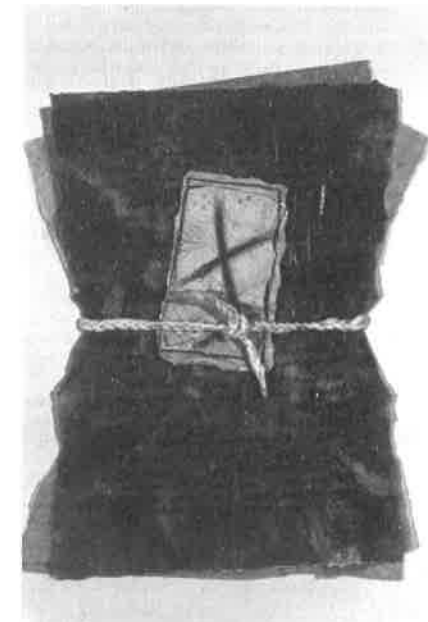
- predstavljanje *Književne revije*, tribina *Književna*

revija - Donati Rijeka, u Rijeci, Pomorski muzej i u Zagrebu,

KIC

- press promocija ratnog broja *Književne revije* u

Osijeku

²¹ Iz izvješća su izostavljeni podaci statusa vojne tajne (op. G. R.).

- uskrsenje plakata *Noise Slavonische Kunst* (izlaziće: Kulturno-informacijski centar Ministarstva kulture Republike)
- izrada novog logotipa za *Glas Slavonije*
- Organiziranje sustava kontakata IPD-a**
- pripremanje i sudjelovanje na seminaru u Naštetama
- rock-gitaristički recital *U Slavoniji je zlikovci raspolo* (Senio Lešnjaković - No Passum)
- popularne leksične skladbe u izvedbi Gudačkog kvarteta HNK
- izložba ramodokumentarističke produkcije IPD OZ Osijek (zbirka NSK - rami tekstovi, *Književna revija 2/3 91.*)
- izlaganje KULTURA - DOKUMENTARIZAM, književnici Goran Rem i Branko Maleš
- komunikacija s referentima IPD-a u nižim postrojbama

Veljača 1992.

Posjeti postrojbama

- 160, Nemetin: Ljubo Pauz, književnik, glumac, novinar Radio Zagreba
- 132, Našice: Zagrebački plesni ansambl *MADRID CAFE*
- 123, Požega: ZPA *MADRID CAFE*
- 37, Slavonski Brod: ZPA *MADRID CAFE*
- 136, Podavska Starina: ZPA *MADRID CAFE*
- 132, Našice: grupa BILOGORA
- 109, Vinkovci: grupa BILOGORA
- 106, Osijek: grupa BILOGORA
- 105, Privlaka: grupa BILOGORA
- 109, Vinkovci i Nuštar: članovi odbora Krležinih dana - prof. dr. Nikola Barušić, akademik Dubravko Jelčić i prof. dr. Branko Hečimović, intendant HNK Osijek Zvonimir Ivković, piorektor Sveučilišta prof. dr. Stanislav Marijanović, dramaturg Davor Špišić, redatelj Milan Živković, te skupina glumaca HNK Osijek

Komunikacije s pučanstvom

- otvaranje kinematografa ROYAL - ciklus ratnog filma
- Osijek, Kavana hotela Central - Zagrebački plesni ansambl *MADRID CAFE*
- Osijek, press konferencija Odbora Krležinih dana
- Osijek, kino Royal - koncert grupe Noise Slavonische Kunst u terminu otkazanih Dana hrvatskog filma

Produkcija

- distribucija produkcije *27. lipnja, snježije na Klajnovoj*, *Književna revija*, plaća Noise Slavonische Kunst (Osijek, Vinkovci, Zagreb, Rijeka)
- pakovateljstvo predstave Hrvatskog narodnog kazališta u Osijeku *Karna* Samuela Becketta (prva ratna premijera)
- izrada video spota *Madrid Cafe* i Noise Slavonische Kunst *Guards I*, Faktora
- izrada i realizacija fanzina Noise Slavonische Kunst broj 6, u *Glasu Slavonije i Večernjem istu*
- izrada plakata *OPREZ*
- grafička realizacija socio psihološke ankete za vojake
- uredničko prikupljanje tekstova za prva tri broja podlistka *Glasa Slavonije KULT*
- pripremanje knjige *Slavonska krv*

Organiziranje sustava kontakata IPD-a

- kontakti s IPD-om GSHV i načelnikom Antom Mijatovićem
- komunikacija s referentima IPD-a u brigadama Zone
- organiziranje bibliotечne djelatnosti u Domu HV

Dokumentacijska djelatnost

- video dokumentacija - turneje ZPA s predstavom *Madrid Cafe*
- obavljanje ankete u Zoni
- oštećenja spomenika kulture u Novskoj i Pakracu

Ožujak 1992.

Posjeti postrojbama

- 122, Dakovo: HNK Osijek - *Blijesni sada snagom sunca*
- 139, Slavonski Brod: HNK Osijek - *Blijesni sada snagom sunca*
- *lavonska rapsodija*
- 123, Požega: HNK Osijek - *Slavonska rapsodija*
- 109, Vinkovci: Noise Slavonische Kunst - rock koncert i HNK Osijek - *Blijesni sada snagom sunca*
- 101, Beletinci: HNK Varaždin - *Boji Izviš* (2 izvedbe)
- 131, Županja: HNK Osijek - *Blijesni sada snagom sunca*

Komunikacije s pučanstvom

- performanse Noise Slavonische Kunst - oslikavanje izloga knjižare NOVA u Osijeku
- manifestacija DANI HRVATSKOG FILMA u Osijeku (KRHOTINE, VRIJEME RATNIKA, ĐUKA BEGOVIĆ, ZABRANJENI HRVATSKI FILM 1972./73. godine)
- ciklus *Ratni film* u kinu Royal
- turneja rock banda Noise Slavonische Kunst - Zagreb, Rijeka i Pula
- Kaposvár - HNK Osijek: *Blijesni sada snagom sunca* (za izbjeglice)

Produkcija

- izrada i realizacija fanzina Noise Slavonische Kunst broj 7, u *Nedjeljnoj Dalmaciji*
- izrada plakata *Noise Slavonische Kunst u Glasu Slavonije*
- rad na predstavi *WELCOME TO THE WAR* u Hrvatskom narodnom kazalištu u Osijeku (druga ratna premijera 25. 04. 1992.)

- priprema rada na knjizi *RATNI VODIČ SLAVONIJOM I BARANJOM*

Dokumentacijska djelatnost

- video dokumentacija koncerta banda Noise Slavonische Kunst u Zagrebu i Vinkovcima
- video dokumentacija oštećenja Crkve sv. Petra i Pavla u Osijeku
- video dokumentacija ritnih naranja u Osijeku i Vinkovcima
- video dokumentacija pripreme kazališne predstave *WELCOME TO THE WAR*
- montaža video materijala u Studiu ZING Zagreb o oštećenjima Crkve sv. Petra i Pavla u Osijeku - materijal prikazan u Njemačkoj

Travanj 1992.

Posjeti postrojbama

- 132, Orahovica: koncert rock banda Noise Slavonische Kunst
- 132, Našice: koncert rock banda NSK

Komunikacije s pučanstvom

- premijera kazališne predstave *Dobrodošli u rat* u HNK Osijek

- ratno kino ROYAL: ciklus *Ratni film*
- uskrsnji program: *Isus iz Nazareta I. i II. dio*
- ciklus *Civilni film*
- Danska, Kopenhagen - prezentacija video-dokumentacijskog materijala o ratnim zbivanjima u Osijeku i Slavoniji i Baranji na televiziji i intervju za dnevne novine

Produkcija

- rad na *Vodiču iz rata* (vodič za UNPROFOR)
- prikupljanje i sistematizacija sadržaja (knjiga sadrži radove 40 pisaca tekstova i 60 autora fotografija)
- kompjutorska obrada tekstova na hrvatskom jeziku
- redigiranje i korektura tekstova
- prijevod na engleski, ruski i francuski jezik (12 engleskih prevoditelja, 5 ruskih i 6 francuskih)

Dokumentacijske djelatnosti

- video dokumentacija prezentacija ratnog video- materijala u Danskoj
- video dokumentacija kretanja konvoja UNPROFOR-a na relaciji Osijek - Nemetin - Sarvaš

Svibanj 1992.

Posjeti postrojbama

- 107, Valpovo: Slavonski bečari i Mirjana Primorac
- 123, Požega: Slavonski bečari i Mirjana Primorac

Komunikacija s pučanstvom

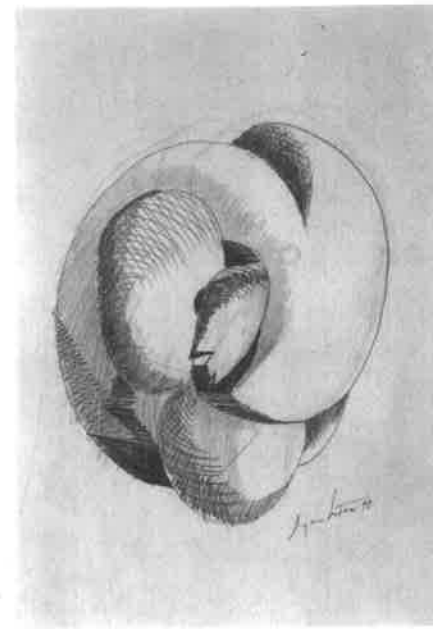
- Podavska Starina: koncert grupe Noise Slavonische Kunst
- kino Royal - ciklus *Civilni film*
- rad na eksperimentalnom programu Slavonsko-baranjske televizije

Produkcija

- izrada autorskih bilježaka za knjigu *SLAVONSKA KRV*
- rad na *Vodiču iz rata* (vodič za UNPROFOR)
- kompjuterska obrada engleskog, ruskog i francuskog prijevoda
- redaktura i korektura engleskog, ruskog i francuskog prijevoda
- obrada foto materijala
- izrada i obrada mapa, karata i tablica
- izrada uredničkih bilježaka
- defriranje stranica
- prijelom engleskog, ruskog i francuskog teksta
- revizija prijeloma
- revizija i supervizija ozolitnih otisaka

Lipanj 1992.

- Tijekom lipnja obavljaju se pripreme za program koji će 27. lipnja, točno na godišnjicu straza "tenk-fića, na raskrižju Vukovanske i Klajnovce", pod nazivom *VRISAK HRVATSKA*, predstaviti tri opsežna slavonska ramodokumentaristička ostvarenja (ukupno 1200 stranica) knjige: *SLAVONSKA KRV, GUIDE OUT OF THE WAR I RAT ZA HRVATSKU*.

Komunikacije s postrojbama i pučanstvom putem javnih medija. Rad odjeljenja za kulturu proteklih je mjeseci bio praćen mnogobrojnim recenzijama, najavama, kritičkim osvrtima i analizama u *Glasi Slavonije*, *Večernjem listu*, *Vjesniku*, *Varaždinskim novinama*, *Delu*, *Mladini*, *Večeri*, *Novom listu*, *Danasu*, *Globusu*, *Zrcalu*, **Hrvatskom rukopisu**, HRTV, Radiju 101, Radio Rijeci, Ljubljani, Osijeku, ZDP, ORF, Radio Budapest, Mađarska televizija...

Većina navedenih javnih glasila objavljivala je i autorske tekstove, izvješća i interviewe članova odjeljenja.

Dokumentarno-kulturna serija Čitati Hrvatsku²²

emisija u tri nastavka, jesen 1994.

Prva:

Vinkovci - Osijek via Gaboš

Tema: putovi kojih nema, presječena i produžena putovanja, slavonski "ontheroad" uspoređenih flipera.

Zahrdali željeznički kolosijeci, najveće željezničko raskrižje na Balkanu, tri odsječena smjera iz Osijeka, četiri odsječena smjera iz Vinkovaca, iz Broda i Vrpolja odsječen smjer za Bosnu. Stihovna matrica pjesme Rešickoga Zaraza.

Glazbene teme: *Nepopravljivi*, *Touch me now Baby!*

Lady Dabilly, *Fear from nowhere*.

Gradovi koji su se odmaknuli: Vinkovci i Osijek prema zapadu, od erte bojnog razgraničenja, a Brod na sjever - od Save, s čije se desne strane nalaze srpske postrojbe.

Anketni razgovor kroz Vinkovce i Osijek, prema pitanju:

Što je s berlinskom sudbinom ta dva - tri grada?

Druga:

Postoji samo privatna gesta

Tema: gdje su točke najviše urbane tenzije i osjetljivosti - tamo je i strah od kolektivne narudžbe, strah izjednačen s željom očuvati privatnost, "ja".

Tema straha niotkuda, iz pjesme Lady Dabilly, intonirane u prvoj emisiji raspliće se u kretanje kroz niz susreta u vlaku i potom u gradu. Ti susreti mogu biti od kratkih razmjena rečenica, svakako su od jednog ili dva višekratno ponavljana kadra. Uključuju dva skoro zasebna glazbena spota, čija je glazba i teme ove emisije.

Glazbene teme: Die Hausers,²³ *Kontroliram se!*

²² Stvoritelji eseja su Delimir Rešicki, Darko Jerković, Vlastimir Kusik, Ivan Faktor.

²³ Silina kojom Hausersi izlažu svoju tugaljivost, led i zaborav na mogućnost čitati prvi dio njihova imena i na kakvu engleskijem jeziku, sve to je dio njihove vlastite poetike glazbene spremnosti. Nitko od Hausersa nije bio niti na jednoj književnoj večeri proteklog ljetnog programa, ali su svejedno na svojem koncertu odradili vrlo čudnu tekstualnu cutup slupanost postegzistencijalističkih toposa. I tko sam napisati da su bili jako dobri, da su na svojem koncertu stalno i naglašeno stiskali našu, uistinu svoju priču o svakidašnjem *bedu* - koji nije nimalo artističan pa dakle niti glazben, ni raspevan. Stoga je pojavljivanje melodije tek i više nešto kao greška negoli namjeran dio skladbe. Nema melodije, postoji skladba razaranja vrlo različitih intenziteta. Tako izgledaju Hausers- stvari: prenapregnuta izlijetanja nejednakih i podrijetlom na nešto podsjećajućih strahovitih intenziteta. Zato se svijetla metal boja gitare vrlo rado maglo zamašćuje do bass ritmizacije. Bass se međutim stalno nekamo nedisciplinirano zatrčava, pa zatim vraća u stabilne i nezamjetne ritam-dužnosti.

Nepopravljivi, *My star is shinin'!*

Deset posto materijala, u montaži jasno različito tretirana (brzom izmjenom kratkih sekvenci, ili usporanjem, ili...), je dokumentarni materijal Ivana Faktora iz 1991./92.

Jedna amaterska glumica recitira stihove Satira iz pučkog igrokaza.

Treća:

Tena years later

Tema: umjetnici su Vinkovaca, Osijeka, Baranje, preostale Slavonije načinili *Vodilj iz rata*, i to i doslovno - postoji knjiga TOGA IMENA, ali još i prije nje postoji niz djela te ideje - knjige vinkovačkoga ratnog izdavaštva, knjige osječkoga ratnog izdavaštva, radovi umjetnika vizualnog izraza, glazbeni zapisi.

Putovanja vlakom između Vinkovaca i Osijeka spajaju mečnu temu nepotpunog života u kratke rečenice - kadrove. U prostore i stvaranje sadašnjih trenutaka ulijeću kadrovi iz predstave *Dobrodošli u rat*, iz izložbe Zorana Jačimovića *Vinkovci-Osijek via Vukovar*, iz stripova Dubravka Matakovića, iz skladbi Ivica Čuljka, iz Škorine *Ne dirajte mi ravnicu*, iz Noisekunst koncerta u Termama, iz radijske matrice radio drame Katje Šimunić *Blueblanche, tango, rat*.

Glazbena tema: Majke, *Nemaš kuda otići*.

Majke, *Znam ono što treba da znam*.

Bosut se smrznuo, tu je i fotka goruće vinkovačke crkve.

Riječi koje vokal izvikuje ili nježno pjevaši, kriči ili drago leti - izdani su komadi besmislenih rečenica neke postsvakodnevice, One koja je ispražnjene tragove svojih razgovora zaboravila provjeriti, pa su komadi svega neočišćenog materijala ostali uzorno boljeti, boljeti onoga pojedinca koji ionako odavno riječ *bol* teško razlikuje od riječi *voli*.

Nadam se da nitko od rockera neće pročitati ovo što sam o Hausersima kušao pisati. Ne mislim pri tome samo na same Hauserse nego još i više na njihove znance iz samog tog svijeta u kojem se raskidani osjećaji što ih njihove skladbe predobro pamte istinski radaju. Jer, ono što rade Hausersi, rade iz nužde, iz života, iz stvarnog galopa postmračnina. Stoga se gust bubnjarski riff što ga opisima nikako ne mogu približiti čitatelju namjerniku, može u prolasku ovim recima učiniti preskočenim, neprimijećenim. A Hausersima je vjerojerno dovoljno teško i bez teškoizumljivih upisa koji rockerskoj svakodnevnici mogu učiniti sve - samo joj ne mogu i ne žele prići.

Njihovi su tekstovi ponavljani poput dijelova zaostala materijala u kakvu stroju pripremanu za neku sljedeću tehnologiju. Pa se ti dijelovi stoga pojavljuju u neodgonetljivim i naglim nadolascima. Tako su Hausersi osječkoj svakodnevnici ljeta 1994. odjednom nanijeli nježne, ali nezaustavljive plexus-udarec: izviknuli su im riječi, iskladali su im asinkope čiju se bolnost ne može do kraja dokučiti, ne može je se izracionalizirati, ali je se zato bar ne može niti shvatiti. I još nešto ponavljam: nije ovaj tekst napisan s namjerom u čemu pokušati približiti kakva čitatelja-slušatelja onome što ti bandovi rade, ne. Ovaj se tekst kuša obračunati s vlastitim oslušavanjem te blage bućnine koju u vrlo neblagim i dakle bolnim nanosima Hausersi nude bespoštedno, rasipno - rasipno do strahotne koncertne moći. G. Rem, *Još ledeniji mjesec, Glas Slavonije*, Osijek, 30. srpnja 1994.

IV. IZABRANI KATALOG KORPUSNE GRADE*

Poezija

GRAD: VINKOVCI - VUKOVAR
VRSTA PISMA: UMJETNOST
MEDIJ: KNJIGA (ZBIRKA PJESAMA)
NASLOV: Drugi put Vukovar
AUTOR: Marijan Almas
PREDGOVOR: Katica Ćorkalo
POGOVOR: Vlasta Markasović
BIBLIOTEKA: *Ravnica*
UREDNIKA: Vlasta Markasović
LEKTORICA/KOREKTORICA: Vlasta Markasović
REGENZENTICA: dr. Katica Ćorkalo
LIKOVNA OPREMA: Tomo Šalić
AUTORI LIKOVNIH PRILOGA: Marijofil Andrijašević,
Đurko Banovak, Stjepan Bugadilja, Zvonimir Šafarik i
Daviel Šokce
KOMPIJUTERSKI SLOG: Anda Ćirko
NAKLADNIK: Ogranak Matice hrvatske Vinkovci
PREDSTAVNIK NAKLADNIKA: Ante Miljak
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Vinkovci
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1993.
TISAK: *Time* Dakovo

BEZ PUCNJA

TEA GIKIĆ

OPSEG STRANICA: 64
SAŽETNICA
- zavičajnost - izričaj oblikovan baštinsjenom ikavicom -
fuzijska povezanost sa zemljom - dom - oponašanje
ritma slavonske narodne pjesme - opkoračenja mišl - bijes
- rat - cratnost - borba - čistoća uspomena - branitelji -
dječji slikovni ispisi rata - sarkazam ispričan grafički -
rastanak - duhovno poniranje - život - bol - rijeka kao
sudbina - ljubav - čežnja

GRAD: VINKOVCI
VRSTA PISMA: UMJETNOST/KULTURA
MEDIJ: KNJIGA (ZBIRKA PJESAMA)
NASLOV: Dom od paljevine
AUTORI: Zvonimir Stah, Miroslav S. Mader, Ivan
Lazmanin, Tadija Pranjić, Viktor Lukačević,
Dražen Ivezić, Zlatko Tomčić, Marija Piperković, Mirna Nikšić,
Marijan Almas, Anastazija Gugić, Mladen Dudar, Bruno
Kos, Ljubica Rupčić, Nikola Jukić, Nikola Mihaljević,
Slaven Stanić, Branko Radman i Šima Dominković
BIBLIOTEKA: *Ravnica*
UREDNIKA: Vlasta Markasović
AUTORICA PROSLOVA: Katica Ćorkalo
LEKTORICA/KOREKTORICA: Vlasta Markasović
LIKOVNA OPREMA: Tomo Šalić
FOTOGRAFIJE: Tomislav Brkić, Sinija Đuraković,
Steva Gaun, Marija Kentžinski, Željko Komljenović,
Miodrag Lišinski, Ante Miljak, Antun Smajić, Tomo Šalić
i Zvonimir Tanočki

KOMPIJUTERSKI SLOG: Anda Ćirko
NAKLADNIK: Ogranak Matice hrvatske Vinkovci
PREDSTAVNIK NAKLADNIKA: Ante Miljak
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Vinkovci
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1994.
TISAK: *Time* Dakovo
BROJ FOTOPRILOGA: 12
OPSEG STRANICA: 88
SAŽETNICA
- rat - dobuda - vjera - progón - ruševine - posvete
poginulim vojnicima - nada - zagarište vinkovačke
kupčinec - slavončnost - opomena - Domovina - molitva

GRAD: VINKOVCI - ILAČA
VRSTA PISMA: KULTURA
MEDIJ: KNJIGA (ZBIRKA PJESAMA)
NASLOV: Crni dani
AUTOR: Đuro Kuveždić
BIBLIOTEKA: SLAP - Slavonski pisci
UREDNIK: Mirko Humjadi
IZDAVAČ: Slavonska naklada *Privlačica*
PREDSTAVNIK IZDAVAČA: Martin Grgurović
UREDNIK: Antun Lešić
TEHNIČKI UREDNIK: MGS
ILUSTRACIJE I OPREMA: Ivan Herman
FOTOGRAFIJE OVIJKA I NASLOVNICE: Martin
Grgurović i Vladimir Baličević
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Vinkovci

* U Kazalu imena iz ovoga su poglavlja uvršćena samo
ižeautorska imena.

GODINA OBJELODANJIVANJA: 1994.
TISAK: *Istina* d.d. Vinkovci
BROJ FOTOPRILOGA: 3
BROJ ILUSTRACIJA: 6
OPSEG STRANICA: 32
OSTALO: 2 ratna zapisa
SAŽETNICA
- remišćenje na djetinjstvo u rodnoj Ilači - napuštanje
doma - vjera u Boga - ratna rana - progónstvo - ljubav -
čežnja za povratkom - tuga - prkos - nasljedstvo ponosa -
domoljublje - fragmenti života - osveta

GRAD: VINKOVCI
VRSTA PISMA: UMJETNOST
MEDIJ: KNJIGA (ZBIRKA PJESAMA)
NASLOV: Raskrižje kaosa
AUTOR: Viktor Lukačević
AUTORICA PREDGOVORA: Vlasta Markasović
UREDNIKA: Vlasta Markasović
LEKTORICA/KOREKTORICA: dr. Katica Ćorkalo
LIKOVNA OPREMA: Tomo Šalić
KOMPIJUTERSKI SLOG: Anda Ćirko
BIBLIOTEKA: *Ravnica*
NAKLADNIK: Ogranak Matice hrvatske Vinkovci
PREDSTAVNIK NAKLADNIKA: Ante Miljak
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Vinkovci
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1993.
TISAK: *Time* Dakovo
OPSEG STRANICA: 72
SAŽETNICA

- samoća - čežnja - fragmenti nesretnja - ljubav -
interpolacije massmedijškoga - samoskrnavljenje -
zredanje - "novovjekli alkemičar" (poetski manifest
postmoderne) - ožbanje - pojavnost vizualnosti -
cratnost i nasljedovanje intertekstualnosti - silovanje
života - jastvo - leksičke varijacije - iščekivanje sretna -
smrt - rišna

GRAD: VINKOVCI
VRSTA PISMA: KULTURA
MEDIJ: KNJIGA (ZBIRKA PJESAMA)
NASLOV: On
AUTOR: Marko Oršohić
UREDNIK: Milan Macešić
BIBLIOTEKA: SLAP - Slavonski pisci, Vinkovci
IZDAVAČ: Slavonska naklada *Privlačica*, Vinkovci
PREDSTAVNIK IZDAVAČA: Martin Grgurović
LIKOVNA OPREMA I ILUSTRACIJE: Marko Pejić
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Vinkovci
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1994.
TISAK: *Istina* Vinkovci
OPSEG STRANICA: 48
SAŽETNICA
- gloriifikacija Boga - spokoje u vjeri - usmjeravanje puta -
fitalizam - zemaljska iskušanja - osobne molitve - ratna
osvjeteost - čežnja za mirom - nepostojnost mižnje -
ljudsko zlo

GRAD: OSIJEK
VRSTA PISMA: UMJETNOST
MEDIJ: KNJIGA (ZBIRKA PJESAMA)
NASLOV: Bez pucnja
AUTOR: Tea Gikić
UREDNIK: Mirko Humjadi
TEHNIČKI UREDNIK: MGS
REGENZENT: Goran Rem
IZDAVAČ: Slavonska naklada *Privlačica* Vinkovci
DIREKTOR: Martin Grgurović
AUTOR FOTOGRAFIJA: Alan Ray
NAKLADA: 700 primjeraka

MJESTO OBJELODANJIVANJA: Vinkovci
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1993.
TISAK: *Istina* d.d. Vinkovci
BROJ FOTOPRILOGA: 3
OPSEG STRANICA: 56
SAŽETNICA
- zbirka usustavljena od naslovno nenamjerno ratno
anticipatskoga ciklusa *Bez pucnja*, u kojem se stilom
"napad na svakodneвно kretanje" navješćuje
izvanreksualna stvarnost, te *Ciklus za vje* - snimci stanja,
prepisivanje iz zbilje, komentiranje ratne svakodnevice

GRAD: OSIJEK
VRSTA PISMA: UMJETNOST
MEDIJ: KNJIGA (ZBIRKA PJESAMA)
NASLOV: 24 dana rata
AUTOR: Bogdan Mesinger
UREDNIK: Stjepan Tomaš
KOREKTOR: Marija Špiranović
REGENZENT: dr. Ana Pintarić, dr. Stanišlav
Marijanović
LIKOVNI UREDNIK: Branko Vujanović
GRAFIČKI DESIGN: *Ratna odakeja*
GRAFIČKA PRIPREMA: *Tread d.o.o.* Zagreb
IZDAVAČ: *Alfa* d.d. Zagreb
PREDSTAVNIK IZDAVAČA: Miro Petrić
NAKLADA: 1000 primjeraka
FOTOGRAFIJE NA KORIČAMA: Marin Topić
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Osijek
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1992.
TISAK: *Tiskara Mele*
OPSEG STRANICA: 111
OSTALO: U prvih sto primjeraka knjige nalaze se
drevorezi u boji Zdenke Požajić
SAŽETNICA

= pjesme su datirane (sve su napisane u veljači 1992. godine) = općenito su mjesta Meslingerovih pjesama rat i smrt; pjesme svjedoče o konkretnim događajima, o graničnim stanjima između onoga što zovemo energijom života i energijom smrti, postdijeljujući, na kraju, kao neoborivu činjenicu otpornost na lošinu koju nam sudar tih energija nudi

GRAD: DAKOVO
VRSTA PISMA: KULTURA
MEDIJ: KNJIGA (ZBIRKA PJESAMA)
NASLOV: *Životom protiv života*
AUTOR: Zdravko Čičević
UREDNIK: Hrvoje Miletić, prof.
LEKTOR I KOREKTOR: Hrvoje Miletić, prof.
RECENZENTI: Ivan Šola, prof.
IZDANJE: vlastito
NAKLADA: 100 primjeraka
MJEŠTO OBJELODANJIVANJA: Dakovo
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1994.
TISAK: Tiskara *Gall*, Dakovo
BROJ STRANICA: 78
SAŽETNICA

= rimovana poezija, filozofična; dominantni su gramatički oblici prošlosti - u podpiranju patosa - poezija posvećena Čičevićevim književnim djelima, osvjetljavajući rat kao temu

GRAD: DAKOVO
VRSTA PISMA: KULTURA
MEDIJ: KNJIGA (ZBIRKA PJESAMA)
NASLOV: *Potraži me u mojim pjesmama*
AUTOR: Ružica Elez Lazarević
UREDNIK: Josip Vinkečević, dipl. ing.
IZDAVAČ: SAVEZ KUD - ova, Dakovo
ZA IZDAVAČA: Ivan Balen, prof.
RECENZENTI: Barica Ilić, prof., Miroslav Bačić, mr.
LIKOVNI UREDNICI: Ana Verić, nativna slikarica,
Mladen Lukićević, slikar; Nikola Lazarov, dr.

MJEŠTO OBJELODANJIVANJA: Dakovo
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1994.
TISAK: Tiskara *Verbas*, Dakovo
NAKLADA: 1000 primjeraka
BROJ ILUSTRACIJA: 49
OPSEG STRANICA: 208
SAŽETNICA
= poezija s motivima iz svakodnevnoga života i s autoričinim filozofsko - moralnim uvjerenjima; obradivanje preokupacija vezanih uz obitelji, porijekla, rat, umiranjje, domoljublje - pamtí gardiste i njihovu hrabrost, prezire nepravdu i agresiju, proklinja neprijatelja, a preklinje Boga

GRAD: NAŠICE
VRSTA PISMA: KULTURA
MEDIJ: KNJIGA (ZBIRKA PJESAMA)
NASLOV: *Suze boli - za slobodu*
GRUPA AUTORA: Jozo Abličić, Ivo Azenić, Milan Barišić, Jozo Flegar, Ante Gardaš, Luka Jokić, Katica Kiseljak, Lidija Mahović, Danko Malek, Ljubica Mandić, Zlatko Marman, Savo Panjković, Tatjana Panjković, Ana Perković, Jasna Petrović, Željko Potmešil, Željko Pulanić, Dragan Tarandžić, Ivica Tomić
UREDNIK: Vladimir Erdić
LIKOVNA OPREMA: Željko Hajek, Drago Takać, Zdravko Troščić
NAKLADA: 700 primjeraka
IZDAVAČ: Društvo stvaralaca u kulturi *Rima* Našice
ZA IZDAVAČA: Jozo Flegar
MJEŠTO OBJELODANJIVANJA: Našice
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1992.
TISAK: Tiskara i knjigovežnica, Našice
BROJ ILUSTRACIJA: 5
OPSEG STRANICA: 128
SAŽETNICA

= zbirka antologijskoga karaktera, nastala tijekom rata - prikupljena domovinska, odnosno slavonska ratna poezija; ostim ova dva osnovna temata nastaje tematske jedinice vezane uz zemlju, ljubav, svakodnevlje - ilustracije u zbirci prožete su motivima zemlje i pučkoga življenja

GRAD: SLAVONSKI BROD
VRSTA PISMA: KULTURA
MEDIJ: KNJIGA (ZBIRKA PJESAMA)
NASLOV: *Plaćite, oči moje*
AUTORICA: Stanislava Čarapina
RECENZENTI: Vladimir Rem i Zlatko Tomičić
RJEŠENJE NASLOVNICIJE I LIKOVNI PRILOZI: Anka Verbas
IZDAVAČ: JP Posavska Hrvatska i Radio Brod
PREDSJAVNIK IZDAVAČA: Branko Penić
MJEŠTO OBJELODANJIVANJA: Slavonski Brod
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1993.
TISAK: GP *Planina* Slavonski Brod
OPSEG STRANICA: 64
SAŽETNICA

= naglašavanje rime - "prigodničarska" poezija u ratnom ozračju - posvete braniteljima i suvremeničima - bilježe imperativa i vokativa - oponašanje narodne junačke pjesme - ustaljeni epiteti - narativni karakter - pjesme posvećene Slavonskom Brodu - ispisi majčine boli - prisutnost amfore i nabiranja - uobličavanje poeme
POČETAK
- 2. svibnja 1991. - pogibija 12 hrvatskih redarstvenika u Borovu Selu
POSTROJBE
- 12. studenoga 1992. - 16 pripadnika 108. slavonsko-brodске brigade svečano pokopano u Slavonskom Brodu

GRAD: SLAVONSKI BROD
VRSTA PISMA: KULTURA
MEDIJ: KNJIGA (ZBIRKA PJESAMA)
NASLOV: *Brodanka*
AUTOR: Stjepan Dujmović
LEKTOR: Goran Žovko, prof.
IZDAVAČ: Stjepan Dujmović
MJEŠTO OBJELODANJIVANJA: Slavonski Brod
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1993.
BROJ ILUSTRACIJA: 9
OPSEG STRANICA: 64
OSTALO: Goran Žovko - pogovor
SAŽETNICA
= nemetarička crotska poezija s "ogoljenosti" predmeta pjesme - bližina doslovnom značenju teksta - na pojedinih mjestima pjesnik svoja, crotskim nabojem začimljeni svakodnevlje, uvlači u natu, iskričljenim oblikom erotike aspektirani svakodnevlje (seksualna zlombiljenja)

GRAD/MJEŠTO: SLAVONSKI BROD/HRVATSKA
VRSTA PISMA: KULTURA
MEDIJ: KNJIGA (ZBIRKA PJESAMA)
NASLOV: *Riječi koje samo vjeter prisluškuje*
AUTOR: Zdravko Luburić
GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK: Marija Koruč Rukavina
RECENZENTI: Sanja Čerlek
LIKOVNA OPREMA: Emil Žižman
IZDAVAČ: Folklori ansambl *Brod* i Književno - likovno društvo *Berislavci*
MJEŠTO OBJELODANJIVANJA: Slavonski Brod
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1992.
TISAK: GTP *Gambiarowski*, Nova Gradiska
OPSEG STRANICA: 111
SAŽETNICA

= pjesnik živi u Njemačkoj - dvojezična zbirka (pjesme na hrvatskom i njemačkom) - zbirka podijeljena na 6 cijelina od kojih je 5 na hrvatskom (*Molitva tvojim li riječima stanije svat: Umiranjem iznjem uostilovskih krogovač Oni plaku tko, sanat Oči koje te gledaju, plaču: Warte, diesen war der Wind lauscht*) - sve pjesme u zbirci u katekizama sa četiri ili više strofa - "Prepoznatljiv i očestali motivi samoće, stranca, dječje tuđe, smrti, zova iz daljina, majčine glasa, izgubljenosti u tuđini i pjesnikova samopromišljanja..." - "Odvajati mozgik rasutih značenjskih kristala, A negdje u daljini Slavonija, Makedonija, Bosna..." (S, Č.)

GRAD: SLAVONSKI BROD
VRSTA PISMA: KULTURA
MEDIJ: KNJIGA (ZBIRKA PJESAMA)
NASLOV: *Mom Brodu ranjenom i ponosnom*
AUTOR: Slavica Brinze, Marija Koruč Rukavina, Emilica Rubil, Mira Krištof, Darja Šop, Durdica Sušić, Stanislava Čarapina, Evica Kraljić, Ivica Anaković, Inga Alardović, Vanja Tokić, Mladen Bošnjaković, D. M., Lidija Dujić, Marjan Marinović, Zvonimir Pažin, Ružica Katić, Nenad Selcerković i anonimni autori
UREDNIK: Ana Adrović
UREDIVAČKI ODBOR: Nada Jelić, Dunja Vanić i Ana Adrović
REVIZIJA (LEKTOR - KOREKTOR): Dunja Vanić
LIKOVNA OPREMA (FOTOGRAFIJA NA NASLOVNOJ STRANICI): Darko Janković
IZDAVAČ: JP *Posavska Hrvatska* i HR *Radio Brod*
ZA IZDAVAČA: Branko Penić
MJEŠTO OBJELODANJIVANJA: Slavonski Brod
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1992.
TISAK: Grafičko poduzeće *Planina*
OPSEG STRANICA: 63
SAŽETNICA

= zbirka sazdana od pjesama koje su za vrijeme rata prisluškivale u nedruštvo *Brodskoga lista* - dio autora ostao anonimni - temu posvećene Slavonskom Brodu, Slavoniji, kao i cijeloj Hrvatskoj zahvaćenoj ratom, hrvatskim braniteljima... = neujednačena vrijednost i forma kao i pristup aktualnoj tematici koji varira od potpunog izravnooga do nenamerljivoga

POSTROJBE
= 108. brigada u pjesmi *"Sto osma brigada"*
Borit će se gardisti sto osma brigada za jednu Hrvatsku što im život daje, (D, S.)

GRAD/MJEŠTO: SLAVONSKI BROD
VRSTA PISMA: KULTURA
MEDIJ: KNJIGA (ZBIRKA PJESAMA)
NASLOV: *Najljepša moja*
AUTOR: Stipo Barišić, Slavica Brinze, Evica Kraljić, Marija Koruč Rukavina, Marija Stojević, Ruža Vištica
GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK: Slavica Brinze
UREDIVAČKI ODBOR: Slavica Brinze, Dragica Dokuzović, Marija Koruč Rukavina
REVIZIJA (LEKTOR/KOREKTOR): Jasna Šego, prof./ Marija Koruč Rukavina, prof.
RECENZENTI: Mira Antonović, prof., Jasna Šego, prof.
LIKOVNA OPREMA (LIKOVNI PRILOZI): NASLOVNA STRANA: Dragica Dokuzović, Zlatko Gulić, Draženka Šarić, Anka Verbas, Emil Žižman/ Anka Verbas
IZDAVAČ: Folklori ansambl *Brod* i Književno - likovno društvo *Berislavci*
MJEŠTO OBJELODANJIVANJA: Slavonski Brod
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1992.
TISAK: GTP *GAMBIAKOWSKI* Nova Gradiska
OPSEG STRANICA: 71
SAŽETNICA

= zbirka sastavljena od pjesama više autora brodskoga područja - amatersko pjesništvo potaknuto ratom - neujednačenost kvalitete i forme pjesama - različit pristup istoj temi - 6 autora u 6 različitih cjelina (*Najljepša moja, Ne daj se uzaludosti, Slavonske snage, Ne diraj mi granu snaga, Dabati za Terezija, Najim sam ruzavne jabuke*) - "Ratna je zbilja u bitu ugrožene egzistencije ojačala nagon za opstankom, osnažila odlučnost odupiranja i samopotvrđivanja..." (J, Š.)

GRAD: SLAVONSKI BROD
VRSTA PISMA: UMJETNOSTI/KULTURA
MEDIJ: KNJIGA (ZBIRKA PJESAMA)
NASLOV: *Nemoj me čekati*
AUTOR: Nevenka Penčković
UREDNIK I PRIREDIVAČ: Milan Mačević
IZDAVAČ: Slavonska naklada *Prikladac*, Vinkovci
DIREKTOR: Martin Grgurović
FOTOGRAFIJA NA NASLOVNOJ STRANICI: Martin Grgurović
KOMPIJUTERSKA PRIPREMA: SN *Prikladac*, Vinkovci
NAKLADA: 1000 primjeraka
MJEŠTO OBJELODANJIVANJA: Vinkovci
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1994.
TISAK: Gradska tiskara Osijek
OPSEG STRANICA: 64
BROJ FOTOPRILOGA: 1
SAŽETNICA
= opisivanje izmasakriranih ratnih trenutaka - crnina, krv, gorčina, smrt stalna su mjesta pjesnikinija izraza

Priče

GRAD: VUKOVAR
VRSTA PISMA: KULTURA
MEDIJ: KNJIGA (PRIČE)
NASLOV: *Priče iz Vukovara*
AUTOR: Siniša Glavašević
UREDNIK: Mladen Kušec
IZDAVAČ: Matice hrvatska
ZA IZDAVAČA: Vlado Gotovac
NASLOVNICA: Krešimir Haluga
LIKOVNA I TEHNIČKA OPREMA: Mladen
Kuzmanović

TEHNIČKI SURADNIK: Željko Štimac
MÉTEUR: Dubravka Sever
SLOG: *Letter plus* s.p.o.
FOTOGRAFIJE: Draško Havranek, Miroslav Lišanin,
Janaš Mason, Vanja Raclauš, Marija Rakamarić
IZVORI FOTOGRAFIJA: Majda Glavašević, Klub
Vukovarača, *Globalis*, *Večernji list*, *Tinor*
NAKLADA: 4000
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Zagreb
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1992.
TISAK: Sveučilišna naklada *do.o.o.*
BROJ FOTOGRAFIJA: 28
OPSEG STRANICA: 80
SAŽETNICA

- preispitivanje temeljnih činjenica kojima je određeno njegovo postojanje područja su Glavaševićeva motrenja vlastitoga - ratnoga - okruženja i upravo je u sam čin upornoga prepoznavanja

GRAD: OSIJEK/RIJEKA
VRSTA PISMA: UMJETNOST
MEDIJ: KNJIGA (PROZA)
NASLOV: *Pavana za umrlu djevojčicu*
AUTOR: Roman Larković
UREDNIK: Miroslava Vučić
RECENZENTI: Darko Gašparović, Edi Jurković
LEKTOR: Mladen Mihajlović
KOREKTOR: Mladen Mihajlović
GRAFIČKI DESIGN: Ivan Misković/HEART STUDIO
IZDAVAČ: SKUG, Osijek; *Vitagraf*, Rijeka
ZA IZDAVAČA: Mirko Pakozdi
NAKLADA: 1000 primjeraka
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Osijek/Rijeka
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1991.
TISAK: Tiskara *Zagor*, Opatija
FOTOGRAFIJA AUTORA: Damir Borčić
OPSEG STRANICA: 95
SAŽETNICA

- "bučne" priče s imaginacijom zla kao dominantnim egzistencijalnim osjećajem - problematiziranje istinske strasti (stvaralačke, umjetničke), sukoba s intimnim demonom, ne sokratovski sklonim uskrati, već demonom razaranja

GRAD: LIPIK, PAKRAC
VRSTA PISMA: UMJETNOST
MEDIJ: KNJIGA (PRIČE IZ DOMOVINSKOGA RATA)
NASLOV: *Rar i prognostvo*
AUTOR: Viktor Tica
UREDNIK: Milka Tica
LIKOVNI UREDNIK: Sanja Ana Sinković
GRAFIČKI UREDNIK: Sanja Ana Sinković
KOREKTOR: Anita Šikić
NAKLADNIK: vlastita naklada

MJESTO OBJELODANJIVANJA: Zagreb
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1994.
TISAK: Tiskara MD, Zagreb
OPSEG STRANICA: 94
SAŽETNICA
- literarni zapisi koji se iščitavaju kao prikaz tijeka domovinskoga rata na lipičko - pakračkom području
POČETAK
- krvavi Uskrs na Plitvicama 1991. - 18. - 19. kolovoza 1991. napad na Pakrac

Memoarska proza

GRAD: VUKOVAR
VRSTA PISMA: KULTURA
MEDIJ: KNJIGA (MEMOARSKA PROZA)
NASLOV: *Vukovarski dobrovoljac*
AUTORI: Saša Pedorovsky i Željko Kliment
IZDAVAČ: *Poprekliani*
ZA IZDAVAČA: Dimitar Popovski
LEKTOR I KOREKTOR: Drenka Simić Popovskić
DESIGN OVIJKA: Boris Ljubčić, Studio International
RECENZENTI: Pavao Pavličić, Dubravko Jelačić
Bužinski
FOTOGRAFIJE: Željko Stojanović, Zlatko Kalle *Vjesnik*,
Klub Vukovarača
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Zagreb
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1992.
OPREMA I TISAK: *Poprekliani*, Zagreb
BROJ FOTOPRILOGA: 7
OPSEG STRANICA: 127
SAŽETNICA

- tekst funkcionira kao ratna kronika u kojoj se prati pripovjedačeve ratne dane u Vukovaru, neopterećena psokama i proklinjanjima četnika - "Vukovarskog dobrovoljca" možemo čitati kao literarni tekst, odnosno kao poetizirani svakodnevicu rata. U mom čitalačkom obzoru on funkcionira kao dokument o vremenu u kojem je ubijen Vukovar." (M. Vučić)
POSTROJBE
- početak svibnja 1991. oformljen Interventni vod Osa - četiri čete: Osa 1, Osa 2, Osa 3, Osa 4 - MUP

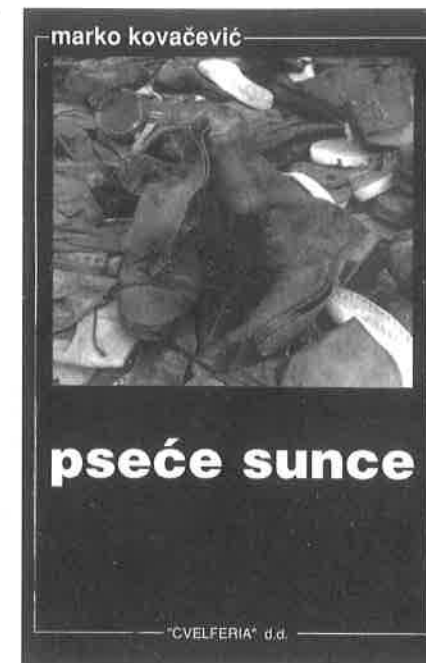
GRAD: VUKOVAR
VRSTA PISMA: KULTURA
MEDIJ: KNJIGA (MEMOARSKA PROZA)
NASLOV: *Glava dolje, ruke na leđa*
AUTOR: Juraj Njavro
IZDAVAČ: *Quo Vadis*, Zagreb
ZA IZDAVAČA: Lidija Delić
UREDNIK I AUTOR PREDGOVORA: Vlado Gotovac
REDAKTOR: Željko Matić
LEKTOR: Željko Šojer
KOREKTOR: Nataša Magdalenić
AUTORI FOTOGRAFIJA: Ivan Dario Njavro, Ron Haviv
ZAHVALA NA FOTOGRAFIJAMA: Goran Pihler, Bruno Radović, Tomislav Marjanović, Hrvatski povijesni muzej, HTV
IZRADA TLOCRTA BOLNICE: Lovorka Prpić (Binazija Kolesar)
IZRADA KARATA: Branko Borković (Davor Denkovski)
FOTOSLOG: *Helvetica*, Zagreb
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Zagreb
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1992.
TISAK: *Offset Krajnović*, Zagreb
BROJ FOTOPRILOGA: 30

BROJ ZEMLJOVIDA: 3 (Narodnosni sastav po mjeseljima, Prava kretanja humanitarnoga konvoja (Liječnici bez granica) i prava izvlačenja ranjenika, Stanje u prvih polovini 11. mjeseca (odnos snaga))
OPSEG STRANICA: 180
OSTALO: Vukovar - osnovni podaci o općini, Tloetna shema područja vukovarske bolnice
SAŽETNICA

- prvi je dio knjige ratna kronologija koja završava 18. studenim 1991., danom pada Vukovara - funkcionira kao okvir na temelju kojega se iščitava priča vukovarskoga liječnika, kirurga o obrani Vukovara, skrbi za ranjenike, zarobljenstvu
POČETAK
- 2. travnja 1991. barikade postavljene u Borovu Selu, Pačetinu, Boboti, Bijašinu, Negoslaveima i Trpinji - 2. svibnja 1991. 12 policajaca ubijeno u Borovu Selu, u vukovarsku bolnicu dovezen 21 ranjenik, od toga 6 četnika - 3. lipnja 1991. u Sremskim Čukovecima iz automobila pucaao po građanima nakon nogometne utakmice - 28. lipnja 1991. u Borovu Naselju 30-ak terorista napada hrvatski kontrolni punkt - 30. lipnja 1991. kod Hoka srpska policija ulazi 1500 m u hrvatski teritorij - 5. srpnja 1991. na silosu Đergaj teže ranjena tri pripadnika MUP-a - 7. srpnja potpuno iseljene Čelije, napadnut centar za obuku MUP-a u Erdutu - 10. srpnja 1991. Čelije potpuno spaljene - 21. srpnja 1991. minobacački napad na Borovo Naselje - 28. srpnja 1991. napadnut zapadni dio Vukovara - 1. kolovoza 1991. napadnuta policijska postaja u Dalju te civilni objekti u Vukovaru i Borovu Naselju - 14. kolovoza 1991. širenje rata u Baranju - 26. kolovoza 1991. dvije rakete zrak - zemlja pogadaju vukovarsku bolnicu - 28. kolovoza 1991. napadnuta Mitnica - 15. rujna 1991. napadnuti Marinci - 19. rujna 1991. napad na cestu Nuštar - Marinci - Bogdanovec - Vukovar - 20. rujna 1991. gori dvorac Eltz - 1. listopada 1991. pali Marinci, napadnuti Bogdanovec - 4. listopada 1991. napadnuta Bapska - 17. listopada 1991. egzodus hrvatskoga pučanstva iz Hoka, u Lovasu poklono hrvatsko stanovništvo - 11. studenoga 1991. pali Bogdanovec - 18. studenoga 1991. pad Vukovara
POSTROJBE
- MUP, ZNG

GRAD: RAČINOVCIIŽUPANJAVUKOVAR
VRSTA PISMA: KULTURA
MEDIJ: KNJIGA (PROZA)
NASLOV: *Pseće sunce*
AUTOR: Marko Kovačević
UREDNIK: Davor Špišić
GRAFIČKI UREDNIK: Dragutin Štebih
DESIGN NASLOVNICE I FOTOGRAFIJA: Zoran Jačimović
LEKTURA: F.L.R.M.
IZDAVAČ: *CVELFERIA*, Račinoveci
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Račinoveci
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1995.
TISAK: TIZ ZRINSKI d.d., Čukovec
OPSEG STRANICA: 108
SAŽETNICA

- autobiografska proza s tekstovnim međuprostorima (sudskim dokumentima) kao naratološkim i povijesnim argumentima u odnosu na ono što se pripovijeda; perspektiva iz koje Kovačević promatra zatvorski model življenja perspektiva je čovjeka koji se opire krajnjim stanjima uma, iako se sam čudi svojoj upornosti u življenju (v. *Pjesme zatamujene*)

Dnevnik

GRAD: VUKOVAR
VRSTA PISMA: KULTURA
MEDIJ: KNJIGA (DNEVNIČKI ZAPISI)
NASLOV: *Vukovarska balada, Rat i ljubav*
AUTOR: Ivan Kiefer Helin
UREDNIK: Mirko Hunjadi
DIREKTOR: Martin Grgurovac
TEHNIČKI I GRAFIČKI UREDNIK: Ninoslav Novak
LIKOVNI PRILOGI - FOTOGRAFIJE,
NASLOVNICA: Vlatka Kiefer
IZDAVAČ: Slavenska naklada *Pričačica* Vinkovci
ZA IZDAVAČA: Martin Grgurovac
PRIPREMA SLOGA: N COMPUTER STUDIO
BIBLIOTEKA: *Slike rata* knjiga V.
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Vinkovci
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1993.
TISAK: Tiskara *Stuba* Zagreb
NAKLADA: 1 200 primjeraka
BROJ FOTOPRILOGA: 12
OPSEG STRANICA: 278
SAŽETNICA
- razaranje - Osijek, Vukovar, Pakrac... - sjećanje - nadanje - listopad 1991. - P. Pavličić počeo pisati o Vukovaru - B. Mesinger piše o porušenim spomenicima - Milčec iz svoga "ratnog dnevnika u nastajanju" obilazi četiri umjetnika - gardista - I. Aralica izdao knjigu: intervjui o odnosima Hrvata i Srba

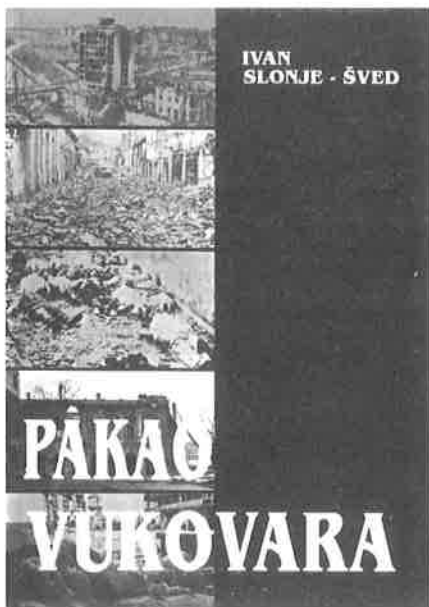
GRAD: VINKOVCI
VRSTA PISMA: KULTURA/MASSMEDIJSKO MEDIJ
KNJIGA (DNEVNIČKI ZAPISI)
NASLOV: *Vinkovački ratni dnevnik*
AUTOR: Martin Grgurovac

pripremanosti - pismeno polgorniziranje o tekucnoj situaciji - kalkulacije visokih časnika - svlačnja kongnomocija poginulim redarstvenicima - prijelom boravak u vojarni - podizanje barikada - dolazak mehaniziranoga divizionu iz Sibohitog u srblu "pojačanja" - otkrivanje Hrvatsva kroz svade i provolacije ostalih časnika - prijevoz vojnika i oružja u furgonima - napuštanje vukovačke vojarnje - potpisivanje Petičije za oslobođanje sudionice Hrenu iz beogradskego zarotova

POČETAK
- 3. travnja 1991. - vukovačka željeznička postaja zarobiti od strane vojske s izlikom zaštitu prijevoza tenkova u Doboju - demonstracije vukovačana - 6. svibnja 1991. - dolazak tenkova u SlavonSKI Brod iz Bosne ("uobičajeni" pokreti jedinica)

Roman

GRAD: VINKOVCI - VUKOVAR
VRSTA PISMA: KULTURA/UMJETNOST
MEDIJ: KNJIGA (ROMAN)
NASLOV: Ne pucaj prvi
AUTOR: Ivan Slojje Šved
GLAVNI ODGOVORNI UREDNIK: Marko Landeka
UREĐNIČKO VIJEĆE: Ante Miljak, Katica Čorkalo, Antun Babić, Tomo Šilić
TEHNIČKI UREDNIK: Ivica Ujlačoš
LEKTOR: Marko Landeka
KOREKTORI: Ivan Čopčić i Ivica Đaković
IZDAVAČ: Matica hrvatska, Ogranak Vinkovci
PREDSTAVNIK IZDAVAČA: Ante Miljak
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Vukovci
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1994.
TISAK: *Iskra* d.d. Vinkovci
OPSEG STRANICA: 448
SAŽETNICA
- osmišljanje dobrovoljačke skupine u Geteborgu - u

radovima ZNG - odlazak na delatovačko ružje - izviđanje okolnih sela - držanje položaja na Šušarima u Vukovaru - jačanje tenkovačkih napada - boravak u ekipi na prvini linijama - nikeriranje Viharije - prijevoz ranjenika do vukovačke bolnice - diverzantska akcija - na razmeđu hrvatskih i srpskih položaja - povratak u Delatovac zbog stezanja neprobijanoga obrva oko sela - u zasjedi u berkovačkom lekuuzištu - "skidanje" gardista motivirano uznačajm i kolektivnim zapovjedništvom - "tenkovački magistrali" - evakuacija Delatovača - pregovori o obilaženju Slavonaca - pogibija Papen - mjehstini bježje iz rovova prema Bosni - "dezerterika" ubrana Delatovača - dolazak županijske čete i HOS-ovaca - razgovori s neprijateljskim vojnicima - Šušina smrt - napuštanje sela - odmor u Zagrebu - povratak u Novo Selo - Davor i Vinko ranjeni u diverzantskoj akciji u Delatovaču - napadi na Nijemce - indiferentnost Glavnoga stožera - ropost izazvana padom Nijemaca - pomnjanje jasnih ciljeva - "odlikovanje" - HOS-ovci u "ušćenju" terena - početak kraja (Sabi poraženi kod Komletinaca) - povratak u Švedsku
POČETAK
- srpnja 1991.
POSTROJBE
- ZNG, HOS

GRAD: VUKOVAR
VRSTA PISMA: KULTURA/UMJETNOST
MEDIJ: KNJIGA (ROMAN)
NASLOV: Pakao Vukovara
AUTOR: Ivan Slojje Šved
UREĐNIČKO VIJEĆE: Antun Babić, Katica Čorkalo, Marko Landeka, Ante Miljak, Tomo Šilić
GLAVNI ODGOVORNI UREDNIK: Marko Landeka
LEKTOR: Marko Landeka
KOREKTORI: Ivan Čopčić, Ivica Đaković
TEHNIČKI UREDNIK: Ivica Ujlačoš
IZDAVAČ: Ogranak Matice hrvatske Vinkovci
ZA IZDAVAČA: dipl. oec. Ante Miljak
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Vinkovci
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1994.
TISAK: *Iskra* d.d. Vinkovci
NAKLADA: 1000 primjeraka
OPSEG STRANICA: 212
SAŽETNICA
- roman preslikava vukovačku ratnu atmosferu - prenošenje ratničkih iskustava - priča o ljudima koji su branili Vukovar

GRAD: OSIJEK
VRSTA PISMA: MASSMEDIJSKO/UMJETNOST
MEDIJ: KNJIGA (PROZA)
NASLOV: Tamo gdje nema rata
AUTOR: Nada Prkačin
UREĐNIK: Mirko Hunjadi
ZA IZDAVAČA: Martin Grgurovac
IZDAVAČ: Slavonska naklada *Pričatelja* Vinkovci
RJEŠENJE NASLOVNICE: Goran Pichler
LEKTOR: Branko Kuna
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Vinkovci
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1993.
TISAK: *Iskra* d.d. Vinkovci
NAKLADA: 1500 primjeraka
OPSEG STRANICA: 189
SAŽETNICA
- opisivanje podrumškoga življenja ratnoga Osijeka, kucanje slavonskoga bila i života u Hrvatskoj tijekom rata - izričaj je literarni i reportažni, s osnovnim ciljem zabilježiti trenutak, čimjenicu - bilježenje poezije (živih) likova

GRAD: OSIJEK
VRSTA PISMA: UMJETNOST
MEDIJ: KNJIGA (PROZA)
NASLOV: Moj tata spava s anđelima
AUTOR: Stjepan Tomaš
UREĐNIK: Vera Barić
TEHNIČKI UREDNIK: Ivan Petarić
KOREKTORI: Marija Špiranović, Lela Coffon
REGENZENT: Dubravka Težak
GRAFIČKI DIZAJNER: Ratko Gjetarović, Krešimir Hladiga
GRAFIČKI DIZAJNER: Biljana Knebl
LIKOVNI UREDNIK: Branko Vujanović
COMPUTTER LAYOUT: Ivan Petarić
AUTORI FOTOGRAFIJA: Z. Kalazić, D. Hečimović, P. Barunčić, Z. Pošić, G. Mitić, M. Lišanin
IZDAVAČ: Mladost, podružice za izdatvačku djelatnost, unutrašnju i vanjsku trgovinu
PROJEKCIJA: 3000 primjeraka
DIREKTOR NAKLADNIČKE KUĆE: Ante Markoč
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Zagreb
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1992.
TISAK: Mladost - Tiskara, Zagreb
BROJ FOTOPRILOGA: 17
OPSEG STRANICA: 80
SAŽETNICA

- 9. listopada 1991. *Glas Slavonije* - pjesma Krune Pirig Medić *Za dječakove Ivana Vujčić* - 23. listopada 1991. *Glas Slavonije* - pismo - poruka petogodišnjega dječaka upućena oca u Nuštar - 13. studenoga 1991. *Glas Slavonije* pjesma *Voljela bih* osmogodišnje djevojčice Marne Pavičić - "Sinoć sam u podrumskoj prostoriji svoje obiteljske kuće čimla novi rukopis osječčkog pisca Stjepana Tomaša, Teletina pedesetak kartica, Nislovljena je *Moj tata spava s anđelima*. Dvadesetogodišnja djevojčica bilježi kroz dnevničke zapise događanja u ratnom Osijeku. Kada ga biblioteka *Vjecnina* otiska i ukrasi sjajnim srebrnim koricama zasigurno ću napisati bilješku o njemu. Na početku romana "Tomaš čitini Zbigolcwa i Herberta. Prepisujem Tomaševu etnografiju s izvjesnim ponosom želim javiti svijetu da smo zahvaljujući ratu odgajili novu vrstu dječak. Nosa dječak ne vole bajke, igraju se ulijanja na javi i u stuu sanjaju o julu, kralju i kosti. Baš kao psi i mačke..." (M. Vučić)
POČETAK
- 12. rujna 1991. pad Baranje - 3. listopada 1991. pogodena Osnovna škola Anke Butonac - 20. studenoga 1991. pad Vukovara (ne bilježi se točan datum, već se u tekstu konstatira da se tada još nije znalo da je pao Vukovar)
POSTROJBE
- gardisti

Putopis

MJESTO: BARANJA
VRSTA PISMA: UMJETNOST/KULTURA
MEDIJ: KNJIGA (PUTOPIS)
NASLOV: Baranja
AUTOR: Mirko Hunjadi
UREĐNIK: Miroslav Mader
UREĐNIŠTVO: Sunko Anđrić, Martin Grgurovac, Mirko Hunjadi, Miroslav Mader, Julijana Matanović, Delimir Rešetić, Zlatko Vreć
GLAVNI UREDNIK: Martin Grgurovac
REGENZENT: Marko Pečić (predgovor)
Mirko Hunjadi (epilog)
FOTODIZAJN OMOVA: D. Antunac

REALIZACIJA OMOVA: Profgraph - Osijek 5/93.
BIBLIOTEKA: ĐUKATI, edicija za očuvanje umjetničkog i kulturnog blaga Slavonije, V. kolo, knjiga IV.
IZDAVAČ: Slavonska naklada *Pričatelja*
DIREKTOR: Martin Grgurovac
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Vinkovci
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1993.
TISAK: Grafiko podružice *Iskra*
NAKLADA: 1 000 primjeraka
OPSEG STRANICA: 224
SAŽETNICA
- prvi putopisni opis svih baranjskih sela i naselja, šuma i vodotoka, baranjskih "planina", vinograda i podruma, običaja narodnoga života... - predložak za usporedbu s posljednjima baranjskih postupaka prema dragocjenim prirodnim i kulturnim vrijednostima

Kolumne-serijali

GRAD: VINKOVCI
VRSTA PISMA: KULTURA
MEDIJ: KNJIGA
NASLOV: Š njima više ne divanim
AUTOR: Branko Brana Radman
LIKOVNO RJEŠENJE: Branko Škender
AUTOR NASLOVNICE I KARIKATURA: Antun Smajić
SCANNING: *Gammagripit* d.o.o. Krapina
IZDAVAČ: MARABU s.p.o. Zagreb
PREDSTAVNIK IZDAVAČA: Mladen Biščan
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Zagreb
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1992.
TISAK: MARABU s.p.o. Zagreb
OPSEG STRANICA: 94
SAŽETNICA
- humorčnost - ikavizam - medijska ovisnost - ekologija -

Fotograf, Zagreb
SURADNICI NA FOTOGRAFIJI: Željko Komljenović, Snježana Duraković, Zoran Jačimović
PREDSTAVNIK IZDAVAČA: Mladen Kevo
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Vinkovci/Osijek
GODINA OBJELODANJIVANJA: lipanj 1992.
TISAK: GP Štampa Osijek
BROJ FOTOPRILOGA: 113
BROJ ZEMANOVA: 1 (karta općine Vinkovci)
OPSEG STRANICA: 223
OSTALO: Dario Topić, Miroslava Vučić - predgovori; Dubravko Mataković - kvadrati stripa (6), dokumenti, novinski članak
SAŽETNICA
 I. Ratna kronika: svibanj 1991. - komemorativna sjednica SO Vinkovci i pogreb hrvatskih redarstvenika poginulih u Borovu Selu - kronologija incidentata - ratni broj *Glasa Slavonije* - 19, svibanj referendat građana Hrvatske za samostalnu i suverenu Hrvatsku - lipanj 1991, prvi prognozice i u Vinkovcima ulični teroristi - 19, srpnja 1991, napad na Vinkovce - 22, srpnja 1991, dolazak dr. Franje Tuđmana u Vinkovce - srpnja 1991, napadi na vinkovačka sela - početak rujna 1991, ubijeno 40 mještana sela Berak - 14, - 27, rujna 1991, borba za vojarnu u Vinkovcima - listopad 1991, blokada Vukovara - studeni 1991, ulične borbe u Vukovaru - pad Vukovara - stalni napadi na Vinkovce - 23. siječnja 1992, posjet delegacije HAZU-a, na čelu s predsjednikom Ivanom Supekcom, Vinkovcima - siječanj 1992, uništeno arheološko nalazište, lokalitet *Čavčina* kod Privlake - ožujak 1992, dolazak mirovnih snaga UN-a u Hrvatsku
 II. Komentar, osvrti, reportaže, dokumenti, zapazanja - masakri u Borovu Selu - bitka za Vukovar - hapšenja i otmice građana, terorizam - područje Osijek - Vinkovci - Vukovar - europska mirovna konferencija - etničko čišćenje - obrana Vinkovaca - Jastrebova konferencija za tisak u Vinkovcima - djeca u ratu - kardinal Franjo

Kuharić u Vinkovcima (8. siječnja 1992.) - Nuštar - ožujak 1992, podaci o broju poginulih i ozlijeđenih u ratu - 1991, *Vinkovačke jeseni* nisu održane - 24, kolovoza 1991, napad na Vukovar - 11, rujna 1991, napad na Vinkovce - 18, studenoga 1991, pad Vukovara - medijska blokada Fotografije - žrtve, ranjci JA, djeca i žene u skloništima, hrvatski branitelji, konvoji - razrušene kuće, bolnice, crkve
 Karikature Dubravka Matakovića,
POČETAK
 - 2, svibnja 1991, Borovo Selo - napad na posebnu jedinicu MUP-a Hrvatske - 12 poginulih - početak rata
POSTROJBE
 - svibanj 1991, posebne jedinice MUP-a Hrvatske, Borovo Selo - kraj kolovoza 1991, jedinice Zbora narodne garde i MUP-a Vinkovaca odlaze pomoći braniteljima Vukovara - siječanj 1992, formiranje vukovačke 124. brigade - zapovjedništvo 109. brigade Hrvatske vojske u Vinkovcima - veljača 1992, Druga zagrebačka četa, Privlaka - PU Vukovar - počeci obrane Vukovara

GRAD: VINKOVCI /OSIJEK
VRSTA PISMA: MASSMEDIJSKO
MEDIJ: KNJIGA (RATNA KRONOLOGIJA)
NASLOV: Hrvatsko predzide - istočnoslavonska ratna kronika II.
SUAUTORI: Mladen Kevo - tekstovi, Zoran Jačimović - fotografije
GRAFIČKO-TEHNIČKI UREDNIK: Miro Mihaljević
NASLOVNA STRANICA - DESIGN I KARIKATURE: Dubravko Mataković
STRUČNI SURADNIK: Pavle Oseković
SURADNIK NA FOTOGRAFIJI: Miro Pandža
RAČUNALSKA PRIPREMA: Mario Ferenci, NIP *Glaz Slavonija*, Osijek
PREDSTAVNIK IZDAVAČA: Mladen Kevo
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Vinkovci/Osijek
GODINA OBJELODANJIVANJA: lipanj 1993,
TISAK: Gradska tiskara, Osijek
BROJ FOTOPRILOGA: 138
OPSEG STRANICA: 237
OSTALO: Goran Rem - predgovor; Dubravko Mataković - kvadrati stripa (5); dopisi, podaci o stanovništvu i materijalnim štetama u Biskupiji dakovačko - srijemskoj, popisi nestalih, zarobljenih i poginulih - predratni nacionalni sastav stanovništva istočnoslavonskih općina
SAŽETNICA
 I. Ratna kronika - obuhvaća događaje od 30. ožujka 1992. do 11. ožujka 1993. - travanj 1992, napad na Vinkovce i Osijek - svibanj 1992, napadi na Vinkovce - hrvatski elektronski mediji nedovoljno izvješćuju o Vinkovcima - razmjestaž UINPROFOR-a u istočnoj Slavoniji - ponovni napadi na Vinkovce i Osijek - lipanj 1992, agresor utihnuo - Srbi pale okupirana hrvatska sela (Cerić, Janjkovec, ...) - srpanj 1992, napadi na Borince, Nuštar - 17, srpnja 1992, posjet visoke delegacije američkih biskupa Nuštru - 19, srpnja 1992, posthumna dodjela odličja *Zrinski i Frankopani* poginulim hrvatskim vojnicima - 2, kolovoza 1991, drugi višestranački izbori - 8, rujna 1992, u 10 sati početak rada Hrvatskoga radija - Radio - postaje Vukovar u Vinkovcima - 16, rujna 1992, posjet Izvršnoga vijeća Skupštine grada Zagreba Vinkovcima - 18, rujna 1992, otvaranje *Vinkovačkih jeseni* - 25, rujna 1992, otvoreni Salon hrvatskoga stripa - listopad 1992, Vinkovačko kazalište *Josa Lončič* obnovilo svoj rad - 18, studenoga 1992, godišnjica pada Vukovara - prosinac 1992, objelodanjenje knjiga Martina Grigurovca *Vinkovački ratni dnevnik*, Davora Runtića *Rat - Vukovar - Vinkovci* - 18, veljače 1993, posjet Alaina Finkielkrauta Vinkovcima
 II. Komentar, osvrti, reportaže, ... - intimne priče

sudionika rata - 6, ožujka 1992, radio - postaja 109, vinkovačke brigade HV *Military radio 109* - informativna blokada - 22, siječnja 1993, operacija *Maslačica* - ožujak 1993, promocija albuma *Lepi patulji i veći selo za Hrvatsku Prijavljena kazališta*
 III. Dokumenti - dopisi, podaci o stanovništvu i materijalnim štetama u Biskupiji dakovačko - srijemskoj - popisi nestalih, zarobljenih i poginulih - predratni nacionalni sastav stanovništva istočnoslavonskih općina
POČETAK
 - 2, svibnja 1991, masakri u Borovu Selu - 19, srpnja 1991, prvi mimobarački napad na jedan hrvatski grad - napad na Vinkovce - nekoliko dana ranije bombardiranje Čelija
POSTROJBE
 - travanj 1992, graf Jakob Eltz Vukovarski posjetio vukovačku 124. brigadu Hrvatske vojske - studeni 1992, obilježavanje 505 dana od osnutka 109. vinkovačke brigade Hrvatske vojske - inženjeri 109. vinkovačke brigade HV

GRAD: VINKOVCI - VUKOVAR
VRSTA PISMA: MASSMEDIJSKO
MEDIJ: KNJIGA (RATNA KRONOLOGIJA)
NASLOV: Rat prije rata
AUTOR: Davor Runtić
AUTOR PREGOVORA: Dubravko Horvatić
RJEŠENJE NASLOVNICE: Ante Krečić
OBLIKOVANJE: Tomislav Goršić
FOTOGRAFIJE: Željko Komljenović i Dario Hećimović
NAKLADNICE: Vinkovačke jeseni i Gradski muzej Vinkovci
PREDSTAVNIK NAKLADNIKA: Branimir Popović
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Vinkovci
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1992,
TISAK: Sveučilišna tiskara d.o.o, Zagreb
BROJ FOTOPRILOGA: 18
OPSEG STRANICA: 208
OSTALO: popis poginulih od 11. siječnja do 11. rujna 1991
SAŽETNICA
 - siječanj 1991; s radom započela škola za tamburiću samicu - predstavljanje knjige Jutja Lončarčevića *Hrcati u Srijemu* - otkrivena spomen - ploča Ivanu Mažuraniću - književna večer Dubravka Horvatića i Borisa Marune - predstavljene knjige Jusipa Lovrečića *Otok - narodni život i običaji* i *Mahačka bitka 1526*, Stjepana Brodarića, veljača: u Đeletovcima održano 18. sijelo pučkih pisaca *Slavonije i Baranje* - u Otoku predlba pučkoga kulturnoga stvaralaštva *Sokački dječani* - u salonu *Terme* otvorena izložba *Hrvatski gub Janje Crepić*; ožujak: izložba Ivana Rabuzina - predstavljen izdavački plan *Pričušaice - izložba slika izradjenih od slame* - vinkovački arhiv predstavio knjigu / Biblioteka 16 - predstavljena antologija *Zlatna knjiga hrvatskoga pjesništva* Vlatka Pavličića u sklopu Dana hrvatskog jezika; travanj: izložba vinkovačkoga akademskoga slikara Steve Jožića - novinarsko - izdavačka nagrada *Miroslav Krležić* uručena SN *Pričušaice*; svibanj: nastup Muške pjevačke skupine *Lipa* u čast Dana državnosti; lipanj: gostovanje zeničkoga kazališta s predstavom *Bečičina hajka* Mate Matišića - pripreme *Vinkovačkih jeseni*; srpanj: pretpremijera *Duke Begović* u Zagrebu za goste iz Vinkovaca; kolovož: predstavljen program *Vinkovačkih jeseni* - ratno kroničarstvo - novinska izvješća - sažetost - datiranost - preglednost - dokumentiranost nevjeric
POČETAK
 - 11. siječnja 1991. - u Šidskim Banovcima osnovano srpsko nacionalno vijeće - 17, veljače 1991. - u 11 hrvatskih sela s većinskim srpskim pučanstvom održan referendum za izdvajanje iz općine Vinkovci i pripajanje

općini Vukovar - 1. travnja 1991. - prijetnje o miniranju pruge Vinkovci - Subotica, barikade i pucnjev iz Borova Sela, blokirana cesta Borovo - Dalj - 6. travnja 1991. - barikade između Markuševca i Antina - 2. svibnja 1991. - u zasjedni u Borovom Selu poginulo 12 hrvatskih redarstvenika
POSTROJBE
 - 22. lipnja 1991. - u prostorijama bivše tvornice *Vitez* smještena jedinica Zbora narodne garde - 27. lipnja 1991. - 30 oklopnih borbenih vozila iz vukovačke vojame opkolilo VUPIK-ov silos koji čuvaju pripadnici ZNG - 2. svibnja 1991. - u akciji Policijske uprave Vinkovci u Borovu Selu poginulo 12 hrvatskih redarstvenika s načelnikom Operativnoga odjela vinkovačke Policijske uprave - 28. lipnja 1991. - pripadnici ZNG brane silos Dergaj - 29. lipnja 1991. - Policijska postaja u Starim Jankovcima odbila četnički napad - 3. srpnja 1991. - u zajedničkoj akciji PU Vinkovci i ZNG uhvaćena trojica terorista i zaplijene veće količine oružja - 4. srpnja 1991. - borbe ZNG i specijalnih jedinica MUP-a RH s četnicima u Borovu Naselju - 7. srpnja 1991. - koordinirani napad ZNG i pripadnika spec. jedinice MUP-a RH na Tenju - 13. srpnja 1991. - okršaj pripadnika MUP-a i ZNG s četnicima iz Mirkovaca - 17. srpnja 1991. - ofomljen Pričuveni sastav ZNG - napad na policijsku patrolu Policijske postaje Tovarnik - 30. kolovoza 1991. - Mile Đedaković imenovan zapovjednikom ZNG za Vukovar - 6. rujna 1991. - pripadnici ZNG proveli akciju čišćenja snajperista

GRAD: VINKOVCI - VUKOVAR
VRSTA PISMA: MASSMEDIJSKO
MEDIJ: KNJIGA (RATNA KRONOLOGIJA)
NASLOV: Rat
AUTOR: Davor Runtić
AUTORI PREGOVORA: Vinko Vrbanac i Mile Mašćak
AUTOR GOST: Hrvoje Runtić
GRAFIČKI UREDNIK: Vladimir Pavlič
GRAFIČKO - LIKOVNO OBLIKOVANJE: Marijan Goršić
RJEŠENJE NASLOVNICE: Ante Krečić
FOTOGRAFIJE: Anton Smajčić i Mihalj Runtić
UPIS TEKSTA: Anica Izvički
NAKLADNICE: Vinkovačke jeseni i Gradski muzej Vinkovci
PREDSTAVNIK NAKLADNIKA: Branimir Popović
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Vinkovci
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1992,
TISAK: August Šenoa d.o.o, Zagreb
BROJ FOTOPRILOGA: 19
OPSEG STRANICA: 188
OSTALO: imena i statistički podaci o poginulima od 11. rujna 1991. do 3. siječnja 1992. (izradila Nada Runtić)
SAŽETNICA
 - rujan 1991.; nastavak napada na Vinkovce i Vukovar - u *Atelju 90* predstavnici folklornih društava cvicrali tradiciju *Vinkovačkih jeseni* - proglašeno ratno stanje i uredno ratno predsjedništvo Jeseni - aktivnosti Štaba civilne zaštite Vinkovci - vinkovački branitelji zauzeli vojarnu *Duro Salaj*; listopad: učestali napadi na Nuštar i Cerić - Jastrebov poziv u pomoć - igre oko konvoja humanitarne pomoći za Vukovar i Borovo Naselje - neprijatelj koristi nervno - epileptičke bojne otrove - izvlačenje ranjenika iz vukovačke bolnice; studeni: blokada Vukovara i Borovog Naselja - cenzuriranje vijesti Radio Vukovara - promatračka misija EZ u Vinkovcima - intolentan odnos Zagreba prema Vukovaru - osnovan

Belišća i Bistrinaca - 3. rujna 1991. napad na Narod i Petrijevce - 12. rujna 1991. minobacnički napad na okolici Nehaja - 16. rujna 1991. topnički napad na Valpovo, Belišća i Bistrinca - 7. listopada 1991. zrakoplovi raketerali Zeleni i Brodane - 7. studenoga 1991. raketerali Brodane POSTROJBE

- 1. satnija 2. bataljun, 1. satnija 3. bataljun, 2. satnija 1. bataljun, 2. satnija 2. bataljun, 3. satnija 1. bataljun, 3. satnija 3. bataljun, preteći vod 2. bataljuna, Diverzantski vod, Izviđačka četa, OMC, PZO, Vod veze 107, brigada HV, 130. brigada HV, 132. brigada HV, 3. gardijska brigada, MUP, Narodna zaštita

GRAD: POŽEGA
VRSTA PISMA: KULTURA
MEDIJ: KNJIGA (RATNA KRONOLOGIJA)
NASLOV: **I bog stvorio Sto dvadeset i treću**
AUTOR: Drago Šnajdubar
UREDNIK: Anto Bagarić, dipl. ing.
UREDNIŠTVO: Marija Bajt, prof., Miljenko Črnjar, brigada HV, Dubravka Sokac Štimac, prof., Ružica Kataušić, Vladimir Zec, mr, dipl. oec., Dragutin Štrimer, dipl. inž.
TEHNIČKI UREDNIK: Ivan Jakovina
LEKTOR: Višnja Hudeček
ENGLESKI SAŽETAK: Veronika Nosić, prof.
IZDAVAČ: Požeško - slavonska županija, Poglavarstvo grada Požege, Hrvatska vojska - Zborno mjesto Požege
PRODUKCIJA: 2000 primjeraka
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Požege
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1992.
TISAK: *Plamen*, Slavonski Brod
FOTOGRAFIJE: Davor Krakar, dipl. ing., Foto 202
KNAJS, *Požeški list* i foto *Kuća*
OPSEG STRANICA: 180
BROJ FOTOPRILOGA: 116
BROJ ZEMIJOVIDA: 3 (Dio požeške općine oko sela Orljavac i Brestovac, Dio slavonsko - požeške i pakračke općine, predviđen za ezv, SAO Zapadna Slavonija, "Izdrljala je samo 130 dana!")
OSTALO: članak iz *Vešernjega lista*, imena četnika po selima požeške općine
SAŽETNICA

- kronologija ratnih zbivanja 1991. - 1992. godine na području požeške općine
POČETAK
- 28. ožujka 1991. između sela Kamenske i Bučja postavljeni prvi balvani - 14. kolovoza 1991. prva uporaba vatreznoga oružja u Mijačima - 16. kolovoza 1991. podmetnut eksploziv na most između Dragovaca i Brodskog Drenovca - 19. kolovoza 1991. ispaljene prve granate na Orljavac - 6. rujna 1991. pucaње u Jakšiću, Kaprtolu i Bešincima - 13. rujna 1991. osvojen Dom HV-a u Požezi - 17. rujna 1991. osvojena požeška vojarna, raketeranje vojne baze na Dilju, TV tornja na Psunju - 22. rujna 1991. ispaljene granate s Dilja prema Ruševu - 5. listopada raketerana Velika
POSTROJBE
- listopad 1991. formiranje 123. brigade HV Požege - prosinac 1991. 123. brigada HV Požege, 136. brigada HV Podravka Slatina, 127. brigada HV Virovitica sudjelovale u akciji "čišćenja" požeške općine - 1., 2., 3., 4. bataljun, Izviđački, Topnički, Diverzantski, Inženjerski vod 123. brigade HV, 204. brigada HV Vukovar, 52. bataljun HV Daruvar, 108. brigada HV Slavonski Brod

GRAD: NOVA GRADIŠKA
VRSTA PISMA: MASSMEDIJSKO
MEDIJ: KNJIGA (RATNA KRONOLOGIJA)
NASLOV: **Novogradiške ratne godine 1990 - 1991**

AUTOR: Franjo Samardžić
REGENZENT: Tito Bilopavlović (predgovor)
LEKTOR: prof. Anđelko Jelović
GRAFIČKI UREDNIK: Tomislav Jukić
IDEJNO RJEŠENJE OMOTI: Iva Payer
GRAFIČKA PRIPREMA: Tamara Čubrčević
FOTOGRAFIJE NA OMOTI: Anton Marčić
TEHNIČKA PRIPREMA: *Školska knjiga* d.d. Zagreb
IZDAVAČ: PRESS TING, Nova Gradiška
ZA IZDAVAČA: Franjo Samardžić
AUTORI FOTOGRAFIJA: Robert Belošević, Zoran Božičević, Vjeko Hudolin, Mario Filipi, Ivan Oršulić, Zvonko Oršulić, Franjo Samardžić, Robert Šipek, Emil Vončina

* u knjizi su objavljene i fotografije foto-arhiva samije vojne policije 121. brigade Hrvatske vojske, Nova Gradiška
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Nova Gradiška
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1994.
TISAK: Tiskara d.d., Nova Gradiška
POKROVITELJ: Novogradiška 121. brigada HV-a
BROJ FOTOPRILOGA: 72
BROJ ZEMIJOVIDA: 2 (Crte bojnisnice hrvatske i neprijateljske vojske početkom listopada 1991. i Crte bojnisnice hrvatske i neprijateljske vojske 1992. godine)
OPSEG STRANICA: 176
OSTALO: Popis žrtava domovinskoga rata na novogradiškom bojištu i na području općine Nova Gradiška u razdoblju od srpnja 1991. do prosinca 1991. godine
SAŽETNICA
- kronologija ratnih događanja 1990. - 1991. na novogradiškom području
POČETAK
- 1. i 2. ožujka 1991. postavljeni balvani na području Okučava (sukob) - 6. kolovoza 1991. kod Fmkovaca okučavski teroristi napali policijsko vozilo (žrtve) - 15. kolovoza 1991. početak srpske agresije na novogradišku općinu - 16. kolovoza 1991. prvi ratni dan
POSTROJBE
- satnija Vojne policije 121. novogradiške brigade HV (okupljanje) - pripadnici MUP-a i Zbora narodne garde - oklopna postrojba varaždinskoga korpusa

Monografija

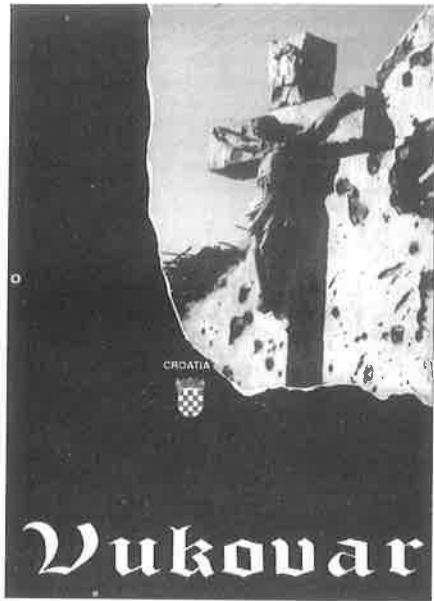
GRAD: VUKOVAR
VRSTA PISMA: KULTURA
MEDIJ: KNJIGA (MONOGRAFIJA)
NASLOV: **Vukovar - vjekovni hrvatski grad na Dunavu**
GLAVNI UREDNIK: Igor Karaman
TEHNIČKI I GRAFIČKI UREDNIK: Dragutin Feletar
UREDNIŠTVO: Dragutin Feletar, Vlado Horvat, Josip Jurčević, Zlatko Karačić, Igor Karaman, Nives Majnarić, Pandžić, Ružica Marić, Filip Potrebić, Željko Tomičić, Alica Wertheimer Baletić
LEKTURA: Zlata Babić
PRIJEVOD: Heidi Lovrić, Ivan Lovrić, Štefanija Kokot - njemački
Sonia Bičanić, Zvezdana Vlahović Fujimara, Lelija Sočanae, Sonja Bašić, Željka Mihaljević - engleski
SLOG I KOREKTURA: Zoran Šiperski (i autori)
PREDSJEDNIK NAKLADNIČKOG SAVJETA: Stipe Mesić
DOPREDSJEDNIK NAKLADNIČKOG SAVJETA: Jakob grof ELTZ Vukovarski
NASLOVNICA: Dvorac Eltz u Vukovaru prije i poslije Domovinskoga rata

FOTOGRAFIJE: M. Čolić, V. Patarić, T. Durić, K. Nuber, T. Marjanović, A. Pautović, I. Jay, R. Bartolović, J. Huljac, M. Pilar, D. Klasiček, Z. Benasić, N. Vranić, Z. Karačić, G. Juršić, B. Črlnjak, Z. Dobošević, S. Duraković, M. Kolorović, S. Olić, N. Čučić, M. Lišanin, M. Hori, N. Povše, N. Hijić, M. Pondeljak, K. Tadić, D. Virtuoso, Z. Purgar, S. Ježina, Z. Filipović, P. Funtak, D. Milanović, *Vukovarske vijesti*, *Vijesti*, *Arena*, Studija Zentner i drugi
CRTAČI KARATA, GRAFIKONA I CRTEŽA: Ivica Rendulić (glavni crtač), Z. Karić, D. Feletar, K. Rončević, M. Gregl, Ž. Tomičić, N. Ivanković, A. Freudenreich, P. Kušan, S. Kobolov, M. Sulaj i drugi
NAKLADNIK: Nakladna kuća *Dr. Frištar* Koprivnica
ZA NAKLADNIKA: Dragutin Feletar
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Zagreb
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1994.
TISAK: Varreks tiskana d.o.o., Varaždin
BROJ FOTOPRILOGA: 262
BROJ ZEMIJOVIDA: 96
OPSEG STRANICA: 544
OSTALO: rablice, crteži, grafikon, naslovnice knjiga, novina
SAŽETNICA
- Vukovar u europskom i hrvatskom kontekstu - prirodne osobine Istočnohrvatske ravnice i vukovarskog područja - priluka "općih gibanja u različitim civilizacijskim razdobljima od najstarijih neolitičkih kultura do duboko u srednji vijek" (sopotska, vrnedolska kultura, antika - uklopljenost u panonski dio podunavskog limesa, uspostavljanje utvrde - castrum Waleo - pod Arpadovića) - turska vladavina - razvoj vukovarskoga vlastelinstva nakon oslobođenja od Turaka (grofovi Eltz - barokna obnova) - urbanistički razvoj Vukovara i graditeljstvo na vukovarskom području (od prvih naselobina do suvremenoga urbanog razvoja) - tekstovi o nacionalnoj, ekonomsko - socijalnoj strukturi stanovništva u vukovarskom kraju, demografskim kretanjima, razvoju međunarodnih odnosa - gospodarske prilike - hrvatsko seljaštvo vukovarskoga kraja (običaj, narodne nošnje) - kulturno stvaralaštvo - vukovarski i iločki kraj u Domovinskom ratu: ratna kronologija, razmatranje kulturno - povijesnoga nasljeđa, život u prognostvu, prijedlozi projekta obnove
POČETAK
- 2. ožujka 1991. prvi meć pogodili Franjevački samostan u Vukovaru - Uskrs 1991. oružani sukob između hrvatske policije i srpskih terorista na Plitvicama - 2. svibnja 1991. 12 mrtvih i 21 ranjeni hrvatski redarstvenik u Borovu Seli; barikada na ulazu u Ilok - lipanj 1991. podizanje barikada u Šćemskim Čakovcima, Negoslavcima, Oroliku - 1. srpnja 1991. napad na Borovo Naselje - početak srpnja 1991. spaljene Čelije - 27. srpnja 1991. napad na Ilok iz teškog moružanja - 25. kolovoza 1991. napad na cjelokupni prostor Vukovara - 1. listopada 1991. pad Marinae i Cerića - 17. listopada 1991. proglašenje početka studenoga 1991. pad Lušca - 12. studenoga 1991. pad Bogdanovca - 18. studenoga 1991. pad Vukovara
POSTROJBE
- ZNG, HV, MUP, 204. brigada ZNG

GRAD: ILOK
VRSTA PISMA: MASSMEDIJSKO/KULTURA
MEDIJ: KNJIGA (MONOGRAFIJA)
NASLOV: **Grad Ilok, Bapska - Mohovo - Šaregrad**
GLAVNI UREDNIK: dr. Vlado Horvat
UREDNIŠTVO: inž. Stipan Kraljević, Mato Batorović, dr. Vlado Horvat, mr. Ninoslav Novak, Ružica Žemberik
LEKTOR: prof. Božidar Stančić
GRAFIČKI I TEHNIČKI UREDNIK: mr. Ninoslav Novak

PRIJEMODI: prof. Theo Tabaka (njemački), prof. Igor Mancević (talijanski), prof. Blaženka Zeljak (engleski)
PRIPREMA NASLOVNICE: mr. Ninoslav Novak
KORIŠTENE FOTOMATERIJALI: ustanove: Arheološki muzej Zagreb, Arhiv Hrvatske Zagreb, Galerija likovnih umjetnosti Osijek, Hrvatski povijesni muzej Zagreb, Muzej Brodskog Posavlja Slavonski Brod, Muzej grada Iloka u prognostvu, Muzej Slavonije Osijek, Muzej za umjetnost i obrt Zagreb, Muzejski dokumentačni centar Zagreb, Provincijalat Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metodja Zagreb, Republički zavod za zaštitu spomenika kulture Zagreb, Gradski muzej Vukovara u prognostvu
FOTOGRAFIJE: Petar Brozović, Vukovar, Zdenko Dobošević, Ilok, Foto-atelje Vučaj, Zagreb, Andrej Kuric, Ilok, Zelnir Laszlo, Zagreb, Josip Pajić, Šaregrad, Lada Prister, Zagreb, Jurica Stipetić, Ilok, Franjo Tvrdi, Zagreb
NASLOVNICA: Ilok, pogled s Dunava
ZADNJA STRANICA: Pogled na Šaregrad, Bapska, Ćrkva sv. Marije na groblju
AUTORI TEKSTOVA: Ivka Pavičić, Mato Batorović, dr. Diana Vukićević-Samaržija, dipl. oec. Ivan Matić, dipl. inž. Petar Septa, dr. Dubravka Premužić, dipl. inž. Stipan Kraljević, Ružica Žemberik
IZDAVAČ: Gradsko poglavarstvo Ilok, Zagreb
ZA IZDAVAČA: inž. Stipan Kraljević
PRIPREMA SLOGA: N computer studio, Osijek
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Zagreb
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1994.
TISAK: *Tipografija* d.d., Dakovo
BROJ FOTOPRILOGA: 99 (obuhvaćeni i grbovi, dokumenti)
BROJ ZEMIJOVIDA: 5 (karta rimskih putova, karta Slavonije 1607., karta Županije srijemske u 19. st., karta Županije srijemske 1993., karta Istočne Hrvatske)
OPSEG STRANICA: 112
OSTALO: Planovi gradova i naselja: 8 (Ilok, Šaregrad, Bapska, Mohovo, Plan naselja Bapska, 1990., G. Homer, plan naselja Šaregrad početkom 19. st., G. Homer, Plan

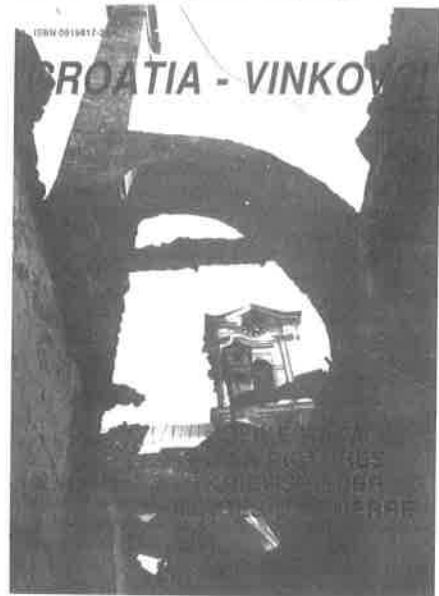

LEKTOR: prof. Brane Crlenjak
KOREKTURA: prof. Vedrana Cerinić, prof. Vinko Zidarić
LIKOVNI I GRAFIČKI UREDNIK: prof. Brane Crlenjak
TEKST: dr. Vlado Horvat (II, IV), prof. Josip Jurčević (VI), mr. Matija Salaj (VI)
PRIJEVOD: prof. Tomislav Martinović, prof. Sanja Marešić
KORIŠTENI FOTOMATERIJALI I INSTITUCIJA I POJEDINACA: Gradski muzej Vukovar, Zeleni pokret *Vukovar*, Hrvatski povijesni muzej Zagreb, Arhiv Hrvatske Fond za stambene i komunalne djelatnosti općine Vukovar, Mala turistička monografija *Vukovar*, Đukić, Radović, Siplački, Zentner
NASLOVNICA: naspeće s trga tzv. "kod Bećanskog križa"
IZDAVAČ: Povjereništvo Vlade Republike Hrvatske za Općinu Vukovar u Zagrebu
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Zagreb
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1993.
TISAK: *Print* Kocijančić, Zaprrešić
BROJ FOTOPRILOGA: 57 (samo fotografije)
BROJ ZEMLJOVIDA: 3 (zemljovid Županije sriemske, teritorijalno ustrojstvo po županijama, Vukovar - narodnosti sastav po naseljima)
OPSEG STRANICA: 96
SAŽETNICA
- trojezično izdanje (hrvatski, engleski, njemački jezik) - bilježenje prošlosti vukovarskoga kraja (kulture neolitika, eneolitika (vučedolska kultura), rimska civilizacija, turska vladavina, razvoj vukovarskoga kraja pod vlašću gorfova Eltz) - kulturna baština (dvorac Eltz, spomen - muzej nobelovca Lavostavu Ružički, zbirka Bauer) - ratna kronologija od višestanačkih parlamentarnih izbora do razaranja, okupacije Vukovara i protjerivanja pučanstva - u Zagrebu djeluje Povjerenstvo za općinu Vukovar, radi Vukovarska banka, raskaju se *Vukovarske novine* - program povratka i razvika - fotografije Vukovara prije i poslije razaranja, slike s ratišta
POČETAK

- ljeta 1990, prve barikade oko Kotina - početak svibnja 1991, Borovo Selo - iz zasjede ubijena dvojica, zatim dvanaestorica policajaca - kolovoz 1991, osvojena Baranja - 18. studenog 1991, pad Vukovara

GRAD: VINKOVCI (OKOLINA VINKOVACA)
VRSTA: MASSMEDIJSKO/KULTURA MEDIJE
KNJIGA (FOTOMONOGRFIJA)
NASLOV: **Gorić će lampa nasrid Vinkovaca**
AUTOR: Ante Miljak
GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK: prof. Tomo Šalić
REVIZIJA (LEKTOR): prof. dr. Katica Čorkalo
LIKOVNO I GRAFIČKO RJEŠENJE: Ante Miljak
GRAFIČKI UREDNIK: Marijan Osman
PREVODITELJI NA ENGLESKI/FRANCUSKI/RUSKI/NJEMAČKI: mr. Željko Novčić/Ana Šimeon/
Gordana Zagorec/Sanja Poljak, dipl. oec.
IZDAVAČ: Ogranak Matice Hrvatske Vinkovci
ZA IZDAVAČA: Ante Miljak, dipl. oec., predsjednik
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Vinkovci
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1993.
TISAK: *KRATIS*, Zagreb
BROJ FOTOPRILOGA: 118
BROJ ZEMLJOVIDA: 3 (karta Europe, Republike Hrvatske i općine Vinkovci; Karta privremeno okupiranog područja općine Vinkovci, središte grada)
OPSEG STRANICA: 127
TUMAČ FOTOGRAFIJA: Ante Miljak, Tomo Šalić
PREGOVOR: prof. dr. Katica Čorkalo, *Vinkovci, postojnost utvaranje i kulturnog identiteta* i Ante Miljak, dipl. oec., *Općina Vinkovci*
SAŽETNICA

- u proslavu objašnjen razlog objavljivanja fotomonografije
- u dvama predgovorima obradeni urban i kulturni identitet Vinkovaca te ratna razaranja sakralnih i kulturnih objekata (barokna Crkva sv. Euzebija i Polina, neorenesansna zgrada župnoga dvora, Narodna knjižnica i čitaonica, zgrada suda, secesijska zgrada obrtničkoga centra i dječjega doma, Muzej, Galerija, Gimnazija) - fotobilješke napada na Vinkovce, oštećenja sakralnih, kulturnih (Gradski muzej, Narodna knjižnica, Malo kino),

stambenih i gospodarskih objekata - bilježenje napada na bolnicu, poljijsku stanicu, željeznički kolodvor, osnovne i srednje škole - fotografije šteta nastalih ratom u okolini Vinkovaca (Nuštar, Jarmina)
POČETAK
- 1991, početak agresije na Hrvatsku ("Ljeta Gospodnjeg 1991, počnije agresija na Hrvatsku, Srbi su bestidno rušili istočnohrvatske gradove i sela, najčešće Vukovar, Vinkovce i Osijek...") - 14. rujna početak napada na Vinkovce ("od 14. rujna Vinkovci su mjesecima, sustavno razarani i spaljivani...")

MJESTA: VINKOVCI (NUŠTAR, JARMINA, NIJEMCI, KOMLETINCI, PRIVLAKA)
VRSTA: MASSMEDIJSKO/KULTURA MEDIJE
KNJIGA (FOTOMONOGRFIJA)
NASLOV: **Slike rata**
AUTORI: Zvonimir Tanočki, Antun Smajić, Martin Grgurovac, Ante Miljak, Zvonimir Čordašić
AUTORI GOSTI (SURADNICI): Simša Duraković, Šefik Kapetanović, Željko Komljenović, Dragan Okle, Marinko Resli, Teon Voeten
UREDNICI: Martin Grgurovac, Tomislav Šalić
GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK: Martin Grgurovac
SAVJET (PREDSJEDNIK IZDAVAČKOGA SAVJETA): Mirko Humjadi
LIKOVNA OPREMA (GRAFIČKI I LIKOVNI UREDNIK/FOTOGRAFIJA NA NASLOVNOJ STRANICI): Dubravko Matković/Zvonimir Tanočki
PREVODITELJI NA ENGLESKI/NJEMAČKI/FRANCUSKI JEZIK: Zvonimir Čordašić/Tomislav Talanga/Marija Rimac
IZDAVAČ: Slavovska naklada *Privlačica* Vukovci, Vinkovci u ratu - Odbor za promotivne akcije Vinkovci i Hrvatski informativni centar/Croatian Information Center Zagreb, London, New York, Toronto, Sydney, Wien, Zürich, Frankfurt, Berlin, Paris, Montreal
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Vinkovci
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1991.
TISAK: Hrvatska glaskara, Zagreb
PREGOVOR: Tomislav Šalić, *Općina Vinkovci* i Mladen Kevo, *Nepokornii grad*
BROJ ZEMLJOVIDA: 1 (Općina Vinkovci)
BROJ TABLICA: 1 (Stanovništvo općine Vinkovci)
OPSEG STRANICA: 71
SAŽETNICA

- crno-bijele fotografije dokumentiraju pogibiju dvanaest hrvatskih redarstvenika u Borovu Selu, razaranja vinkovačkih ulica, ništavanje gospodarskih objekata, agresiju na kulturne ustanove (Narodno kino, Narodna knjižnica, Gradski muzej), spomenike kulture, škole i sakralne objekte - dokumentirano razaranja okoline Vinkovaca, i to svakoga mjesta pojedinačno (Nuštar, Jarmina, Nijemci, Komletinci, Privlaka) - zabilježena zdravstvena i humanitarna skrb, kao i ekološki problemi nastali ratnim djelovanjima - fotobilješka posjeta strane delegacije vinkovačkomu ratištu
POČETAK

- 2. svibnja 1991, masakr u Borovu Selu ("Otvorena agresija na Vinkovce počela je masakrom dvanaest pripadnika hrvatske policije za posebne namjene...") - 19. srpnja prvi minobacački napad ("Prvi minobacački napad u Hrvatskoj izvršen je 19. srpnja na Vinkovce. Prvi zračni napad, nakon toga i najteže bombardiranje u Hrvatskoj izvršeno je nad Vinkovcima...")
POSTROJBE
PREGOVOR - U svibnja ubijeno dvanaest pripadnika hrvatske policije za posebne namjene (u četničkoj zasjedi u Borovu Selu)

ZVONIMIR TANOČKI VINKOVCI '91...

MJESTA: VINKOVCI (NUŠTAR, JARMINA, PRIVLAKA, OTOK, KOMLETINCI, NIJEMCI)
VRSTA: KULTURA/MASSMEDIJSKO MEDIJE
KNJIGA (FOTOMONOGRFIJA)
NASLOV: **Vinkovci '91.**
AUTOR: Zvonimir Tanočki
AUTORI GOSTI: Antun Smajić, Ante Miljak, Martin Grgurovac, Zvonimir Čordašić, Simša Duraković, Ante Gale, Brankica Bukovski
TEHNIČKI UREDNIK: Mladen Bišćan
LIKOVNO I GRAFIČKO OBLIKOVANJE: Branko Skender
PREVODITELJI NA ENGLESKI/NJEMAČKI/FRANCUSKI/ŠPANSKI: Aleksandra Matijević/Veljka Rukavina/Dubravka Dubravec/Sanja Šimek/Andrea Halambek
IZDAVAČ: *Maraba* s p. o., Zagreb
ZA IZDAVAČA: Mladen Bišćan
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Zagreb
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1993.
TISAK: *Maraba* s p. o.
BROJ FOTOGRAFIJA: 125 (autor, 7 autori i gosti)
UVODNI TEKST: Mirko Humjadi, Zvonimir Čordašić
ODABIR FOTOGRAFIJA: Jozo Vranić, majstor mnjetničke fotografije, Branko Skender, slikar, Mladen Bišćan
BROJ ZEMLJOVIDA: 1 (općina Vinkovci)
FOTOPRILOZI NA PREDNJOJ I ZADNJOJ STRANI
OVITKA: župna crkva Sv. Euzebija i Poliona, Požar na plinskoj stanici Vrapčana
OPSEG STRANICA: 140
SAŽETNICA
- dokumentirano razaranja vinkovačkih ulica, bolnica, dječjih ustanova i škola, kulturnih ustanova (Malo kino, Veliko kino, kazalište, zgrada *Vinkovačkih jeseni*, Gradski muzej...), industrijskih postrojenja - fotodokumentacija o razaranja vinkovačkih sela i mjesta (Nuštar, Jarmina, Privlaka, Otok, Komletinci, Nijemci) - "Revno i uporno

bilježnici prizore života i smrti u opreci, Tanocki odabire motive i motivi odabiru njega: razoreni obiteljski domovi, mrtve ulice, kaos vinkovačke vojarne, spaljene crkve, izrešetani automobili, olupine, krateri granata, ranjenici i žrtve." (M, H)

GRAD: SLAVONSKI BROD VRSTA: MASSMEDIJSKO/KULTURA
MEDIJ: KNJIGA (FOTOMONOGRAFIJA)
NASLOV: *Živjeti u Slavonskom brodu 1991-1992*
AUTORI TEKSTOVA: Frano Piplović, Dubravko Jelčić, Zvonimir Toldi, Mato Artuković, Ivan Balen, Vladimir Blekić, Nikola Jurić, Tihomir Cerković, Jozo Meter
AUTOR FOTOGRAFIJA: Darko Janković
UREDNICI: Mato Artuković, Ivan Jelić, Branko Penić
UREDIVAČKI ODBOR: Zdravko Sočковиć, Franjo Piplović, Krešimir Rudec, Ratko Lovrić, Mirko Tomac, Šima Đurđević, Vladimir Abramović, Tihomir Cerković
REVIZIJA (LEKTOR): Ana Adrović
(KOREKTORI): Ana Ivelja Dalmarin, Mile Maslač
LIKOVNA I GRAFIČKA OBRADA: Ivanka Zagorec
PREVODITELJE: Katarina Čulina, Nikolina Jovanović
IZDAVAČ: Skupština općine SlavonSKI Brod
SUIZDAVAČ: JP *Posavska Hrvatska* i HIR Radio Brod
ZA IZDAVAČA: Frano Piplović
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Slavonski Brod
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1992.
TISAK: *Tarabonera*, Zagreb
BROJ FOTOPRILOGA: 87
OPSEG STRANICA: 120
PRILOGI: Popis poginulih boraca Hrvatske vojske i Hrvatske policije te popis poginulih civila
SAŽETNICA
- prikaz zemljopisnoga položaja općine SlavonSKI Brod - osvrt na domovinski rat općenito - stare razglednice Broda te do rata nedirnuta samostana iz 18. st., - fotografski dokumentirano uništavanje stare gradske jezgre, spomenika kulture te kulturnih ustanova (Gradska

knjižnica), vrijednih arhitektonskih objekata - zabilješke razorenih gradskih ulica, škola i sakralnih objekata - fotografije svakodnevnoga, ratnoga života grada (ranjeni i poginuli na ulicama, sprovodi, danonoćni rad bolnice, razmjene zarobljenika, gašenje požara, prihvata izbjeglica, dolazak humanitarne pomoći...) - povijesni pregled razvoja Broda - bilježenje stradanja stanovništva - djelovanje bolnice i izvanbolničkih službi tijekom rata - ratna oštećenja medijskih objekata - pregled šteta u industriji - djelovanje školstva u ratu te štete nastale na školskim objektima - prihvata prognanika i izbjeglica iz Hrvatske, a kasnije i iz Bosne i Hercegovine - socijalna skrb za vrijeme agresije - informiranje u ratu (*Brodski list* i *Radio Brod*) - kronologija ratnih zbivanja od 1. 9. 1991. do 7. 10. 1992., - uništena spomenici kulture u okolini Broda: gotička crkva Svete Marije u Slavonском Kobašu, barokna crkva Svetoga Ivana Krstitelja u Sibinju, barokna crkva Svetoga Imena Marijina u Svilaju, kasnobarokne i klasicističke crkve u Oriovu, Klakani, Sikirevcima, Dubočcu, Kuniži, Bebrini, Slobodnici, te upravne zgrade iz vremena Vojne krajine u Sikirevcima, Podvinju i Brodskom Stupniku

POČETAK
- "1. 9. 1991. izvršen je raketno-minobacački napad na most kod Slavonskog Broda, njegovu okolinu i druge objekte."
POSTROJBE
- fotografije: misa zadošnica za pet policajaca poginulih u probogu kod Vukovara; studeni 1992., - misa zadošnica za 16 poginulih pripadnika 108. brigade; pripadnici 139. brodske brigade prihvaćaju bosanske izbjeglice kod Babine Grede - 2. 11. 1991. i kade ranjena dva pripadnika PZO-a iznad jezera Petrinje i Kindrova - 12. 11. 1991. PZO na području Đakova pogodio jedan neprijateljski zrakoplov - 1. 12. 1991., u Brodu boravila delegacija BiH MUP-a - popis poginulih djelatnika Policijske uprave SlavonSKI Brod - poginuli borci 3. gardijske brigade 3. bojne - poginuli borci ZNG-108. brigade - poginuli borci Hrvatske vojske 139. brigade - poginuli borci 157. brigade Hrvatske vojske - poginuli pripadnici vojne policije 2229/3

Multidisciplinarni zbornik

GRAD: ILOK
VRSTA PISMA: KULTURA/ZNANOST
MEDIJ: KNJIGA (ZBORNİK RADOVA)
NASLOV: Zbornik Muzeja grada Iloka 1992.
PROJEKT: Dani Iloka u Zagrebu
UREDNIK: Mato Batorović
ODGOVORNI UREDNIK: Dragica Barić
LEKTORICE: Božica Dragajić, Snježana Radovanlija
LIKOVNA OPREMA NASLOVNICI: Boris Ljubičić
ZADNJA STRANICA: Želimir Janes, *Ukraleni grad - Ilok*
IZDAVAČ: Muzej grada Iloka - Zagreb i ogranak Matice hrvatske Ilok - Zagreb
PRIPREMA ZA TISAK: Muzejski dokumentačni centar, Zagreb
NAKLADA: 500 primjeraka
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Zagreb
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1993.
TISAK: *Print Kocijančić, Zaprešić*
BROJ FOTOPRILOGA: 36
BROJ ZEMLJOVIHA: 2 (Jugoistočni dio rimske provincije Panonije na Tabuli imperii, Slavonija u sredini 17. stoljeća)
OPSEG STRANICA: 124
PRILOGI: Nepotpuni tabularni prikaz posljedica rata 1991./92. godine na području od Iloka do Sotina i Tovarnika
SAŽETNICA
- tekstovi sudionika okrugloga stola *Ilok hrvatskoj kulturi* održanoga u sklopu programa *Dani Iloka u Zagrebu* u listopadu 1992. godine - pozdravni govor Vlade Gotovca, predsjednika Matice hrvatske - Bogdan Mesinger, *Ilok kao znak, simbol i mit* - promatranje Iloka kroz nacionalno-kulturnu, geostratešku i sudbinsku komponentu, ologa Iloka u stvaranju hrvatske nacionalne i državne simbolike - prva pojava hrvatskoga grba na tlu Hrvatske na novcu Nikole Hočkoga (70-e godine 15. stoljeća), Ilok kao vitalna točka na Dunavu, prijestolnica, Ilok je zadnja tvrđava uspješna ilvija najezdi sa istoka - turske i srbijanske; Ilok postaje mit - Branka Šule, *Kulturološki aspekti i muzejska djelatnost* - povijest Iloka; dvoran obitelji Odenselehi - privatni muzej, obiteljska knjižnica; arhitektonski stilovi (romanika, gotika, renesansa, turska arhitektura) - odraz povijesti grada; kulturna dobra Muzeja grada Iloka - Ružica Žemberik, *Školstvo u Iloku* - pregled nastajanja škola u Iloku od 1460. do danas, kratke biografije ljudi značajnih za razvoj školstva - Nikola Mirošević, *Vinogradarstvo - voćarska škola u Iloku i promjena vinogradarstva u Iloku* - pregled pisanih podataka o voćarske škole - Vatroslav Frkin, *Ukrali bahu Vranjevackeg samostana u Iloku* - podaci o četirima inkunabulama knjižnice Franjevačkoga samostana - Mato Batorović, *Ilok metropoli* - *metropola Iloka* - vidovi isprepletenosti gospodarske, kulturne, prosvjetne i drugih djelatnosti Zagreba i Iloka - Julije De Luca, *Sjećanja na Ilok* - intimistički zapis o Iloku, pregled nekih iločkih znamenitosti - Jadranka Grbić, *Pregled nekih istraživanja folklornih tradicija Iloka i okolice* - na temelju proučene etnološke literature i vlastitih istraživanja utvrdila kontinuitet pojedinih godišnjih običaja Slavonije i Srijema, analiza prognaničkih priča kao etnografske grade (promlačenje moriva imovine koju ima vrijednost nasljedat: narodne nošnje, ukrasni ručnici, pasteljina) - Stipan Kraljević, *Posljedice rata na području Iloka do Sotina i Tovarnika* - kronologija ratnih događanja na području Iloka i okolice, etnička čišćenja (broj protjeranih ljudi po

naseljenim mjestima), razoreni objekti, broj poginulih, nestalih i prognanih - Aleksandra Muraj, *Osvrt na ratni broj časopisa "Narodna svijetost"* br. 29. *Zagreb, 1992.* - tematski blok posvećen ratnom svakodnevju, političkoj i kulturnoj situaciji, radovi o folklornim tradicijama krajeva najteže pogođenih ratom u dodatku rad Zavičajnoga kluba žitelja grada Iloka i okolice, djelovanje Caritas-a, opis programa *Dani Iloka u Zagrebu* (21., - 24. listopada 1992.) u prilichenoga povodom obilježavanja blagdana sv. Ivana Kapistrana - 22. listopada književna večer *Sta. Ivan Kapistran u hrvatskoj knjiži*, otvorenje izložbe XVI. saziva Likovne kolonije *In signo terrae* Ilok u Zagrebu, 23. listopada okrugli stol *Ilok hrvatskoj kulturi*, 24. listopada koncert pjevačkoga zbora *Alati proganjeni*, KUD-a *Željezničar*
POČETAK
- 1. travnja 1991. u Borovu Selu postavljene prve barikade
- 2. svibnja 1991., ubijeno 12 policajaca MUP-a Vukovar - 7. svibnja 1991., tenkovske jedinice JNA zauzimaju prilaze mostu u Iloku - lipanj 1991., zauzeta cesta Ilok-Sid, Vukovar barikadama odvojen od Osijeka i Vinkovaca - 8. srpnja 1991. jedinice JNA na prilazu mostu kod Iloka, otvorena vatra na patrolu MUP-a (prve žrtve) - 9. srpnja 1991., ratni zrakoplovi mitraljirali zgradu ZNG-a - 27. srpnja 1991., napad na Ilok (ranjenici i materijalna šteta) - 4. listopada 1991. iz pravca Sida napadnuta Bapska, a s bačke strane Dunava Šarengrad - 10. listopada 1991., čemici u Lovasu ubili 25 građana

GRAD: VINKOVCI
VRSTA PISMA: KULTURA
MEDIJ: KNJIGA (ZBORNİK)
NASLOV: *Godišnjak* (za kultura, umjetnost i društvena pitanja) za 1992. godinu
AUTORI: Ivan Treber, Ante Šlišković, Josip Dolanski, Katica Ratković, Davor Runtić, Tadija Pranjić, Josipa Miljak, Nada Mijatović Plavšić, Zvonko Domaćinović, Dražen Kojić, Martin Grgurovac, Antun Smajić, Šima Dominković i Tomo Šalić
GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK: Tomo Šalić
UREDNIŠTVO: Antun Babić, Katica Čorkalo, Ante Miljak i Alojzija Ullman
TEHNIČKI UREDNIK: Zivko Kalanij
LEKTORICA: Vlasta Markasović
KOREKTOR: Ivan Čopčić
FOTOGRAFIJE: Antun Smajić, Marija Kentražinski, Zvonimir Tanocki, Anton Dereč, Ante Miljak, Tomo Šalić, Martin Grgurovac, Rahela Pavušin, Tomislav Brkić, Mato Šimunić, Steve Gault, John Gordon, Miodrag Lišanin i Željko Krajačić
IZDAVAČ: Ogranak Matice hrvatske Vinkovec
PREDSTAVNIK IZDAVAČA: Ante Miljak
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Vinkovec
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1993.
TISAK: *Iskra* d.d., Vinkovec
BROJ FOTOPRILOGA: 109
OPSEG STRANICA: 384
SAŽETNICA
- siječanj 1992.: dovršeno tiskanje *Godišnjaka* za 1990., - izložba slika Slavka Živkovića *Slavonska Gaerica* - izložba ratnih fotografija Zvonimira Tanockog - izložba o knjižnicama stradalim u ratu (Tomislav Babić); veljača: dovršeno tiskanje fotomonografije *Croatia, Vinkovci - Slike rata* - grupa boraca 109. vinkovačke brigade održala kulturnu priredbu; ožujak: izložba fotografija ratnih razaranja *Nislar-Vinkovci* Mate Vukosovića i Ante Miljaka; travanj: izložba skulptura u drvu Branka Bazine - *Vinkovački list* tiskao prvi tjedni prilog iz kulture VL
MAGAZIN - skupština općine Vinkovec tiskala plan grada *Vinkovec 91/92.*, - izložba ratnih fotografija Martina

sudjelovao u borbama za karlike na graničnom prijelazu kod Donjega Miholjca - 4. travnja 1992, 107. brigada sudjelovala u tzv. baranjskoj operaciji

Periodici (časopisi)

GRAD: BARANJA/OSIJEK
VRSTA PISMA: MASSMEDIJSKO
MEDIJ: GLASILO
NASLOV: **Kormoran** - baranjsko glasilo, br. 1, 2, 3
GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK: Damir Zadavec
TEHNIČKI UREDNIK I ZAAMJENIK GLAVNOGA UREDNIKA: Davor Krušelj
REDAKCIJA GLASILA: Željko Vrhov Željac, Vlado Ranogajec, Davorin Tasilidžić, Marko Barišin, Željko Strmečki, Branko Jalsovec, Ivan Vukelić/Željko Vrhov Željac, Davorin Tasilidžić, Marko Barišin, Željko Strmečki, Zoran Ipša, Darko Totu, Vlado Ranogajec, Branko Jalsovec.
AUTORI FOTOGRAFIJA: Željko Vrhov, Davor Krušelj, Daniel Tasilidžić/Tomo Balaš
IZDAVAČ: Povjereništvo Vlade - općina Beli Manastir
MJEŠTO OBJELODANJIVANJA: Osijek
GODINA OBJELODANJIVANJA: 12. siječnja 1992./1. veljače 1992./20. veljače 1992.
TISAK: Glas Slavonije, Osijek
NAKLADA: 1000/1500/1500 primjeraka
BROJ FOTOGRAFIJA: 17/26/14
OPSEG STRANICA: 16/24/16
SAŽETNICA
- *Hrvatska domovina* Antuna Mihanovića 31. prosinca 1991. g. - prof. Miroko Hunjadi obišao Baranjec na prvom linijama fronte - u Republici Mađarskoj izložba akvarela Borisa Salamaha *Mohadžki ciklus* - pjesma Moja Baranja - siječanj 1992. - početak rada Gradske televizije Mohadž-

KORMORAN
BARANJSKO GLASILO
26.08.1991
RAZGOVOR S GOSP. MARKOM KVESIĆEM
SLOBODA SE NE POKLANJA...
MOJA BARANJA

poseban program za narodnost - vedovića graništa na hrvatskom jeziku - u nakladi Saveza Hrvata u Mađarskoj tiskan Godišnjak za hrvatsku narodnost u Mađarskoj *Hrvatski katedralar* - poznati i priznati dramski i glazbeni umjetnici na predstavi za 135. brigadu (Pambiraški orkestar HTV, Martin Sagner, "Ex pmonia", Mladen Trnski...) - pjesme *Baranjsko-mađarski bataljuni, Njokoda je naša hrvatska* (autori B. Jalsovec, M. Jalsovec, Z. Vidaković, M. Šeparović) - Amaterski tamburaški sastav *Biseri Slavonije* održao koncert za 135. brigadu - *Pajo Kolarić* izveo prigodan program za 135. brigadu - pjesma Željka Sabola *ljubo sam kćeri, ljubo sam dom* - domoljubne amaterske pjesme - 16. veljače 1992. u 9 sati - početak programa Hrvatskoga radija - studija Baranja - pjesma *Letim svijetlo u Baranji* (glazba: Antun Nikolić, stihovi: A. Nikolić - R. Milanov) - pjesma *Ne daj se Baranjo* (izveo, autorica Sanja Novak
POČETAK
- kolovoz 1991. - okupacija Baranje
POSTROJBE
- razgovor sa zapovjednikom 135. brigade HV bojničkom Miletom Vukićevićem - Baranjsko - medimurski bataljun - Prva četa Prvoga bataljuna 135. brigade nastala je 26. kolovoza 1991.

GRAD: BARANJA/OSIJEK
VRSTA PISMA: MASSMEDIJSKO
MEDIJ: GLASILO
NASLOV: **Kormoran** - baranjsko glasilo, br. 4, 5, 6
GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK: Damir Zadavec
TEHNIČKI UREDNIK: Davor Krušelj
REDAKCIJA GLASILA: Željko Vrhov Željac, Davorin Tasilidžić, Marko Barišin, Željko Strmečki, Zoran Ipša, Darko Totu, Vlado Ranogajec, Milivoj Polić, Branko Jalsovec
AUTORI FOTOGRAFIJA: Bela, Davor Krušelj, Vlado Ranogajec, Daniel Tasilidžić, Tomo Balaš, Željko Vrhov
IZDAVAČ: Povjereništvo Vlade - općina Beli Manastir
MJEŠTO OBJELODANJIVANJA: Osijek
GODINA OBJELODANJIVANJA: 5. ožujka 1992./19. ožujka 1992./2. travnja 1992.
TISAK: Glas Slavonije, Osijek
NAKLADA: 2000 primjeraka
BROJ FOTOGRAFIJA: 23/20/19 (ubrojen plakat M. Sušca)
BROJ ZEMLJOVIDA: 1 (Baranja)
OPSEG STRANICA: 16/16/16
SAŽETNICA
- pjesma o Baranji narodnoga guslara Bože Dugančića - 22. prosinca 1991. osnovan Klub Baranjaca u Čakovcu - ožujak 1992., Mohács - gostovanje Satirikegoga kazališta *Lazarus* s komedijom Fadila Hadžića *Ljubav na prvi pogled* - autorska pjesma *Recite mi da li je Baranja zahvalnija* (autor Šokova) - ožujak 1992., knjiga Tvrta Vujića o ratnim zbivanjima u Hrvatskoj - *Na crvenoj liniji* - 11. ožujka 1992. u Zagrebu održana javna tribina *Osvjete Hrvatski radio - Studio Baranja* - ožujak 1992., Budimpešta - utemeljeno Mađarsko - hrvatsko društvo - amaterske pjesme *Za tobom Baranjo* (glazba i tekst: Ivan Karas, Darandman, Zoran Ipša i Željko Strmečki), Marijana Balić: *Vrati tu se* - akademski kipar Marijan Sušca - plakat *Hrvatska se vraća u Baranju* - amaterske pjesme - Marijana Balić: *Odmah pošijte Domovinu, Nino - Slavonka na Baranju*
POSTROJBE
- 21. rujna 1991., Čakovec - osnovan 2. bataljun (BMB) 135. brigade - 1. četa 3. bataljuna 135. brigade, 2. četa 2. bataljuna 135. brigade - Vod nuklearno - kemijsko - biološke obrane 135. brigade - jedinica za posebne namjene *Maksidi* - 106. brigada

GRAD: BARANJA/OSIJEK
VRSTA PISMA: MASSMEDIJSKO
MEDIJ: GLASILO
NASLOV: **Kormoran** - baranjsko glasilo, br. 7, 8, 9
GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK: Damir Zadavec
TEHNIČKI UREDNIK: Davor Krušelj
REDAKCIJA GLASILA: Željko Vrhov Željac, Davor Tasilidžić, Marko Barišin, Željko Strmečki, Darko Totu, Vlado Ranogajec, Milivoj Polić, Pasa, Mrvica
AUTORI FOTOGRAFIJA: Davor Krušelj, Bife, Željko Vrhov Željac
IZDAVAČ: Povjereništvo Vlade - općina Beli Manastir
MJEŠTO OBJELODANJIVANJA: Osijek
GODINA OBJELODANJIVANJA: 17. travnja 1992./4. svibnja 1992./21. svibnja 1992.
TISAK: Glas Slavonije, Osijek
NAKLADA: 2000/5000/5000 primjeraka
BROJ FOTOGRAFIJA: 19/17/17
OPSEG STRANICA: 16
NAKLADA: 2000/5000/5000 primjeraka
OSTALO: Crtež dvojica Esterhazy u Daruvarčarceka Dragomira Truhina
SAŽETNICA
- U rubrici *Umjetnici i dalje stvaraju* u snimatelju HTV, tri Blagusa Brnjevarcu - 11. - 14. travnja 1992. - otvorena izložba u organizaciji Etnografskoga muzeja i Instituta za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu *Uskrs je nešto više* - o uskršnjim običajima u Slavoniji, Baranji i Srijemu - amaterska pjesma *Šokadijo, Baranjo* (autor Golubov Stipo Car - "Tonski studio OS" (vlasnik Zlatko Grizhaber) - snimanje domoljubnih pjesama, glazba za Hrvatski radio - Studio Baranja - *B - Baid* - baranjski band - domoljubne pjesme - pjesma *Zavjet Baranji* - Kramčevića prepjevao Damir Filipašić Dado - travnja 1992., Mohács - u Gradskoj središnjoj knjižnici *Mohadžki Jež* javno predstavljena knjiga *Na crvenoj liniji* (CD izvojalban) ratnoga dopisnika "Tvrta Vujića - 27. i 28. ožujka 1992., Pečuh, pečuško Sveučilište *Janus Pignatius* - konferencija *Waldjuncé ideje na Balkanu*, te istoimene zbornik - amaterska pjesma *Vrati tamo, se* - autor: Marija
POČETAK
- Kolovoz 1991. - pad Baranje
POSTROJBE
- protuzračna obrana - vod nastao 1. 01. 1991. - Samostalni vod inženjerije pri 1. bataljuna 135. brigade, osnovan 5. prosinca 1991.

GRAD: BARANJA/OSIJEK
VRSTA PISMA: MASSMEDIJSKO
MEDIJ: GLASILO
NASLOV: **Kormoran** - baranjsko glasilo, br. 11, 12-13, 15
GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK: Damir Zadavec
TEHNIČKI UREDNIK: Davor Krušelj, Zoran Stjepanović Mrvica
REDAKCIJA GLASILA: Davor Krušelj, Željko Vrhov Željac, Zoran Stjepanović Mrvica, Damir Filipović Dado ŠURADNICE: Marko Barišin, Vlado Ranogajec, Milivoj Polić (*Balje*), Darko Totu (crteži), Davor Tasilidžić (gospodarstvo)
AUTORI FOTOGRAFIJA: Mrvica, Željko Vrhov Željac
IZDAVAČ: Povjereništvo Vlade - općina Beli Manastir
MJEŠTO OBJELODANJIVANJA: Osijek
GODINA OBJELODANJIVANJA: 30. lipnja 1992./27. srpnja 1992./29. rujna 1992.
TISAK: Glas Slavonije, Osijek
NAKLADA: 5000 primjeraka
BROJ FOTOGRAFIJA: 25/26/33
BROJ ZEMLJOVIDA: 1 (Baranja - povratak)
OPSEG STRANICA: 16/32/16
SAŽETNICA

- 10. lipnja 1992., Čakovec - otvorena prodajna izložba akvarela baranjskoga slikara Borisa Salamaha, pod nazivom *Mohadžki ciklus 1991/92*, - 14. lipnja 1992. - 135. brigadu posjerio Vojni orkestar 157. brigade iz Slavenskoga Broda - Dodatak: programi stranaka - Lipanj 1992. - multimedijalni program *Vrisak Hrvatska* - predstavljanje knjige *Slavonska kre* autora Darija Topića, Davora Špišića, Zorana Jačimovića i Zdenka Pušića - 1992. knjiga dr. Stjepana Stjepana *Baranja* - povijest Baranje
POČETAK
- 4. srpnja 1991. - "pogibija prvih junaka" - 7. srpnja 1991. - prvi prognanici iz Baranje
POSTROJBE
- 13. srpnja 1991. u MZ Meće formirao se pričuvni sastav ŽNG od 22 dobrovoljaca - 135. brigadu, 157. brigadu iz Slavenskoga Broda

GRAD: OSIJEK
VRSTA PISMA: KULTURA
MEDIJ: ČASOPIS
NASLOV: **Književna revija br. 2/3, 1991.**
GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK: Josip Cvenić
TEHNIČKO UREĐENJE: Mirjana Perić
UREĐNIŠTVO: Zlatko Kramarić (teorija), Julijana Matanović (kritika), Goran Rem (prozija), Delimir Rešicki (mediji), Stjepan Tomaš (proza), Ivoa Zec (prijevodi i inokomunikacija).
LEKTORICA: Leopoldina Mijatović
KOREKTORICA: Milena Trbić
IZDAVAČKI SAVJET: (u osmišljanju)
LIKOVNA OPREMA: Branimir D. Kusik
FOTOGRAFIJE: Željko Lončar
PREVODITELJICA: Ljerka Radoš
IZDAVAČ: Izdavački centar Otvorenoga sveučilišta Osijek
ZA IZDAVAČA: Zlatko Janković
MJEŠTO OBJELODANJIVANJA: Osijek
GODINA OBJELODANJIVANJA: ožujak-travnj-svibanj-lipanj 1991.
TISAK: TIZ *Zrinski*, Čakovec
OPSEG STRANICA: 185 + 52 (NSK)
OSTALO: Saopćenje Studentskoga kulturnoga centra da će svoj dotadašnji rad zamijeniti izdavačkim programom pod nazivom *27. lipnja, raskrižje na Klajnovoj*, Apel Darija Panella i Elita Panella za podršku hrvatskoj upućen "Falijanima (kasnije preveden i na ostale jezike) putem BBS-a (Bulletin Board System). Objavljiva rat u Hrvatskoj, tko je napadnut, a tko agresor, (Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, SKUC Osijek, 13. listopada 1991.).
SAŽETNICA
- nobičajna koncepcija *Književne revije*, Dodatak - *Slavonska kre* (Goran Rem, Delimir Rešicki, Julijana Matanović, Miroslava Vučić) - komentar tragediji, Separat posvećen Ivanu Kozarcu, autora istoimene novele (1906.), Noisè Slavonische Kunst No. 3, - 1. srpnja 1991. - prijekid Posteuokaza (trebao biti održan od 21. lipnja do 14. srpnja 1991.), Umjetnički voditelj Posteuokaza Goran Rem moli "ne sudionike i ne/ konzumente Posteuokaza" za mišljenje o prijekidu, Pisma javnih i kulturnih djelatnika, urednika, sudionika.
POČETAK
- 27. lipnja 1991.

GRAD: OSIJEK
VRSTA PISMA: KULTURA
MEDIJ: ČASOPIS
NASLOV: **Dometi 10/11/12, Rijeka 1991.**
DOKUMENTI 27. lipnja, raskrižje na Klajnovoj, br. 7

plemenita samoraznost dokinuta je voljom drugih. U horimično manifestnom desigmu protežu se iskazi "mnogih kojih nema" i tonih koji su (pre)oslušli. O njihovim sudbinama bilješke je načinila Snježana Majdandžić. Tekstovna podloga recentne Tame sinkronizirana je odslikom objektivna Željka Lončara: od zamrznute staračke nevjerice nad britalnošću, opatzenog ugroza Boga, stiliziranja razaranja, sve do otvorene paranoje pred nejasnim ubrštima apokalipse, "Čuo sam kroz san/pjesmu krevika, krv prijatelja", govori File (DIE HAUSERS), Sličnoga dosluha prihvaćaju se NO PASSARAN: *Gospodine brajlu, gospodine lešinaru ti si samo jedna crnača opsjena tuda mental završevina na tvoja zemlja više nije istina* Nad otvorenom rakom jedne bivše Istine lebde ovi tekstovi, snareći o autorima pro - življena (glazbom i tekstem izvrtačena) užasa. Njihov "noise", balada je o recentnim smrtima. Koje traju." (D. Špišić, *Glas Slavonije*, Osijek, prosinac 1991.)

POČETAK
- početak svibnja 1991. - masakr u Borovu Selu
POSTROJBE
- MUP

Katalog/postav

GRAD: VUKOVAR
VRSTA PISMA: KULTURA/UMJETNOST
MEDIJ: KATALOG
NASLOV: Izložba - slike i mala plastika
AUTOR: Branko Črtenjak
UREDNIK: Tugomir Čopčić
LEKTOR: Saša Isaćić
RECENTIEN'TE: mr. Zvonimir Špoljar, Ive Šimat Banov
FOTOGRAFIJE U BOJI: Aleksandar Kukec
FOTOGRAFIJE: Luka Mjeda (c/b)

FOTOSLOG: Gredice, Zagreb
NAKLADNIK: MGG, Zagreb
ZA NAKLADNIKA: Ante Sorić
NAKLADA: 700 primjeraka
MJEŠTO OBJELODANJIVANJA: Zagreb
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1995.
TISAK: Tiskara *Puljo*
BROJ FOTOPRILOGA: 12
OPSEG STRANICA: 8
SAŽETNICA
prognanički ljetopis *Po sjećanju* od 15. studenog do 30. studenog, Muzej Mimara Zagreb
IZLOŠCI

Slike

Vukovar u sjećanju, ulja na kartonu (2 kom.)

Skulpture

Na stolici, terakota
Sestre, terakota
Blagodat sunca, terakota
Medalje i plakete
Oto Švajcer, bronca
100 godina vukovarske gimnazije, bronca
Biskup Ćiril Kus, silumin
Franjevačka crkva u Osijeku, bronca
Mirko Dmžan Grmek, bronca
80 godina VK Vukovar, bronca
Raspeti Isus, silumin
Isus pred Pilatom, silumin
Isus i Šimun, silumin
Ivan Goran Kovačić, bronca
Dr. Niko Cerinčić, bronca
Barbara Centner, terakota
16. saziv iločke likovne kolonije, terakota

GRAD: H. OK
VRSTA PISMA: KULTURA/UMJETNOST
MEDIJ: KATALOG IZLOŽBE
NASLOV: In signo terrae
AUTORI: Mato Batorović, Brane Črtenjak, Ante Despot, Željimir Janež, Josip Poljan
AUTORI-GOSTE: Ivica Antolčić, Vera Dajht Kralj, Vinko Fabris, Tomislav Hrnškovec, Milena Lah, Maja Krstić Lukač, Nikola Matijević, Dani Mazarović, Miro Vučec
UREDNIK: Mato Batorović
LEKTORICA: Snježana Radovanlija
NASLOVNICA: Željimir Janež - Utkradeni grad Ilok
REGENZENT: Bragdan Mesinger, *Glas Slavonije* (29. listopada 1992.)

IZDAVAČ: Kulturni centar grada Iloka - Muzej grada Iloka - Zagreb
MJEŠTO OBJELODANJIVANJA: Zagreb
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1993.
TISAK: Print Kocijančić, Zaprtežić
NAKLADA: 1000 komada
SAŽETNICA
- smjesta, povijest, kulturna baština Iloka - iločki kraj 1991. - rad Likovne kolonije Ilok - 22. - 24. listopada 1992. Dani Iloka u Zagrebu - 22. listopada 1992., na blagdan sv. Ivana Kapistrana, zaštitnika Iloka, otvorena izložba skulptura u terakoti u Galeriji *Zvonimir*
POČETAK
- 21. rujna 1991. napad na Tovarnik

GRAD: OSIJEK VRSTA: KULTURA/UMJETNOST
MEDIJ: KATALOG
NASLOV: XIII. biennale Slavonaca
AUTORI TEKSTOVA: Zlatko Kramarić, Bogdan Mesinger, Vlastimir Kusik
IZDAVAČ: Galerija likovnih umjetnosti Osijek
ZA IZDAVAČA: Vladimir Džanko
MJEŠTO OBJELODANJIVANJA: Osijek
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1992./1993.
TISAK: TIZ *ZRANSKI* d.d., Čakovec
SAŽETNICA

= Trinaesti biennale u ratnom okruženju - Biennale posvećen Baranjku, Kopaču i Švajceru - "...prezentacija medijske scene rata kroz fotografiju, video zapise, postav dokumenata života kulturnih ustanova za rata i komično, autentični radovi poput slikanih panea nastalih u gradu pod granatama." (V. K.) - prilozi: fotografije djela koja su sudjelovala na Biennalu

GRAD: OSIJEK VRSTA: KULTURA/UMJETNOST
MEDIJ: KATALOG
NASLOV: Osječki ratni atelier 91.
AUTOR TEKSTA: Vlastimir Kusik
AUTORI DJELA: Đuro Adžić, Vladimir Džanko, Boro Ivandić, Josip Karežić, Branimir D. Kusik, Marijan Sušac, Ratko Žaja, Marko Živković, Franjo Molnar, Marjan Topić
MJEŠTO OBJELODANJIVANJA: Osijek
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1992.
SAŽETNICA
- bilježenje razaranja vidljivih urbanih točaka grada (glavni trg, glavni bulevar, povijesna jezgra, kazalište, muzej, galerija, bolnica...) i odražavanje takvog stanja na osječko likovno stvarništvo - važnost likovnosti u obrani grada - kratki pregled autora sudionika Osječkoga ratnog atelier 91. - prilozi: fotografije djela Đure Adžića, Vladimira Džanka, Bore Ivandića, Josipa Karežića, Branimira D. Kusika, Marijana Sušca, Ratka Žaje, Marka Živkovića, Franje Molnara i Marjana Topića - kronologija Osječkoga ratnog atelier 91.

GRAD: OSIJEK
VRSTA PISMA: KULTURA/UMJETNOST
MEDIJ: KATALOG
NASLOV: Tugomil Čopčić Tugi '94.
AUTOR: Tugomil Čopčić Tugi
AUTORI TEKSTOVA U KATALOGU: Bogdan Mesinger, Goran Rem
GRAFIČKA I TEHNIČKA PRIPREMA: MG *Glas Slavonije* Osijek
BROJ FOTOGRAFIJA (REPRODUKCIJA SLIKA): 4
MJEŠTO OBJELODANJIVANJA: Osijek
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1994. (ožujak)
TISAK: *Litokarton* d.d. Osijek
SAŽETNICA
- biografija Tugomila Čopčića Tugi - likovni prikazi

CLUB GALERIJA MAGIS, OSIJEK, OŽUJAK 1994.

TUGOMIL ČOPČIĆ - TUGI '94.

Bogdana Mesingera i Gorana Rema

1. Žena s mačkom
 2. Ležeći akt
 3. Topla hladnoća ružičastog
 4. Žena s glodavcem
 5. Pogledi u daljinu
 6. Žena s kompjutorom
 7. Akt
 8. Suglasje
 9. Zid i toplo sjećanje
 10. Bazuka i klfkeri
 11. Ulica
 12. Čelist
 13. Žena s daljineom
 14. Žena s monitorom
 15. Violinist
 16. Baranjski violinist
 17. Veliki violinist
 18. Zadovoljstvo korektnom izvedbom
 19. Mačkanama
 20. Autoportret s prekidačem
- POSTROJBE
- 106. brigada HV-a

GRAD: ŽUPANJA
VRSTA PISMA: KULTURA
MEDIJ: KATALOG
NASLOV: Županja i županjska Posavina u domovinskom ratu
AUTORICA IZLOŽBE: Janja Juzbašić, prof.
AUTOR TEKSTA U KATALOGU: Ivan Bukovac, dipl. pravnik
ORGANIZATOR IZLOŽBE: Zavičajni muzej Stjepana Grubera Županja
FOTOGRAFIJE: Zlatko Barišić, Dušan Miličić, Stjepan Tomić, Zvonimir Tanocki, Arhiva PU-a Županja, Arhiva Komisije za popis i procjenu ratne štete u Županji, Arhiva Crvenog križa i Caritas, iz privatnoga vlasništva gradana
GRTEŽ GRBA: Ivan Hleman
POSTAVA IZLOŽBE: Djelatnici Muzeja
PRIJEVOD: Magdalena Balentović - njemački, Slavica

Bobak - engleski, *Pratibon* d.o.o., fotografije - engleski
IZDAVAČ: Zavičajni muzej Stjepana Grubera Županja
ZA IZDAVAČA: Janja Juzbašić, prof.
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Županja
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1995.
TISAK: Gama Grafir d.o.o., Krapina - Maribor s.p.o., Zagreb
NAKLADA: 1000 komada
BROJ FOTOPRILOGA: 55
OPSEG STRANICA: 12
SAŽETNICA
 - fotografije postrojbi HV, razorenih objekata, kulturnih ustanova (škola, crkava)
POČETAK
 - 1991, oštećeni vitraž u crkvi u Račinovecima
POSTROJBE
 - 151. brigada HV Županja - 24. listopada 1994. proslava trogodišnjice osnutka

GRAD: ORAHOVICA
VRSTA PISMA: UMJETNOST
MEDIJ: KATALOG
NASLOV: **Franjo Molnar**
IDEJNO RJEŠENJE: Franjo Molnar
IZDAVAČ: SO Orahovica
PREDGOVOR: Boris Tomana
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Orahovica
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1994.
GRAFIČKO UREĐENJE I TISAK: Liograf Orahovica
NAKLADA: 300
BROJ REPRODUKCIJA: 5
BROJ FOTOPRILOGA: 1
OPSEG STRANICA: 8
SAŽETNICA
 - biografija Franje Molnara - popis održanih izložbi - popis izloženih slika - tekst Borisa Tomana o početničkim prepletanjima u slikarstvu Franje Molnara; "kontinuiran pomak od klasične, tenebrističke kolonirane tonskog slikarstva (Pijani Krist) do vehementne ekspresionističke game sa višestrukim akcentima čiste boje koja je karakteristična za psihodeličnu atmosferu današnjeg neo-manirizma"

ŠEREMET

HRVATSKA GOLUBICA
 30. studeni 1991. u 19^h

GRAD: SLAVONSKI BROD
VRSTA PISMA: KULTURA/UMJETNOST
MEDIJ: KATALOG
NASLOV: **Hrvatska golubica**
AUTOR: Ivan Šeremet
IZDAVAČ: Galerija *Port Artur*
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Slavonski Brod
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1991. (30. studenoga)
TISAK: *Štampanija Brod*
BROJ FOTOPRILOGA (REPRODUKCIJA
AUTOROVIH RADOVA):
SAŽETNICA
 - Šeremetovo ekspliciranje vlastite poetike - biografija Ivana Šeremeta - popis samostalnih i kolektivnih izložbi

GRAD: SLAVONSKI BROD
VRSTA PISMA: KULTURA/UMJETNOST
MEDIJ: KATALOG
NASLOV: **Priča iz Dubočca**
AUTOR: Ivan Šeremet
GLAZBA: Mihael Ferić
AUTOR FOTOGRAFIJA: Miljenko Gregl

FRANJO MOLNAR

KATALOG I POSTAVA: Ivan Šeremet
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Slavonski Brod
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1992. (lipanj)
BROJ FOTOPRILOGA (REPRODUKCIJA SLIKA): 4
OPSEG STRANICA: 8
SAŽETNICA
 - izložba slika Ivana Šeremeta - popis Šeremetovih samostalnih i kolektivnih izložbi

GRAD: SLAVONSKI BROD
VRSTA PISMA: KULTURA/UMJETNOST
MEDIJ: KATALOG
NASLOV: **Dubočac ili Hommage a Picasso**
AUTOR: Ivan Šeremet
IZBOR GLAZBE: Mihael Ferić
POSTAV: Josip Lozjak, Đinko Kozak
AUTOR FOTOGRAFIJA: Miljenko Gregl
KATALOG: Ivan Šeremet
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Slavonski Brod
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1992. (studenj)
BROJ FOTOPRILOGA (REPRODUKCIJA SLIKA): 3
OPSEG STRANICA: 8
SAŽETNICA
 - popis Šeremetovih samostalnih i kolektivnih izložbi
 - izloženi radovi: 1. Obrnuta perspektiva
 2. Istrgnuti konja
 3. Ponošljeni detalj
 4. Spuštena glava
 5. Upirani niz
 6. Svjetlost smrti
 7. Dubočac

Strip

GRAD: VINKOVCI
VRSTA: KULTURA/UMJETNOST/MASSMEDIJSKO
MEDIJ: STRIP ALBUM, ČASOPIS
NASLOV: **Prot pictures**
AUTOR: Dubravko Matković
MEDIJ TISKANJA: posebno, izvanredno, ratno izdanje strip magazina *Pataki*
GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK: Kresimir Zimonic
IZDAVAČ: Društvo autora stripa Hrvatske
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Zagreb
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1991.
TISAK: *Alfacommex*, Zagreb
OPSEG: 25 epizoda
POGOVOR: Feda Vukčić
TEHNIČKA PRIPREMA: *Nexus* d.o.o., Zagreb
SAŽETNICA
 - strip album nastao kao ratni nastavak strip kronika objavljenih u *Nedjeljnoj Duhovnosti* - postupno i blago evoluiranje u nešto jednostavniji grafički izričaj, ali i, istovremeno, pomak k još većoj aktualizaciji političkoga trenutka: "...likovi iz Dubravkovih stripova kao da su potpuno izgubili nesvjestu ironijsku notu i zaduju tračak simpatične nakazanosti te, navukavši uniforme, postali dio naše zlokobne svakodnevice." - "Prot Pilećers" izranjaju iz liberalne atmosfere urbane kulture... - "U ovoj knjizi možete naći medikamente za mitove svih vrsta, od nacionalnih, preko vojnih i paravojsnih, sve do političkih." (P. V.)

GRAD: VINKOVCI
VRSTA: KULTURA/UMJETNOST/MASSMEDIJSKO
MEDIJ: STRIP ALBUM

NASLOV: **Prerodakličarstvo za početnike**
AUTOR: Dubravko Matković
UREDNIK: Saša Drač
REDAKCIJA: Durdica Lasić Vuković, Ines Vrban, Ivica Buljan, Saša Drač
IZDAVAČI: Centar za kulturu *Vladimir Nazor*, Sisak, IPD 3. operativne zone HV, B-graf, Zaprešić
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Sisak
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1992.
TISAK: Svecilišna tiskara d.o.o., Zagreb
OPSEG: 32 epizode
SAŽETNICA
 - drugi ratni strip album Dubravka Matkovića - u usporedbi s ranijim izdanjima još grublji grafizam, pomalo promijenjeno popunjavanje kadra - u nekoliko epizoda sklonost le radikalnijoj inovaciji vlastitoga grafičkog izričaja - stupanje destruktivne, ratne stvarnosti i grotesknih crteža - ranije se poznatim likovima pridružuju nove, u vrijeme nastanka albuma netom aktualizirane osobe, autorovom "prljavom" estetikom prerovorene u spodobu

GRAD: VINKOVCI
VRSTA: KULTURA/UMJETNOST
MEDIJ: KATALOG
NASLOV: **Salon stripa Vinkovci '92.**

VINKOVCI '92.

MOJ VUKOVAR

Proizvedeno
B. ČRLENJAKA

AUTORI TEKSTOVA U KATALOGU: Mata Bošnjaković, Dušan Gažić, Jure Ilić, Miroslav Kime, Darko Macan
GRAFIČKA OPREMA: Igor Masnjak
IZDAVAČ: Slavenska naklada *Prichlačica* Vinkovci
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Vinkovci
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1992.
OPSEG STRANICA: 68
SAŽETNICA
- bilten (prvoga hrvatskog) Salona stripa u Vinkovcima

1992. - program Salona - pregled nagradjenih autora (realistični strip - Željko Lordančić, groteskni strip - Dubravko Mataković, inovacija u stripu - Danijel Žeželj, scenarij - Dubravko Mataković, mladi autor - Edvin Binković, strip-ilustracija - Miroslav Zubović, teorija i publicistika - Jure Ilić, izdavaštvo - *Comixart*, počasna diploma za životno djelo - Ismet Voljević, *Grand prix* - Krešimir Zimonić) - interview s Krešimirom Zimonićem - katalog autora

Album ilustracija

GRAD: OSIJEK VRSTA: KULTURA/UMJETNOST/
MASSMEDIJSKO
MEDIJ: KNJIGA ALBUM
NASLOV: **Slavonski hrast**
AUTOR: Branko Barać
GRAFIČKA PRIPREMA: *Glas Slavonije*, Osijek
PRIJEVOD NA ENGLESKI I NJEMAČKI: Suzana Dundović
IZDAVAČ: ASA, Asocijacija strip autora Osijek
ZA IZDAVAČA: Branko Barać
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Osijek
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1993.
TISAK: *Litokarton*, Osijek
OPSEG: 104 ilustracije
SAŽETNICA
- obrada tematike vremena domovinskoga rata - snažna kritika kreatora zla - likovno komentiranje političke, lako prepoznatljive svakodnevice - korištenje osnovnih likovnih crtačkih sredstava (erta, sitni raster, crne i bijele plohe) - "Osviješteni komentar političke i ratne buke hrvatske ratne svakodnevice priskrbio je Baraćevom crtežu/ilustraciji **oznaku** relevantnijeg segmenta osječkog ratnog dokumentarja nastalog kao posljedica bržnog i svakodnevnog bilježenja namernite nam **buke**." (M. V.)

Mapa

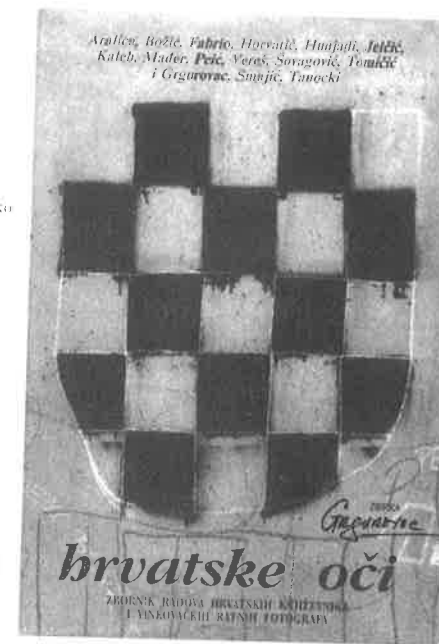
GRAD: VUKOVAR
VRSTA PISMA: UMJETNOST
MEDIJ: MAPA CRTEŽA
NASLOV: **Moj Vukovar**
AUTOR: Brane Črlenjak
RECENZENT: prof. dr. Antun Bauer (predgovor)
IZDAVAČI: Muzej za umjetnost i obrt Zagreb i *Matmat* Zagreb
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Zagreb
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1992. (veljača)
TISAK: *Kerschoffset* Zagreb
NAKLADA: 500 primjeraka
OSTALO: 10 perocerteža formata 270x210 mm
SAŽETNICA
- prilog zavjertu branitelja za buduću Vukovar perocerteži nastali u razdoblju 1952. - 1954.
1. Židovski hram (templ)
2. Samostanska ulica
3. Pogled s lijeve bare
4. Iz Gajeve ulice
5. Dvorac Eltz
6. Poćeva kuća
7. Svodovi
8. Ljekarna *K spasitelju*
9. Dvorišni ulaz u Puchesovu kuću

10. Duričarova tršćana

GRAD: VINKOVCI VRSTA: UMJETNOST/
KULTURA
MEDIJ: MAPA/KATALOG
NASLOV: **Hrvatske oči**
AUTORI TEKSTOVA: Ivan Aralica, Marko Božić, Nedjeljko Fabrio, Dubravko Horvatić, Mirko Humjadi, Dubravko Jelčić, Vjekoslav Kaleb, Miroslav Mader, Marko Peić, Saša Vereš, Fabijan Šovagović, Zlatko Tomičić
AUTORI FOTOGRAFIJA: Martin Grigurović, Antun Smajić, Zvonimir Tanočki
EDICIJA: *Zbirka Grigurović*, br. 1
UREDNIK: Martin Grigurović
IZDAVAČ: *Prichlačica* Vinkovci i *Mirna* Vinkovci
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Vinkovci
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1992.
TISAK: *Zrinski* Čakovec
BROJ LISTOVA: 28
BROJ FOTOPRILOGA: 23
PREDGOVOR: Marko Landeka
SAŽETNICA
- povijest Vinkovaca i Vinkovci u ratu (predgovor Marka Landeka) - hrvatski pisci o domovinskom ratu, Vinkovcima, *Hrvatskoj* - neki tekstovi datirani (Nedjeljko Fabrio, 15. siječnja 1991. i Dubravko Jelčić, 4. rujna 1991.) te na taj način prezentirani kao dio ratnoga dnevnika - osim proznih tekstova priložene i dvije pjesme (Marko Peić, *Maja mladost* i Dubravko Horvatić, *Hrvatske oči*) = fotografije dokumentiraju neprijateljsko uništavanje gradske jezgre, ulica, stambenih objekata, za život grada neophodne bolnice, željezničkoga kolodvora, industrijskih postrojenja, Omladinskoga doma, *Muloga kina*, saltranih objekata te vinkovačkih sela (Nijemei, Privlaka, Nuštar, Jarmina)
POČETAK
- 19. srpnja 1991. prvi minobacački napad na grad ("Prvi minobacački napad na grad iz sela Mirkovaca bio je 19. srpnja 1991. godine, a još češći napad ponovljen je već 22. srpnja...")

Plakat

GRAD: VINKOVCI
VRSTA PISMA: MASSMEDIJSKO
MEDIJ: PLAKAT
NASLOV: **Vinkovci nikada neće biti Duričar**
AUTOR: Dubravko Mataković
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Vinkovci
GODINA OBJELODANJIVANJA: početak 1992.
SAŽETNICA
- "Termin trash posudio sam iz rock teorije i terminologije, a nadam se da Matakovića neće posebiće iritirati i naljutiti jer vjerujem kako je bespogovorni rock senzibilitet stožerna točka motrenja iz koje je generiralo Matakovićevo viđenje kako prijetnje a tako i ratne stvarnosti. VINKOVCI neće zasigurno nikada biti DIVČIBARE kako to svojim izvrsnim plakatom pokazuje Mataković, ali će ovaj autor ako ne odustaje od svojih poetičkih principa u hrvatskoj povijesti stripa imati mjesto JACOVIĆIJA, REISERA ili pak WILLIAMSa u kontekstu njihovih nacionalnih kultura i produženoga mu intermedijalnoga, općecivilizacijskog "undergrounda"."
Delimir Rešetić, *Eksplozija loše zbilje i urnebesne duhovitosti, Kult, Glas Slavonije*, Osijek, 27. lipnja 1992.

GRAD: OSIJEK
VRSTA PISMA: MASSMEDIJSKO
MEDIJ: PLAKAT
NASLOV: **Osijek nikada neće biti Ocek**
AUTOR: Predrag Došen
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Osijek
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1991.
SAŽETNICA
- plakat realiziran kao crno - bijeli odnos - uziman kao simbolički

Video film

MJESTO: BILJE
VRSTA PISMA: KULTURA/UMJETNOST
MEDIJ: VIDEO - KAZETA (DOKUMENTARNI FILM)
NASLOV: **I rođe se vraćaju ...**
AUTOR TEKSTA: Đuro Šovagović
UREDNIK: Ivica Bela
REDATELJE: Darko Varga, Zoltan Zsilinszky
SCENARIO: Darko Varga, Zoltan Zsilinszky
DESIGN OMOVNICE: Leo Rakovac
PRIJEVOD: Zoltan Zsilinszky
TEKST ČITAJU: Marijan Selman, Melita Virović
GOVORI: Darko Varga - načelnik općine Bilje
TEHNIČKA OBRADA: *Canal B* d.o.o. Osijek
MONTAŽA: Ivica Bela
KORIŠTENI TEKSTOVI: Mirko Humjadi, Marko Peić, Davorin Tašlidžić, Drago Hedl
KORIŠTENI VIDEO MATERIJAL: HTV, DUNA TV, *Canal B*, Šandor Sajtoš, amaterski video zapisi, arhivski snimci
IZDAVAČ: Općina Bilje
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Osijek
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1995.
TRAJANJE IZVEDBE: 40'
SAŽETNICA

Projekt obnove i razvoja općine Bilje u općini Baranja - govori: Darko Varga - načelnik općine Bilje - Baranja i općina Bilje kao ekološki raj: velika je šansa razvoj međurječja i same rijčke čije se blagodati do sada nisu u dovoljnoj mjeri koristile - osmišljavanje poljoprivredne proizvodnje (tkunaruž i žito ili neka druga, produktivnija kultura) - naglasak na zdravoj hrani i njenom plasmanu na hrvatskom i europskom tržištu - Baranja bez tvorničkih dimnjaka i drugih zagađivača - obnova i izgradnja baranjske prepoznatljivosti u Hrvatskoj i svijetu - razvoj turizma (Kopački rit, senjski turizam - uređeno panonsko selo, lovni turizam) - motto: Štitimo prirodu i živimo od nje - rodino gnijezdo - vjenčanje - zemljopisni položaj Bilja (povezanosť Bilja mostovima s Osijekom) - stare fotografije iz života Bilja i Baranje (kočija, lovec, jeleni kapitele) - restoran *Čingi-lingi-tarda* - čamec na Dravi - silice Bilja - rad u polju, uzgoj svinja, ribogojstvo, berba kukuruza, farma pilića, PIK Bilje - mesna industrija (Mece) - djeca u vrtiću - 25. prosinca 1990., 00:03 - polnačka - NK Bilje - utakmica - krštenje dječeta - referendum 1991. - Trg bana Jelčića u Zagrebu - starinske kuće u Bilju - vrt, voćnjak, berba grožđa - stoka na paši (krave) - jato labudova - ploča s imenom Mihajla Sturaja (na mađarskom jeziku) - slike borbe Turaka i austr. vojske pod ravnanjem vojvode Eugena Savojskog - grb Eugena Savojskog - slike iz ribolova - snimak Kopačeva i Kopačevskoga jezera - krdo jelena, bijela čaplja, divlje svinje, divlje patke, sova - polje sunekreta, pšenice: žetva pšenice - isječak iz baranjskoga plesa - srpski tenkovi u poljima - tenkovi na izlasku iz Beograda - kolona vojnih vozila na Biljskoj cesti - izrešeta zgrada Mjesne zajednice Bilje - naražani Srbi - djeca i starije žene u autobusu - spremni za odlazak - napad Srba (VBR,

ropovi) - 23. kolovoza 1991. Biljska cesta - posljedice avionskoga napada: razorena *Čingi-lingi-tarda* - srušeni baranjski most - rujan 1991. sahrana poginulih branitelja - snimke prognanih Baranjaca - proljeće 1992. dolazak UNPROFORA - Biljska cesta - check - point UNPROFORA - spaljena lovišta, ugašene divljači - kiš na Biljskoj cesti - povijesni podaci - prvi pisani trag o Bilju potječe iz 1335. godine - svećenik Ivan Debelje približom pisanju o prikupljanju papinske desetine spominje Bilje - na mjestu današnjega Bilja ljudi su živjeli i u rimsko doba: rimske legije napravile srednjoeuropski put Mursa - Pečuh - Budim - do 1526. na to područje prodirali Huni, Avari, Slaveni, Mađari, a zatim vladali Turci - za pobjedu nad Turcima kod Sente austrijski vojvoda Eugen Savojski je 1698. godine kao nagradu dobio Baranju - 1705. se počeo graditi barokni lovčki dvorac u Bilju, a vojvoda je u njega ušelio 1712. **POSTTROJE**
- ne gardisti i mupovi, već branitelji s oružjem koje su uspjeli prikupiti

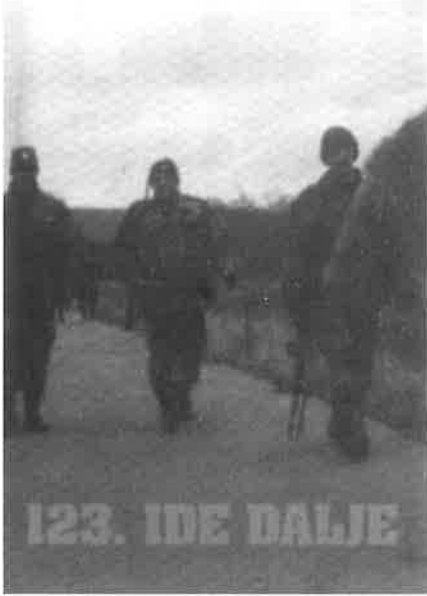
GRAD: OSIJEK
VRSTA PISMA: UMJETNOST
MEDIJ: VIDEOZAPIS
NASLOV: Guards
AUTOR: Ivan Faktor
GLAZBA: Noise Slavonische Kunst
SNIMATELJ: Ivan Faktor
MONTAŽER: Sven Pavlinić
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Zagreb
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1992.
TRAJANJE IZVEDBE: 7:30"
OSTALO - KOREOGRAFIJA: Zagrebački plesni ansambli
STUDIO ZNG
SAŽETNICA
- izlazak iz osječkoga podzemlja na ulicu - kuhinja - atomsko sklonište - predvorje Hotela *Central* (dan, pred ulazom vreće s pijeskom, nazire se "Trg Ante Starčevića" - članica Zagrebačkoga plesnoga ansambla pred Hotelom, vreće s pijeskom, kombi s naljepnicama hrvatskim grobn - dvije članice ZPA - slikanje (snimanje) s gardistom ("tjelobraniteljem") - vožnja (u aru svira Lili Marlen), pada kiša, rade brišaći, krunica - žena u kombiju se gleda u ogledalo - vožnja vlakom (pruga u magli, File i Nemanja na hodniku) - pruga u magli - GUARDS - koncert NSK (Nemanja i bubnjevi, Bač) - grobnica (?) i netko pokraj nje (?) - članica ZPA i gardist u HNK - HNK - šminkanje članice ZPA (ružem) - dvije ženske osobe u HNK - jedna, okrenuta kameri, maše, a druga je okrenuta leđima - pozornica - razgibavanje, vježbanje pokreta - izmjenjivanje članica ZPA: 1., 2., 1., 3., 2., 1. - koncert NSK (Lady Dabilly i Bač) - Lady Dabilly - uređivanje pozornice HNK (članica ZPA, gardist, čistačica) - koncert NSK (Lady Dabilly, Kralj) - dvoje djece trči hodnikom HNK - jedno djetete pada i smije se - čistačica sa strane promatra pozornicu - koncert NSK (Lady Dabilly) - HNK - dvije djevojke vježbaju - Lady Dabilly - pozornica HNK - dva čovjeka - koncert NSK (Lady Dabilly, Kralj, Bač) - pozornica HNK - vježbanje - crveni zastor na pozornici, djevojka veže rep; sjena na zastoru upućuje da druga djevojka pleše - djevojka na pozornici - baca kutiju - dvije djevojke plešu - pozornica: izmjenica - djevojka koja je bacila kutiju - dvije djevojke - jedna djevojka - dvije djevojke - koncert NSK (Lady Dabilly) - bubnjevi - Lady Dabilly, Kralj - HNK, djevojka u plavom kostimu na pozornici - crveni zastor - sjena koja pleše - djevojka u plavom pleše ispred crvenoga zastora - pojavljuje se još jedna djevojka - koncert NSK (Lady Dabilly) - Bač - gotovo svi, Lady Dabilly osvjetljena - plavi reflektor -

Lady Dabilly - pozornica HNK - dvije djevojke - koncert NSK (Lady Dabilly) - Bač - Zvezdana - Daliborka (drži se za glavu) - Bačeva gitara - pozornica HNK - jedna djevojka - dvije djevojke - koncert NSK (Lady Dabilly, Kralj, Zvezdana, Bač) - Kralj - Bač - Lady Dabilly - Nemanja i bubnjevi - Bač (dva Bača u ogledalu) - grupa ljudi u gledalištu (pogo) - Lady Dabilly - pozornica HNK - djevojka u plavom kostimu - dvije djevojke - jedna djevojka - koncert NSK (Lady Dabilly) - Kralj i ostali - svi (Lady Dabilly osvjetljena) - Lady Dabilly - pozornica HNK - dvije djevojke - jedna djevojka - koncert NSK (Lady Dabilly) - pozornica HNK - jedna djevojka - dvije djevojke - jedna djevojka - drži kovčeg u ruci - koncert NSK (Lady Dabilly) - pozornica HNK - jedna djevojka - jedna djevojka u gledalištu HNK - koncert NSK (Lady Dabilly, Bač) - Bač - klavijature - Rem (u tužnoj dozi, maše mikami i nešto objašnjava) - koncert NSK (Lady Dabilly) - pozornica HNK - jedna djevojka - dvije djevojke - jedna djevojka - dvije - jedna - dvije - koncert NSK (Lady Dabilly) - Lady Dabilly, Faktor - piju pivo - noć, vožnja noktom cestom, kiša - izlazak iz automobila - djevojka, gardist i vreće s pijeskom - Nemanja, Zvezdana - Kralj - Fabus, dvije djevojke - Lady Dabilly, Zec, File - hotelska soba - tri djevojke - snimak Trga Ante Starčevića kroz prozor Hotela *Central* - noć, svjeta - NOISE SLAWONISCHE KUNST - ZAGREBAČKI PLESNI ANSAMBEL - "S druge strane, snimljeni materijal cjelovito projicira zgrušane estetski rafinirane spontane umir i underground spleena označenog neminovnošću detonirajućeg gradskog i frontovskog svakodnevlja, "Tako se izmjenjuju uvodne snimke koje prikazuju ulaz i izlaz osječke "Pivnice", smještene u 'centru podzemlja' (inače kulturnog osječkog ratnog skloništa), gdje u jednom od prostora vježbaju i glazbenici HNK, snimke plesistica u pokretu, grob Dore Pejačević, djelatnici donaćeg subkulturalnog okružja, te sam koncert NOISE SLAWONISCHE KUNSTA. Sve to skupno predstavlja niz lucidno odabranih i montiranih slika dojaljivo koherentnog i kreativnog energizma zvukovlja i pokreta.", Darko Jerković, *Guards*, fanzif *Noise Slavonische Kunst* br. 7, (Študentski Duhovnjak), 26. ožujka 1992.

GRAD: OSIJEK
VRSTA PISMA: UMJETNOST
MEDIJ: FILM
NASLOV: *Petak*, 13.9.1991.
REŽISER: Ivan Faktor
UREĐNIK: Mladen Lučić
SCENARIO: Ivan Faktor, Mladen Lučić
KAMERA: Ivan Faktor
MONTAŽA: Željko Bobanović
PROIZVODNJA: Studio ZNG, Zagreb
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Osijek
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1991.
TRAJANJE IZVEDBE: 13'
ZAHVALA: Laurie Anderson
SAŽETNICA
- Drava - Žimska luka - zora - zgrade - radio - naselje - Kapucinska ulica - Europska avenija - Trg A, Starčevića (*Ukras, Slavonija*, NAMA, zgrada Županije, Hotel *Central*) - toranj crkve sv. Mihovila - Tvrdi - jedna od ulica - gardisti - jedan sjedi, drugi provjerava pušku - gardist s puškom i cigaretom - gardist s puškom, tri psa idu za njim - djevojka u skloništu - ljudi u skloništu - gledanje televizije - zračna uzbuja u Osijeku, građani se pozivaju u skloništa - čovjek u skloništu - dvoje ljudi u skloništu - sjede, jedan čita novine - gardist s puškom - negdje pod Dravom - zgrada - hodnik - dvoje ljudi na hodniku - pas na stubama - pas se penje stubama - pas - položaj HIV negdje pod Dravom - pogled prema višecennu mostu - gardist gleda kroz

dalekkozor - negdje kod *ČSŽ* - Kapucinska ulica - automobil Hitne pomoći prolazi Kapucinskom ulicom - automobil Hitne pomoći skreće prema Trgu A, Starčevića - dio Trga A, Starčevića, zgrada Županije - Kapucinska ulica - "jezevi", pas - automobil skreće iz *Žegerove* prema Europskoj aveniji - izlog trgovine s cipelama - razbijena stakla - Slavoniska banka na uglu Kapucinske i Trga A, Starčevića - devizni tečaj-vrata Slavoniske banke - vrata *Borova* - Trg A, Starčevića - jedna osoba - Trg A, Starčevića - glavni ulaz u Poštodnu - zgrada Županije na Trgu - zgrada *Slavonije* - Kapucinska crkva - Kapucinska ulica - Trg A, Starčevića - uz izloge *Borova* vreće s pijeskom - kiosk na Trgu A.S. - NAMA - popucala stakla na izlozima - dvojica gardista prelaze Strossmayerovu ulicu - automobil i dvojica gardista - dvojica gardista - Trg A.S., trgovina *Kljug* - dvoje ljudi pred trgovinom - pločnik - otpalo slovo nekoga od napisu - Strossmayerova ulica - razbijena stakla na pločniku - Strossmayerova ulica - zgrada Zagrebačke banke - ugao Strossmayerove i Trga A.S. - Trg A.S. - automobil prolazi Trgom - dvojica gardista pod Dravom kod *054* - Kapucinska ulica - razbijena stakla na pločniku - zgrade oštećene granatama - izlog - umjesto stakla - tkanina - *Pebo* - slomljena stakla - Kineski restoran - gardist pred ulazom u Hotel *Royal*, žena na ulici - izlozi u Kapucinskoj ulici - razbijena stakla - Tvrdi - gardist na ulici - vožnja automobilom, kiša - Trg sv. Trojstva u Tvrdi - dim iznad kuća - gašenje požara na postrojenju Toplane (HEP-a) - dim i rad smika - kuća - krov oštećen udarcem granate - kuća - razbijena stakla, oštećen krov, fasada - kuća - ruperina nastala udarcem granate - zgradište kuće - još uvijek se dimi - zgrade preko puta *Vojarne Drava* - spaljene, razorene u svakom smislu te riječi - dvoje ljudi na ulici - srušeni baranjski most - Tvrdi - uništeni krovovi - kuća - krov oštećen granatom - rupa na zgradi - udarac granate - Opća bolnica Osijek, Očni odjel - hodnik Očnoga odjela - slomljena stakla, starije hoda po staklu - krov bolnice - znak Crvenoga križa - oštećeni krov zgrade Očnoga odjela - raskrižje Europske avenije, Kapucinske ulice i Ulice braće Radić - ljudi na ulicama - neki kafić i čovjek unutra - gardist za šankom - ljudi u kafiću - pas na ulici - dva psa - upoznavanje (kod

Valentino - Valentino - van - Valentino - unutra - jedan čovjek sjedi i čita novine, drugi izlazi van - dvojica za šankom - Šljani - drži svijeću i hrvatski grb - Vuksik - Vuksik i još netko - svijeća - djevojka - Cener - Cener i još netko - Nemanja i Zvezdana - Šljani - stavlja svijeću na policu - televizija - film *Blade Runner* - kretka - pogled na Dravu kroz prozor - prostorija - zamračena - stol i na njemu puška - Drava - Zimska luka - predvečerje

GRAD: OSIJEK
VRSTA PISMA: UMJETNOST MEDIJ: FILM
NASLOV: *Petrak 13, drugi dio* (Opća bolnica Osijek, 1991.)
REŽISER: Ivan Faktor
GLAZBA: Davor Rocco
SCENARIJ: Ivan Faktor
MONTAŽA: Sven Pavlinić
PROIZVODNJA: Studio ZNG, Zagreb
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Osijek
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1992.
TRAJANJE IZVEDBE: 12' SAŽETNICA
- vrata Odjela traumatologije - hodnik - ambulanta za hitnu intervenciju (u podrumu) Kirurške klinike - ambulanta u podrumu na Odjelu kirurgije - dvorane za operaciju - Odjel za abdominalnu kirurgiju - detalj dvorane za operaciju - hodnik Odjela kirurgije - dvorana za sastanke - hodnik Odjela kirurgije - kreveti na hodniku - Opća bolnica Osijek, 1991. PETAK 13, DRUGI DIO, GENERAL HOSPITAL, OSIJEK, 1991 - FRIDAY 13TH, PART TWO - zastava Crvenoga križa - zgrada Odjela psihijatrije, u pozadini zgrada Odjela ginekologije - Odjel neurologije - zgrada Odjela neurologije - oštećena granatama - detalj stare zgrade Odjela kirurgije - oštećena

krihoimama granatama - zgrada staroga Odjela kirurgije - nova zgrada Odjela kirurgije - izrešetana granatama - spaljeni kioski, cvjetarnica i drveće pred novom zgradom Odjela kirurgije - Odjel interne - razbijeni prozori na zgradi Odjela ginekologije - zgrade Odjela ginekologije i pedijatrije; ruzmetna na Pedijatriji - mačka i razbijena drva - zgrada Hemodijalize, automobil Hitne pomoći - ulaz u Internu - zagađen betonskim blekovima, medicinska sestra bacila sineće - lijevo Internu, sredinom upravnih zgrada, desno: Odjel za prehranu - upravnih zgrada pogodena gramatom: 1. kat, ve - popravak štete - kolni ulaz za vozila Hitne pomoći kod Odjela kirurgije; zgradu Kirurgije - otvaranje vrata - podrum Kirurške klinike prilagođen za smještaj pacijenata - krevet u hodniku - dva bolničara voze pacijenta kroz hodnik - jedan od bolničara kirurgije u podrumu - liječnici na hodniku - bolnička soba - pacijenti na krevetima - ista bolnička soba; osoblje bolnice (liječnici, sestre, bolničari); žena i gardist u posjeti ranjeniku - Traumatološka stаница, ambulanta 1 - ulaz - ambulanta - ranjenik na krevetu, kraj njega žena u vojnoj odori - čekaoica na - Traumatologiji - osoblje, ljudi u čekaoici - ambulanta - ranjenik, žena u vojnoj odori nagnuta nad njim - hodnik - nsvjeta, etjevi centralnoga grijanja - hodnik - boca s kisikom - previjanje ranjenika - hodnik - stol, dvoje ljudi na hodniku - sobe - hodnik Interne kardiologije - kreveti - soba, ranjenici, žena u posjeti - ulica - dvoje starijih ljudi prelazi cestu - prostorija - vrlo mračna - snimak kroz prozor - zgrade, dim - detalj zgrade - ugo Strossmayerove i Trga A. Starčevića - dvoje ljudi, žena trči - Kapucijska ulica - Europska avenija - Kapucijska ulica - zgrada HPK - Pothodnik - ljudi u skloništu - djeca igraju *Čovjeko, ne ljudi se* skloništu - veći broj ljudi - Pothodnik - dva čovjeka - jedan stoji, drugi sjedi i čita - djelatnice *MAMI, Lado* skrinja - vrata Slavonske banke na uglu Kapucijske ulice i Trga A. Starčevića (rešetke na vratima) - vrata prodavaonice *Borova* - Trg A. Starčevića - gardist - zgrada Zupanije na Trgu A.S. - zgrada prodavaonice *Skravnje* na Trgu A.S., automobil, jedan čovjek - Kapucijska crkva, preko puta automobila Hitne pomoći - Kapucijska ulica - vozilo Hitne pomoći - Ulica Stjepana Radića - raskrižje Gundulićeve i Ulice S. Radića - Hitna pomoć - dolazak na Traumu - unošenje ranjenika - Trauma - hodnik, osoblje, ranjenik - hodnik s pacijentima na krevetima - monitor - RTG snimak - dvorana za operacije - priprema liječnika za operaciju, pranje ruku - dvorana za operaciju - dvije operacije teku istovremeno - operacija noge - stol s priborom za operaciju - velika krvava mlja na plah - soba, ranjenik na intenzivnoj njezi, boca s kisikom - ranjenik priključen na aparate - sonde, aspirator, infuzija - časna sestra kod ranjenika - provjerava infuziju - boce za infuziju - soba s ranjenicima (improvizirana - sobe odjeljene paravanom) - ranjenik priključen na aparate - EKG - soba - isti ranjenik - liječnici u viziti - bolnička kapelica kod Zaraznoga odjela - misa, svećenici, svijeće - ljudi na misi - djelatnici bolnice, pripadnici HV, pacijenti - križ u kapelici - film na televiziji - zamračena prostorija - netko gleda TV - jedna od prostorija prilagođena za boravak osoblja - kreveti - blagovaonica - ljudi za stolom - prostorija za boravak osoblja, netko leži na krevetu i čita novine - igranje bilijara - 1. kat Kirurgije - hodnik - podrum - čekaoica Odjela traumatologije - hodnik - glavna sestra - gardist u posjeti ranjeniku - bilijar - hodnik s krevetima, sestra - nosači voze kontejner s hranom - medicinska sestra nosi zavojni materijal - negdje u krugu bolnice - soba prilagođena za boravak medicinskoga osoblja (kreveti) - nosači pred novom zgradom Kirurgije - dvije liječnice hodaju krugom bolnice od zgrade Odjela pedijatrije i ginekologije prema novoj zgradi Kirurgije - bilijar - prostorija za boravak medicinskoga osoblja - bilijar

- ugo Strossmayerove i Trga A. S. (kod slona) - pripadnici HV na ulici - Kapucijska ulica - pojedine zgrade - *Generalist, Skravnje* - bolnički hodnik - ulaz u dvoranu za operacije - vrata Traumatološkoga odjela

GRAD: OSIJEK
VRSTA PISMA: POP - KULTURA
MEDIJ: VIDEO - SPOT
NASLOV: *Krećemo na vas*
REŽISER: Milan Živković
GLAZBA: Senti, Noise Showonisehe Kunst
PROIZVODNJA: Noise Showonisehe Kunst, studio u Zagrebu
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Osijek
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1991.
TRAJANJE IZVEDBE: 3' SAŽETNICA
- OSIJEK NIKADA NEĆE BITI OGJEK - Kapucijska ulica - prsta - prolazak automobila Hitne pomoći Kapucijskom ulicom - Trg Ante Starčevića - Noise Showonisehe Kunst: Fabus, File, Nemanja, Bač, Kralj - File i Nemanja - File - automobil Hitne pomoći - voznja Kapucijskom ulicom i skretanje prema Trgu Ante Starčevića - Trg A. Starčevića - vrece s pijeskom - Terda - kliš, voznja automobilom, rad brisača - NSK - Nemanja i File - spaljena zgrada preko puta Vojarne *Druva* - Bač i Fabus - Bač - Nemanja - Bač - klavijature - spaljena zgrada preko puta Vojarne *Druva* - zgrada - polomljena stakla, stare prolazi kroz zgradu i gaži preko stakla - spaljena zgrada preko puta Vojarne *Druva* - ugo Strossmayerove i Trga A. Starčevića (kod slona) - dvojica gardista - srušeni baranjski most - File - File i Nemanja - NSK - File, Kralj - Kralj - dim, vatru - gašenje požara na postrojenju Toplane (HEP-a) - Nemanja - požar na postrojenju Toplane - KREĆEMO NA VAS - File, Kralj - ugo Strossmayerova i Trga A. Starčevića (kod slona) - dvojica gardista - gardist - gleda kroz dalekozor - NSK - File, Kralj - Kapucijska ulica - razbijena stakla na pločniku - Terda, Trg sv. Trojstva, automobil, pada kiša, rade brisači - gašenje požara na postrojenju Toplane - NSK - File - mikrofoni

GRAD: POŽEGA (POŽEŠTINA) VRSTA: MASSMEDIJSKO/KULTURA
MEDIJ: VIDEOZAPIS
NASLOV: *123, ide dalje*
AUTOR: Mladen Krstanović
UREDNIK: Mladen Krstanović
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Požega
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1992.
TRAJANJE IZVEDBE: 107 minuta
SAŽETNICA
- amaterski videozapis oslobođenja okupiranih mjesta Požeške kotline - dokumentirano granatiranje Požege - dokumentirana predaja požeške vojarne hrvatskim vojnim postrojbama - pohod na 123. brigadom - prolazak netom oslobođenim mjestima požeške okoline (Vrhovi, Vrhovi Gornji, Zvečevo, Mijači, Novo Selo, Kamenska...) - dokumentiranje šteta nastalih na kulturnim, sakralnim i stambenim objektima - zabilježeno desetak minuta borbe u Kamenskoj - na kraju razgovor s pripadnicima 123. brigade - POČETAK je popravljen titlom s kratkom kronologijom ratnih zbivanja te nastanka 123. brigade, a gotovo cijeli ostatak zapisa nema titla ili komentatora koji bi objašnjavali viđeno - raznolika se glazbena podloga (Metallica, Jean Michel Jarre, Sisters of Mercy, trash obrade Davea Stewarta, Jella, Phila Collinsa...) - mjestimično miješa sa zvukovima zabilježenim na terenu (buka kamiona, puščevi, više ili manje razumljiv razgovor vojnika - amaterska montaža s najvećim izborom duljine i načinima izmjenjivanja kadrova - korišteno pretapanje,

prelimanje, izmjenična montaža, usporavanje...)
POČETAK
- "U kolovozu 1990. teroristi postavljaju prve barikade u Kamenskoj i Mijačima. Za Uskrs 1991. bacaju bombu u Ivdolu, pucaju po jednoj kući u Mijačima, u Kamenskoj su opet balvani na cesti."
POSTROJBE
- 7. se lipnja u Vidovelima formira jedinica ZNG - početkom srpnja jedinica ZNG formirana u 63. samostalni bataljun, odlazi u obranu na novigradsko bojište gdje im se pridružuje 4. bataljun 108. - 7. lipnja prvo okupljanje 1. voda 123. brigade

Kazališna predstava

GRAD: OSIJEK
VRSTA PISMA: UMJETNOST
MEDIJ: KAZALIŠNA PREDSTAVA
NASLOV: *Dobrodošli u*
AUTOR: Davor Špišić
REDAKTELIJ: Milan Živković

GLAZBA: Igor Đorđević Valery (Cole Porter, Bauhaus, Borgehisia, Boys Town Gang, Joy Division i Nick Cave And The Bad Seeds)
SCENOGRAF: Robert Mišićić
KOSTIMOGRAFIJA: Sunčica Mraković
SCENSKI POKRET: Ksenija Čorić
IGRAJU: Miro Katić, Anita Schmidt, Radoslava Mrkšić, Đorđe Bosanac, Jasna Odorčić, Slaven Špišić, Kornelija Kocić, Nenad Tudačković, Blaženka Škorak, Sanja Toth Špišić, Otton Mišćić, Zdenko Turguš, Tomislav Binder, Viktor Kerže, Zoltan Sabo, Ivica Rebić, Tomislav Hübn, Dražen Karić, Branislav Vujanović, Rebeka Takač, Snježana Lanković, Robert Adamčević

MJESTO IZVEDBE: HNK Osijek
PREMIJERA: 25. travnja 1992.

SAŽETNICA

- "Tematsko - motivacijski sklop priče upućuje nas na zaključak kako je predstava 'dobrodošli u rat' osječka predstava o Osijeku i Slavoniji. U ratu. Pripovjedači (Ivana Ana i Marija) označavaju početnu rubnu situaciju, koja je, u mjesecima što su uslijedili, prerastala u ratne strahote označene najbeščasnijim ratom ikada vođenim u Europi, a kojega je upravo stanovništvo Slavonije bilo glavnom žrtvom.", Miroslava Vučić, *Dobrodošli u rat, Glas Slavonije*, Osijek, travanj 1992. - "Preciznim instrumentiranjem dokumentarističke provenijencije Živković zgotovljuje predstavu koja se, poštujući uzise već spomenutog narativnog tijeka, gledateljstvu podastire kao prava osječka predstava. Svojom tematsko - motivacijskim sklopom predstava prožima stvarnost koju Osijek i Slavonija proživljavaju još od srpnja prošle godine. Naznačavanjem točne faktografije toposi dramatičnije - rat, krv, smrt - smještaju se u prepoznatljiv kontekst. Kontekst Osijeka i Slavonije, kontekst najkrvavijeg bojišta Hrvatske.

U funkciji reproduciranja osječke i slavonske ritme drame stoji i glazbena kulisa predstave, "Penjska nedjelja", "Ulcus nimalo barbarski", "Smrt nostalgije", "Vukovar 1", "Vukovar 2" - glazbeni proizvodi Igora Dordevića s glazbenim izričajem Laurie Anderson, Nicka Cavea, Shirley Beasy, Cola Portera upućavaju naznačenu narativnu nostalgiju. Sleda.", Miroslava Vučić, *Štaka metak ima svoje ime, Kult*, Glas Slavonije, Osijek, 25. travnja 1992.

GRAD: OSIJEK

VRSTA PISMA: UMJETNOST
MEDIJ: KAZALIŠNA PREDSTAVA
NASLOV: **Koraci**

AUTOR: Samuel Beckett

PREVODITELJ I REDATELJ: Sanja Ivić

KOREOGRAFIJA: Ksenija Čorić

SCENOGRAFIJA: Mario Ivezić

KOSTIMOGRAFIJA: Denis Medvedec

DRAMATURGIJA: Davor Špišić

IGRAJUE: Mlina Karić, Anita Schmidt, Radoslava Mrksić,

Jasna Odlorčić, Blaženka Kovač, Snježana Abramović,

Aleida Čačić, Vladimira Frkerić, Stanka Džambić,

Davorica Moslavac, Tihana Dragojlović

MJESTO IZVEDBE: HNK Osijek

PREMIJERA: 6. ožujka 1992.

SAŽETNICA

- "Prostorna egzistencija označena 'paklom' od devet koraka nameće pravila ponašanja i prirodu njihove komunikacije. Pokušaj uspostavljanja dijaloga obojen je u svakom pokušaju ritmom od devet koraka. Devet suludih koraka i buka koju oni proizvode je ujedno i jedina zvučna kulisa predstave. Zvučna kulisa koja permanentno akcentira nemogućnost uspostavljanja dijaloga izvan zatvorenog paklenog kruga od devet koraka. 'Korake' možemo gledati kao dva načina čitanja i igranja Becketta. Prvo gledanje (glumački par Mlina Karić i Anita Schmidt)

odnosio bi se na čitanje Beckettovih "Koraka" bez opterećujućeg i nepotrebnog poniranja u psihu te dodatnog odašiljanja iščitane poruke čitatelju/gledatelju. Drago gledanje predstave, s glumačkim parom Radoslava Mrksić i Jasna Odlorčić, odnos majke i kćerke pomalo sentimentalizira. Priča je toplija. Nemogućnost uspostavljanja dijaloga postavlja se kao problem koji valja razriješiti. Međutim i sama pomisao o razrješavanju četrdesetogodišnjeg ludila, čudnog ali neraskidivog spoja majke i kćerke odvija se u znanom "paklu". "Paklu" od devet koraka, zajednička erta, zastupljena u oba čitanja Becketta, odnosi se na prerano odustajanje od bilo kakvog rješenja odnosa. Tikvo predstave samo naznačuje mučnu situaciju iz koje bi valjalo izići, ali nikako ne traži načine rješavanja.", Miroslava Vučić, *Korak po korak... "Koraci"*, Glas Slavonije, Osijek, 9. ožujka 1992.

Glazbeni album

GRAD: VINKOVCI

VRSTA PISMA: POP KULTURA
MEDIJ: FONSKI ZAPIS (KAZETA)

NASLOV: **100% VBR Boogie**

AUTOR: Damaged (Nepopravljivi)

GLAZBA: Damaged (Nepopravljivi)

PRODUKCIJA: Dujma, Kilmister

IZDAVAČ: *Slušaj najglasnije!*

SNIMAK: improvizirani studio Vinkovci

MJESTO OBJELODANJIVANJA: Zagreb

GODINA OBJELODANJIVANJA: 1992. (travanj)

TRAJANJE IZVEDBE: 30' BROJ SKLADBE: 8

SAŽETNICA

- album je glazbeno prilično kompaktna cjelina u kojoj je

Kako je panker branio Hrvatsku

intenzitet boogie tamnoga gitatskoga zvuka, dodatno obojenoga Kilmisterovim bassom, održan od prvoga do posljednjega takta - u odnosu na prethodnike žestiti u svojoj tamnosti - posljedica lošine njihova okruženja - "U neku ruku supergrupa s dvojicom članova neaktivnih Majkl Naime, Nepopravljivi jedino donekle uspijevaju kontinuirano raditi pod svakodnevnim detonacijama, pa su im se zalomili i koncerti izvan Vinkovaca (Pula), dok im je etiketa "Slušaj najglasnije" nedavno tiskala debut - kasetu s obiljem čvrstog i energičnog rock 'n' rolla na tragu Stonesa, ZZ Topa, Zeppelina i nezaobilaznog garage - trasha.", Darko Jerković, *Između razuma i besumnja, Kult*, Glas Slavonije, Osijek, 27. lipnja 1992.

GRAD: VINKOVCI

VRSTA PISMA: POP KULTURA

MEDIJ: FONSKI ZAPIS (KAZETA)

NASLOV: **Kako je panker branio Hrvatsku**

AUTOR: Satan Panonski

IZDAVAČ: *Slušaj najglasnije!*

SNIMAK: studio Vinkovci

MJESTO OBJELODANJIVANJA: Zagreb

GODINA OBJELODANJIVANJA: 1992. (siječanj)

TRAJANJE IZVEDBE: 30'

BROJ SKLADBE: 15

SAŽETNICA

- opskurna alternativa (seksualnost - političnost) kao oponiranje glazbenom, pa i svakom drugom mainstreamu - glazbena razapetost između punk - obrazača, čvrstih rock - solaza i parodiranja navokompunirane glazbe - sirovo i neuglašeno pjevanje, konstantni vrisak kao bit njegova izričaja - adekvatni odgovori na ratnu buku u kojoj je sukob gitare i harmonike temeljni podtekst - "(...) samostalan autor beskompromisnog hardcore - punk - bloody izričaja, Izgrađujući osoben stil temeljen na šokantnim predstavama prepunih nasilja ('uzor' mu je i jedini pravi pandan u svijetu takovg manijačkog rocka amerikanac G. G. ALLAN), stvorio je Satan Panonski respektirajuće autorsko djelo, iskustveno i krvavo kao i sam njegov život. Kombinirajući minimalizirani troakordni riff s iskonskim trash strastima, pjesme Satana Panonskog

dominiraju poput najstvaričnije horor noći.", Darko Jerković, *Između razuma i besumnja, Kult*, Glas Slavonije, Osijek, 27. lipnja 1992.

MJESTO: BARANJA

VRSTA PISMA: POP KULTURA

MEDIJ: FONSKI ZAPIS (KAZETA)

NASLOV: **Ej Baranjo...**

AUTORI: članovi KUD-a *Slava* iz Draža
GLAZBA: Antun Nikolić, Stipo Golubović, Ljubomir Franc, Ivan Karis, F. Ostović
GLAZBENO VODSTVO: Ljubomir Franc
TONSKI SNIMATELJ: Zdenko Kolačko
PRODUCENT: Antun Nikolić
PRODUKCIJA: studija Hrvatskoga radija Radio postaja Osijek
REALIZACIJA OMOTNICE: Profgraph - Osijek
FOTO DESIGN: D. Antinae
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Osijek
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1995. (snimljeno 1992., 1993.)
"TRAJANJE IZVEDBE: 44'34"
BROJ SKLADBE: 13
SAŽETNICA
- obrade narodnih pjesama, svirañih kola - na tematskoj razini prikazivanje scene iz svakodnevnoga baranjskog života - skladbe s domoljubnom tematikom - prognanički život

MJESTO: ORAHOVICA
VRSTA PISMA: POP KULTURA
MEDIJ: TONSKI ZAPIS (KAZETA)
NASLOV: **Domobrani Orahovići**
AUTOR: Tamburaški sastav *Ružica* i grupa *Kaktus*
GLAZBA: G. Verič, V. Čelant, L. Stojić, D. Kovačević
NAZIVI SKLADBE: *Domobranski korčičari*, *Domučina*, *Seviraj tiše, Budi dobar*
SNIMAK: Studio *MM* - Gradište
TON I MIX: B. Jovanović
GRAFIČKA OBRADA: *Ljagraf* Orahovića
IZDAVAC: Samostalna domobranska bojna Orahovića
IDEJA: M. Gazda
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Orahovića
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1994. (ožujak)
"TRAJANJE IZVEDBE: 20'
BROJ SKLADBE: 4
SAŽETNICA
- skladbe raznovidnoga sadržaja zabavnjačko - tamburaškoga glazbenog izričaja - okretanje ratnoj i domoljubnoj temi
POSTROJBE
- domobranska bojna Orahovića

TAMBURAŠKI SASTAV "RUŽICA"

GRUPA "KAKTUS" ORAHOVICA

GRAD: SLAVONSKI BROD VRSTA: POP KULTURA
MEDIJ: TONSKI ZAPIS (KAZETA)
NASLOV: **Mom Brodu**
AUTORI: *Brod aiid* (Krešimir Rac - Toni Lovrić), *Trag vječnosti* (Predrag Matasović - Ivan Glavačević), *Pro life* (Zoran Stojanović), Galerija (Dragan Spajčić - Mihajlo Janžić), Kobrini snovi (Željko Zovko), 63, LTRD (Vladimir Koropatnicki - Zdravko Grigurević), Zvonimiri (Zvonimir), Skyline (Branko Bida - Božo Tomakić), *Duro Štimac* (Duro Štimac - Marija Bogdanović), Deram (Davorin Bartolac - Zvonimir Biondić), Berce (Miroslav Milečić - Damir Burković), Ono vačke kune (Neno Seletković)
IZDAVAC: JP *Povavska Hrvatska* i HR Radio *Brod* i društvo *Naša djeca* Slavonski Brod
MJESTO OBJELODANJIVANJA: Slavonski Brod
GODINA OBJELODANJIVANJA: 1993.
BROJ SKLADBE: 14
"TRAJANJE IZVEDBE: 43'
TONSKA OBRADA: studio *Rococo* Zagreb
MATERIJALI SNIMLJENI U: STUDIOJU: *HRB, Poczahella, Vremeploz*, Slav, Brod, *Nostradamus* Zagreb, *Mak* Gradište
SAŽETNICA

- četrnaest skladbi pop - rock, folk, pop - folk karaktera, najjednačene tematike i kvalitete - povezanost pripadnošću autora brodskom području - prvi dio angažiran, instrumentalno i tekstualno ekonomično, bitno dokumentarne vrijednosti - motivi slobode, doma, umornih bore, domovine u plamenu, u prvom, te klasični slavonski motivi u drugom dijelu kazete - drugi dio (folk) manje angažiran
POSTROJBE
- u *Brodaj moj*: "... Sto osma, Trideset deveta i Pedeset sedma, uvijek će te braniti, Hrvatsko, ne daju te Brodani..." - u *3. bojna*: "... ne damo nikom ni pedalj domovine, Treći je bojna spremna za dom pružiti najviše..." - *Treća bojna Brodana, Treća brigada gardijska*, prva je čizma hrvatska... - u *Divizion slavonske ravnj*: "... Sedeset treći divizion čuva nas i brani od ljudi zlih..." - u *TB, ide dalje*: "... i kada nema riječi utječe, Sto osma ide dalje..."

Multimedijalni projekt

GRAD: OSIJEK
VRSTA PISMA: UMJETNOSTI/KULTURA/
MASEMEDIJSKO
MEDIJ: MULTIMEDIJALNI PROJEKT
NASLOV: **Noise Slawonische Kunst (Dokumenti, 27.**
lipnja, raskrižje na Klajnovoj)
MJESTO IZVEDBE: Osijek
GODINA IZVEDBE: 1991./1992./1993.
SAŽETNICA
- OSTVARENJA PROJEKTA NOISE SLAWONISCHE KUNST (1991.-1992.)
Kako se vidi, Noise Slawonische Kunst početkom rata obavlja svojevrsnu mobilizaciju osječke, i šire slavonske umjetnosti, kulture i masmedijske pismenosti. Ovaj projekt kroz dokumentarističku zamisao, a bitnim dijelom i kroz formu IPD postrojbe tadašnje Operativne zone Osijek, *potiče i povećanje produkciju* najjačih i najvitalnijih usanova u kulturi, umjetnosti i masmedijskoj djelatnosti. U ostvarenju pojedinih proizvoda tako sudjeluju: 1. Studentski kulturni centar u Osijeku Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera, 2. časopis *Književna revija*, 3. *Glas Slavonije* knjižnicom *Čučari buke* i podlistkom za kulturu *Kult*, 4. HNK Osijek, 5. Galerija likovnih umjetnosti u Osijeku;

Od 27. lipnja 1991. do 27. lipnja 1992. nastaju slijedeća ostvarenja Noise Slawonische Kunst projekta:
1. *Književna revija* br. 2/3, časopis (Otvoreno sveučilište, Osijek, X/191), mimološki književno - kulturni sadržaj neobjavljen na vrijeme upravo zbog radikalnog nestravljanja mira početkom osječkog ljeta '91., + ratni fanzin Noise Slawonische Kunst 3; poruke umjetnika i konzumenata u povodu nasilnog prijelaza multimedijalnog festivala Posturokaz; konceptualiziranje naziva Slavonska krv,
2. *Noise Slawonische Kunst 3*, fanzin (Studentski kulturni centar Sveučilišta J.J. Strossmayera Osijek - u *Književnoj reviji* 2/3),
3. *Noise Slawonische Kunst 4*, fanzin (SKUC Osijek - SKUC Zagreb, X/191), tekstovi rock pjesama skupine Noise Slawonische Kunst, fotografije Željka Lončara,
4. *Two Universities*, niz multimedijalnih istupa (SKUC Osijek - Sveučilište J.J. Strossmayera, Zagreb - Zaprčić - Rijeka - Rovinj - Varaždin - Čakovec - Ljubljana, X-XI/191), *Osijek, Petak 13. rujna 1991.*, dokumentarni video film Ivana Faktora; tribina *Slavonska krv*, promocija *Književne revije* 2/3 uz sudjelovanje članova uredništva; *Osijek - Vinkovci via Vukovar*, izložba fotografija Zorana Jačimovića; *nastup rock skupine Noise Slawonische Kunst*,
5. *Noise Slawonische Kunst 5*, gramofonska ploča (SKUC Osijek, XII/191), jedanaest pjesama istoimenog banda,
6. *Noise Slawonische Kunst 6*, plakat s logotipom - ovitak za fanzin Noise Slawonische Kunst 7,
7. *Književna revija* 4/5, časopis (Izdavački centar Rijeka - Otvoreno sveučilište Osijek, I/92.); tekstovi D. Topića, D. Špišića, Z. Kramarića i S. Sršana; fotografije Z. Jačimovića i Z. Lončara,
8. *Vinkovačka jeza 1991.*, dokumentarni video film Ivana Faktora,
9. *Noise Slawonische Kunst 7*, fanzin (*Glas Slavonije*, I, II, 92.), četiri stranice u prvom broju *Kulta*; sustavna prezentacija i prvi pokušaj autorezumea ovog dokumentarističkog koncepta; tekstovi I. Zeca, G. Rema, M. Vučić, J. Matanović, D. Jerkovića, M. Plazibata, B. Malča...
10. *Pranovije Književne revije* 4/5 i *Noise Slawonische Kunst* 5 (Osijek - Zagreb - Rijeka, II/92.), javni istupi autora ratnog dokumentarizma, rock nastupi, *Opća bolnica Osijek, Petak 13. Drugi dio*, dokumentarni video film I. Faktora,
11. *Kornič*, kazališna predstava (Hrvatsko narodno kazalište u Osijeku, III/92.), prema tekstu Samuela Beeketa; režija i koreografija: Sanja Ivić i Ksenija Čorić,
12. *Čučari*, video spot I. Faktora za istoimenu pjesmu (Studio ZNG, III/92.), Zagrebački plesni ansambl u zagrljaju Noise Slawonische Kunsta,
13. *Noise Slawonische Kunst 8*, fanzin (Nedjeljna Dalmacija, III/92.), opsežno predstavljanje Dokumenta i Noisekunsta u *Profilu*, visokonakladnom tjednom kulturnom prilogu *Nedjeljne Dalmacije*,
14. *Dobrodošli u rat!*, kazališna predstava Davora Špišića (Hrvatsko narodno kazalište u Osijeku, IV/92.), osnova su predstave tekstovi koji će se pojaviti upravo u knjizi *Slavonska krv*, režija: Milan Živković,
15. *Voditi iz rata*, knjiga (*Čučari buke, Glas Slavonije*, VI/92.), na engleskom francuskom i ruskom jeziku - sustavno predstavljanje Slavonije i Baranje u ratu,
16. *Slavonska krv*, kronologija rata (*Čučari buke, Glas Slavonije*, VI/92.), tekstovi D. Topića i D. Špišića, fotografije Z. Jačimovića i Z. Pušića,
17. *Plakat povodom 27. lipnja 1992.*, crveni fičo i Filetova Noisekunst pjesma *Visak Hrvatska*.
Uz navedeno, program DOKUMENTI - 27. lipnja, raskrižje na Klajnovoj obuhvaća i niz novinskih, radijskih i televizijskih istupa sudionika, a na njega se referira u više od dvjesto raznomedijskih priloga, najava ili komentara, u Hrvatskoj i inozemstvu. To je sve, od 27. lipnja 1991. do

27. lipnja 1992.,
- ČLANOVI I SURADNICI PROJEKTA
1. U Noise Slawonische Kunst projektu sudjeluju: Ivan Faktor, (Crae - Osijek), autor ratnog dokumentarnog filma, multimedijalni autor; urednik *osječkih kino-programa* Zoran Jačimović, (Osijek), ratni fotoreporter; medijski urednik *Glasa Slavonije*, Darko Jerković, (Beli Manastir - Osijek), imenovatelj projekta; medijski kritičar; publicist Goran Jukić, (Feričane - Osijek), kulturni animator, koncertni tehničar, majstor tona, *odgovatelj* Vlastimir Kusik, (Osijek), ratni medijski urednik u prostoru likovnosti te u novinama *Gardar*; *čisti kunas Galerije likovnih umjetnosti u Osijeku* mr. sc. Julijana Matanović, (Durdanova - Našice - Osijek - Zagreb), *predavač* na osječkoj, potom na zagrebačkoj *kroatistici*, suurednik *Hrvatskoga ratnog pisara*; književnik i književni urednik mr. sc. Goran Rem, osnivač i pokretač projekta; (Osijek - Vinkovci - Slavonski Brod) književnik, *predavač na kroatistici osječkoga Pedagoškog fakulteta* Delimir Rešicki, (Beli Manastir-Osijek), urednik separatna *Slavonska krv*, književnik; *medijski kritičar* Mario Romulić, (Osijek), ratni snimatelj HTV-a i *Glasa Slavonije*, *TV snimatelj* Davor Špišić, (Osijek), medijski publicist, dramaturg, urednik *Kulta, Slavenskog magazina* i *zamjenik gl. odg. ar. Glasa Slavonije* Dario Topić, (Osijek), medijski publicist, ratni reporter i komentator, te *glavni i odgovorni urednik Glasa Slavonije* Miroslava Vučić, (Osijek - Zagreb) urednik separatna *Slavonska krv*, medijski kritičar i urednik; *urednik u zagrebačkoj nakladničkoj kući Targa* Ivice Zec, (Osijek), voditelj inokorespondencijskog dijela projekta; *public relations* Milan Živković, (Slatina - Osijek - Zagreb), kazališni redatelj i medijski urednik (knjižnica *Čučari buke*); *privatni nakladnik i producent poduzeća Lunapark*
2. Članovi rock skupine Noise Slawonische Kunst su: Tihomir Babić, solo gitarist i organizacija; tisk. komercijalist Josip Bauernfrojnd, *majstor zenka* Dubravko Fabušić, autor tekstova, skladatelj, synth; komercijalist Vedran Kralj, bas gitara i drugi glas; *profesionalni rock pjevač* Daliborka Lakotić, autorica tekstova, skladateljica i pjevačica; *student kroatistike* Senio Lešnjaković, autor tekstova, skladatelj, gitarist i pjevač; *market, radija P. Slatina* Stjepan Pete, autor tekstova, skladatelj i pjevač; *tisk. tehničar* Zvezdana Stivaničević, drugi glas; *nastavnica* Nemanja Uzelać, bubnjevci, 3. brig. HV
3. Članovi-suradnici projekta su: Željko Babogredac, (Vinkovci - Zagreb), vlasnik studija *Rococo* Josip Bagarić, (Osijek), profesor kroatistike; privatni knjižar Ksenija Čorić, (Zagreb), koreograf Andrija Čavar (Vinkovci), maketar Davor Fanton, (Osijek), profesor kroatistike Mario Ivezić, (Zagreb), kipar i scenograf Mladen Kevo, (Vinkovci) medijski publicist Željko Lončar, (Osijek), ratni snimatelj *Glasa Slavonije* Sunčica Mraković, (Podravska Slatina), kostimograf Zdenko Pušić, (Osijek), ratni snimatelj *Glasa Slavonije* Studio ZNG, Zagreb Ivice Vučić, (Osijek), profesor kroatistike; privatni knjižar i nakladnik Zagrebački plesni ansambl Vukman, Irena (Osijek), oblikovanje programa

* Kurzivirano označen sadašnji posao.

V. ZAKLJUČNO, O POVIJESNOSTI SLAVONSKE SUVREMENOSTI

Najvažnija slovnja pogrješka u značajnom zborniku i katalogu *Slavonija i Baranja 1991.-1993.*¹, (podnaslovljenu *Istinom protiv laži - kulturom protiv zločina*) nalazi se na četvrtoj stranici toga kataloga. Ta je pogrješka nehotice bitno pogodila središnji etički usjek zabilježen u "ratnom pismu" istočnohrvatskoga prostora. Pogrješka se inače sastojala od toga da je u dijelu teksta koji piše o Stjepanu Peteu-Filetu, pjevaču i pjesniku osječkoga ratnog rock banda, *Noise Slavonische Kunst*, riječ PROFETSKI pogrješkom pretvorena u riječ PROFITERSKI. Naime, File je početkom ratne 1991., nekoliko mjeseci prije početka rata, protiv Hrvatske, glumeći baš rock glazbenika u kazališnoj predstavi *Kaspar Hauser* u postavu osječkoga SKUC-a, izvan svakoga izrežiranoga dogovora izveo usred predstave skladbu *Lili Marlen*. Način na koji je to File bio izveo iznenadila je i na neki način tjeskobno uzrujala njezine slušatelje... Poslije smo dakako shvatili da je File tom izvedbom itekako preosjetljivo nagovijestio rat. Kao i svakom profetu - proroku, ni njemu se sasvim logično i uljudeno tada nije vjerovalo, pogotovo ga se nije razumjelo, možda se tek uzrujanošću supredosjetilo. A samo dvije godine kasnije kada je rat već naveliko i paradoksalno bio i trajao i prošao, jedna slovnja pogrješka nehotice simbolizira i otkriva i ono što se profetima i njihovim djelima događa nakon što obave svoja "križna" poslanja.

No, dakako, slovnja je pogrješka bila uočena i uloženi papirićem Ispravka naznačena. Nadati je se da ti papirići neće poispadati, a da će File nakon godina provedenih u rovovima ipak naći kakav stalniji posao. Njegov glazbeni sastav pod imenom Die Hausers nastavio je s intenzitetom koji istječe iz svega što je skupina napisala i za rata (i kao glazbenici i kao vojnici, svakako, kao ratnici) i prije rata.

No, dakle, otkuda priča o pogrješkama, etici i rock glazbi na početku jednog teksta o pismu?

Odgovor na prethodno pitanje vezan je uz zaključni niz podataka:

- sve zapise načinjene za vrijeme domovinskog rata u riječima, glazbi, vizualnim jezicima, mi danas suglasni s mudrim znanstvenim pothvatom dr. Dubravke Oraić Tolić i njezinom velikom knjigom *Hrvatsko ratno pismo*, zovemo ratnim pismom. Također, dijelom toga ratnoga pisma čitamo i naše vlastite, teško zapamtive, ali zbog toga ništa manje osjetljive - osobne sudbine!

- prostor je Slavonije i Baranje tu činjenicu prihvatio i osvijestio kao stanje u kojem onda ništa nije logičnije nego pokušati popamtiti "sve to" što se najlakše moglo izpozaboravljati. "Sve to" je naravno preširok prostor pamćenja, ali se zbog toga nije odustajalo, rađale su se dokumentarističke knjige (monografije, kronologije, memoarski zapisi), glazbeni albumi pamćenja emocionalne faktografije, vizualni zapisi pamćenja i emocionalne i tjelesne "ranjenosti", ranjenosti i osoba i prostora.

- a prostor je Slavonije i Baranje dovoljno "star"², dovoljno svjestan svoje povijesti i svojega identiteta, i on se utemeljen na toj matrici svojega povijesnoga iskustva brzo

¹ Naklada: IP ZP Osijek, Dom HV Osijek, Osijek 1993.

² Usporediti, primjerice, koncepciju knjige *Slavonske književne komunikacije*, osobito str. 5, 6, 8, 10, 15, 19... ili skup *Doprinos Slavonije hrvatskoj književnosti*, Vinkovci, 1966.

pribrao i brzo uzvratilo svim svojim pismenim gestama, Potpuno nemetaforički Slavonci su i Baranjski svojim privatnim i uglavnom izvaninstitucionalnim gestama ispisali svoja imena, u tom ratnom trenutku jedinstveno zamijenjena za ime zajedničkoga identiteta. O tome će veliki suvremeni hrvatski pjesnik Ivan Rogić Nelajev u vojnoj uniformi i na vojnom zadatku zabilježiti (u tekstu) *Na trpinjskoj cesti u jesen 1991...* Koji su ostali na njoj one jeseni devedest i prve govorili su: ja, a čulo se: mi...;

- prostor je također Slavonije i Baranje (bio) dovoljno osjetljiv te je znao svoje privatne geste, odnosno privatne geste svojih "pisnika"³ (piše jedan iz 18. stoljeća nedavni M. A. Reljković: ...svi su Slavonci pivači i po naravi pjesnici...) povezivati i u složene projekte povezivanja "pisnika" iz različitih vrsta pisama: i publiciste i umjetnike scene; književnike, i znanstvenike i slikare, i glazbenike i vizualne snimatelje itd. Tako je taj prostor pokazivao svoju visoku uljudbenu pismenost, nepropitno vezanu uz uvijek i oduvijek postojeću takvu uljudbenu sinkronost. Taj je prostor tako na jedinstven način skovao projektivni savez institucionalnog i izvaninstitucionalnoga pismenoga gesta. Znanstvenici su se u osječkome dokumentarnome projektu *Dokumenti, 27. lipnja, raskrižje na Klajnovoj* povezivali u radu s rockerima, akademski slikari s fotoreporterima... pozvat će se slavonskobaranjski prostor na starost svoje, primjerice "vučedolske kulture", manji će se književni projekt nazvati *Slavonska krv* prema istoimenoj zbirci novela Ivana Kozarca iz 1906. Vinkovčani će svoje dokumentarističke knjige amblematski pokrivati slikom rimske božice Fortune, iskopane u vinkovačkome prostoru... Slatinčani će svoj ratni radio-program nazvati Radio Marinianis, otisak će udara granate odliven u radionici osječkog kipara Marijana Sušca⁴ likovni kritičari moći čitati kao ciničnu neosecesiju..., županjski će čuvari pisma navoditi u svojim dokumentarističnim zbornicima prvoga županjskoga pjesnika Ferdu Juzbašića, moći će navesti stihove njegove pjesme *Puško moja: ... Sad je žara trostrukoga, /Pa ću kano div se tuć:/ Ja uz tvoju snagu veću/ Osramotit starih ne ću... (1888).*

Slavonskobaranjski je prostor, dakle, presvjestan svoje guste uljudbene povijesne isprekrižanosti ratnim, ne zaboravimo - i trgovačkim, a u kulturu taloženi ožiljcima. On će rado, ukoliko ga se evo za ovu prigodu a s pravom malo personificira, bol tih ožiljaka zaboraviti, a sve prethodno znakovito pokazuje na koji je način pismo sb-prostora to sposobno učiniti. Dakle, upravo na način pretvaranja tih ožiljaka u pismo, u usjeka koji će biti sposobni podnijeti ono što pojedinačna naša pamćenja ne mogu dugovječno zadržati. Umjetnosti je znači sada, dalje, od toga materijala "ožiljaka", zapravo, zaboravljati!⁵ I već spomenuti Reljković "zaboravlja" kada grdi Slavonca što se zabavlja načinom kako se njemu čini - "turskih skula". I jedan davni Brođanin "zaboravlja" kada se užasava od poluimenovane "Istočne opasnosti", pjesnik je to Hugo Badalić, a pjesme toga zaborava piše krajem 19. stoljeća. I veliki skulptor Vanja

³ Usporediti u poeziji M. S. Madler, pri parafraziranju Reljkovića.

⁴ "Slikara i kipara je u gradu više nego ikog drugog. Kad se usporedi broj inženjera, profesionalnih barjaktara i nazdravičara, galamdžija, nas je ostalo i radi nas najviše, Džanko, Karadžić, Živković, Zaja, Kusik, Molnar..., bilo nas je 15, a ostalo nas je devet. I svi radimo. Baš sada sam uzeo (rad je već izložen u galeriji *Forum*) otisak razorena asfalta od granate pa ću napraviti skulpturu. Otisak ću gipsani otisak i od asfalta ću odliti pozitiv i uz to rasuti hrpu šrapnela što sam pokupio po Trvdi, Od areliera do birtije, Od Svodova do *Orijenta*. Već sam prikupio 30 kilograma. Mi smo tu kao i sve ono što Osijek čini Osijekom. I danas i jučer." Marijan Sušac, *Baranjske u svoim ateljeru, (razgovor)*, *Hrvatski rukopis, Večernji list*, Zagreb, 2. veljače 1992.

⁵ G. R. ČH, str. 67: "Jezik tek naknadno sustiže, istinu zaboravljajući. Ključni preko TOG ŽIVLJENOG; te stoga je svaki usjek, zapis iz najneposrednijeg tog trenutka-uvjereni smo i dalje, pravi i jedini način sačuvati baš nadolazeći JEZIK, tkivo od kojeg ćemo mi pisati poslije moći mirno i tekstualno umirati."

Radauš "zaboravlja" kada krajem šezdesetih strahovito izobličeno i reducirano pravi seriju- ciklus portreta "jakih" povijesnih Hrvata, ciklus pod nazivom *Panopticum Croaticum*, i tamo prikazuje niz tragičnih sudbina (od Krežme do Kvaternika) što su se svojom tragičnošću zapravo izjednačavale s tragičnošću naroda kojem su pripadale. Uostalom, zajedno s Radauševom sudbinom, koja odlučuje i stihove zapisati i njima se najoporiže zgnušati pred gadom "Istoka", pred ideologijom koja je zavela do žrtve na desetke i stotine nepotrebnih Tifusara...

Zavedene sudbine, ukradne Tene, ogoljeni životi i njihov najdoslovniji prostor: manipuliranje zemljišnim posjedima, siromašenje slavonskoga seljaka, otimačina šumskoga bogatstva. I *Teni* Josipa Kozarca bolest na prelijepo lice navlači zaražena marama donesena s istoka.

Pa kada se pogleda sve te zaborave, sve to snažno i zgusnuto pismo slavonsko-baranjskih osjetljivih umjetnika, kada se to privuče recentnoj slavonskoj sudbini, kada se vidi koliko su ratova i pustošenja slavonski prostori imali "zaboravljati", onda se naći pred neupitnošću potrebe umjetnost približiti i najneposrednijem prostoru slavonskih polja, šuma, sela, ali i pogledu slavonskoga ratnika.⁶ Sudbina stalno grabljenoga i kradenoga prostora je sudbina u kojoj činjenici duboko pohranjene i stalno jake slavonske uljudbene suvremenosti⁷ treba pomoći u čuvanju, u poticanju na čuvanje identiteta slavonskoga i baranjskoga prostora. Naime, nisu slavonske nošnje i slavonski običaji i slavonska kultura zemlje i šume te rijeke samo njezin ruralni pejzaž, ne, oni su također pamćenje stalnoga slavonskoga sudjelovanja u svakom povijesnom vremenu s kojim se susretalo. Frizure slavonskih snaša i djevojaka sjećaju se frizura rimskih dama, pa to onda nije previdjeti. Uljudenost, kao i bogatstvo slavonskoga i baranjskoga prostora imaju što predati na uvid suvremenom čitanju povijesne slavonske suvremenosti.

O "reflektorima" SRP korpusa. Zaključno se prišlo sljedećem nizu meduproizvodljivih znakova: "ratno pismo" - "Slavonsko ratno pismo" - "privatna gesta" - "pismenost, osjetljivost, starost" - "bol tragova".

Ovako izdvojeni ti bi znakovi ostali prevideni da ih nije imao tko osvjetljavati još za njihova nastanka, odnosno ulaska u dokumente jedne suvremenosti. Oni koji su ih osvjetljavali još za njihova nastanka, zapravo su ih zrealno spremali u svoje zapise. Tako su odzrealjena stanja, upisana u jezik različitih dokumentarnih zapisa, dobila i energiju mišljenja. Ta je pak vraćena u užasom zamračen prostor, te se pojavila kao osvjetljenje. Pretopile su se i nadostavile etimologijske veze zrealnosti, misli i svjetla, te se sintetično prikupile, i pohranile u pismo i jezik.

Zahvaljujući njima vidjeti je izgled slavonskih i baranjskih gradova i u vremenu koje je ne samo metaforično nego i posve doslovno bilo prinuđeno na zamračenja.

Zaključno je ukazati na spomenute reflektore, te obrise slika ispod njihova svjetla.

Telefaxirani i usmeno kazivani serijal misli/priča Siniše Glavaševića pokazuje gdje počinje autobiografija suvremenoga hrvatskog nacionalnog i uljudbenog bića. Grad u tekstu preostalog mladenačkog šaputanja.

Hlok kao potraga za povijesnim gradskim sjenama poduprt je serijalom Bogdana Mesingera i ustrajnošću Mate Batorovića.

⁶ Noisiekunst, 1991., "...čovjek mirne duše digao je glas..."

⁷ Julijana Matanović, *Nois: Slavonske Kunst (Tradicijska je slavonske kulture - suvremenost)*, Vodič, str. 76.

Beli je Manastir i Baranja prostor srednjoeuropskih etno pretapanja i kulture prirode, ukazuju projekti Darka Varge, Damira Zadravca i Ante Bandova.

Vinkovci su i srce i prijestolnica Sokadije i r'n'r-a, pokazuju Dubravko Mataković, Brana Radman, Mladen Kevo, i visoka kulturna napregnutost i povezanost znanstvenika, nakladnika, umjetnika, novinara te političara.

U Osijeku se vidi osobito osjetljiva višemedijska osjetljivost, snimana pismima Kramarića, Rešiekog, M. Vučić, Maleša, Faktora, Pecnika, D. Topića, Mesingera, Kusika, Romulića, Tugija, Barača... itd.

Županija ulazi u novo krhko tkanje pučke i medijske kulture poduprta gestima Mateja Jankovića, ustrajnom Janjom Juzbašić i predmonografijskom slikom, sa snažnim *Duhovnim hraščem*.

Valpovo prilazi urbanosti kroz novinarske slike Vladimira Vazdara, a Belišće skladbama *Noisiekunst-Senia*.

Dakovo širi svoje silnice duhovne okrijepe, osim u profiliranim znanstvenim i stručnim skupovima u primateljskom širem polju knjižnicom *U pravi trenutak*.

Donji Miholjac brine o mladeži koja ima primiti njegov krhki suburb; nastoje na tome zajednički ustanove javne kulturne riječi, smještene u mladi engleski dvorac.

Našice, na samom rubu dosega "ratnog pisma", prikupljaju snažnu između-institucijsku djelatnost, jasnoga prosvjetiteljskog modela (primjerice radijski serijal Marije Pepelko).

Orahovica, umjetničkim djelom Franje Molnara, sja, uz njegovanje svojih pučkih i inih kulturno bogatih korijena, srednjovjekovne protourbanosti.

Slatina, učvršćuje svoju institucijsku sliku, prema svoju monografiju, daje jake autore SRP-a.

Požega, refleksijama Mate Nosića i Ivana Jakovine, te minimalističnim filmskim svjetlucanjem, i eskapističnog Warheada, zna za svoj barock'n'roll.

Slavonski Brod neusporedivom (pomalo multimedijskom) likovnom energijom Ivana Šeremeta osjeća svoju uljudbenu inkompatibilnost, svoj tektonski osjetljiv gradski trag.

Nova Gradiška, jakim književnim amaterizmom, ustrajnim novinarima i Tomislavom Đurićem, te prvim silnicama medijske osjetljivosti postaje pouzdan grad.

Virovitica, slabe recentne "slavoničnosti", sve je jača gradska ustrojba, bliska mogućnostima višemedijske pismenosti.

Lipik i Pakrac, predugo u ratu, Krečijem pa Barbierijem, na drugom kraju Slavonije, šalju temeljit autobiografijski odgovor zahtjevu Siniše Glavaševića. Pišu, na njegove intenzivne indikatore, prvu implicitnu hrvatsku ratnu Etiku.

O slijepim pjegama uvida. Nije se u knjizi uspjelo pozornije zaustaviti na sljedećim rasutim a vrlo intenzivnim točkama 1. massmedijska pisma produkcijski neuvezana, nepotpisana i/ili nedostupna: (kulturna snimateljska izvješća i kretanja "kamere koja misli" Baranjska Đure Blagusa...; užarene reportaže iza bojišnice Maria Romulića, nekoliko nepotpisanih a kulturnih spotova; radovi novinariće Sanje Račić; TV-zapis Žarka Plevnika, "tenk-fičo" od 27. lipnja na raskrižju Klajnovce, inače konceptualiziran u tekstu *Noisiekunst u Vodiču*), 2. djelatnosti različitih udruga i/ili društava, kataloški i medijski skoro previdene (primjerice niz etnografijskih postava ženskog društva *Makvina* iz Vinkovaca), 3. pojava dramskih tekstova i scenarija (primjerice dva "komada" Stjepana Tomaša, također dva dramska teksta Davora Špišića, te scenarij Gorana Tribusona...), 4. nije se prišlo lirici anticipacija (jedan ciklus

pjesama Milana Maćešića, koji šifrira i/ili dešifrira zlo gestom "ciničnog uma"; pjesma Delimira Rešickog *Ivan The Factory*), 5. televizijski serijali (počeci emisije *Crno-bijeli svijet* Darija Topića na STV, potom *STV-live* koncert; Matakovićeve povremene VTV-kolumne stripovskih trash-dosjetaka...), 6. matrice mišljenja pisma intrigantne temeljima pristupa SRP (metačasopisna ideja knjižnica *Durieux*, i *Mr. Zagreb...*), 7. sinteza fanzinskog kretanja *Noisekunst* projekta (pojedini fanzini izlaze primjerice kao: časopisni blok, zbirka pjesama i fotosnimaka, album na vinilnom nosaču, podlistak novina, plakat, autorska kolumna, autorski film...), te razrada značenske komplementarnosti imena NSK i SRP, 8. različita subprojekcijska djelovanja (primjerice niz subprojekcijskih skica-natuknica *New Shoes* frakcije *Noisekunsta*, još uvijek nepribranih iz rukopisa Ivice Zeca...), 9. pokroviteljska djelovanja (npr. Dražen Švagelj, Mato Vukelić, neprebrojiva poduzeća i "privatne geste"...), 10. opsežan uvid u likovnost, (vukovarske radove Tomislava Fazekaša kao osobite kondenzate slike i nemilitarizirane misli...), 11. različite kulturne akcije (*Platno mira*, rad zajedništva likovnih poteza brodske mladeži), 12. rasute ploče stripa (npr. jedan tamni strip o Nuštru...), 13. širi prilaz grafitima, 14. sudbina dvadesetkartičnog Noisekunstova pisma pomoći/upozorenja Dubrovniku telefaxirana listopada 1991. ...15. temeljni i spori, veliki učinak muzeja, arhiva, galerija... itd.

O slabom recepcijskom pozoru spram SRP korpusa iz smjera izvanratišničke recepcije. Po izmaku prvoga, neposrednog i aktualnog oružanog dijela rata za Hrvatsku, izmiče i pribran "izvanratišnički" recepcijski uzvrat ostvarajima SRP korpusa.

Uočljivo je da je i taj prvi nalet recepcijskog pozora nastajao uglavnom iz pisama masmedijskih kritičara, bez obzira na to je li pojedini stvaraj pripadao umjetničkom, kulturnom ili massmedijskom pismu.

U tome je kontekstu massmedijskome pismu i "najurednije" stigao niz cehovskih uzvrata - institucijom nagrade "Zlatno pero" i "Zlatna kamera".

Umjetničko je i pismo kulture najvećim dijelom previđeno iz pera cehovskih "čitatelja", te je tek prilično okašnjelo privučeno recepciji institucijama nagrada (Faktor, 1995), odlikovanja (Tomaš, Branka Solina, Zdenka Buljan, Molnar, Marija Bajt..., 1996), ili cehovski reprezentativnih poziva (Šeremet, postav u Galeriji Zvonimir, 1996.)...

Čini se da je fasciniranost drugim ratnim žarištem u hrvatskoj "interesnoj" blizini snažno recepcijski omela uspostavljanje valjanih metodologijskih mehanizama. Umjesto *pozorno čitati je* - svoju kulturnu i inu suvremenost, počelo se - nesvjesnom ideologijskom strategijom, ambiciozno - *nepozorno pisati je*.

Pri kraju. Ovo je knjiga pisana na kraju vremena, na kraju svijeta. Govori o stvaralaštvu ljudi iz podzemlja.

- *Terda graničarska priča!*, rekla je Julien Bušić, jednom prigodom, u Osijeku.

VI. KAZALA IMENA, NASLOVA I ILUSTRACIJA

Kazalo imena

Abličić, Jozo 150	Benček, Saša 42
Abramović, Snježana 29, 198	Benešić, Ante 38
Adamček, Robert 197	Benešić, Franjo 38
Adrović, Ana 151	Benešić, Julije 38
Adžić, Duro 77, 143, 177, 189	Berde 200
Aladić, Vedran 186	Berković, Josip 105
Alan Ford 57	Berković, Zvonimir 94
Alardović, Inga 151	Bertić, Željka 138
Albini, Steven 79	Biblioteka Brodskog posavlja 108
Alković, Marijan 109	Bida, Branko 200
Almaš, Marijan 32, 35, 49, 50, 61, 148, 220	Bijelić, Boris 91
Anaković, Ivica 151	Billy Bragg 128, 130
Andrić, Stanko 108-110, 223	Bilogora 144
Andrišević, Vlado 155	Bilopavlović, Tito 112
Antolčić, Ivica 188	Binder, Tomislav 197
Antonić, Ljerkica 69, 70, 74, 80	Biončić, Zvonimir 200
Aralica, Ivan 193	Bjedov, Siniša 67
Aruković, Mato 106, 108, 174	Blagus, Duro 205
Attali, Jacques 71, 79, 223	Blažek, Pavle 91
Azenić, Ivo 150	Blažetin mlađi, Stjepan 43
Babić, Antun 176	Blažević, Marin 91
Babić, Tihomir (= Butch) 29, 143, 201	Blekić, Vladimir 174
Babogredac, Želimir 88, 100, 201	Bogdanović, Marija 200
Baćić, Antun 41	Bognar, Ladislav 98, 138
Badalčić, Hugo 105, 203	Bogner, Josip 47, 62
Badin, Dražen 76	Borghesia 11
Bagarić, Anto 166	Bosnae, Dorde 29, 197
Bagarić, Josip 29, 90, 94, 97, 138, 142, 201	Bošković, Ivan J. 49
Bajč, Marija 101, 206	Bošnjak, Blaž 111
Balaš, Tomislav 138	Bošnjak, Ivana 186
Balažević, Ivan 77	Bošnjaković, Mata 192
Balen, Ivan 174	Bošnjaković, Mladen 151
Balenović, Roberta 84, 138, 139	Božanović, Marko 62, 169, 221
Balog, Željko 101	Božić, Marko 193
Bandov, Ante 41, 45, 67, 85, 177, 205	Božić, Mijo 179
Banić, Krunoslava 35, 54, 176	Božičević, Ivan 27
Barać, Branko 82, 85, 192, 205, 222	Brešić, Vinko 179
Baranja Band 11, 44, 45, 47	Brijačak, Rudolf 114
Baranjek, Ivan 48	Brinzež, Slavica 151
Barbieri, Veljko 115, 117-120, 161, 205, 220	Brkić, Tomislav 62
Barč, Nikola 176, 186	Brković, Jevrem 92
Barč, Vera 157	Brlenić Vujić, Branka 179
Baršić, Milan 150	Brlić Mažuranić, Ivana 105, 110, 187, 222
Baršić, Stipo 151	Brlić, Ignjat Alojzije 105
Baranić, Darko 138	Bumba 66
Bartek, Tomi 106	Brod aid 200
Barutloš, Davorin 200	Brodski pisci 107
Batinović, Ante 128, 130	Bruckner, Pascal 19
Batorović, Mato 38, 175, 188, 204	Budiša, Edo 84
Batušić, Nikola 29, 144	Bukovac, Ivan 89, 189
Bauerfrjond, Josip 201	Buković, Stjepan 77
Bazina, Branko 87	Bukovski, Brankica 59
Becić, Vladimir 105	Buljan, Zdenka 206
Beckett, Samuel 75, 85, 144, 198, 222	Burić, Mirko 138
Begović, Duško 87	Burić, Vesna 66, 138
Bela, Ivica 193	Bušić, Julien 206
Belavić, Placid 95	Butch (= Babić, Tihomir) 81
Belošević, Robert 112	Butković, Damir 200
Beljo, Ante 112	Butković, Davor 138

Caritas 91
Centar mladih 68, 71, 139
Central 29, 65, 138, 143, 144
Čerković, Tihomir 174
Česarić, Dobriša 62, 92, 99
Churchill, Winston 124
Čevarić, Zdravko 91, 150, 220
Crime 11
Črljenjak, Brane 36, 188, 192, 222
Črljen, Marko 108
Črnković Nosić, Vesna 179
Črnković, Dubravko 159
Crno-bijeli svijet 206
Crveni križ 91
Čveni, Josip 74, 84, 123, 140, 142, 181-183
Čačić, Alcida 198
Čarapina, Stanislava 110, 150, 151, 179, 220
Čegec, Branko 160
Čeović, Ivo Ivša 109
Černoga, Mirna 186
Černoga, Miroslav 178
Česmički, Ivan 11
Čilki, Željko 138
Čizmek, Stanislav 107, 178
Čopčić, Aida 77
Čopčić, Tugomil Tugi 77, 82, 84, 85, 189, 205, 222
Čorlačić, Zvonimir 59, 173
Čorić, Ksenija 27, 29, 75, 143, 201
Čorkalo, Karica 51, 54, 62, 88, 176, 179
Čuić, Stjepan 23
Čuljak, Ivica (= Saša Panonski) 53, 55, 147
Čuržik, Vilko 90, 169, 221
Čuvaj buke 32, 37, 58, 75-78, 85, 138
Čavar, Andrija, 85
Čosić Bukvin, Ivica 88
Čurić, Mirko 17
D. M. 151
Dabo-Peranić 138
Dajht Kralj, Vera 188
Damaged (= Nepopravljivi) 49, 53, 62, 85, 138, 198, 222
Damas 69, 128, 146
Dani hrvatskog filma 29, 144
Dani Hoka u Zagrebu 38
Dani Ivana i Josipa Kozarec 73
Dani Stjepana Ivšića 97
Dean, Zdravka 91, 170
Delo 146
Derkač, Lana 17
Derrida, Jacques 223
Despot, Ante 188
Die Hausers 25, 85, 128, 129, 146, 147, 202
Dika, Dario 67
Dike 47, 61
Diklić, Ana 44, 74, 77, 84, 138
Dinamiti 53
Dival, Martin 99
Divjak, Bojan 78, 138, 164
Dolanski, Josip 175
Dom 48
Domaćinović, Zvonko 175
Dometi 23, 75, 80, 81, 132, 143
Dominković, Šina 61, 148, 175
Donat, Branimir 29
Doprinos Slavonije hrvatskoj književnosti 202
Došen, Predrag 85, 138, 193, 222
Drach, Saša 191
Dragujlović, Tihana 198
Dragušica, Dražen 76, 123
Društvo hrvatskih književnika 18, 29, 92, 115, 143
Društvo ljubitelja starina 93

Društvo prijatelja glazbe 123
Društvo stvaralaca u kulturi *Rima* 95
Duhovno brašće 86, 205
Dujčić, Lidija 151
Dujmović, Stjepan 17, 110, 151, 220
Dukmečić, Marina 186
Dunaković, Siniša 24, 54, 59, 62, 138, 173
Durand, Gilbert 223
Durieux 206
Džambić, Stanka 198
Džanko, Vladimir 77, 177, 189, 203
Đakovački vezovi 91
Dekić, Velid 68
Deram 200
Đidara, Marko 86
Đuka Begović (tamburaški ansamb) 101
Đudar, Mladen 61, 148
Đuranić, Zorica 77
Đurić, Tomislav 111, 136, 138, 205
Elez Lazarov, Ružica 92, 150, 220
Erdeš, Vladimir 150
Erjavec, Tomič 118, 120, 171, 221
Erl, Vera 47
Esterjher, Josip 32, 138
Eurokaz 123
Europski jastrebi 19
Ex Panonija 143
Fabrio, Nedjeljko 193
Fabris, Vinko 188
Fabulić, Dubravko (= Fabus) 201
Fabus (= Fabulić, Dubravko) 130
Faktor, Ivan 12, 15, 25, 35, 49, 51, 62, 68, 71, 72, 74, 75, 80, 85, 106, 128, 138, 142-144, 146, 147, 177, 194-196, 200, 205, 206, 222
Fanton, Davor 29, 90, 94, 97, 138, 142, 202
Fassbinder, Rainer Werner 129
Fazekaš, Tomislav 206
Fedonovskyy, Saša 32, 35, 152, 220
Festival glumca 89
Fey, Miroslav 178
Filaković, Berislav 68, 103
File (= Pete, Stjepan) 29, 72, 81, 128-130, 202
Filipović, Zoran 155
Finkelkraut, Alain 19, 59, 223
First Medić, Kruna 178
Flegar, Jožo 150, 187
Flego 35, 54
Folklorni ansamb *Brod* 106, 109
Forko, Josip 223
Frank, Manfred 223
Gale, Ante 59
Galebovi 128
Galerija 200
Galerija Hajdarević 101
Galerija likovnih umjetnosti Osijek 29, 63, 65, 67, 135, 138
Galerija Zvonimir 206
Galović, Đuka 89
Galović, Siniša 178
Gardaš, Ante 92, 97, 150
Gardist 67, 68, 84, 85, 220
Gautt, Steve 53, 62, 155
Gauss, Hans Mark 223
Gažić, Dušan 192
Gikić, Tea 72, 84, 94, 149, 220
Glad 128
Glas Slavonije 11, 15, 26, 27, 29, 39, 43, 44, 46, 49, 51, 53, 57, 60, 65-69, 73-78, 80-82, 84, 85, 92, 95-97, 11, 112, 119, 128, 130, 138, 143, 144, 146, 147, 220, 222
Glavačević, Ivan 200
Glavaš, Branimir 29, 73, 74, 78, 80, 143

Glavašević, Siniša 21, 25, 32-35, 51, 60, 152, 204, 205, 220
Globus 146
Godić, Stjepan 118-120
Godišnjak 48, 50, 60, 178
Goldstein, Slavko 171
Gordogan 109
Gorišek, Karlo 76, 143
Gorovic, Vlado 152
Gradaščević, Senad 178
Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek 63, 123, 135
Grbić, Jadranka 175
Gradska knjižnica Orlovci 97
Gradska knjižnica Požega 101
Gradska knjižnica Vinkovci 54
Gradski muzej Vinkovci 47, 48, 54, 58
Gradsko poglavstvo grada Hoka 38
Gregić 138
Gigac, Eleonora 96, 97
Gigurević, Ivo 53
Gigurević, Zdravko 200
Gigurić, Ivica 97
Gigurovne, Martin 47, 49, 50, 57, 59, 60, 62, 138, 153, 155, 173, 175, 193, 220
Gimek, Mirko 111
Groggy 124
Gudački kvartet HNK 144
Gudrum, Pina Srećko 108
Gugić, Anastazija 61, 148
Guničević, Josip 109
Hadžihusejinović, Miroslava 91, 138
Hajling, Petar 179
Hajn, Josip 178
Hamvas, Bela 39
Handke, Peter 79, 128, 129
Harambašić, Augustin 93
HAZU Vinkovci 47, 50, 54, 62
Hećimović, Branko 29, 144
Hećimović, Dario 35, 51, 60, 62, 71, 138, 161, 220
Medl, Drago 74, 84
Heine, Ervin 69, 70
Held, Anton 138
Helebrant, Zlatko 96
Hemel, Marija 186
Hercegovački tjednik 134
Heroina 43, 66, 69, 76, 130
Heroina nova 53, 63, 66, 67
Hina 50, 57, 138
HNK Varaždin 144
Hnojčik, Toni 117, 118, 120
Hoetendorf, Hugo Conrad von 63
Hofbauer, Amoreta 67
Horvat, Josip 134
Horvat, Rudolf 62, 92
Horvat, Vlado 167, 171
Horvatić, Dubravko 92, 193, 217
Horvatić, Marijan 54, 62, 155, 220
Hrašće 86
HR Radio Baranja 41, 67
HR Radio Brod 106
HR Radio postaja Dakovo 91
HR Radio postaja Osijek 44, 65, 67, 68, 75, 103, 123, 138, 143, 146
HR Radio Rijeka 146
HR Radio postaja Vinkovci radio 18, 138
HR Radio postaja Vukovar 32
HR Radio Zagreb 144
HR Valpovo 90
Hrnkovec, Tomislav 188
Hrvatska narodna knjižnica i čitaonica Našice 95
Hrvatski književni barok i slavonska književnost 18,

stoljeća 73
Hrvatski rukopis 146, 203
Hrvatski vitez 100
Hrvatski vojnik 97, 114
Hrvatsko narodno kazalište u Osijeku 29, 63, 65, 66, 71, 75, 83, 85, 131, 132, 135, 138, 143-145
Hrvatsko slovo 115, 117
HTV 63, 75, 112, 129, 146
HTV studio Osijek 67, 76, 143
Hudolin, Anđela 186
Hudolin, Vjekoslav 112, 138, 186
Hunjadi, Mirko 18, 41-43, 45, 47, 54, 59, 97, 138, 148, 149, 153, 154, 156-158, 169, 193, 220
Hühn, Tomislav 197
Ibrišević, Romeo 138
Ibrišimović, Luka 100
IC Revija 123, 133, 135, 138, 142
Ikotić, Bela 138
Ilić Orlovačin, Luka 108
Ilić, Jure 192
Ilijašević, Stjepan 105, 108
Iločki list 39
IPD 18, 25, 30, 67, 73, 85, 90, 96, 98, 114, 141, 142, 144, 203, 222
In signo terrae (likovna kolonija) 38
Ivakić, Antun 179
Ivakić, Jožo 49, 87
Ivandić, Boro 77, 177, 189
Ivančević, Radovan 187
Ivanković, Pjer 138
Ivezić, Dražen 61, 148
Ivezić, Mario 29, 76, 201
Ivić, Sanja 29, 75, 85, 198, 222
Ivković, Zvonimir 29, 138, 144
Ivšić, Stjepan 97
Jučimović, Zoran 24, 35, 37, 48, 51, 62, 67, 71, 75, 77, 78, 81, 84, 138, 147, 162, 164, 177, 182, 220, 221
Jakovina, Ivan 100, 104, 205
Jakovina, Krunoslav 179
Jančić 138
Janež, Željimir 188
Janković, Darko 174
Janković, grofovi 117
Janković, Darko 106, 171, 174
Janković, Matej 86, 89, 205
Janković, Slavko 52
Janžić, Mihajlo 200
Jeans Generacija 114
Jelčić, Dubravko 29, 99, 136, 138, 141, 174, 179, 187, 193, 223
Jelić, Ivan 106, 174, 178
Jelić, Josip 178
Jelić, Nada 179
Jelkić, Vladimir 90
Jeršković, Darko 43, 53, 66, 67, 138, 146, 195, 199, 201, 223
Jeršković, Josip 65
Jirsak, Mirko 98
Jocić, Katja 27, 29
Jokić, Luka 150
Joy Division 29
JP Posavska Hrvatska 106
Julčić, Goran 29, 143, 201
Julčić, Nikola 18, 61, 148
Jurčević, Ivan 138
Juretić, Filip 108
Jurčić, Nikola 174
Jurić, Zvonimir 12, 70, 81, 85
Juzbašić Crepić, Janja 86, 88, 189, 205
Juzbašić, Ferdo 49, 88, 203
Kudrić, Demal V, 169

Kakoris 96, 200, 222
Kalafatić, Krešimir 177
Kalazić, Zoranislav 138
Kačub, Vjekoslav 195
Kanižarić, Anton 99
Kapečanović, Šefik 173
Karaman, Iger 166, 169
Karežić, Josip 77, 143, 177, 189, 203
Karić, Dražen 197
Kaščelan, Jure 141
Karišević, Marija Petar 90
Katić, Mira 29, 197, 198
Katić, Ružica 151
Katišić, Karlo 179
Kempf, Julije 100
Kentržinski, Marija 62
Kerže, Viletor 197
Kevo, Mladen 11, 24, 35, 46, 50-53, 55, 57, 60, 62, 71, 74, 75, 88, 138, 154, 161, 162, 201, 205, 220
Kieffer Helin, Ivan 36, 153, 220
Kinematograf 15
King Gáborson 29
Kinoteka Hrvatske 15
Kiseljak, Katica 150
Klauić, Vjekoslav 105
Kliment, Željko 32, 35, 152, 220
Književna revija 20, 26, 29, 44, 49, 65, 68, 69, 73, 75, 77, 78, 80, 81, 85, 87, 123, 127, 130, 131, 140, 142-144
Književno-likovno društvo *Berislavac* 106, 109
Kobini smovi 200
Kočič, Kornelija 197
Kojić, Dražen 175
Kokeza, Vladimir 177
Kolak, Jure 32
Kolaric Kišur, Zlata 105
Kolišaš, Darko 71
Koloman 117
Kornjenović, Željko 62, 173
Kontbi 11
Kopji bijeleci 87
Kopić, Božo 39
Koprivčević, Josip 109
Korać Rukavina, Marija 151
Kormoran 44, 68
Koropatnicki, Vladimir 200
Korov, Jelena 186
Kos, Bruno 61, 148
Kovač, Blaženka 29, 198
Kovačević, Darko 27
Kovačević, Marko 54, 89, 153, 220
Kovačić, Josip 179
Kozarić, Ivan 48, 49, 52, 53, 60, 62, 67, 72, 73, 77, 79, 87, 92, 126, 127, 138, 203
Kozarić, Josip 52, 87, 204
Krajina, Grgo 62, 169
Kralj, Neven 77
Kralj, Védran 129, 201
Kraljević, Miroslav 91, 99
Kraljević, Stjepan 38
Kraljić, Evica 113, 151
Kramarić, Zlatko 28, 69, 73-75, 81, 143, 182, 189, 220
Kraml, Siniša 92
Kranjčević, Branko 95
Kranjčević, S. S. 81
Krečić, Slavko 14, 115, 117, 118, 120, 205, 222
Krešo 81
Krežma, Franjo 63, 204
Krištal 47
Krištof, Mira 151
Krežar, Miroslav 73
Kričinić, dani 29, 140
Krpac, Stjepan 106, 108, 110, 171, 221
Krstanović, Mladenko 101, 104, 197, 222
Krstić, Lukač, Maja 188
Krišnjavi, Isidor 38, 39, 62, 92, 90, 95
Kubica, Ivanačica 95
KUD *Papa Katarin* 143
KUD *Slava* 43, 45, 200, 222
Kulavica, Ante 138
Kult 26, 29, 53, 63, 68, 85, 128, 138, 144
Kulturni centar grada Iloka u progonstvu 38, 209
Kulturno-informacijski centar Ministarstva kulture R11 143, 144
Kuna, Branko 68, 102
Kuna, Ninoslav 192
Kusić, Branimir D. 77, 142, 177, 189, 203
Kusić, Vlastimir 53, 67, 71, 74, 84, 146, 158, 177, 189, 201, 205, 220
Kušec, Mladen 152
Kuveždić, Duro 62, 148, 220
Kvaternik, Eugen 204
Lady Dabily (= Lakotić, Daliborka) 25, 72, 128, 129, 130, 146
Lah, Mblena 188
Lakotić, Daliborka (= Lady Dabily) 66, 72, 201
Lakotić, Snježana 197
Landelak, Marko 156, 176
Lang, Fritz 74, 80
Lanosović, Marijan 111
Latković, Roman 77, 83, 80, 152, 220
Lauric, Ante 138
Lazarin, Ivan 61, 148
Lebensformen 25, 74
Le Figaro 111
Lendvaj, Ana 29, 132
Lešina, Jadranko Panta 75
Lešnjaković, Senio (= Senio) 35, 90, 144, 201
Levak, Nevenka 74, 84
Lišanin, Miodrag 62
Lišnjić, Goran 74
Livić, Husem 109
Lončar, Željko 74, 77-81, 84, 138, 201
Lovrić, Tom 200
Lovrić, Vladimir 104
Luburić, Zlatko 108-110, 151, 179, 220
Lučević, Silveja 95
Luičić, Mladen 195
Lukićević, Viktor 49, 54, 61, 62, 148, 149, 220
Lukić, Hermina 66, 138
Lukić, Luka 108
Lukić, Stjepan 108
Lukišić, Tugomir 188
Lulić, Tomislav 76
Lynch, David 128
Ljubčić, Borislav 177
Mačan, Darko 192
Mačević, Milan 49, 62, 138, 149, 151, 154, 206
Mađuska televizija 146
Mader, Miroslav S. 19, 25, 39, 48, 52-54, 61, 84, 120, 136, 138, 148, 155, 169, 193, 203
Magazin 26, 82
Mahović, Lidija 150
Majdak, Zvonimir 114
Majke 54, 88, 147
Maković, Zvonko 11, 14, 39, 52, 63, 66, 87, 91, 97, 99, 111, 136, 138, 223
Malek, Danko 150
Maleš, Branko 14, 29, 44, 53, 55, 66, 69, 71, 74, 76, 77, 78, 84, 128, 143, 144, 159, 164, 205, 220, 223
Malešević, Božić 11, 76, 85, 222

Malović, Marko 91
Malvina 205
Mandić, Davor 35, 48
Mandić, Ljubica 150
Maričić, Miro 88, 138, 170, 178
Marijanović, Stanislav 14, 29, 66, 76, 99, 144
Marinović, Marijan 151
Marjanović, Stjepan 105
Markasović, Vlasto 61, 148, 149
Marković, Mirko 107, 110, 221
Marman, Zlatko 150
Married Body 100, 124
Martić, Nenad 114
Martinović, Ilija 108
Metajčić, P. 104
Metaković, Dubravko 11, 15, 51-57, 60-62, 71, 79, 138, 147, 154, 191, 193, 205, 206, 222
Matuković, Joza 49
Matanović, Julijana 44, 66, 77, 79, 123, 136, 138, 140, 142, 201, 204, 223
Matasović, Predrag 200
Matezić, Mijo 95
Matijević, Ivica 179
Matić, Andrija 86
Matijević, Dražen 138
Matijević, Ivan 176
Matijević, Nikola 188
Matoušek, René 48
Matra Europa 73
Matulović, Mlomiir 182
Maturović, Andrija 57
Mazurović, Dani 188
Meder, Ferdinand 168
Medved 138
Mesić, Matija 105
Mesinger, Bogdan 25, 37-39, 73, 74, 84, 149, 159, 175, 189, 204, 205, 220
Meštrović, Ivan 105
Meyer, Joza 174
Metropolitans 85
Mihaljević, Ante 169
Mihaljević, Mira 186
Mihaljević, Nikola 61, 148
Mihanović Salopek, Hrvojkja 179
Mijatović, Anto 144
Mijatović Plavšić, Nada 175
Mijatović, Tanja 186
Mikić, Jelica 178
Milanija, Cvjetko 223
Mihardović, Anđelko 138
Milas, Slavko 67, 138
Mihrić, Hroje 150
Mihrenić, Miroslav 200
Mihimović, Mile 109
Miljak, Ante 49, 54, 59, 60, 62, 81, 154, 172, 173, 221
Miljak, Josipa 62, 175
Milkošević 138
Ministarstvo kulture i prosvjete 38
Miraković, Andrija 179
Miraković, Josip 109
Mirošević, Nikola 175
Mišević, Oran 197
Mišić, Tomislav 33, 35
Mitić, Gorko 138
Mizar 72
Mladina 146
Molnar, Franjo 29, 77, 80, 85, 96, 97, 138, 143, 189, 190, 203, 205, 206, 222
Moslavac, Mladen 132
Mraković, Sunčica 201

Mravak, Ivan 32, 35
Mrkonjić, Anđelko 25
Mrkonjić, Zvonimir 99
Mirkšić, Radoslava 197, 198
Mr, Zagreb 206
Mujičić, Kemal 143
Mušjević, Željko 104
Muraj, Aleksandra 175
Murphy, Peter 11
Muška pjevačka grupa *Lipa* 47, 62, 138
Muzej Đakovošćine 91, 94
Muzej grada Iloka 38
Muzej Slavonije 63, 65, 66
Nagy, Irma 129
Nahson-Bouz 128
Nedjeljna Dalmacija 56, 144
Neovisni tjednik 84, 220
Nepopravljivi (= Damaged) 53, 62, 146, 147, 198, 222
New Shoes 206
NG revija 112, 113
Nikolić, Anur Tuca 44
Nikolić, Jozo 176
Nikolić, Josip Pranjkov 88, 178
Nikšić, Mira 61, 148
Noise Slavonische Kunst (band) 21, 29, 35, 75, 77, 79, 81, 83, 84, 90, 96-98, 128-130, 143-145, 147, 203
Noise Slavonische Kunst (fanzin) 68, 80, 81, 123
No Passam 128, 144
Nosić, Mato 100, 205
Nova (knjižara) 43, 76, 144
Novak, Slobodan 29
Novi list 68, 146
Nowy Lef 85
Nuhanić, Himzo 89
Njavro, Juraj 32, 35, 152, 220
O' Connor, Hasel 29
Obran, Nikica 101
Odbor za promotivne djelatnosti Vinkovci 17
Odočić, Jasna 197, 198
Ogranak Matice hrvatske Ilok 38
Ogranak Matice Hrvatske Našice 17, 95
Ogranak Matice hrvatske Osijek 99
Ogranak Matice hrvatske Požega 101
Ogranak Matice hrvatske Slavonski Brod 17, 106, 108
Ogranak Matice hrvatske Tovarnik 38
Ogranak Matice hrvatske Vinkovci 47, 48, 54, 61
Olde, Dragan 173
Olvitz, Dragutin 138
Oraić Tolić, Dubravka 106, 202, 223
ORF 146
Orlovačke kune 200
Orlić, Ivo 14, 90
Oršolić, Marko 62, 149, 220
Oršulić, Ivan 112
Osječko ljeto mladih 123
Otvoreno svenučilište Osijek 123, 143
Pajtak, Kristina 96
Pandžić, Kornelija 72, 84
Panella, Elio 72, 73, 84
Panella, Mario 72
Panić, Davor 138
Panjković, Savo 150
Panjković, Tatjana 150
Parni valjak 88
Pastirović, Petar 38
Patik 57
Pauzin, Ljubomir 65, 144
Pavlek, Tomislav 138
Pavličić, Pavao 36, 136, 138, 223
Pavlović 138

Pavlović Radimant, Blaža 95
Pavlović, Boro 99
Pažin, Zvonimir 151
Pećnik, Jovan 74, 84, 160, 205, 220
Pedagoški fakultet u Osijeku 99, 130, 139
Pejić, Matko 14, 42, 52, 99, 193, 223
Pejčević, Dora 11, 94, 95
Pengov, Tomaž 72
Pentić, Branko 174
Pepeška, Marija 15, 95, 205
Peračković, Nevenka 17, 107, 110, 151, 220
Perković, Ana 150
Pete, Stjepan (= File) 20, 72, 84, 201, 202
Perković, Tanja 77
Petrić, Josip 67, 81, 177
Petričević, Jadranka 158
Petričević, prof. Pavo 54
Petrović, Jasna 150
Picasso, Pablo 106
Piehler, Goran 24, 37, 67, 68, 74, 81, 84, 103
Pintarić, Ana 176
Piperković, Marija 61, 148
Piplovčić, Frano 174
Platno mira 206
Plazibat, Marinko 89
Plevnik, Zarko 67, 138, 205
Poglavništvo općine Bilje 17
Polić, Branko 101
Polić, Milivoj 43
Poljak, Duro 179
Poljan, Josip 188
Pomorski muzej 143
Popović, Nenad 20
Poslon, Valentin 178
Posteurokaz 122, 123, 129
Post Posteurokaz 125
Potmeštil, Željko 150
Potočnjak, Zarko 143
Povjereništvo Vlade za Beli Manastir 17
Požeški list 100, 104
Priglas, Tomislav 108
Prandani 11
Pranjić, Tadija 61, 148, 175
Primorac, Mijana 145
Privlačica 48, 54, 58, 61, 88, 92, 101, 138
Prkačin, Nada 27, 49, 67, 68, 84, 101-103, 156, 220
Prljavo kazalište 19, 49, 53, 62
Pro life 200
Prosvjeta 15
Prugovečki, Boris 186
Puharić, Željko 150
Puzsary, Josip 109
Pušić, Zdenko 35, 48, 71, 77, 78, 138, 164, 201, 221
Quorum 13, 23, 43, 54, 69
Rac, Kresimir 200
Račić, Sanja 205
Radčauš, Vanja 52, 114, 204
Radčić, Mladen 74
Radio 101, 146
Radio Bratislava 146
Radio-kaos 91
Radio Ljubljana 146
Radio Martinianis 11, 98, 203
Radio Nola 52
Radman, Branko Brana 17, 51, 52, 62, 148, 157, 158, 205, 220
Rajzl, Adam 18, 91
Rapić, Duro 111
Ratković, Karica 175
Ratno Kino Royal 15, 74, 85, 144, 145

Ravnica 48, 61
Rebić, Ivica 197
Reed, Lou 29
Reinhofer, Vladimir 154
Rejković, Marija Antun 38, 52, 73, 111, 203
Rem, Goran 11, 14, 44, 69, 73, 77, 123, 128, 130, 136, 139, 140, 142, 144, 147, 177, 189, 201, 203, 223
Rem, Vladimir 14, 47, 50, 53, 87, 88, 99, 105, 138, 223
Remarque, Erich Maria 102
Resli, Marinko 173
Rešicki, Delimir 14, 25, 44, 57, 66, 67, 70-73, 77, 83, 84, 97, 123, 124, 126, 130, 136, 138-140, 142, 143, 146, 201, 205, 206, 223
Rijek 69, 71, 72, 134, 139
Road Runners 129
Rocco, Davor 29
Rococo 88, 100
Roda Roda 97
Rogić Nehajev, Ivan 13, 37, 55, 203, 223
Roginić, M. 104
Romulčić, Mario 85, 201, 205
RPTL 34
Rubčić, Marijan 138, 169
Rubil, Emica 151
Runtić, Davor 24, 35, 39, 46, 47, 50, 53, 55, 57, 58, 60, 62, 71, 88, 138, 163, 164, 175, 176, 220
Runtić, Hrvoje 163
Rupčić, Ljubica 61, 148
Ruža 81
Ružica 103
Ružička, Lavoslav 11
Sablić Tomić, Helena 223
Sabljak, Stjepan 180
Sabo, Zoltan 197
Saga 81
Sagner, Martin 143
Saldhović, Sulejman 38, 39, 168, 221
Samardžić, Franjo 24, 81, 112, 113, 166, 221
Satan Panonski (= Čuljak, Ivica) 49, 53, 55, 62, 130, 199, 222
Satričko kazalište *Jurajković* 143
Savojski, Eugen 44
Schmidt, Anra 29, 138, 197, 198
Sekula, Ivan 108
Sekulić, Duro 108
Sekulić, Mira 113, 184, 185
Seletković, Nenad 151, 200
Senio (= Lešnjaković, Senio) 84, 85, 128, 130, 138
Sestre Vaselin 85
Skok, Joža 179
SKLIC Zagreb 75, 80, 129, 143
Skupština općine Slavonski Brod 106
Slabinac, Kico 53
Slade 81
Slakić, Marijan 95
Slavonika 46-48, 62, 68, 70, 92, 99, 106
Slavonska televizija 75, 96, 145, 206
Slavonski bečari 143, 145
Slavonski magazin 26, 68, 85
Slavonski radio 44
Slavonski skladateljski krug 95
Slišković, Ante 175
Slike rata (knjižnica) 48
Slička, Tihomir 71, 75
Slobodna Dalmacija 44, 49, 66
Slonje Šved, Ivan 32, 35, 36, 49, 54, 156, 220
Sloterdijk, Peter 223
Smajčić, Antun 24, 54, 59, 62, 138, 154, 155, 173, 175, 177, 193
Smiths 29

Soljak Ština, Dubravka 101
Solna, Branka 106, 206
Spajić, Dragan 200
Spakić, Marina 91
Stence, Rudolf 155
Ston, Stjepan 44, 45, 70, 74, 75, 79, 81, 138, 182
Stuhl, Zvonimir 48, 49, 61, 62, 148
Stuiger, Emil 26
Stanić, Slavko 61, 148
Stivančić, Zvezdana 201
Stojaković, Građevina 176
Stojanović, Zoran 200
Stojčić, Marija 151
Stranglers 29
Strossmayer, Josip Juraj 63, 91
STIC 124
Studentski kulturni centar osječkog Sveučilišta 12, 29, 49, 66, 68, 69, 71, 75, 76, 80, 83, 85, 100, 123, 128, 130, 131, 133-135, 139, 140, 142, 143, 202
Studio 128
Studio ZNG 201
Sudar, Iva 186
Sušac, Marijan 44, 45, 77, 138, 143, 177, 189, 203, 222
Sušić, Durdica 151
Sveučilište Josipa Juraja Strossmayera u Osijeku 29, 63, 65, 75, 99, 130, 144
Šalić, Tomo 62, 172, 173, 175, 176
Šalnović, Zoran 19, 54, 62
Šarčević, Štefica 107, 179
Šerbašić, Joža 105
Šeks, Vladimir 33, 68
Šeremet, Ivan 25, 71, 106, 107, 110, 190, 191, 205, 206, 222
Šestić, Jakša 86
Šešo, Ivica 91, 138
Šimenić, Anica 186
Šimić 138
Šimić, Jasna 66, 138
Šimunić, Katja 27, 94, 147
Šimunić, Nikola 29
Škorak, Blaženka 197
Škoro, Miroslav 25, 47, 76, 85, 147
Škorpinja 115
Škorvaga, Veljko 101
Šljivarić, Ivan 179
Šokacki divani 87
Šokadija 143
Šop, Darija 151
Šovagović, Duro 42, 45, 193, 222
Šovagović, Fabijan 193
Šovagović, Filip 53
Špišić, Davor 13-15, 29, 35, 39, 48, 49, 51, 69, 71, 73-75, 77, 78, 81, 83-85, 119, 138, 144, 153, 160, 164, 182, 197, 198, 201, 205, 220-222
Špišić, Slaven 197
Štajdihar, Drago 104, 166, 221
Šteimbergar, Marina 29
Ština, Duro 200
Štripak, Goran 37
Šule, Branka 175
Šundalić, Antun 223
Švagelj, Dionizije 14, 41, 47, 50, 223
Švagelj, Dražen 206
Švel Gamušek, Mara 11, 47, 62, 87, 92
Štadjanović, Dragutin 105
Štakač, Rebeka 197
Štalovac, Ivan, prior Vranski 117
Štamburaški sastav HTV 143
Štamburaški sastav *Ružica* 96, 200, 222
Štančić, Franjo 18
Štančić, Zvonimir 49, 54, 55, 58-60, 62, 81, 138, 154, 173,

177, 193, 221
Štaničić, Dragan 150
Štarguš, Zdenko 197
Štasilžić, Davorin 45
Šten 68, 71
Šten 88, 89, 204
Šteržić, Marijan 108
Štuta, Branko 138
Štuta, Milka 152
Štuta, Viktor 115, 117, 118, 120, 152, 220
Štuka Poljko 11
Štutina 91
Štokić, Vanja 151
Štokić, Zvonimir 174
Štolj, Ivan 141
Štomakić, Boris 200
Štomaš, Stjepan 41, 42, 73, 84, 92, 149, 157, 217, 205, 206, 220
Štomičić, Zlatko 61, 105, 148, 155, 193
Štomić, Ivica 150
Štomić, Josip 179
Štomić, Josip Eugen 99
Štopalović, Mato 105, 108
Štopić, Dado 53
Štopić, Dario 13, 35, 39, 46, 48, 51, 60, 67, 69-71, 75, 77, 78, 81, 83, 84, 138, 164, 177, 182, 201, 205, 221
Štopić, Maril 14, 24, 74, 77, 85, 111, 138, 177, 189, 206, 222, 223
Štordinac, Nikola 62, 92
Štork 138
Štork Špišić, Sanja 197
Štour Universitas 129
Štragović 91
Štrag vječnosti 200
Štraki, Georg 124
Štrević, Staška Martina 186
Štreber, Ivan 29, 54, 175
Štrenk 47, 113, 117
Štribuson, Goran 62, 205
Štucić, Srdan 114
Študelković, Nenad 197
Štusek Šimunković, Miroslava 179
Štržljić, Tomo 105
Štržuga hrvatskih dragovoljaca Domovinskog rata Ogranka Požega 100
Ujević, Tin 55, 72
Ukrajčuk, Vladimir 168
U pravi trenutak 91, 205
Uranjek, Darko 67, 138
Uranjek, Saša 138
Užlac, Nemanja 201
Užarević, Josip 223
Valentian 11, 52
Valens 11, 52
Valentina 35
Valentino (Wallosch) 66
Vampovac, Željko 114
Vance, Cyrus 78
Vanić, Dunja 106
Varaždinske novine 146
Varga, Darko 42-45, 193, 205, 222
Vazdar, Vladimir 35, 74, 90, 93, 138, 165, 205, 221
Večer 146
Večernji list 12, 29, 84, 105, 112, 128, 130, 138, 144, 146, 203, 220
Vega 65, 138
Veles, Zoran 128
Velikanović, Ivan 105
Vera 81
Vereš, Saša 193

Veseličić, Dragan 138
 Vida, Milka 176
 Vidaković, Hrvoje 138, 142
 Vijenac 20, 115
 Viki 66
 Vinkošević, Josip 150
 Vinkovačke jeseni (nakladnik) 47, 48, 54, 58
 Vinkovačke jeseni (priredba) 91
 Vinkovačke novosti 18
 Vinkovački list 138
 Višić, Žarko 77
 Vire, Zlatko 169
 Virovitički list 114
 Vištica, Ruža 151
 Vitagraf 83, 84
 Vjesnik 146
 Voeten, Tjeu 173
 Vončina, Emil 112, 138
 Vrbošić, Branko 96, 138
 Vrbošić, Josip 74, 84
 Vrkić, Ivica 98
 VTV 206
 Vuco, Miro 188
 Vučić, Miroslav 34, 35, 43, 48, 51, 60, 74, 84, 123, 136, 138, 140, 152, 161, 192, 198, 201, 205, 220, 223
 Vučadinović, Branimir 197
 Vujić, Tvrko 45
 Vučkelić, Mato 206
 Vučkelić, Verica 106, 108, 179, 187
 Vukić, Feda 191
 Vukman, Irena 29, 143, 201
 Vuković, Ana Nana 19
 Vuković, Sabina 186
 Vuković, Tvrko 107
 Vuković, Vesna 32
 Vučkelić, Ivica 201
 Waldinger, Adolf 63
 Waller, Josip 95
 Wallosch (= Valentino) 126, 129
 Warhead 100, 205

Warhol, Andy 89, 223
 Warszawa, Nada 138
 Why Straka 11
 Williams, Tennessee 29
 Zagrebački plesni ansambl 27, 29, 72, 85, 96, 101, 144, 201
 Zadravec, Damir 11, 44, 180, 181, 205
 Zavičaj 114
 Zavičajni muzej Našice 95
 Zavičajni muzej Stjepana Gruber 86, 89
 Zavod za zaštitu spomenika kulture 38
 Zbirka Grgurović 58
 Zdjelarević, Mato 108
 ZDP 146
 Zec, Anka 178
 Zec, Ivica 12, 29, 69, 71, 123, 128, 129, 140, 142, 206, 223
 Zec, Marta 186
 Zečević, Dina 223
 Zeko 130
 Zelenbrz, Ivan 183
 Zelić, J. 104
 Žimonić, Krešimir 138, 191
 Zlatni dukati 19
 Zovak, Tihomir 54
 Zovko, Željko 200
 Zrelo 23, 146
 Zsilinszky, Zoltan 42, 45, 193, 222
 Žaja, Ratko 77, 85, 143, 177, 189, 203
 Žanić, Dragutin Karla 54
 Žemberik, Ružica 175
 Žipovski, Mirko 138
 Živković, Joža 109
 Živković, Marko 44, 77, 143, 177, 189, 203
 Živković, Milan F. 29, 69, 75, 77, 83, 85, 128, 129, 132, 138, 140, 142-144, 164, 182, 197, 201, 222
 Žugaj, Vjekoslav 112, 113
 Žulj, Lidija 186
 Žunić, Eduard 77
 Županijski vijenac 87

Kazalo naslova

100 % MBR boogie 62, 198, 222
 108-a ide dalje! 107
 109-a 62
 123-a ide dalje 101, 104, 197, 222
 160-a 74, 84
 24 dana rata 84, 149, 220
 27. lipnja, raskrižje na Klajnovoj (izložba) 143
 7, 65, noću 27
 707 dana pakla 96
 Agonija ponavljanja 78
 Anticipacija i kronologija 75
 Antropološke strukture imaginarnog 220
 Babilje ljeta 84
 Badnjak '91, 85
 Balada iz predgrada 62
 Baranja 41, 45, 97, 157, 220
 Baranja, 1971.- Vinkovci, 1991, 45
 Baranje u svoj atelieru 204
 Baranjska priča 44
 Bez puenja 84, 149, 220
 Bijela buka 220
 Blueblanbe, tango, rat 27, 147
 Blijesni sada snagom sunca 75, 85, 144
 Bogi Ivač 144
 Bosvrske elegije 62
 Božićno drveće '91, 85
 Božji vitez i božji sinotan 95
 Brod 107, 110, 170, 221
 Brodanka 110, 151, 220
 Buka 220
 Civilna zaštita Požeštine u Domovinskom ratu 104
 Civilni bliu 74, 145
 Crni dani 62, 148, 220
 Crni papir Slavenske krvi 68
 GRNobijela 96
 Crnogorski obraz za srpsku sramotu 92
 Croatia - Nova Gradiška 112, 113
 Crnice i pripovijesti 62
 Crnice iz slavonske književnosti 18, str. 220
 Crvene ruže za ubijenu priču 97
 Čedo majmune 75
 Čitati Hrvatsku (knjiga) 11, 13, 14, 19, 49, 54, 73, 75, 203, 220
 Čitati Hrvatsku (kolumnistički serijal) 51
 Čovjek u ratnom loncu 29
 Dar zemlje 96
 Die, die my darling 72, 73, 83
 Diskretni šarm gradonačelnika 69
 Djeca u ratu i poslije rata 84, 176, 221
 Dnevnik drugi put 62, 155, 220
 Dnevnik iz Pakrača 120, 161, 220
 Dobrodošli u rat (drama) 84
 Dobrodošli u rat (= Welcome to the war)(kazališna predstava) 11, 73, 75-77, 83, 85, 138, 145, 147, 197, 222
 Dobrodošli u rat (plakat) 85, 222
 Док ратомі ррме - Мизе не ште 96, 97, 222
 Dokumentarij. (Ostijek, kultura, rat- dokumentacijsko istraživanje) 220
 Dokumenti 78
 DOKUMENTI, 27.lipnja, raskrižje na Klajnovoj (multimedijalni projekt) 11, 13, 25, 60, 67, 68, 75, 76, 85, 111, 123, 128, 131, 132, 136, 142, 204
 Dometi, br. 10/11/12, 1991, 75, 77, 85, 221
 Domobrani Orašovci 96, 200, 222

Domovina 101
 Dom od paljevine 48, 55, 61, 62, 148, 220
 Donja Motičina 1941.- 1948, 96
 Dora 95
 Doviđenja u Nuštru 62
 Drugi put Vukovar 32, 33, 148, 220
 Dubočac ili Hommage a Picasso 110, 191, 222
 Dakovština u domovinskom ratu 92, 170, 221
 Duka Begović (kazališna predstava) 53
 Duka Begović (roman) 62
 Duka Begović (film) 144
 "Duka Begović" na fronti 53
 Ej Baranja, 43, 45, 199, 222
 Fear from nowhere 146
 Fotokronologija 75
 Franjo Molnar 96, 190, 222
 Gimnik studio production 71, 75, 85
 Glava dolje, ruke na leđa 32, 35, 152, 220
 Godišnjak 1992, 62, 175, 221
 Godišnjak 1993, 62, 176, 221
 Godišnjak br. 2 93, 221
 Grad Hok, Bapska - Mohovo - Šarengrad 38, 39, 167, 221
 Grad nezaborava 73, 74, 84
 Grad traži ubojicu 68, 80
 Gradonačelnice, vrijeme je... 28, 73, 84, 158, 220
 Gradovi Slavonije i Baranje 79
 Guards (pjesma) 72, 79, 130
 Guards (spot) 74, 85, 144, 194, 222
 Guernica 106
 Guide Out of The War, Slavonia & Baranya 1991/1992, (= Vodič iz rata) 14, 46, 58, 77, 78, 85, 111, 138, 145, 177, 221, 220
 HR Radio Baranja (projekt) 41, 45, 85
 Hrvatska Baranja 44, 45
 Hrvatska golubica 110, 190, 222
 Hrvatska - povijest sjeveroistočnog područja 91
 Hrvatska riječ u Srijemu 38, 220
 Hrvatska se vraća u Baranju 44, 45, 222
 Hrvatske oči 55, 58, 61, 62, 193, 222
 Hrvatski bog Mars 73
 Hrvatski vitez, br. 1, 1994, 104, 184, 221
 Hrvatski vitez br. 2-12, 1995, 104, 184, 221
 Hrvatski vojnik, br. 1, 1992, 96
 Hrvatsko predziđe 35, 52, 62, 162, 220
 Hrvatsko ratno pismo 12, 50, 72, 74, 84, 106, 132, 202, 223
 I bog stvorl Sto dvadeset i treću 104, 166, 220
 I gorit će lampu nasrid Vinkovaca 62, 172, 221
 I kad umrem pjevat će Slavonija 27
 I rode se vraćaju 42, 43, 45, 193, 222
 I stihom je narod ratu prkasio 112
 Iločki statut 39
 Ilok 38, 39, 168, 221
 Ilok - ukradeni grad 37
 In signo terrae (katalog) 38, 39, 188, 222
 Ispisanje rata turskog 111
 Isus iz Nazaretha 145
 Iva 72
 Ivana Brlić Mažuranić 110, 179, 221
 Ivan Faktor 223
 Ivan The Factory 84, 206
 Iza žice 54, 62, 155, 220
 Izložba - slike i mala plastika 36, 188, 222
 Između razuma i bezumlja 53
 Iz zajedničkog izvora - madarski književnici s obiju obala

- Drave 43, 45
 Jeka od Osijeka 50
 Još ledeniji mjesec 147
 Još se fika nije stišala 43, 84, 161, 220, 223
 Kad ti pukne film 128, 130
 Kako čitari Hrvatsku 13
 Kako je panker branio Hrvatsku 62, 199, 222
 Kako se to može biti Hrvat? 223
 Kapučinska ulica 63
 Kaspar Husser 128, 129, 202
 Katoličke župe u Slavoniji, Baranji i Srijemu u srednjem vijeku 75
 Kazivo i nekazivo 223
 Knjiga o knjigama 47
 Književna revija br. 2/3, 1991 48, 67, 76, 77, 85, 124, 126, 133, 144, 181, 221
 Književna revija, br. 4/5, 1991
 74, 75, 77, 85, 113, 132, 143, 181, 221
 Književna revija br. 1/2, 1992, 53, 84, 85, 113, 120, 182, 221
 Književna revija, br. 3/4/5/6, 1992, 62, 85, 183, 221, 223
 Književna revija, br. 1/2, 1993, 223
 Književna revija- Domci Rijeka (tribina) 143
 Književnik nije umjetnik u rovu 69
 Književnost i sudbina 106
 Književnost na svakom koraku 223
 Kontroliram se (skladba) Kontroliram se (video spot)
 Koraci 11, 75, 85, 144, 198, 222
 Kormoran, br. 1, 2, 3 180, 221
 Kormoran, br. 4, 5, 6 180, 221
 Kormoran br. 7, 8, 9 181, 221
 Kormoran br. 11, 12- 13, 15 181, 221
 Kratak popis osoba osuđujućim i optuženim za ratne zločine 79
 Krećemo na vas (= 'Troja zemlja više nije istina) (pjesma) 35, 84, 90, 128, 130
 Krećemo na vas (video spot) 75, 85, 143, 197, 222
 Krhotine 144
 Kritika ciničnog uma 223
 Kuležni zapis 143
 Kivava će teći Drina 53
 Kiv, baranjska 45
 Krv u slavonskom žitu 84, 120
 Kultura - dokumentarizam 144
 Kultura na prvoj liniji 27
 Kulturni portret 66
 Kvadrat, br. 4, 1993/94, 90
 Levý's Stubbs Tears 130
 Life during wartime 75
 Likovnjači na trgu 76
 Lili Marlen 29, 129, 130, 202
 Lipička elegija 120
 Listovi iz Slavonije 62
 Lunapark No. 3 85
 Lupi petama 62
 M 80
 Madrid Cafe (predstava) 27, 29, 96, 101, 144
 Madrid Cafe (video spot) 144
 Mala enciklopedija hrvatske pop i rock glazbe 53
 Malo je nedostajalo da prešutim ovaj dan 84
 Memorija pamćenja 71
 Minijature 95
 Mjesto i župa Nijemci 62, 169, 221
 Moja majka bdije na ulazu u Vukovar 33, 35
 Moja Slatina 98
 Mojemu ocu 97
 Moj Osijek se ne da 76
 Moj tata spava s anđelima 84, 157, 220
 Moj Vukovar 36, 192, 222
 Mom Brodu 47, 110, 200, 222
 Mom Brodu najmenom i ponosnom 107, 110, 151, 220
 My star is shinin (skladba) 147
 My star is shinin (video spot) 85
 Najljepša moja 107, 110, 112, 151, 220
 Najmladi grad u Hrvatskoj 111
 Narodni kalendar Čiča Gige Grgina 91
 Našice na razglednicama 95
 Našički zbornik 95
 Naši ljudi i godine rata 41, 45
 Na trpinjskoj cesti u jesen 1991... 203
 Na vatrenoj liniji 45
 Nebo ispod Osijeka 12, 70
 Ne dirajte mi ravoleu 76, 85, 147
 Nemaš kudla otići 147
 Nemojte me čekati 110, 151, 220
 Nenapisani dnevnik 11
 Neotradicija (= Tradicija slavonske kulture je suvremenost) 90, 105
 Nepotpuni resumé 79
 Nepotpuni resumé razaranja izazvanih ratom u Slavoniji i Baranji 79
 Ne pucaj prvi 36, 156, 220
 Neue Slowenische Kunst 69
 Nevidljivo pismo 36
 NG revija, br. 1 184, 221
 NG revija, br. 2 185, 221
 NG revija, br. 3 185, 221
 NG revija, br. 5 185, 221
 NG revija, br. 6-12 185, 221
 NG revija, br. 14 186, 221
 Nisu mu uništili dušu 134
 Noise Dokumenti No. 2 130
 Noise Slavonsche Kunst (autorski tekst) 53, 66, 111, 128, 130
 Noise Slavonsche Kunst (LP) 83, 85, 128, 130, 143
 Noise Slavonsche Kunst (plakat) 144
 Noise Slavonsche Kunst (projekt) 12, 14, 20, 25, 27, 29, 43, 44, 49, 60, 67, 69, 71, 74, 75, 77, 80, 83, 85, 94, 96, 107, 123, 126, 130, 134, 136, 138, 140-142, 200, 204, 206, 222
 Noise Slavonsche Kunst (zbirka pjesama) 143, 144
 Noise Slavonsche Kunst - Neotradicija - Suvremenost je baština slavonske kulture 204, 205, 223
 Noise Slavonsche Kunst No. 3 11, 123, 125, 133
 Noise Slavonsche Kunst No. 4 85, 187, 222
 Noise Slavonsche Kunst No 6 144
 Noise Slavonsche Kunst No. 7 44, 66, 129, 144
 Novčić Gordiana Pia 119
 Novina 99
 Novogradiške ratne godine 1990- 1991 113, 166, 221
 Nuštar, mala povijesnica mjesta 62, 169, 221
 Obnova energije kreativnosti 29
 Obrazovne minute 95
 Oči hrvatskog pisma 11
 Ogleđi u tozi 14, 19, 44, 67, 223
 O gramatologiji 223
 Oluja nad Papukom 80, 85
 Okomica do neba 60
 On 62, 149, 220
 Oni još uvijek pucaju na nas 65
 Opća opasnost 88
 Opres - oni još uvijek pucaju na nas 85, 144, 222
 Osijek će uvijek biti Osijek 65, 85, 143
 Osijek in 'Topić 74
 Osijek nikad Ocek 69, 128
 Osijek nikada neće biti Ocek 85, 193, 222
 Osijek, mediji u ratu 1991- 1992, 223
 Osijek - nepokoreni grad 85
 Osječki kolumnistički zapis 1990-ih 223
 Osječki ratni atelier (projekt) 77, 97, 132
 Osječki ratni atelier '91. (catalog) 76, 85, 189, 222
 Osječko - riječka simbioza 132
 Osnove irtonometrije 223
 Osobe, mjesta i pojmovi 78
 Osvijesteni komentari buke 60
 Osvetama pisma 29
 Pakao Vukovara 32, 36, 156, 220
 Pakrac - nikamo nedjeljom 120, 222
 Pakrački dnevnik 115, 117
 Palindromska apokalipsa 223
 Panopticum Croaticum 52, 204
 Pavana za mrlu djevojčicu 83, 84, 152, 220
 Petak, 13. 9. 1991, 12, 71, 74, 85, 128, 143, 196, 222
 Perak 13., drugi dio (Opća bolnica Osijek) 71, 74, 85, 143, 195, 222
 Pismo i smjer 223
 Pišem ti pismo da skupa više nismo 143
 Pjesma o parku koji nestaje 120
 Plaćite, oči moje 110, 150, 220
 Podređeni ratnoj stvarnosti 29
 POLPism 223
 Portreti nepoznatih žena 62
 Potraži me u mojim pjesmama 92, 150, 220
 Povijest Istočne Hrvatske 79
 Povijest Slavonije u sedam požara 109, 110
 Povratak zavičajnicima 14
 Požega art primitiv art 101
 Predložak zarovskih bitaka 15
 Priča iz Dubočica 110, 190, 222
 Pričaj mi o Jugoslaviji 84
 Priča o gradu 33
 Priče bez naslova 95
 Priče iz davnine 110, 187, 221
 Priče iz Vukovara 32, 35, 152, 220
 Prijelaz 'Osijek' 128
 Pripreme noći turneje 96
 Prot pictures 62, 191, 222
 Prosvjetavanje kaosa 78, 83, 84
 Pšće suncu 89, 153, 220
 Pterodaktiličanstvo za početnike 57, 62, 191, 222
 Priča trivijalna i masovna književnost 223
 Puna sreća - pune čaše 62
 Priška moja 203
 Quartum, br. 1/2 1996 13
 Raskrižje kaosa 62, 149, 220
 Raskrižje na Klajnovo 138
 Rat 35, 57, 62, 163, 220
 Rat i prognoštvo 115, 120, 152, 220
 Rat izbliza 107, 110, 179, 221
 Ratna kronika 60
 Ratna stradanja Dakovačke i Srijemske biskupije 91
 RATNI PH.MI 15, 74, 140, 145
 Ratni izvještaji br. 13 91
 Ratni zapisi 120, 161, 220
 Rat poslije rata 35, 53, 57, 58, 62, 164, 220
 Rat prije rata 35, 57, 62, 163, 220
 Rat za Hrvatsku 35, 46, 60, 62, 65, 75, 77, 138, 145, 161, 220
 Religija kao upotrebljiva alternativa 223
 Rešicki kao europski argument 73
 Riječ je o ratu... 93, 186, 221
 Riječ koje samo vjetar prischukuje 109, 110, 151, 220
 Rima 96, 187, 221
 Rima, zbirka pjesama i likovnih priloga 96, 187, 221
 Rubnosti 84
 Ruže za moju Slavoniju 97
 Sa sjevera i sa juga 107
 Sagrada familia 72, 73
 Salon stripa Vinkovci '92, 62, 191, 222
 Saopćenje 67
 Satir iliri divji čovik 111
 Satir Josu u eteru Nule 62, 158, 220
 Shoot me down 130
 Sjene rata 90, 165, 221
 Sjene rata, Za Hrvatski radio iz Valpova... 90, 165, 221
 Skitnje 42
 Skriveni grad 74
 Slava Panonije 14, 88, 223
 Slavonica 62
 Slavonija i Baranja 14, 223
 Slavonija i Baranja 1991.- 1993., Istrinom protiv laži- kulturom protiv zločina 46, 85, 177, 202, 221, 223
 Slavonija i Baranja u ratu 79
 Slavonija I, 62
 Slavonija/kalifornija čovjekove lirabrosti 29
 Slavonija - likovne umjetnosti 14, 52, 223
 Slavonija - zavičajna čitanka 223
 Slavonijo, zemljo plemenita 97
 Slavonska Judita 105
 Slavonska krv (autorski tekst) 46, 48, 49, 127
 Slavonska krv (kolumnistička serija) 71
 Slavonska krv (ratna kronologija) 13, 24, 35, 48, 65, 73-77, 83, 84, 113, 138, 144, 145, 164, 221
 Slavonska krv (separat) 48, 49, 60, 65, 124-127, 136, 203
 Slavonska krv (zbirka novela) 48, 67, 126
 Slavonska patnja 97
 Slavonska rapsodija 75
 Slavonska umjetnost buke 44, 66
 Slavonske književne komunikacije 14, 47, 202, 223
 Slavonski hrast 85, 192, 222
 Slavonski nadgrobnji spomenik 74
 Slavonski urbani duh i njegov rock zvuk 63
 Slikari na trgu 77
 Slike rata (= War pictures) 49, 58, 61, 62, 173, 221
 Srednjoeuropski krug petom 160, 220
 Sretne ulice 44, 72
 Stari grad na rijeci Bosut 48
 Sto godina dobrovoljnog vatrogasnog društva 104
 Strah iz zastora 19, 62
 Studije i portreti 62
 Suvremena lingvistika, br. 34, 1992, 220
 Suvremeni individualizam 19
 Svrze boli - za slobodu 96, 150, 220
 S vjenčićem od maslačka 85, 186, 221
 Svjetlost Vukovara 32, 35
 Svlačenje smrada 14, 48, 69, 73, 84, 160, 220
 Šah na 25
 polja 78
 Š njuma više ne divanim 62, 157, 220
 Šokadija i Šokci (monografija) 47
 Šokadija i Šokci (tekst u *Valiču*) 47, 87
 Šokci, u vrlugu povijesti 87
 Španovica 120, 171, 221
 Tamni zvuk 43, 69
 Tannobijela 29
 Tamo gdje nema rata 27, 84, 101, 103, 156, 220
 Tango Tena 89
 Tena 97, 205
 Through Darkness 128
 Tko je sa mnom patio kukuruz 115, 117, 118, 120
 Tko su Šokci 87, 223
 Touch me now Baby! 146
 To upamti, ne zaboravi (autorski tekst) 130
 To upamti, ne zaboravi (pjesma) 130
 Tradicija duga pet decenija 53, 220
 Tradicija slavonske kulture je suvremenost (= Neotradicija) 79, 205
 Tramvaj zvan čežnja (drama) 29
 Tramvaj zvan čežnja (novinski članak) 29
 Treniranje države 14, 73, 84, 159, 220, 223
 Tri grba grada Hloka 37

Tugomil Čopčić Tugi 85, 189, 222
 Udio Slavonije u hrvatskoj književnosti i kulturi 62
 U ime 400 članova Gradske knjižnice u Oršohovici kažemo veliko NE ratu u Hrvatskoj 97
 Unerground guerrilla 12, 129, 223
 Universitas Tour 65
 Ustjenje Srednje Europe 223
 U Slavoniji je velika ravnica 138, 144
 U Srbiji više ne stanuju ljudi 74, 161
 U sreću Valpovštine 90
 U svijet Osijek 74
 Užas jezične moći 223
 Vallis Aurea 99, 223
 Valpovština kroz stoljeća 90, 169, 221
 Vinkovačka jesen 1991 15, 42, 62, 74, 143
 Vinkovačka kronika 14, 50
 Vinkovački feniks 62
 Vinkovački ratni dnevnik 62, 153, 220
 Vinkovci '91, 58, 59, 62, 173, 221
 Vinkovci nikada neće biti Душмбаре 53, 62, 193, 222
 Vinkovci - Osijek via Gaboš 147
 Vinkovci - Osijek via Vukovar 138
 Vinkovci - Zagreb via Hrvatska 62
 Virovitička 114
 Vodič iz rata (= Guide Out of The War, Slavonia & Baranja 1991/1992.) 11, 25, 27, 37, 38, 44, 47, 48, 42, 53, 58, 63, 65, 66, 72, 73, 75-77, 79, 86, 90, 91, 99, 87-99, 105, 106, 111, 114, 136, 138, 145, 147, 204, 205
 Vojak i dijete 24, 85, 222
 Vratit ću se svojoj kući 44, 45
 Vremenu uspišos 75
 Vrijeme rata 101
 Vrijeme ratnika 144
 Vrisak Hrvatska (multimedijljski program) 46, 65, 85, 136
 Vrisak Hrvatska (pjesma) 72, 84
 Vrisak Hrvatska (plakat) 85, 222
 Vrisak Hrvatska (tema GS-a) 138

Vrisak Osijek, vrisak Slavonija 97
 Vrt 84
 Vukovar 32, 36, 171, 221
 Vukovar - vjekovni hrvatski grad na Dunavu 36, 166, 221
 Vukovarska balada, Rat i ljubav 36, 153, 220
 Vukovarski dobrovoljci 32, 35, 152, 220
 War pictures (= Slike rata) 138
 Welcome to the war (= Dobrodošli u rat) 144, 145
 Western Slavonia 27, 114
 XIII. biennale Slavonaca 85, 189, 222
 Zabranjeni hrvatski film 1972./73., 144
 Za dope spremni! 62
 Za Gradisku operi Novu 113
 Zantza 70, 72, 84, 146
 Zavičaj br. 5-6, 1994, 96, 98, 114, 183, 221
 Zavičajnici: portreti malo spominjanih, prešućivanih i zaboravljenih 106, 108, 110, 171, 221
 Zbornik Muzeja grada Hoka 38, 39, 175, 221
 Zbornik radova studenata kroatistike Pedagoškog fakulteta u Osijeku (Uvod u studij kroatistike) 223
 Zgusnuto vrijeme 107
 Zlatna dolina 101
 Zlatna dolina - zbornik radova Požeštine 104
 Zlato požeške doline 99
 Zločin i njegov krajolik 118
 Znam ono što treba da znam 147
 Žita zemlje 39
 Živjeti u Slavonskom Brodu 1991/1992 106, 107, 110, 174, 221
 Život Majke božje 41
 Životom protiv života 92, 150, 220
 Županija i županijska Posavina u domovinskom ratu 89, 189, 222
 Županijski vijenac 88, 89, 178, 221
 Županijski zbornik 89
 Žuta podmornica 76, 85

Kazalo ilustracija

123, ide dalje 196
 Barać, Branko, *Slavonski hrast* 192
 Barbić, Veljko, *Tko je sa mnom patio kakuraz* 21
 Becker, Samuel/Avić, Sanja, *Koraci* 198
 Čeljenjak, Brano, *Maj Vukovar* 192
 Čopčić, Aida, ORA-prijedlog za naslovnici ČH 131
 Čopčić, Tugomil Tugi, *Tugomil Čopčić Tugi '94*, 189
 Čopčić, Tugomil Tugi, ORA-prijedlog za naslovnici ČH 143
 Damaged (Nepopravljivi), *100% VBR bogije* 198
 Došen, Predrag, *Osijek nikada neće biti Oček* 64
Dokaznica u domovinskom ratu 92
 Đuranić, Zorica, ORA-prijedlog za naslovnici ČH 133
 Gikić, Teo, *Brz putanja* 148
 Glavačević, Simša, *Priča iz Vukovara* 36
Godišnjak 1992., Vinkovci 176
Godišnjak, br. 2, Donji Miholjac 178
 Grigurović, Martin, *Vinkovački ratni dnevnik* 154
Guide Out of The War, Slavonia & Baranja 1991/1992 12
 Horvatić, Marijan, *Iza šice* 155
Hrvatske od 193
Hrvatski zbir 103
Ivan Faktor 195
 Karežić, Josip, ORA-prijedlog za naslovnici ČH 125
 Kevo, Mladen/Ilečimović, Dario, *Rat za Hrvatsku* 162
Književna revija, br. 2/3, 1991, 16
Književna revija, br. 4/5, 1991, 182
Komoran, br. 1, 1992, 180
 Kovačević, Marko, *Preću sanje* 153
 Kramarić, Zlatko, *Gradonačelnice, vrijeme je...* 158
 Krejčić, Slavko, *Pakrac nikada neće biti* 116
 KUD *Slugi iz Draža, Ej Baranja* 199
 Kusik, Branimir David, ORA-prijedlog za naslovnici ČH 135, 137
 Mataković, Dubravko, *Vinkovci nikada neće biti Душмбаре* 45
 Mataković, Dubravko, *Prot pictures* 191
 Mesinger, Bogdan, *24 dana rata* 149
 Molnar, Franjo, *Dok monouu zpsit - Mave na šate* 96
 Molnar, Franjo, *Franjo Molnar* 190
Mou Brodu ranjonom i posavskom 150
NG revija, br. 1, 1992, 110

Noise Slavonske Knast (logotip) 121
Noise Slavonske Knast (plakat) 18
Noise Slavonske Knast No. 4 147
Nastav, mala podijeljena mjestu 169
Osječki ratni atelier '91, 188
 Radman, Branko Brana, *Š njima nije ne izmamit* 157
Rat tablau 104
Rijeka je o ratu... 93
 Runtić, Davor, *Rat poslije rata* 165
 Salihović, Sulejman, *Hoć* 36
Salon stripa Vinkovci '92, 191
 Samardžić, Franjo, *Novogradske ratne godine 1990 - 1991* 167
 Satan Panonski, *Kako je panker bio u Hrvatsku* 199
Slavonska i Baranja 1991. - 1993., *Istinau protiv laži - kulturom protiv zločina* 30
Slike rata 172
 Slonje Šved, Ivan, *Pakao Vukovara* 156
 Sušac, Marijan, *Hrvatska se vraća u Baranju* 40
 Sušac, Marijan, ORA - prijedlog za naslovnici ČH 139, 145
Sine boli - za slobodu 94
 Šeremet, Ivan, *Hrvatska galabica* 190
 Šeremet, Ivan, *Priča iz Dubočica* 31
 Špišić, Davor/Živković, Milan, *Dobrodošli u rat* 197
 Špišić, Davor, *Schäferje svrada* 160
 Tamburaški sastav Ružica i Grupa Kaktus, *Dougabrani Orakovci* 200
 Tanočki, Zvonimir, *Vinkovci 1991*, 173
 Topić, Dario/Špišić, Davor/Jačimović, Zoran/Pusić, Zdenko, *Slavonska krv* 24
 Varga, Darko/Zsilfiszky, Zoltan/Šovagović, Duna, *I rade se vraćaju* 194
 Vazdar, Vladimir, *Sjene rata* 90
Vrisak Hrvatska (plakat) 122
Vukovar 172
 XIII. biennale Slavonaca 188
Zarčičaj 98
Zbornik Muzeja grada Hoka 174
 Zaja, Ratko, ORA - prijedlog za naslovnici ČH 141
Živjeti u Slavonskom Brodu 1991/1992 174
 Živković, Marko, ORA-prijedlog za naslovnici ČH 127
Županija i županijska Posavina u domovinskom ratu 190
Županijski vijenac 86

VII. LITERATURA

Predmetna literatura (izvori) = Izabrana bibliografija SRP (= Katalog)¹

Poezija

1. Almas, Marijan, *Drugi put Vukovari*, Ogranak Matice hrvatske Vinkovci, Vinkovci - Vukovar, 1993.
2. *Dom ud paljica*, Ogranak Matice hrvatske Vinkovci, Vinkovci, 1994.
3. Kuveždić, Duro, *Čini dati*, Slavonska naklada Prichlača, Vinkovci - Hlača, 1994.
4. Lukacević, Viktor, *Raskrižje krova*, Ogranak Matice hrvatske Vinkovci, Vinkovci, 1993.
5. Oršulić, Marko *Oz*, Slavonska naklada Prichlača, Vinkovci, 1994.
6. Gikić, Tea, *Bez punja*, Slavonska naklada Prichlača, Vinkovci - Osijek, 1993.
7. Mesinger, Bogdan, *24 dana rata*, Alfa d.d., Zagreb, Osijek, 1993.
8. Čievarić, Zdravko, *Životni protiv života*, vlastita naklada, Đakovo, 1994.
9. Elez, Lazarević, Ružica, *Potrži me u svojim pjesmama*, Savez KUD-ova Đakovo, Đakovo, 1994.
10. *Staze bolni - za slobodu*, Društvo stvaralaca u kulturni Roma, Našice, 1992.
11. Čarapina, Stanislava *Plahiti oči moje*, JP Posavska Hrvatska i Radio Brod, Slavonski Brod, 1993.
12. Dujmović, Srđepan, *Brodanka*, vlastita naklada, Slavonski Brod, 1993.
13. Lubičić, Zdravko *Rijeci koje sam o cjeter prišleknjaje*, Folklorni ansambli Brod's Književno - likovno društvo Kerestinci, Slavonski Brod, 1992.
14. *Moji Brodski razgovori i posveteni*, JP Posavska Hrvatska i HR Radio Brod, Slavonski Brod, 1992.
15. *Našljepša moja*, GTP GEMBAROVSKI, Nova Gradiška, Slavonski Brod, 1992.
16. Perazičević, Nevenka, *Nemojte me čekati*, Slavonska naklada Prichlača, Vinkovci, Slavonski Brod, 1994.
Priče
17. Glavašević, Simša, *Priče iz Vukovara*, Matice hrvatske, Zagreb - Vukovar, 1992.
18. Latković, Roman, *Povrca za umrla dječojčev*, SKUC, Osijek/Vitagraf, Rijeka, Osijek - Rijeka, 1991.
19. Tica, Viktor, *Rat i progovoran*, vlastita naklada, Zagreb - Lipik, Pakrac, 1994.
Memoarska proza
20. Pedomsky, Saša i Kliment, Željko, *Vukovarski dobroćudija*, Paprekam, Zagreb - Vukovar, 1992.
21. Njavro, Juraj, *Glava dube, vake na brda*, *Ono Vidiš*, Zagreb - Vukovar, 1992.
22. Kovačević, Marko, *Prvi svinje*, CVEL, FERIA, Račinovec, 1995.
Dnevnik
23. Kieffer Helin, Ivan, *Vukovarska balada*, *Rat i ljubav*, Slavonska naklada Prichlača, Vinkovci - Vukovar, 1993.

24. Grigurović, Martin, *Vukovački ratni dnevniki*, Slavonska naklada Prichlača, Vinkovci, 1992.
25. Grigurović, Martin, *Dnevnik drugi put*, Slavonska naklada Prichlača, Vinkovci, 1994.
26. Horvatić, Marijan, *Ima žica*, Slavonska naklada Prichlača, Vinkovci, 1993.
Roman
27. Slonje Šved, Ivan, *Ne pucaj prvi*, Matice hrvatske, Ogranak Vinkovci, Vinkovci - Vukovar, 1994.
28. Slonje Šved, Ivan, *Pakao Vukovara*, Ogranak MH Vinkovci, Vinkovci - Vukovar, 1994.
29. Prkačin, Nada, *Vama gdje nema rata*, Slavonska naklada Prichlača, Vinkovci - Osijek, 1993.
30. Pomaš, Stjepan, *Moj tata spava z avadlima*, *Mladost*, Zagreb - Osijek, 1992.
Putopis
31. Hunjadi, Mirko, *Baranja*, Slavonska naklada Prichlača, Vinkovci, 1993.
Kolumne/serijali
32. Radman, Branko Brama, *Š njima više ne davanin*, MARABU s.p.o., Zagreb - Vinkovci, 1992.
33. Radman, Branko, *Satir, Iva u etera Nade*, Slavonska naklada Prichlača, Vinkovci, 1994.
34. Kramarić, Zlatko, *Gradovoditeljice, vrijeme je...*, Mladinska knjiga, Zagreb - Osijek, 1993.
35. Kusić, Vlastimir, (komentari, razgovori, *Govorit*), Osijek 1991/92.
36. Males, Branko, *Tregiranje države*, Studio grafičkih ideja s.p.o., Zagreb - Osijek, 1994.
37. Mesinger, Bogdan (serije tekstova), *Glav Slavonije, Novinari tjednik, Večernji list*, Osijek - Zagreb, 1991.- 1992.
38. Pecnik, Joslav *Srednjoeuropski krug perom*, Osijek, siječanj 1994.- siječanj 1995.
39. Špišić, Davor, *Selačneje smrada*, *Meandar*, Zagreb - Osijek, 1994.
40. Vučić, Miroslava, *Još se ljka nije stisala*, Književna revija, br. 1/2, Matice hrvatske Osijek, Osijek, 1993.
41. Barbieri, Veljko, *Dnevnik iz Pakraca, Ratni zapisi*, Zagreb - Pakrac, Lipik, 1995. - 1996.
Ratna kronologija
42. Kevo, Mladen / Hečimović, Dario, *Rat za Hrvatsku*, NIP Glas Slavonije, Vinkovci/Osijek, 1992.
43. Kevo, Mladen / Jačimović, Zoran, *Hrvatsko predvide*, NIP Glas Slavonije, Vinkovci/Osijek, 1993.
44. Runčić, Davor, *Rat prije rata*, *Vukovačke jeseni* i Gradski muzej Vinkovci, Vinkovci, 1992.
45. Runčić, Davor, *Rat, Vukovačke jeseni* i Gradski muzej Vinkovci, Vinkovci, 1992.
46. Runčić, Davor, *Rat posljednje rata*, *Vukovačke jeseni* i Gradski muzej Vinkovci, Vinkovci, 1993.

47. Trapić, Darlo / Špišić, Davor / Jačimović, Zoran / Pušić, Zdenko, *Slavonska kva*, NIP Glas Slavonije, Osijek 1992.
48. Vazlar, Vladimir, *Sjene rata*, vlastita naklada, Osijek - Valpovošćina, 1993.
49. Vazlar, Vladimir, *Sjene rata, Za Hrvatski radio iz Valpova...*, MH Ogranak Valpovošćina/Osijek, Valpovo, 1995.
50. Štrajuhar, Drago, *I lag stvori Sto dekadet i treću*, Požeško-lavonska županija, Poglavarstvo grada Požege, Hrvatska vojska - Zborni mjesto Požege, Požege, 1992.
51. Samardžić, Franjo, *Novogradske ratne godine 1992-1991*, PRESS i NG, Nova Gradiška, 1994.
Monografija
52. *Vukovar - vjekovni hrvatski grad na Danovcu*, Nakladna kuća Dr. Fabara, Koprivnica, Zagreb - Vukovar, 1994.
53. *Grad Hluk, Bapske - Mahovo - Šaregrad*, Gradsko poglavarstvo Hluk, Zagreb, 1994.
54. Šušihović, Sulejman, *Hluk*, Zavod za zaštitu spomenika kulture Ministarstva kulture i prosvjete Republike Hrvatske i Kulturni centar grada Hloka u progovtanju, Zagreb - Hluk, 1994.
55. Božanović, Marko, *Mjesto i župa Nijemei*, SN Prichlača, Vinkovci - Nijemei, 1993.
56. *Naštar, mala povijesnica mjesta*, SN Prichlača, Vinkovci - Naštar, 1994.
57. Čuržik, Vilko, *Valpovošćina kroz stoljeća*, Narodno sveučilište Ivan Meštrović, Valpovo, 1994.
58. *Đakovčtina i domovinskom ratu*, Izvorni vijječ Skupštine općine Đakovo, Đakovo, travanj 1993.
59. Krpan, Stjepan, *Zavijajnici potteri malo spominjalih, predloženi i saborneljanih*, Matice hrvatske, Ogranak Slavonski Brod, Slavonski Brod, 1994.
60. Mirolo Marković, *Brod*, Matice hrvatske, Ogranak Slavonski Brod, Slavonski Brod, 1994.
61. Eijavce, Tomić, *Španovčica*, Novi Liber, Zagreb - Španovčica, 1992.
Fotomonografija
62. *Vukovar*, Povjereništvo Vlade Republike Hrvatske za Općinu Vukovar u Zagrebu, Zagreb - Vukovar 1993.
63. Miljak, Ante, *I govit te larepa naprad Vukovara*, Ogranak Matice hrvatske Vinkovci, Vinkovci, 1993.
64. *Sluke rata*, Slavonska naklada Prichlača Vinkovci, Vinkovci u ratu - Odbor za promotivne akcije Vinkovci i Hrvatski informativni centar, Zagreb, Vinkovci, 1991.
65. Tanački, Zvonimir, *Vinkovci '91*, Mambu s.p.o., Zagreb - Vinkovci, 1993.
66. *Žrtvoti u Slavonskoj Bradi 1991/1992*, Skupština općine Slavonski Brod, JP Posavska Hrvatska i HR Radio Brod, Zagreb - Slavonski Brod, 1992.
Multidisciplinarni zbornik
67. *Zbornik Muzeja grada Hloka*, Muzej grada Hloka - Zagreb i ogranak Matice hrvatske Hluk - Zagreb Zagreb, 1992.
68. *Godišnjak 1992*, Ogranak Matice hrvatske Vinkovci, Vinkovci, 1993.
69. *Godišnjak 1993*, Ogranak Matice hrvatske Vinkovci, Vinkovci, 1994.
70. *Djeca u ratu i posljednje rata*, Zavod za školstvo Ministarstva kulture i prosvjete Republike Hrvatske, Referada Osijek, Osijek, 1993.
71. *Guide Out of The War, Slavonia & Baranja 1991/1992*, NIP Glas Slavonije, Osijek, 1992.
72. *Slavonija i Baranja 1991.- 1993.*, *Istinom protiv laži- kulturom protiv zločina*, Republika Hrvatska, Ministarstvo obrane Republike Hrvatske, Glavni stožer Hrvatske vojske, Zajedništvo zbornog područja Osijek, Osijek, listopad 1993.

73. *Zapovjedni službeni*, JP Hrvatski radio Županija, Županija, 1994.
74. *Rat izbliza*, Općinski stožer Civilne zaštite Slavonski Brod, Slavonski Brod, 1993.
Jednodisciplinarni zbornik
75. *Izjava Brle-Mažuranić*, *Prijavi sa savjestivo-svobodne kolumne* 1994., Grad Slavonski Brod - Odbor manifestacije *U svijetu gdje ima Brle-Mažuranić* i Matice hrvatske, Ogranak Slavonski Brod, Slavonski Brod, 1994.
76. *Godišnjak, br. 2*, Društvo ljubitelja starina, Donji Miholjac, 1993.
Periodici (časopisi i novine)
77. *Kornarica*, br. 1,2,3, Povjereništvo Vlade općine Beli Manastir, Osijek - Baranja, siječanj - veljača 1992.
78. *Kornarica*, br. 4,5,6, Povjereništvo Vlade općine Beli Manastir, Osijek - Baranja, ožujak - travanj 1992.
79. *Kornarica*, br. 7,8,9, Povjereništvo Vlade općine Beli Manastir, Osijek - Baranja, travanj - svibanj 1992.
80. *Kornarica*, br. 11, 12 - 13, 15, Povjereništvo Vlade općine Beli Manastir, Osijek - Baranja, lipanj - srpanj, rujan 1992.
81. *Književna revija* br. 2/3, 1991., Izdavački centar Otvorenoga sveučilišta Osijek, Osijek, ožujak - travanj - svibanj - lipanj 1991.
82. *Doneti*, br. 10/11/12, 1991., *Književna revija*, br. 4/5, 1991., *DOKUMENTI*, 27. lipnja, uskrišnje na Klajnovci, br. 7. *Doneti* - Izdavački centar Rijeka/Književna revija - Otvoreno sveučilište Osijek, Osijek - Rijeka, 1991.
83. *Književna revija*, br. 1/2, 1992., Izdavački centar Otvorenoga sveučilišta Osijek, Osijek, 1992.
84. *Književna revija*, br. 3/4/5/6, 1992., Izdavački centar Otvorenoga sveučilišta Osijek, Osijek, 1992.
85. *Zvečica* - glasilo za kulturu, znanost i umjetnost, br. 5-6, 1994., Ogranak Matice hrvatske u Virovitici u suradnji s ograneim u Slatini, Orabovici i Pitomači, Slatina, Orabovici, Pitomača, Virovitica, 1994.
86. *Hrvatski vitez*, br. 1, Udruga hrvatskih dragovoljaca domovinskog rata - podružnica Požege, Požege, prosinac 1994.
87. *Hrvatski vitez*, br. 2-12, Udruga hrvatskih dragovoljaca domovinskog rata- podružnica Požege, Požege, veljača- prosinac 1995.
88. *NG revija*, gospodarsko-poljoprivredni povremenič, br. 1, *Pauz-prosz* poduzeće novinsko-izdavačku djelatnost, informiranje i marketing p.o., Požege, Nova Gradiška, prosinac 1992.
89. *NG revija*, gospodarsko-poljoprivredni povremenič, br. 2, *List* poduzeće za novinsko-izdavačku djelatnost, informiranje, marketing, poljoprivrednu proizvodnju, trgovinu, uvoz - izvoz d.o.o., Nova Gradiška, travanj 1993.
90. *NG revija*, gospodarsko-poljoprivredni povremenič, br. 3, *List* poduzeće za novinsko-izdavačku djelatnost, informiranje, marketing, poljoprivrednu proizvodnju, trgovinu, uvoz - izvoz d.o.o., Nova Gradiška, lipanj 1993.
91. *NG revija*, gospodarsko-poljoprivredni povremenič, br. 5, *List* poduzeće za novinsko-izdavačku djelatnost, informiranje, marketing, poljoprivrednu proizvodnju, trgovinu, uvoz - izvoz d.o.o., Nova Gradiška, studeni 1993.
92. *NG revija*, gospodarsko-poljoprivredni povremenič, br. 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, *List* poduzeće za novinsko-izdavačku djelatnost, informiranje, marketing, poljoprivrednu proizvodnju, trgovinu, uvoz - izvoz d.o.o., Nova Gradiška, prosinac 1993. - travanj 1995.
93. *NG revija*, br. 14, *List*, Nova Gradiška, studeni 1995.

¹ Unutar svakoga "žanra" poretom se slijedi skladba zemljopisom vodeni portret - gradova - gradova - gradova - zapad, Sukladno je tomu i odstupanje vezano za Vukovar i Hluk, Vidjeti i bilješku na str. 148.

Predmetna i teorijska literatura

- Dječji radovi
94. *Sjećanja od naslaka*, Republika Hrvatska, Ministarstvo kulture i prosvjete, Zavod za školstvo, Zagreb, Zagreb - Osijek, svibanj 1994.
95. *Rijeka je o ratu...*, HR Radio postaja Donji Miholjac, Donji Miholjac, 1992.
96. *Rijeka*, Društvo stvaralaca u kulturi *Rijeka*, Našice, 1993.
97. *Rijeka*, zbirka pjesama i likovnih priloga, Društvo stvaralaca u kulturi *Rijeka*, Našice, listopad 1995.
98. Brčić Mažuranić, Ivana, *Priča iz slavonije* (ilustracije), Grad Slavonski Brod, Odbor za obilježavanje 750. obljetnice prvog spomena imena Brod i Matice hrvatske, Ogranak Slavonski Brod, Slavonski Brod, 1994.
Panzin
99. *Noise Slavonische Kunst No 4*, Osijek, SKUC, Zagreb, Zagreb - Osijek, listopad 1991.
Katalog/postav
100. Orlenjak, Brane, *Ishčača - slike i mala plastika*, MGC, Zagreb - Vukovar, 1995.
101. *In situ termin*, Kulturni centar grada Hoke - Muzej grada Hoke - Zagreb, Zagreb - Hoke, 1992/1993.
102. *XIII. biennale Slavonaca*, Galerija likovnih umjetnosti, Osijek, 1992/1993.
103. *Ospješki vrti atelier '91.*, Osijek, 1992.
104. Tugomil Čopčić *Tuga, Tugomil Čopčić Tuga '94.*, Osijek, ožujak 1994.
105. *Zapovijest i zapovijest Pasavica u domaćinskom ratu* (katalog dokumentarne izložbe), Županja, 1995.
106. Molnar, Franjo, *Franjo Molnar*, SO Orahovica, Orahovica, 1994.
107. Šremer, Ivan, *Hrvatska volubira*, Galerija Post Avaz, Slavonski Brod, studeni 1991.
108. Šremer, Ivan, *Priča iz Dabrova*, Slavonski Brod, 1992.
109. Šremer, Ivan, *Dobroć ili Hommage a Picasso*, Slavonski Brod, studeni 1992.
Strip
110. Mataković, Dubravko, *Prvi picturus*, Društvo autora stripa Hrvatske, Zagreb - Vinkovci, 1991.
111. Mataković, Dubravko, *Pterodaktilarstvo za početnike*, Centar za kulturu *Vladimir Nazar*, Sisak, IPD 3, operativne zone HV, B-graf, Zaprešić, Sisak - Vinkovci, 1992.
112. *Salon stripa Vinkovci '92.*, Slavenska naklada *Predlažba*, Vinkovci, 1992.
Album ilustracija
113. Barać, Branko, *Slavonski krst*, ASA, Asocijacija strip autora, Osijek, 1993.
Mapa
114. Orlenjak, Brane, *Moj Vukovar*, Muzej za umjetnost i obrt Zagreb i *Malmat* Zagreb, Zagreb - Vukovar, veljača 1992.
115. *Hrvatske oči*, Slavenska naklada *Predlažba*
- Vinkovci i *Mirna* Vinkovci, Vinkovci, 1992.
Plakati
116. Mataković, Dubravko, *Vukovar nikada neće biti Dvustručare*, Vinkovci, početak 1992.
117. Došen, Predrag, *Osijek nikada neće biti Osk*, Osijek, 1991.
118. IPD HV *Glas Slavonije, Oprez, oni još uvijek...*, Osijek, početak 1992.
119. Malešević, Boris, *Dobrodošli u rat*, Osijek, travanj 1992.
120. Noisekunst *Glas Slavonije* HV, *Vratak Hrvatska*, Osijek, 27. lipnja 1992.
121. Sušac, Marijan, *Hrvatska se vraća u Baranju*, Osijek, početak 1992.
122. Topić, Marin, *Vojak i dijete*, Osijek, početak 1992.
123. Molnar, Franjo, (plakat - crnak, grafiti), *Dok monosu zrak - Muze ne šate*, Orahovica, 1992.
124. Krčić, Slavko, *Pakleno - nikada neželjeno*, Pakrac, 1994.
Video film
125. Varga, Darko / Zsilinszky, Zoltan / Šovagović, Dum, *I rade se vraćaju*, Osijek - Bilje, 1995.
126. Faktor, Ivan, *Guards*, Zagreb - Osijek, 1992.
127. Faktor, Ivan, *Petak 13.9.1991.*, Studio ZNG Zagreb, Osijek, 1991.
128. Faktor, Ivan *Petak 13., dragi dio* (Opća bolnica Osijek), Studio ZNG Zagreb, Osijek, 1992.
129. Živković, Milan, *Krećemo na čas*, Noise Slavonische Kunst, studio u Zagrebu, Osijek, 1991.
130. Krstanović, Mladenko *123-va ide dalje*, Požega, 1992.
Kazališna predstava
131. Špišić, Davor / Živković, Milan, *Dobrodošli u rat*, HNK, Osijek, 25. travnja 1992.
133. Beckett, Samuel / Ivić, Sanja, *Koraci*, HNK, Osijek, 6. ožujka 1992.
Glazbeni album
134. Damaged (Nepoptavljivi), *100 % VBR bogije*, Slušaj najglasnije!, Zagreb - Vinkovci, travanj 1992.
135. Satin Panonski, *Kako je panker branio Hrvatsku*, Slušaj najglasnije!, Zagreb - Vinkovci, siječanj 1992.
136. KUD *Slaga* iz Draža, *Fj Baranja*..., studio Hrvatskoga radija Radio postaje Osijek, Osijek - Baranja, 1992./1993.
137. Tamburaški sastav Ružica i grupa Kaktus, *Domobran Orahovci*, Samostalna domobranska bojna Orahovica, Orahovica, ožujak 1994.
138. *Mom Broda*, JP Posavska Hrvatska i HR Radio Brod i društvo *Nasa djeca*, Slavonski Brod, 1993.
Multimedijalni projekt
139. *Noise Slavonische Kunst (Dokumenti)*, 27. lipnja, *raskrižje na Ključevoj*, Osijek, 1991/1992/1993.

1. Čežec, Branko, *Protiv nacije i rasizma*, Revija 2/3, Osijek, 1991.
2. *Guide Out Of The War*, Osijek, 1991/92.
3. *Hrvatska riječ u Srijemu*, Tovarnik - Zagreb, 1995.
4. *Hrvatska ratna pisma*, Zagreb, 1992.
5. Maleš, Branko, *Trenutak države*, Zagreb - Osijek, 1994.
6. Matanović, Julijana, *Noise Slavonische Kunst - Neotradicija - Suvremenost je božična slavonjska kultura*, (tečaj), Osijek, veljača 1992.
7. *Osijek uvelja u ratu 1991-1992.* (blok u *Kupčevoj reviji*, br. 3/4/5/6, ur. Delmir Rešićki), Osijek, 1992.
8. Rem, Goran, *Čitati Hrvatsku*, Zagreb/Osijek, 1994.
9. Rešićki, Delimir, *Ogledi u tavi*, Zagreb/Osijek, 1995.
10. Sablić, Helena, *Dokumentarij*, (Osijek, kultura, rat - dokumentacijsko istraživanje), *Kupčeva revija*, br. 3/4/5/6, Osijek, 1992.
11. Sablić Tomić, Helena, *Osječki katolištinski zapis 1990-93.* (znanstveni rad), Osijek, 1996.
12. *Slavonija i Baranja 1991. - 1993.* (Ljubavi protiv laži, kultura, protiv zločina), Osijek, 1995.
13. Topić, Marin / Maković, Zvonko, *Slavonija i Baranja*, Zagreb, 1995.
14. Vrdić, Miroslava, *Ja se jerka nije stisla*, *Kupčeva revija*, br. 1/2, Osijek, 1993.
15. *Uvod u studij kreativne - Zbornik radova studentske kreativne Pedagoškog fakulteta u Osijeku*, Osijek, 1995.
16. Zec, Ivica, *Underground guerilla*, (program, crnak), Osijek/Zagreb, siječanj 1992.

Posebna i opća literatura

1. Andrić, Stanko, *Slavonija - zaveljajna štanka*, (čas. separat), Osijek, 1993.
2. Atebi, Jacques, *Baka*, 1983.
3. Derrida, Jacques, *O gramatologiji*, Sarajevo, 1976.
4. Durand, Gilbert, *Antropološke strukture imaginarnog*, Zagreb, 1991.
5. *Ivan Faktor*, Zagreb - Osijek, 1995.
6. Finkelkraut, Alain, *Kako se te može biti Hrvat?*, Zagreb, 1993.
7. Farka, Josip, *Crte iz slavonjske književnosti 18. st.*, Vinkovci, 1994.
8. Frenk, Manfred, *Kratica i nekričica*, Zagreb, 1993.
9. Gauss, Karl Markus, *Uništenje Srednje Evrope*, Zagreb, 1994.
10. Jelčić, Dubravko, *Vallje Arava*, Požega, 1977.
11. Jerković, Darko, *Bijela buka* (skript), Beli Manastir/Osijek, 1991.
12. Mlanja, Cvjetko, *Članovi jesuće moći*, Rijeka, 1985.
13. Orčić, Folij, *Palindromska apokalipsa*, Zagreb - Osijek, 1993.
14. Pavličić, Pavla, *Pačka trisvijeta i masovna književnost*, (rad), Beograd, 1987.
15. Peić, Matko, *Slavonija - likovne umjetnosti*, Osijek, 1975.
16. Rem, Vladimir, *Slava Panonije*, Vinkovci, 1980.
17. Rem, Vladimir, *Tko su Sokoli*, Vinkovci, 1993.
18. Rogić Nehajec, Ivan, *Osnove arhometrije*, Zagreb, 1994.
19. Storerdijk, Peter, *Kritika čuđenoga nina*, Zagreb, 1994.
20. Šindjić, Antun, *Reljefu kao upotrebljiva alternativa*, (rad), Osijek, 1993.
21. Švigelj, Dionizije, *Slavonske književne komunikacije*, Osijek, 1975.
22. Uzarević, Josip, *Pismo i snjež*, (rad), Zagreb, 1992.
23. Warhol, Andy, *POPism*, Niš, 1989.
24. Zečević, Dvina, *Književnost na svakom koraku*, Osijek, 1986.

VIII. SAŽETAK

1. Istraživanje u prostoru različitih vrsta ostvaraja tematski vezanih uz ratnu zbilju, pokazalo je da se ti ostvaraji ponašaju prema pravilima svojevrsnoga žanrovskog sustava. To se, pokazuje istraživanje, ne odnosi samo na ostvaraje iz primjerice književnosti, ili šire promatrano, na ostvaraje umjetnosti, nego također i na stvaranje iz polja massmedijskog pisma. Dakle, ostvaraji se ne samo tradicionalnije shvaćenih umjetnosti, nego i ostvaraji različitih publicističkih žanrova, kao i "kulturno pismo" ostvarano kroz nakladničke geste te niz neprofesionalnih usmeravanja različitim zapisima i oblikovne priredbovne silnice (pučke, amaterske, fanzinske...), ponašaju prema zamjetljivo uskladenim "pravilima". Međutim, nije samo riječ o toj uskladenosti pisanja o istom "predmetu", što i ne bi bila presudna naznaka postojanja i djelovanja zajedničkog žanrovskog sustava, nego je riječ i o izrazitoj povezanosti tih triju temeljnih vrsta pisama (kulturno, massmedijsko i umjetničko). Dijelom uskraćene recepcije u celovskim izvodima izvan zemljopisnog prostora (Slavonija i Baranja) u kojemu se istovremeno i događa rat ali i taj odgovor pisma na rat, ta se pisma, u znakovitim unutargradskim mobilizacijama, međusobno postavljaju zrealno. Tako su se primjerice, međusobno podržavali i novinari i slikari i intendanti kazališta, reflektirajući jedni drugima smisao njihova djelovanja, a zajednički upućujući svjetlost toga reflektiranja u najširu moguću recepciju pojedinih, inače doslovno "zamračenih" gradova.

2. Slavonsko se ratno pismo daje promatrati kao svojevrsan žanrovski sustav dokumentarističke poetike. Ta je konstelacija nastala u karakterističnoj selidbi, miješanju i ispreplitanju označnica izvornih, prvotnih vrsta massmedijskoga, umjetničkog i pisma kulture.

Eksplikacije toga stanja nastale su kroz projekte ratnog dokumentarizma, postavljene na recepcijskoj i produkcijskoj vezi Vinkovaca i Osijeka. Ratom uznemireni kulturni identiteti gradova, odgovorili su iz svih svojih suvremenih i/ili baštinskih zaliha.

Pamćenje suvremenih i povijesnih imena (uljudbenog prostora i osoba), pamćenje početka rata, odnosno gomilanja silnica zla, te osnovna pismovna uvjerljivost (intenzitet, sugestivnost, poštovanja recentne kulturne faktografije), označnice su koje su odredile i usmjerile uvid ovoga rada.

SUMMARY

1. The research in the sphere of various forms of achievements typically connected with the reality of war has shown that these achievements follow the rules of a specific genre system. This - as the research implies - does not apply only to the achievements in literature or art in general, but it applies also to the achievements in the field of mass media and cultural writings. Thus, not only the works in the more traditionally perceived forms of art, but also those in various publicistic genres and in "cultural writings" realized through publishers notes, those in a number of non-professional attempts to make various forms of recordings, and the achievements in the formative and entertaining field (popular, amateur, fanzine, ...) - all follow noticeably co-ordinated "rules". However, it is not only the co-ordination in writing about the same "subject" - which, in itself, would not be a decisive indication of the existence and functioning of a common genre system - but the explicit connection between these three fundamental forms of writing (cultural, mass medial and artistic) that is important. With a partially reduced reception in literary circles outside the geographic area of Slavonia and Baranja - where, at the same time, there is the war and the literary response to this war - these forms of writing mirror each other in the strong intratown mobilization. The result was the situation in which, for example, journalists, painters, theater managers supported each other by reflecting each other's *raison d'être* and by directing the light produced by this reflecting into the widest possible reception of particular towns, that were literally blacked-out at that time.

2. Slavonian war writing can be looked upon as a separate genre system of documentary poeics. This constellation was created by a typical migration, mixing and interlacing of original features, the first elements of mass media, art, and cultural writing.

Interpretations of that state were created by the war documentary projects, based on the receptive and productive connection of Vinkovci and Osijek. War troubled cultural identities of these two towns replied with their contemporary and/or heritary resources.

This paper is determined and directed by (1) the memory of contemporary and historical names (of people and places), (2) the memory of the beginning of the war that is to say the accumulation of the evil forces, (3) and the primary written persuasiveness (intensity, suggestiveness, the respecting of the recent facts in culture).

ZUSAMMENFASSUNG

1. Die Untersuchung im Raum der verschiedenen Leistungen, die thematisch mit der Kriegswirklichkeit verbunden sind, hat gezeigt, daß sich diese Leistungen nach den bestimmten Regeln des Gattungssystems benehmen. Das bezieht sich, zeigt die Untersuchung, nicht nur auf die Leistungen aus dem Literaturbereich oder auf die Leistungen aus dem Kunstbereich überhaupt, sondern auch auf die aus dem Bereich des Massenmedien- und Kulturschreiben. Also, nicht nur die Leistungen der etwas mehr traditionell verstandenen Kunst, sondern auch die Leistungen verschiedener publizistischen Gattungen, das Kulturschreiben das durch die Verlagsgesten verwirklicht wird, wie auch die zahlreichen nichtprofessionellen Richtungen, die verschiedenen Vermächtnisse aus dem Unterhaltungsbereich (populär, leienhaft, fuzin...), benehmen sich nach den Regeln die merkhaft in Einklang stehen. Inzwischen ist die Rede nicht nur über diesen Einklang des Schreibens auf demselben Thema, was auch keine entscheidende Zeichen des Zusammenseins und Zusammenwirkens des Gattungssystems wäre, sondern ist es die Rede über die deutliche Verbindung dieser drei Grundtypen des Schreibens (Kultur-, Massenmedien- und Kreativschreiben). Mit der teilhaft reduzierten Aufnahme in den literarischen Kreisen außer der geographischen Region Slawonien und Baranya - wo es, gleichzeitig, der Krieg und das Erwidern zu diesem Krieg gibt - reflektieren sich diese Formen in einer starken interstädtlichen Mobilisation. So unterstützen sich gegenseitig Journalisten, Maler, Theaterintendanten ihr *raison d'être* reflektierend und auf diese Weise das Licht dieses Reflektierens auf möglichst verbreitete Aufnahme, buchstäblich "verdunkelten" Städter verweisend.

2. Das Slawonische Kriegschreiben kann als ein spezifisches Gattungssystem der dokumentaristischen Poetik verstanden werden. Diese Konstellation ist auf einem charakteristischen Umzug, auf einer Mischung und einem Verflechten von Kennzeichnungen der echten, ursprünghchen Massenmedien-, Kunst- und Kreativschreiben entstanden worden.

Die Darlegungen dieses Umstandes sind durch die Projekte des Kriegsdokumentarismus, die sich auf einer Übernahme- und Produktionsverbindung zwischen Vinkovci und Osijek begründen, entstanden worden. Durch den Krieg gestürzte Kulturidentität der Städte hat mit allen seinen gegenwärtigen und/oder erbschaftlichen Vorräten erwidert.

Die Erinnerung der zeitgenössischen und historischen Namen (des zivilisatorischen Raumes und der Persönlichkeiten), die Erinnerung an das Beginnen des Krieges bzw. an die Anhäufung der Kraftlinien des Böses als auch das primäre, überzeugende Kraft des Schreibens (Intensität, Suggestivität, das Verheren der rezenten Kulturfaktizität) sind die Kennzeichnungen die den Einsicht dieses Korpus bestimmt und gerichtet haben.

Bilješka o piscu

Goran je Rem rođen 12. studenog 1958. u Slavonskom Brodu, gimnaziju završio u Vinkovcima, kroatistiku studirao u Osijeku i Zagrebu.

Radi na kroatistici u Osijeku.

Do sada objelodanio:

1979., *Ženitva*, pjesme.

1985. *Agregacija slova*, poetski tekstovi.

Post ili past, poetski tekstovi.

Jesenji metak, pjesme.

1988. *Poetika brisanih navodnika*, studija.

1990. *Zadovoljština u tekstu*, istraživanje.

1994. *Čitati Hrvatsku*, esej.

1996. *Dobre oči tvoje*, pjesme.

Knjižnica Neotradicija, knjiga 2, 1. kolo

Urednik knjiznice:
Goran Rem

Urednik knjige:
Josip Cvenić

Asist:
Dubravka Brunčić

Lektor:
dr. sc. **Sanda Ham**

Uvod:
Krislina Daković i Ivica Nećak

Priprema:
Lunapark

Tisak:
Ceriš, Vinkovci

Nakladnički servis:
Meandar

Priprema (1):
dipl. ing. Berislav Vinaj

Katalog građe:
Dubravka Brunčić, Vera Črljen,
Ivana Drempetić, Ivana Derd, Janko Rončević, Igor Rogina

Scena:
MC Glas Slavonije

Slični Osječki ratni ateljei u Žoizekunst Dokumentarijuz:
Marin Topić

Prijedoli sažetaka:
Kornelija Petr, Snježana Kasapović, Željko Rišner

Recenzenti:
mr. sc. Julijana Maranović
dr. sc. Dubravka Ornić Tolić
dr. sc. Ivan Rogić

Za nakladnika:
Josip Vrbošić/Mato Artuković/Ante Miljak

Naklada:
Ogranak Matice hrvatske Osijek
Ogranak Matice hrvatske Slavonski Brod
Ogranak Matice hrvatske Vinkovci

Osijek/Slavonski Brod/Vinkovci, 1997.
Printed in Croatia, 1997

Tiskanje knjige omogućili:

1. POGlavARSTVO ŽUPANIJE OSJEČKO-BARANJSKE
2. POGlavARSTVO ŽUPANIJE VUKOVARSKO-SRIJEMSKE
3. POGlavARSTVO OpćINE BILJE
4. POGlavARSTVO GRADA SLAVONSKI BROD
5. POGlavARSTVO GRADA ĐAKOVO
6. POGlavARSTVO GRADA ORAHOVICA
7. POGlavARSTVO GRADA OSIJEK

PODUZEĆE APENINA, Vinkovci
STUDENTSKI CENTAR Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
CIBALAE BANKA, Vinkovci
SLAVONSKA BANKA, Osijek